

पुस्तकप्रसिस्थानम्—

झवेरी चंदुलाल मोहोलाल कोठारी.

ऑ. सेक्रेटरी-श्रीदयाविमलजीजैनग्रन्थमाला.

ठे. विमलनो उपाश्रय, देवसानो पाडो-अमदावाद.

न्यायान्मोनिधिः श्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वरचरणपङ्कजेभ्यो नमः ।

भट्टारकप्रभुश्री५६आनन्दविमलसूरिगुरुभ्यो नमः ॥

॥ पं० श्रीविजयविमलगणिविरचितवृत्तियुतं श्रीगच्छाचारप्रकीर्णकम् ॥

उद्धोषं विदधेऽब्जाना-मिव भव्यशरीरिणाम् । गोविलासैर्निर्जैर्योऽसौ, जीयद्द्वीररविश्चिरम् ॥ १ ॥

पदपद्मं स्वगुरुणां, सदा सदाचारचरणचञ्चूनाम् । नत्वा विदधे विवृत्तिं, गच्छाचाराख्यसूत्रस्य ॥ २ ॥

इह तावच्छास्त्रस्यादौ मङ्गलसम्बन्धाभिधेयप्रयोजनान्यभिधायितव्यानि, तत्र विद्वविनायकोपशान्तये शिष्यजनप्रवर्त्तनाय शिष्टसमयपरिपालनार्थं चैष्टदेवतानमस्काररूपं भावमङ्गलमुपादेयम् । तथा श्रोतृजनप्रवृत्त्यर्थं शिष्टसमयपरिपालनार्थं च सम्बन्धादित्रयं वाच्यम्, तथा हि- इह श्रेयोभूते वस्तुनि प्रवर्त्तमानानां प्रायो विघ्नः सम्भवति श्रेयोभूतत्वादेव, श्रेयोभूतं चेदं, स्वर्गापवर्गहेतुत्वात् । विघ्नोपहृतशक्तेश्चास्त्वकर्तुं श्रिकीर्षितशास्त्रासंसिद्ध्याऽभिप्रेतपुरुषार्थस्यानिष्पत्तिर्माभूदिति विद्वविनायकोपगमनाय मङ्गलमुपादेयम् । आह च-“वहुनिग्याइं सेयाइं, तेण कयमङ्गलोवयारेहिं । सत्ये पयट्टिअब्बं, विज्जाए महानिहीएव ॥ १ ॥” ननु मानसादिनमस्कारतत्पश्चरणादिना मङ्गलान्तरेणैव विघ्नोपघातसद्भावादिष्टसिद्धिर्भविष्यतीति किमनेन ग्रन्थगौरवकारिणा वाचनिकनमस्कारेण इति ? सत्यम्, किन्तु श्रोतृप्रवृत्त्यर्थमिदं भविष्यति, तथा हि-यद्यप्युक्तन्यायेन कर्तुरविघ्नोऽसिद्धिः स्यात्, तथापि प्रमादवतः शिष्यस्येष्टदेवतानमस्काररूपमङ्गलं विना प्रक्रान्तग्रन्थाध्ययनश्रवणादिषु प्रवर्त्तमानस्य विघ्न-

सम्भवादप्रवृत्तिः स्यान्मङ्गलवाक्योपन्यासे तु मङ्गलवचनाभिधानपूर्वकं प्रवर्त्तमानस्य मङ्गलवचनापादितदेवताविषयशुभभावव्य-
पोहितविघ्नत्वेन शास्त्रे प्रवृत्तिरप्रतिहतप्रसरा स्यात्, तथा देवताविशेषे नमस्कारोपादाने सति देवताविशेषगदितागमानुसारीदं
शास्त्रम्, अत उपादेयम्, इत्येवंविधबुद्धिनिबन्धनत्वेन शिष्यप्रवृत्त्यर्थमिदं भवतीति । आह च—“मंगलयुगपवत्तो, पमत्तसीसो वि
पारमिह जाइ । सन्धिविसेसण्णाणउ, गोरवादिह पयहेज्जा ॥ १ ॥” ननु मङ्गलविकलानामपि बहुमतशास्त्राणां दृश्यते संसिद्धिः
श्रोतृजनप्रवृत्तिश्चेति, ततः किमेनैनैकान्तिकेन शास्त्रगौरवकारिणा च मङ्गलेनाभिहितेनेति ? सत्यम्, किन्तु शिष्टसमयपरि-
पालनार्थमिदं भविष्यति । तथा हि— शिष्टाः क्वचिदिदं वस्तुनि प्रवर्त्तमाना इष्टदेवतानमस्कारपूर्वकं प्रायः प्रवर्त्तन्ते । शिष्टश्चा-
यमप्याचार्य इति शिष्टसमाचारः परिपालितो भवत्विति मङ्गलमभिधेयम् । आह च—“शिष्टाः शिष्टत्वमायान्ति, शिष्टमार्गानु-
पालनात् । तल्लङ्घनादशिष्टत्वं, तेषां समनुपद्यते ॥ १ ॥” तथा सम्बन्धादीनि श्रोतृजनप्रवृत्त्यर्थमभिधेयानि, तथा हि—यद-
सम्बद्धं तत्र न प्रवर्त्तन्ते प्रेक्षावन्तो दशदण्डिमादिवाक्य इव, एवं निरभिधेयेऽपि काकदन्तपरीक्षायामिव, एवं निष्प्रयोजनेऽपि
कण्टकशाखामर्दन इवेति, अतः सम्बन्धादिप्रतिपादनं श्रोतृणां शास्त्रे प्रवृत्त्यङ्गम् । अथासर्वज्ञावीतरागवचनानां व्यभिचारित्व-
सम्भवेन सम्बन्धादिसद्भावनिश्चयाभावात् नेतः प्रेक्षावतां प्रवृत्तिरत्र भविष्यति, या पुनः संशयात् प्रवृत्तिस्तां सम्बन्धादिवचनं
विनैव भवतीति को निवारयितुं पारयति ? इति न श्रोतृप्रवृत्त्यङ्गं सम्बन्धादिवचनं, सत्यम्, किन्तु शिष्टसमयपरिपालनार्थं
भविष्यति । शास्त्रकारा हेवं प्रवर्त्तमानाः प्रायः प्रेक्ष्यन्ते इति ग्रन्थकृत् गच्छाचाराभिधप्रकीर्णकं चिकीर्षुर्मङ्गलसम्बन्धाभिधेय-
प्रयोजनाभिधायिकामिमां गाथामाह—

नमिऊण महावीरं, तियसिंदनमंसिअं महाभागं । गच्छायारं किंची, उद्धरिमो सुअसमुद्दओ ॥१॥

व्याख्या-नत्वा-प्रणम्य कमित्याह-महावीरं, विशेषेण ईरयति क्षिपति कर्मणीति वीरः, “विदारयति यत्कर्म, तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥ १ ॥” इति लक्षणात्रिरुक्ताद्वा वीरः, महांश्चासावितर-वीरापेक्षया वीरश्च महावीरस्तम्, जन्ममहोत्सवसमये तनुशरीरोऽयं कथं जलप्रागभारभारं सोढेति शक्रशङ्काशङ्कुसमुद्धरणाय भगवता वामचरणाद्गुणनिपीडितसुमेरुशिखरप्रकम्पमानमहीतलोच्छासितसरित्पतिक्षोभशङ्कितब्रह्माण्डभाण्डोदरदर्शनप्रयुक्तावधि-ज्ञानज्ञातप्रभावातिशयविस्मितेन वास्तोष्पतिना व्यवस्थापितैवंधिवनामकं चरमतीर्थीधिपतिम्, शेषजिनत्यागेन च महावीर-ग्रहणं प्रवर्त्तमानतीर्थीधिपत्वेन परमोपकारितात् । किम्भूतं ? त्रिदशेन्द्रन्मस्यितम्, त्रिदशाः सुमनसस्तेषामिन्द्रास्त्रिदशेन्द्रास्तेनैम-स्यितस्तम्, तथा महाभागं-महान् भागो ‘भागोरूपाद्धके भाग्यैकदेशयोः’ इति हेमवचनाद् भाग्यं पारमैश्वर्यादिप्राप्तिहेतुतीर्थ-कुन्नामकर्मोदयरूपं यस्यासौ महाभागस्तं, ततः किमित्याह-गच्छस्य-सुविहितमुनिसमुदायरयाचारः-शिष्टजनसमाचारितः क्रि-याकलापो गच्छाचारस्तम्, उद्धरामः-प्रकीर्णकरूपत्वेन पृथक्कुर्मो वयमिति शेषः, अनेन चास्याभिधेयमुक्तम्, ननु भद्रबा-हुस्त्वान्यादिभिरेव गच्छाचारस्योद्धृतत्वात् किं तदुद्धरणेनेत्याशङ्क्याह-किञ्चित्-संक्षिप्तमेव, पूर्वाचार्यैर्हि प्रपञ्चतः स उद्धृतो, वयं तु मन्दमतिसत्त्वानुग्रहार्थं सङ्क्षेपेण तमुद्धराम इत्यर्थः, अनेन च प्रकीर्णकरणविषयायाः स्वप्रवृत्तेः प्रयोजनमुक्तम्, यतः-प्रयोजनमनुद्दिश्य मन्दोऽपि न प्रवर्त्तते, तथा सङ्क्षिप्तप्रकीर्णकस्य सुखाध्येयत्वादिना विस्तरवद् ग्रन्थत्यागेन श्रोतारोऽत्र प्रवर्त्तिता भवन्ति । ननु श्रोतृजनप्रवर्त्तकविशेषणकदम्बकोपेतमपीदं प्रकीर्णकमसर्वज्ञेनावीतरागेण च भवतोद्भियमाणमविसंवादार्थिनां न

प्रवृत्तिविषयो भविष्यति, असर्ववचने विसंवादाशङ्काऽनिवृत्तेः, इत्याशङ्कमान आह—श्रुतसमुद्रात् श्रुतं—कल्पव्यवहारारदिरूपं तदेव गम्भीरत्वादिगुणैः समुद्रः श्रुतसमुद्रस्तस्मात्, यदि हि स्वरचित्तादेर्मयोद्भिज्यते, तदा व्यभिचारशङ्कया नेदं प्रवृत्तिविषयः स्यात् । तदेवमस्या गाथायाः पूर्वाद्धेन मङ्गलमभिहितम्, उत्तराद्धेन तु सविशेषणमभिधेयं मुख्यवृत्त्याऽभिहितम्, तदभिधाने च गौणवृत्त्या प्रयोजनं सम्बन्धश्चोक्तः, तथाहि—अस्य द्विविधं प्रयोजनम्, अनन्तरं परम्परं च, पुनरेकैकं कर्तृश्रोत्रपेक्षया द्विधा, तत्र कर्तुरनन्तरं रमयोजनं सङ्क्षेपतो विनेयानां गच्छाचाराधिगमकरणं, परम्परन्तु परोपकारद्वारेण कर्मक्षयान्विवाणं, श्रोतॄणां पुनरनन्तरं प्रकीर्णकस्य सङ्क्षिप्तत्वादल्पायासेन गच्छाचाराधिगमः, परम्परं तु निर्वाणमेवेतीदं च प्रयोजनमभिधेयाभिधानेन सामर्थ्यादभिहितम् । न हि पुरुषार्थानुपयोगिवस्तुनोऽभिधानाय सन्तः प्रवर्त्तन्ते, तत्त्वहानिप्रसङ्गात् । तथाऽस्य प्रकीर्णकस्येदं प्रयोजनमिति दर्शयता दर्शित एवास्योपायोपेक्षभावलक्षणः सम्बन्धस्तर्कानुसारिणः प्रति, तथा हीदं प्रकीर्णकमुपायो वर्त्तते, उपायान्तरेण विवक्षिताधिगमकरणादीनामसिद्धिः, अत एवेदमेवाधिगमादिकरणमस्योपेयमिति । आह च “सम्बन्धः प्रोक्त एव स्यात्, एतस्यैतत् प्रयोजनम् । इत्युक्तेन तेन नो वाच्यो, भेदेनासौ प्रयोजनात् ॥१॥” इति । तथा श्रुतसमुद्रादित्यनेन श्रद्धानुसारिणः प्रति गुरुपर्वक्रमलक्षणोऽपि सम्बन्धोऽभिहितः, तथा हि—प्रथमतो भगवता परमार्हन्त्यमहिम्ना विराजमानेन चर्द्धमानस्वामिना गच्छाचारः प्रतिपादितः, ततः सृधर्मस्वामिना द्वादशस्वज्ञेषु सूत्रतया निबद्धः, ततोऽप्यार्यभद्रबाहुस्वास्यादिभिः कल्पादिषु समुद्भूतः, तेभ्योऽपि मन्दमेधसामवनोधाय सङ्क्षिप्यास्मिन् प्रकीर्णके समुद्भियते, तत एवं परम्परया सर्वज्ञमूलमिदं प्रकीर्णकमित्यवश्यमवदातधियामुपादेयमिति । गाथाछन्दः, तल्लक्षणं चेदम्—“लक्ष्यैतत् सप्तगणा, गोपेता भवति नेह विषमे

जः । पष्ठोऽयं च न लघुर्वा, प्रथमेऽर्द्धे नियतमार्थायाः ॥ १ ॥ षष्ठे द्वितीयत्वात् परके ले मुखलाच्च स यतिपदनियमः । चरमेऽर्द्धे पञ्चमके तस्मादिह भवति षष्ठो लः ॥ २ ॥ ” (वृत्तरत्नाकरे) आर्यैव संस्कृतेतरभाषासु गाथासंज्ञेति प्रथमगार्थायः ॥ १ ॥

इह हि साधुना इहपरलोकहितार्थं सदा सदाचारगच्छसंवासो विधेयः, असदाचारगच्छसंवासश्च परिहार्यः, क्रमेण परमशुभाशुभफलत्वात् । तत्रापि अपरिक्लिप्तप्रदेशं चित्रकरणमिव, सच्छिद्रप्रवहणं समुद्रतरणमिव, अपरिवर्जितापथ्यं तथ्यौ-पथकरणमिव, अव्याकरणाध्ययनमन्यशास्त्राध्ययनमिव, अपरिवद्धपीठं भित्तिचयनमिव, सधूलीकं लिम्पनमिव, अनम्भः-सङ्गं कमलरोपणमिव, अलोचनं मुखमण्डनमिव, अन्तर्गद्वैव अपरित्यक्तोन्मार्गगामिगच्छसङ्गं सदाचारगच्छसंवासनम्, इत्युन्मार्गगामिगच्छसङ्गतिं परित्यज्यैव सन्मार्गगामिनि ज्ञापनार्थं प्रथममुन्मार्गगामिगच्छसंवासे परमापायफले दर्शयति—

अत्थेगे गोअमा ! पाणी, जे उम्मगपइट्टिए । गच्छम्मि संवसित्ताणं, भमई भवपरंपरं ॥ २ ॥

व्याख्या—हे गौतम ! सन्त्येके-केचन प्राणिनः-सत्त्वाः, ये उन्मार्गप्रतिष्ठिते-उन्मार्गगामिनि गच्छे संवस्य-संवासं कृत्वा, णमिति वाक्यालङ्कारे भवपरम्परा-संसारपरिपाटीं भ्रमन्ति, अत्र वचनव्यत्ययो दीर्घत्वं च प्राकृतत्वात् । एवमत्रेऽपि तत्र तत्र वचनादिव्यत्ययह्रस्वत्वदीर्घत्वविभक्तिलोपादिप्राकृतत्वादिनिबन्धनगनुक्तमपि स्वयमभ्यूह्यम् । असत्सङ्गो हि स-तोऽपि शीलस्य विलयेन पातहेतुरेव, उच्यते चान्यत्रापि—“ यदि सत्सङ्गनिरतो, भविष्यसि भविष्यसि । अथासज्जनगो-ष्ठीषु, पतिष्यसि पतिष्यसि ॥ १ ॥ ” इह च ‘ अत्थेगे गोअमा पाणो’त्यादि सगौतमामन्त्रेण श्रीमन्महावीरनिर्वचनवा-

क्योपलम्भात् । हे भदन्त ! किं सन्ति ते केचन प्राणिनः ? य उन्मार्गगामिनि गच्छे संवरय भवपरम्परां भ्रमन्ति, इत्यादिरूपं यथासम्भवि सभगवदामन्त्रणश्रीगौतमप्रश्नवाक्यमनुक्तमपि ज्ञेयम् । प्रश्नमन्तरेण निर्वचनस्य प्रायोऽसम्भवादेवमुत्तरत्रापि, तत्र तत्र प्रश्नवाक्यं यथासम्भवि स्वयमेव वाच्यमिति । नन्विदं प्रकीर्णकं केन विरचितमिति ? उच्यते—

“महानिर्सीहकप्पाओ, ववहाराओ तहेव य । साहुसाहुणिअट्ठाए, गच्छायारं समुद्धिअं ॥१॥” इतीहैवक्ष्यमाणवचनान् देवेदमवसीयते । यदुतेदं प्रकीर्णकं श्रीभद्रबाहुस्वामिपादविरचितग्रन्थादिभ्य उद्धृतत्वेन तदवर्गभाविना पूर्वान्तर्गतसूत्रार्थधारकेण केनाप्याचार्येण विरचितमिति । यथा ज्योतिष्करण्डकप्रकीर्णकं वाल्भ्यवाचनानुगतेन पूर्वगतसूत्रार्थधारिणा केनाऽप्याचार्येण विरचितम् । उक्तं च श्रीमलयगिरिस्वरिपादैरतत्प्रथमगाथावृत्तौ ‘अयमत्र पूर्वाचार्योपदिशित उपोद्घातः—कोऽपि शिष्योऽल्पश्रुतः कश्चिदाचार्यं पूर्वगतसूत्रार्थधारकं वाल्भ्य श्रुतसागरपारगतं शिरसा प्रणम्य विज्ञपयतिरम, यथा—भगवन् इच्छामि युष्माकं श्रुतनिधीनामन्ते यथावस्थितं कालविभागं ज्ञातुमिति, तत एवमुक्तं आचार्य आह—शृणु वत्स ! तावदित्यादि’ तथा तद्द्वितीय-प्राभृतवृत्तावपि संख्यास्थानविसहस्रत्वमाश्रित्योक्तम्, ‘यथा—इह स्कन्दिलाचार्यप्रवृत्तौ दुःपमानुभावतो दुर्भिक्षप्रवृत्त्या साधूनां पठनगुणनादिकं सर्वमप्यनशत् । ततो दुर्भिक्षातिक्रमे सुभिक्षप्रवृत्तौ द्वयोः सङ्ख्योर्मैलापकोऽभवत् । तद्यथा—एको बलभ्यां, एको मथुरार्यां, तत्र च सूत्रार्थसङ्कटने परस्परवाचनान्भेदो जातः । विरमृतयोर्हि सूत्रार्थयोः स्मृत्वा सङ्कटने भयत्यवश्यं वाचनान्भेदो न काचिदनुपपत्तिः, तत्रानुयोगद्वारादिकमिदानीं वर्तमानं माथुरवाचनानुगतं, ज्योतिष्करण्डकसूत्रकर्त्ता चाचार्यो बालभ्यः, तत इदं संख्यास्थानप्रतिपादनं वाल्भ्यवाचनानुगतमिति नास्यानुयोगद्वारप्रतिपादितसंख्यास्थानैः सह विसहस्रत्वमुपलभ्य

विचिकित्सितव्यमिति । यथा वा नन्द्यध्ययनं देववाचकेन । उक्तं च श्रीमलयगिरिसूरिपादैरेव तद्धृत्तौ यथा—‘तदेवमभीष्ट-
 देवतास्तवादिसम्पादितसकलसौविहित्यो भगवान् दूषणपादोपसेवी पूर्वान्तर्गतसूत्रार्थधारको देववाचको योग्यविनेयपरीक्षां
 कृत्वा सम्प्रत्यधिकृताध्ययनविषयस्य ज्ञानस्य प्ररूपणां विदधाति । “नाणं पंचविहं पण्णत्तं” इत्यादीति’ ननु यद्येवं तर्हीत्र
 गौतमप्रश्नश्रीमन्महावीरनिर्वचने न सम्भवतः ? उच्यते, सत्यम्, परं प्रायः सर्वत्र गणधरप्रश्नतीर्थकरनिर्वचनरूपं सूत्रम्, अतो भगवान्
 गच्छाचारप्रकीर्णककर्त्तापीत्यमेव सूत्रं रचयति स्मेति । ननु प्रकीर्णकमिति कोऽर्थः ? १ कानि वा प्रकीर्णकानि ? २ कति-
 सङ्ख्यानि वा तान्येकैकस्य तीर्थकृत आसीरन् ? ३ कैर्वा विरचितानीति ? ४ उच्यते, इह यद् भगवदर्हदुपदिष्टं श्रुतमनुसृत्य
 भगवन्तः श्रमणा विरचयन्ति तत्सर्वं प्रकीर्णकमुच्यते, ‘अथवा श्रुतमनुसरन्तो यदात्मनो वचनकौशलेन धर्मदेशनादिषु ग्रन्थ-
 पद्धतिरूपतया भापन्ते तदपि प्रकीर्णकं ? १ कानीति प्रश्ने यानि अङ्गवाह्यानि दशवैकालिकोत्तराध्ययनादीन्युत्कालिककालिक
 भेदभिन्नान्यध्ययनानि तानि सर्वाण्यपि प्रकीर्णकानि २ । सङ्ख्याप्रश्ने चतुरशीतिप्रकीर्णकसहस्राणि ऋषभस्वामिनः, सङ्-
 ख्येयानि प्रकीर्णकसहस्राण्यजितादितीर्थकृताम्, चतुर्दश प्रकीर्णकसहस्राणि भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः, अपरिमाणानि वा ए-
 कैकस्य तीर्थकृतस्तीर्थं ३ । कैर्वा विरचितानीति प्रश्ने तु, ये ऋषभादितीर्थकरकाले श्रमणाः प्रधानसूत्रविरचनशक्तिसमन्विता
 आसीरन्, ये वा ऋषभादितीर्थकरतीर्थश्रमणाः प्रधानसूत्रविरचनशक्तिसमन्विताः, ये वा प्रत्येकबुद्धास्तैर्विरचितानि प्रकीर्ण-
 कानीति ४, उक्तं चैतदर्थसंवादि श्रीनन्दिसूत्रश्रीमलयगिरिकृततद्धृत्योः तत्र सूत्रं यथा—“अहवा तं समासओ दुविहं पं० तं०
 अंगपविहं अंगवाहिरं च । से किं तं अंगवाहिरं ? अंगवाहिरं दुविहं पं० तं० आवस्सयं च आवस्सयवहरित्तं च से किं तं आवस्सयं

२ छविहं पं० तं० सामाहयं ? चउवीसस्थओ २ वंदगयं ३ पडिक्कमणं ४ काउस्सगो ५ पच्चक्खवाणं ६ से तं आवस्सयं ।
 से किं तं आवस्सयवइरित्तं २ दुविहं पं० तं० कालिअं उक्कालिअं च । से किं तं उक्कालिअं २ अणेगविहं पं० तं० दसवेयालिअं
 १ कप्पियाकप्पियं २ चुल्लकप्पसुअं ३ महाकप्पसुयं ४ उववाइअं ५ रायपसेणियं ६ जीवाभिगमो ७ पन्नवणा ८ महापण्णवणा
 ९ पमायप्पमायं १० नंदी ११ अणुओगदाराइं १२ देविंदत्थओ १३ तंदुलवेयालिअं १४ चंदाविज्झयं १५ मूरपण्णत्ती १६
 पोरिसिमंडलं १७ मंडलपवेसो १८ विज्जाचरणविणिच्छओ १९ गणिविज्जा २० ज्ञाणविभत्ती २१ मरणविभत्ती २२ आय-
 विसोही २३ वीअरागसुअं २४ संलेहणासुअं २५ विहारकप्पो २६ चरणविही २७ आउरपच्चक्खवाणं २८ महापच्चक्खवाणं २९
 एवमाइ, से तं उक्कालियं । से किं तं कालियं २ अणेगविहं पं० तं० उत्तरज्झयणाइं १ दसाओ २ कप्पो ३ ववहारो ४ निसीहं
 ५ महानिसीहं ६ इसिभासिसाइं ७ जंवूदीवपण्णत्ती ८ दीवसागरपण्णत्ती ९ चंदपन्नत्ती १० खुड्डियाविमाणपविभत्ती ११ मह-
 ल्लियाविमाणपविभत्ती १२ अंगचूलिया १३ वंगचूलिया १४ विवाहचूलिया १५ अरुणोववाए १६ वरुणोववाए १७ गरुलो-
 ववाए १८ धरणोववाए १९ वेसमणोववाए २० वेलंधरोववाए २१ देविंदोववाए २२ उट्ठाणसुए २३ समुट्ठाणसुए २४
 नागपरिआवलिआओ २५ निरयावलिआओ २६ कप्पिआओ २७ कप्पवडिसियाओ २८ पुप्फिआओ २९ पुप्फचूलिआओ
 ३० वण्हीदसाओ ३१ एवमाइआइं चउरासीइं पइन्नगसहस्साइं भगवओ अरहओ उय्हसामिस्स आइतित्थयरस्स, तद्वा संखि-
 ज्जाइं पइन्नगसहस्साइं मज्झिमगाणं जिणवराणं, चउइसपइण्णगसहस्साइं भगवओ वद्धमाणसामिस्स, अहवा जस्स जत्तिआ
 सीसा ऊप्पत्तिआए १ वेणइआए २ कम्मिआए ३ पारिणामिआए ४ चउविहाए बुद्धीए उववेआ तस्स तत्तिआइं पइण्णगस-

हस्सर्गं, पत्तेअबुद्धावि तत्तिआ चेव । से तं कालिअं, से तं आवस्सयवइरिच्छं, से तं अणंगपविट्ठं । अथैतत् वृत्त्येकदेशो यथा-
 'एवमाइया' इत्यादि क्रियन्ति नाम नामग्राहमाख्यातुं शक्यन्ते प्रकीर्णकानि, तत एवमादीनि चतुरशीति प्रकीर्णकसहस्राणि
 भगवतोऽहंतः श्रीऋषभखामिनस्तीर्थकृतः १, तथा सङ्ख्येयानि प्रकीर्णकसहस्राणि मध्यमानामज्जितादीनां जिनवरेन्द्राणां
 एतानि च यस्य यावन्ति भवन्ति तस्य तावन्ति प्रथमानुयोगतो वेदितव्यानि २, तथा चतुर्दशप्रकीर्णकसहस्राणि भगवतोऽहंतो
 वर्द्धमानस्वामिनः ३ । इयमत्र भावना-इह भगवत ऋषभस्वामिनश्चतुरशीतिसहस्रसङ्ख्याः श्रमणा आसीरन्, ततः प्रकीर्ण-
 करूपाणि चाऽध्ययनानि कालिकोत्कालिकभेदभिन्नानि सर्वसङ्ख्यया चतुरशीतिसहस्रसङ्ख्यान्यभवन् । कथमिति चेत् ? उच्यते,
 इह यत् भगवदहं दुपदिष्टं श्रुतमनुसृत्य भगवन्तः श्रमणा विरचयन्ति तत्सर्वं प्रकीर्णकमुच्यते, अथवा श्रुतमनुसरन्तो यदात्मनो
 वचनकौशलेन धर्मदेशनादिषु ग्रन्थपद्धतिरूपतया भापन्ते तदपि सर्वं प्रकीर्णकं, भगवतश्च ऋषभस्वामिन उत्कृष्टा श्रमणसम्प-
 दासीत् चतुरशीतिसहस्रप्रमाणा, ततो घटन्ते प्रकीर्णकान्यपि भगवतश्चतुरशीतिसहस्रसङ्ख्यानि १ । एवं मध्यमतीर्थकृतामपि
 सङ्ख्येयानि प्रकीर्णकसहस्राणि भावनीयानि २ । भगवतस्तु वर्द्धमानस्वामिनश्चतुर्दश श्रमणसहस्राणि, तेन प्रकीर्णकान्यपि
 भगवतश्चतुर्दशसहस्राणि ३ । अत्र द्वे मते । एके सूत्रयः प्रज्ञापयन्ति-इदं किल चतुरशीतिसहस्रादिकमृषभादीनां तीर्थकृतां श्रम-
 णपरिमाणं प्रधानसूत्रविरचनसमर्थान् श्रमणानधिकृत्य वेदितव्यं, इतरथा पुनः सामान्यश्रमणाः प्रभूततस्त अपि तस्मिन् तस्मिन्
 ऋषभादिकाले आसीरन् १ । अपरे पुनरेवं प्रज्ञापयन्ति-ऋषभादितीर्थकृतां जीवतामिदं चतुरशीतिसहस्रादिकं श्रमणपरिमाणं,
 प्रवाहंतः पुनरेकैकस्मिन् तीर्थे भूयांसः श्रमणा वेदितव्याः, तत्र ये प्रधानसूत्रविरचनशक्तिसमन्विताः सुप्रसिद्धास्तदग्रन्या अत-

त्कालिका अपि तीर्थं वर्त्तमानाः सुत्राधिकृता द्रष्टव्याः २ । एतदेव मतान्तरमुपदर्शयन्नाह-

‘अहवे’-त्यादि अयवेति प्रकारान्तरोपदर्शने यस्य ऋषभादेस्तीर्थकृतो यावन्तः शिष्यास्तीर्थे औत्पत्तिकया ? वैनयिकया २ कर्मजया ३ पारिणामिकया ४ चतुर्विधया बुद्ध्या उपेताः-समन्विता आसीरन्, तस्य ऋषभादेस्तावन्ति प्रकीर्णकसहस्राणि अभवन् । प्रत्येकबुद्ध्या अपि तावन्त एव । अत्रैको व्याचक्षते । इह एकैकस्य तीर्थकृतः तीर्थेऽपरिमाणानि प्रकीर्णकानि भवन्ति, प्रकीर्णककारिणामपरिमाणत्वात्, केवलमिह प्रत्येकबुद्धरचितान्येव प्रकीर्णकानि द्रष्टव्यानि, प्रकीर्णकपरिमाणेन प्रत्येकबुद्धपरिमाणप्रतिपादनात् । स्यादेतत्प्रत्येकबुद्धानां शिष्यभावो विरुध्यते, तदेतदसमीचीनम्, यतः-प्रव्राजकाचार्यमेवाधिकृत्य शिष्यभावो निषिध्यते, न तु तीर्थकरोपदिष्टशासनप्रतिपन्नत्वेनापि, ततो न कश्चिद्दोषः । तथा च तेषां ग्रन्थः-“ इह तित्ये अपरिमाणा पइन्नगा पइन्नगा पइण्णगसामिअपरिमाणत्तणओ, किं तु इह सुत्ते पत्तेयबुद्धपणीयं पइन्नगं भाणियव्वं, कन्हा जम्हा पइण्णगपरिमाणेण चैव पत्तेयबुद्धपरिमाणं कीरइ, भणियं ‘पत्तेयबुद्धावि तत्तिया चैव’ त्ति । चोयग आह-नणु पत्तेयबुद्धा सिस्स-भावो य विरुद्धए ? आयरिओ आह-तित्थगरपणीयसासणपडिवन्नत्तणओ तस्स सीसा ह्वन्तीति । ” अन्ये पुनरेवमाहुः-सामान्येन प्रकीर्णकैस्तुल्यत्वात्प्रत्येकबुद्धानामत्राभिधानम्, न तु नियोगतः प्रत्येकबुद्धरचितान्येव प्रकीर्णकानीनि ‘सेत’ मित्यादि तदेतत्कालिकं, तदेतदावश्यकव्यतिरिक्तं, तदेतदनङ्गप्रविष्टमिति । इदमपि गाथाल्लन्दः । परं तल्लक्षणं चेदम्-“ विषमासरपादं वा, पादिरसमं दशधर्मवत् । यच्छन्दो नोक्तमत्र, गाथेति तत्स्मरिभिः प्रोक्तमिति ॥ १ ॥ ” (वृत्तरत्नाकरपञ्चमाध्याये) ॥ २ ॥ अथ गाथात्रयेण सदाचारगच्छसंवासे गुणानाह.

जामद्वजामदिणपक्खं, मासं संवच्छरं पि वा । सम्मगगपट्टिण्ण गच्छे, संवसमाणस्स गोअमा ॥३॥
लीलाअलसमाणस्स, निरुच्छाहस्स वीमणं । पिवखविवखइ अन्नेसिं, महाणुभागाण साहुणं ॥४॥
उज्जमं सव्वथामेसु, घोरवीरतवाइअं । लज्जं संकं अइक्कम्म, तस्स वीरिअं समुच्छले ॥५॥

गायत्रयव्याख्या-यामार्द्ध-चतुर्वटिकं, यामं-प्रहरं, दिनं-अहोरात्रं, अत्र पदत्रयेऽपि विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, समा-
हारद्वन्द्वो वा चतुर्णो पदानां, पक्षं-पञ्चदशदिनात्मकं, मासं-पक्षद्वयात्मकं, संवत्सरं-द्वादशमासात्मकं, अपिशब्दाद्वर्षद्वयादिकं
यावत् वा शब्दो विकल्पार्थः, सन्मार्गप्रस्थिते-आगमोक्तमार्गप्रवृत्ते गणे संवसतो-निवासं कुर्वाणस्य जन्तोरिति शेषः, हे गौतम !
कथम्भूतस्य लीलया अलसायमानस्य अनलसोऽलसो भवतीति अलसायते अलसायते इति अलसायमानस्तस्य, अत्र ङाच्
‘लोहितादिभ्यः’ षिदिति सूत्रेण लोहितादेराकृतिगत्वात् ङार्थे क्यङ् प् प्रत्ययः । निरुत्साहस्य-निरुद्यमस्य ‘वीमणं’ ति
षष्ठ्यर्थं द्वितीया । विमनस्कस्य-शून्यचित्तस्य ‘पिवखविवखइ’ त्ति पश्यतः अन्येषां महानुभागानां-महाप्रभावाणां साधूनां,
उद्यमं-अनालस्यं सर्वस्थामेसु-सर्वक्रियासु, कथंभूतमुद्यमं ? ‘घोरवीरतवाइअं’ ति घोरं-दारुणमल्पसत्त्वैर्दुस्सुचरत्वात्, ‘वीर’त्ति
वीरे भवं वैरं वीरैः साध्यमानत्वादेवविधं तप आदिर्यत्र तं आदिशब्दाद्व्यावृत्त्यादिकं लज्जां-द्रीडां शङ्कां-जिनोक्ते संशयरूपामति-
क्रम्य-परित्यज्य स्थितस्येति शेषः, तस्य सुखशीलत्वादिदोषयुक्तस्यापि वीर्यं-प्रधानधर्मानुष्ठानकरणोत्साहरूपं समुच्छलेत्-

प्रादुर्भवेत्, सोऽपि जिनोक्तमोक्षमार्गक्रियां कुर्यादित्यर्थः, षष्ठाङ्गोक्तशैलकाचार्यवदिति, त्रीण्यपि विषमाक्षरेणि गाथाछन्दसि ॥ ३ ॥ ४ । ५ ॥ अथ वीर्योच्छलने किं फलमित्याह—

वीरिएणं तु जीवस्स, समुच्छलिएण गोअमा । जस्मंतरकए पावे, पाणी मुहुत्तेण निदहे ॥६॥

व्याख्या—जीवस्य—जन्तो (तोः) वीर्येण तु समुच्छलितेन हे गौतम ! जन्मान्तरकृतानि पापानि प्राणी—स एव जन्तुमुह-
र्त्तमात्रेण निर्दहेत्—ज्वालेयेत्, अहंनकवदिति, विषमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥ ६ ॥ यस्मादेवं तस्मात्किं कर्त्तव्यमित्याह—
तम्हा निउणं निहालेउं, गच्छं सम्मम्मापट्टिअं । वसिज्ज तत्थ आजस्मं, गोअमा ! संजए सुणी ॥७॥

व्याख्या—यस्मात् सद्गणे एते गुणास्तस्मान्निपुणं निभाल्य—सम्यक् परीक्ष्य, गच्छं सन्मार्गप्रस्थितं, तत्र वसेत्—
निवासं कुर्यात् । आजन्म—जीवितकालमभिव्याप्य यावज्जीवमित्यर्थः, हे गौतम ! संयतः सत्क्रियावान् मुनिः—साधुरिति, वि-
षमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥ ७ ॥ सम्यक् परीक्ष्य सद्गणे वसेदित्यनन्तरमुक्तं, तत्र गणस्य बहुव्रत्तिव्रत्तिनीसमुदायात्मकस्य
प्रत्येकं परीक्षाकर्तुं न शक्यते । अथाचार्यं च परीक्षिते प्रायो गणोऽपि परीक्षित एव, मेढ्यादिसमानत्वेन तत्प्रवर्त्तकत्वाद् । चार्थस्य,
गणस्य च तदनुवर्त्तित्वादित्यतः प्रथममाचार्यमेव परीक्षेतत्याह—

मेढी आलंबणं खंभं, दिट्ठी जाणं सुउत्तमं । सूरी जं होइ गच्छस्स, तम्हा तं तु परिक्खए ॥८॥

व्याख्या—यद्यस्मात्कारणात्सूरिः—सदाचार्यो गच्छस्य—गणस्य 'मेढि'ति मेधिः—खले गोवन्धस्थूणा तत्समानो भवति ।

ययाऽनया बद्धानि पशुवृन्दानि मर्यादया प्रवर्तन्ते तथाऽऽचार्यमेयीवद्धो गच्छोऽपि मर्यादया प्रवर्तत इत्यर्थः, तथाऽऽलम्बनं-
हस्ताद्याधारस्तत्समानः यथा हस्ताद्याधारी गत्तदौ पतज्जन्तुं धारयति तथाऽऽचार्योऽपि भवगत्तं पतन्तं गच्छं धारयतीत्यर्थः,
तथा 'स्वभं' ति स्तम्भः-स्थूणा अत्र नपुंसकत्वं प्राकृतत्वादेव तत्समानः यथा स्तम्भः प्रासादाधारः स्यात् तथाऽऽचार्योऽपि
गच्छप्रासादाधारः, तथा 'दिष्टि' ति दृष्टिः-नेत्रं तत्समानः यथा जन्तोर्नेत्रं शुभाशुभवस्तुप्रदर्शकं भवति तथाऽऽचार्योऽपि गच्छस्य
भाविशुभाशुभप्रदर्शकः स्यात्, तथा 'जाणं सुलत्तमं' ति यानं-यानपात्रं सूत्तमं-अतिप्रधानमच्छिद्रमित्यर्थः, तत्समानो यथाऽच्छिद्रं
यानपात्रं समुद्रतीरं नयति जन्तून्, तथाऽऽचार्योऽपि गच्छं भवतीरं नयति तस्मात्प्रथमं, 'तं तु' ति तोरेवकारार्थत्वात् तमे-
वाचार्यमेव परीक्षेत गच्छपरीक्षामिच्छुस्सुधीरिति अनुष्टुप् छन्दः ॥ ८ ॥ एवं चात्र ग्रन्थे त्रयोऽधिकाराः सूचिताः तद्यथा—
आचार्यस्वरूपाधिकारः ? साधुस्वरूपाधिकारः २ साध्वीस्वरूपाधिकारश्च ३ । तत्र प्रथममाचार्यस्वरूपाधिकारं निरूपयितुकामः
कैश्चिन्हैश्छद्मस्य उन्मार्गप्रस्थितमाचार्यं परीक्षेति प्रश्नयन्नाह—

भयवं केहि लिङ्गेहि, सूरिं उम्मगपट्टियं । वियाणिज्जा छउमत्थे, मुणी तं मे निसामय ॥ ९ ॥

व्याख्या-हे भगवन् !-परमैश्वर्यादिसमन्वित कैलिङ्गेः-चिन्हैरुन्मार्गप्रस्थितं-असन्मार्गस्थितं सूरि-आचार्यं, छाद्यते के-
वलज्ञानं केवलदर्शनं चात्मनोऽनेनेति छद्म तत्र तिष्ठतीति छद्मस्थो, विजानीयात्-परीक्षेतेति परमेश्वर गुरुराह-हे मुने ! कैश्चिन्है-
राचार्यमुन्मार्गप्रस्थितं छद्मस्थः परीक्षेत, तत् मे-मम कथयत इति शेषः । 'निसामय' ति त्वं निशमया-ऽऽकर्णयेति, अनुष्टुप्
छन्दः ॥ ९ ॥ अथ वृत्तद्वयेन पूर्वोक्तशिष्यप्रश्नोत्तरमेवाह—

सच्छन्दयारिं दुस्सीलं, आरंभे सुपवत्तयं । पीढयाइ पडिबद्धं, आउक्कायविहिंसगं ॥ १० ॥
मूलुत्तरगुणब्भट्ठं, सामाथारीविराहयं । अदिन्नालोयणं निच्चं, निच्चं विगहपरायणं ॥ ११ ॥

अनयोव्याख्या—स्वच्छन्देन—स्वाभिप्रायेण न तु जिनाज्ञया चरतीति स्वच्छन्दचारी तं, तथा दुष्टं शीलं—
आचारो यस्य स दुःशीलस्तं, तथाऽऽरम्भाः—पृथिव्याद्युद्भवानि उपलक्षणत्वात् संरम्भसमारम्भावपि, तत्र संरम्भः—सङ्कल्पः,
समारम्भस्तु—परितापकरः, उक्तञ्च—“संकल्पो संरंभो, परितावकरो भये समारंभो । आरंभो उद्भवओ, सुद्धनयाणं तु सवेसिं
॥ १ ॥” तत्र स्वान्ययोः प्रवर्त्तकस्तं, तथा पीठकं—फलकमादिशब्दात्पट्टिकादयस्तत्र प्रतिबद्धः कारणं विनापि ऋतुवद्-
काले तत्परिभोजीत्यर्थस्तं, ऋतुवद्धकाले च पीठकादिग्रहणे महान् दोषः, उक्तं च—“जे भिक्खू उडुवद्धियं सेज्जासंथारयं
परं पज्जोसवणाओ उवाइणंति वा साइज्जइ” इति श्रीनिशीथसूत्रद्वितीयोद्देशके । अर्थतच्चूर्णिः—“उडुवद्धगहितं
सेज्जासंथारयं पज्जोसवणरातीओ परं उवातिणावेइ तस्स मासलहु पच्छित्तं । सेज्जासंथारविशेषप्रापनार्थमाह—‘सवं-
गिया उ सेज्जा, दोहत्थद्धं च होइ संथारो । अहसंथडा व सेज्जा, तप्पुरिसो वा समासो उ ॥ १ ॥’ सवंगिया सेज्जा अड्डाइय-
इत्यो संथारो, अहवा अहासंथडा सेज्जा अचलेत्यर्थः, चलो संथारतो, अहवा तप्पुरिसो समासो कज्जति । शय्येव संस्तार-
कः शय्यासंस्तारकः संस्तारो दुविधो ॥ १ ॥ ‘परिसाहिमपरिसाडी, दुविहो संथारओ उ नायवो । परिसाडी वि य दुविहो,
अञ्जुसिरञ्जुसिरो उ नायवो ॥ २ ॥’ जत्थ परिञ्जुज्जमाणे किं वि परिसिडति सो परिसाही, इतरो अपरिसाडी, सो

दुविहो अञ्जुसिरो झुसिरो य ॥ २ ॥ 'सालितणादी झुसिरो, कुसतिणयादी अञ्जुसिरतो होति । एगंगिओ अणेगं-गिओ य
 दुविधो अपरिसाडी ॥ ३ ॥' सालितणादी झुसिरो कुसवप्पगतणादी अञ्जुसिरो, जो अपरिसाडी सो दुविहो एगंगिओ अ-
 नेगंगिओ अ ॥ ३ ॥ 'एगंगिओ उ दुविहो, संघातिमएयो य नायवो । दोमादी नियमाओ, होति अणेगंगिआ एत्य ॥ ४ ॥'
 एगंगिओ दुविहो संघातिमो य असंघातिमो य दुगाइपट्टोपच्चारणे संघातिता कपाटवत् एस संघातिमो एगं चेव पृथुफलकं
 असंघातिमो, दुगादिफलहा असंघातिता वंशकंवियाओ वा अणेगंगिओ ॥ ४ ॥ 'एते सामणयरं, संथारुवुवड्ढि गेण्हए जो उ ।
 सो आणाअणवत्थं, मिच्छत्तविराहणं पावे ॥ ५ ॥' एतेसिं संथारगाणमन्नतरं जो उडुवड्ढे गेण्हति सो अतिकमे वट्ठति, अणवत्थं करेति,
 मिच्छतं जनेति, आयसंजमविराहणं पावति ॥ ५ ॥ इमे दोसा 'सज्जाए पलिमंथो, गवेसणाणयणमप्पिणंते य । झामियहिया
 वखेवो, संघट्टणमादि पलिमंथो ॥ ६ ॥' उडुवड्ढे काले निक्कारणे संथारगं गवेसमाणस्स आणेतस्स पुणो पच्चप्पिणंतस्स सज्जाए
 पलिमंथो भवति, अह कहवि झामिओ हियो वा, तो संथारगसामी अणुणर्वेतस्स सुत्तयेसु वखेवो, संसत्ते तससंघट्ट-
 णादिनिष्फणं संजमे पलिमंथो य, अह सामी भणेज्जा जओ जाणह तओ मे अणं देह, तोहे अणं मगंताणं सो चेव पलि-
 मंथो ॥ ६ ॥ पायच्छित्तं दाउकामो भेदमाह-'झुसिरेय' गाहा कंठा ७ एतेसु इमं पच्छित्तं 'परिसाडिमे' गाहा । परिसाडिय
 अञ्जुसिरे मासलहुं । झुसिरे पडिसाडिए ? एगंगिए संघातिमे २ असंघातिमे ३ अणेगंगिए य ४ एतेसु चउसु वि चउलहुयं ।
 झामिते हिते वा अणं दयाविज्जति वहतं साहूण दाउं अवहतंयं पवाहेज्ज ओभासिओ वा साहुअट्टाए अहाकम्मं करेति ।
 आदिसदाओ कीयकडादि वखेवो ८ 'सुत्तादि' गाहा गतार्था, रक्केन दधिमन्यनवत् ९ । चोदक आह-' एवं सुत्तनि-

वधी, निरत्यओ चोदगो उ चोदेति । जह होति सो सअत्थो, तं सुण वोच्छं समासेण ॥ १० ॥ 'संयारगहणं उडुवद्धे अ-
त्थेण निसिद्धं एवं सुत्तं निरत्ययं, जत्तो सुत्ते पज्जोसवणरातिअत्तिकमणं पडिसिद्धं, तं गहिते संभवति एवं चोदकेनोक्ते
आचार्य आह-जहा सुत्तत्थो सार्थको भवति तथा उहं समासतो वोच्छे ॥ १० ॥ 'सुत्तनिवाउ तणेसुं, देसगिलाणे य उत्तमेहं य ।
चिक्खल्लपाणहरिते, फलमाणि य कारणज्जाते ॥ ११ ॥ 'दारगाहा ॥ देसं पडुच्च तणा वेप्पेज्ज १? 'असिवादिकारणगता, उ-
वहीकुच्छण अजीरणभए वा । अडुसिरमसंधिवीए, एकमुहे भंगसोलसंगं ॥ १२ ॥ 'जो विसतो वरिसारत्ते पाणिएण प्ला-
वितो सो उडुवद्धे उम्मिज्जति, जहा-सिंधुविसए ऊसरभूमी वा जहारणकंडं तं असिवादिकारणेहिं गता मा उवही कुच्छिस्सति
त्ति अजीरणभया वा तणा वेप्पेज्जेत्यादि, तथा अक्कायः-सचित्तजलं तस्य विहिंसको-विराधकस्सं, तथा मूलगुणाः-प्राणाति-
पातविरमणादयः, उत्तरगुणाः-पिण्डविशुद्ध्यादयस्तेभ्यो भ्रष्टस्तम्, तथा सामाचारी-साध्वहोरात्रक्रियारूपा सद्गच्छमर्यादा तस्या
विराधकस्सं, तथा नित्यं अदत्ता-गुरुपुरतोऽप्रकटिता आलोचना-आलोचनाहं पापं येन सोऽदत्तालोचनस्सं, अत्रालोचनास्वरूपं
यथा-जो आलोयणारिहो सो इमो दुविहो । 'आगम १ सुअववहारी २, आगमओ छव्विहो अ ववहारी । केवल १ मणो २
हि ३ चोदस ४-दस ५ नव ६ पुवी य णायवा ॥ ११ ॥ 'आगमववहारी १ सुयववहारी य २, तत्थ जो सो आगमववहारी
सो छव्विहो इमो-केवलणाणी १ मणपज्जवणाणी २ ओहिणाणी ३ चोदसपुव्वी ४ अभिण्णदसपुव्वी ५ णवपुव्वी य ६ एए
आगमववहारी पच्चक्खणाणिणो जेण जहा अइयारो कओ तं तहा अतियारं जाणंति । तं च आगमववहारिस्स आलोएज्जमाणो
जदि आलोयगो पडिक्कुचति ॥ 'पम्हूट्टे पडिसारणा, अपडिवज्जंतगं ण खलु सारे । जति पडिवज्जति सारे, दुविहइयारपि

पञ्चवखी ॥ २ ॥ 'पम्हुट्टे' ति विस्सरिए तं पञ्चवखणी णाउ पडिबज्जिस्सइ ति ताहे भणति अमुंगं ते विस्सरियं तं आलोएहि,
 अह जाणइ न पडिबज्जति तो ण पडिसारेइ, दुविहो अइयारो-मूलगुणाइयारो उत्तरगुणाइयारो य, एवं पञ्चवखणी सम्मं
 आउट्टस्स देति पच्छित्तं, अणाउट्टस्स ण देति, एते पञ्चवखवहारी बुत्ता ॥ २ ॥ सेसा जे ते इमे सुयववहारी । 'कप्पपकप्पा उ सुए,
 आलोयाव्वेति ते उ तिक्वुत्तो । सरिसत्ये अपलिउंची विसरिसपलिउंचीअं जाणे ॥ ३ ॥ 'कप्पो' ति दसाकप्पववहारा, 'पकप्पो'
 ति णिसीहं, तुअब्दान्महाकप्पसुयं महाणिसीहणिसीहणिज्जुत्ती पेहियधरा य एवमादि सन्वे सुयववहारिणो ते य सुयववहारी २
 एगवारालोइए पलिउंचीए अपलिउंचीए वा विसेसं ण जाणति तेण कारणेण 'तिक्वुत्तो' ति णियमा तिणिवारे आलो-
 याव्वेति । एकवारा भणति ण सुट्टु मए अवधारियं, बितियवाराए निदावसेगओ, ततियवाराए भणति अनुवउत्तेण किंचि
 णावधारियं, पुणो आलोएहि । जति तिहिं वाराहिं सरिसं नेव आलोतियं तो णायव्वं अपलिउंची, अह विसरिसं बुल्ल-
 वंती य आलोएति, तो पलिउंचीयं जाणियव्वं । तत्थ जो पलिउंची सो इमेण आसदिट्ठेण चोएयव्वो, दवाइउविहपडि-
 सेवणाए पलिउंची आगमसुअववहारिहिं भाणियव्वो, सुणेहि अज्जो ! उदाहरणं जहा-एकस्स रण्णो आसो सबलवखणजुत्तो
 धावणपवणसमत्थो तस्स आसस्स गुणेण य अजेयो सो राया, सामंतराणो य सव्वे अज्जावेति । ताहे सामंतरायाणो अप-
 पणो सभासु भणंति-अत्थि कोइ एयारिसो पुरिसो जो तं हरित्ता आणेति, सव्वेहिं भणियं सो पुरिसपंजरत्यो चिट्ठति
 गच्छति वा, णण्णो सक्कति हरिउं, एगस्स रण्णो एणेण पुरिसेण भणियं, जइ सो मारियव्वो तो मारेमि ति, ताहे रण्णा भणियं-
 मा अम्हं तस्स वा भवतु वावादेहि ति, तत्थ गतो सो तेण य छण्णपदेसट्ठिएण डिकखधणुहकंडस्स अंते सुइकंडकं लाएत्ता

विद्धो आसो, तं इसियाकंदर्गं आहणिता पडियं खुहकी कंटको वि आससरीरमणुपविद्धो । सो पभूयजवजोगासणं चरंतो वि तेण अबत्तसल्लेण वाहिज्जमाणो परिहाइउमाहत्तो । ताहे वेज्जस्स अक्खाओ, वेज्जेण दिट्ठो भणियं च, णत्थि से कोति था-
उक्सिंवादरोगो, अत्थि से कोइ अबत्तसल्लो, ताहे वेज्जेण जमगसमं पुरिसेहिं कहमेण आलिंपावियो, सो अ सल्लपएसो अतिउण्हत्तणओ पढमं सुक्को, तं फोडित्ता अवणीओ खुहकिंकटकसल्लो, सो अ पन्नत्तो सज्जो जाओ । बित्तिओ एवं
अणुद्धियसल्लो मओ । इदाणिं उवसंहारो जहा सो आसो अणुद्धियसल्लो वलणं न गेण्हइ असमत्थो य जुद्धे मओ य । एवं
तुमं पि ससल्लो करंतो किरियकलावं संजमवुडिं ण करेसि, ण य कम्मणो जयं करेसि, अजए यं कम्मणो अणेगाणि
जम्मणमरणणि पाविहिसि णो य मोक्खत्थं साहेहिसि, तम्हा सव्वं समं आलोएहि ति ।” इति निगीयचूणिवि-
शोहेशके, तथा “आलोअणा सपक्खे, चउकन्ना इह छकन्नपरपक्खे । संविगभाविणं, दायव विहीइ जं भणिअं ॥ १ ॥”
तथा “सल्लुद्धरणनिमित्तं, खित्तमि अ सत्त जोअणसथाइ । कालेण वार वरिसा, गीअत्थगवेसणं कुज्जा ॥ १ ॥” तथा “आयरि-
याइ सगच्छे, संभोइयइयरगीअपासत्थे । सारूवीपच्छाकडदेवयपडिमाअरिहसिद्धे ॥ १ ॥” स्वगच्छे आचार्यादौ आचार्यसमीपे
आदिशब्दादुपाध्यायादीनां वा पार्श्वं आलोचनाऽऽदेया, इयमत्र भावना—प्रायश्चित्तस्थानमापन्नेन साधुना श्राद्धेन वा नियमतः
प्रथमं स्वकीयानामाचार्याणां समीपे आलोचयितव्यम्, तेषामभावे उपाध्यायस्य, तस्याप्यभावे प्रवर्त्तिनः, तस्याप्यभावे स्थवि-
रस्य, तस्याप्यभावे गणावच्छेदिनो वा समीपे आलोचनाऽऽदेया । अथ स्वगच्छे पञ्चानामप्यभावस्तर्हि किं कार्यमित्याह—
‘संभोइय’ ति स्वगच्छे आचार्यादीनामभावेऽन्यस्मिन् सामंभोगिके एकमात्राचार्यादिवति गन्तव्यम्, तत्राप्याचार्यादिक्रमेणा-

लोचयितव्यम् । साम्भोगिकगच्छेऽपि पञ्चानामाचार्यादीनिमभावे 'इयर'चि इतरोऽसाम्भोगिकः संविग्र इति तस्मिन् गन्तव्यम्, तत्राप्याचार्यादिक्रमेणैवालोचयितव्यम् । संविग्रान्यसाम्भोगिकानां चाभावे 'गीय'त्ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद्गीतार्थः, एतच्च विशेषणं पार्श्वस्थसारूपिकपश्चात्कृतरूपाणां त्रयाणामपि योज्यम्, ततश्चायमर्थः—पार्श्वस्थस्य गीतार्थस्य समीपे आलोचयितव्यम् । तस्मिन्नपि गीतार्थे पार्श्वस्थेऽसति गीतार्थस्य सारूपिकस्य पार्श्वं संयतवेषस्य गृहस्थस्य लिङ्गमात्रधारिण इत्यर्थः । तस्मिन्नपि गीतार्थसारूपिकेऽसति पश्चात्कृतस्य गीतार्थस्य पार्श्वं आलोचयितव्यम्, पश्चात्कृतचरणस्य—परित्यक्तचारित्र्यवेषस्य गृहस्थस्य पार्श्व इति यावत् । पार्श्वस्थादीनां च मध्ये यस्य पुरत आलोचना दातुमिष्यते तमभ्युत्थाप्य तस्य पुरत आलोचयितव्यम्, अभ्युत्थापनं नाम वन्दनकप्रतीच्छनादिकं प्रत्यभ्युपगमकारापणा अभ्युत्थिते वन्दनाप्रतीच्छनादिकं प्रति-कृताभ्युपगमे प्रतिक्रान्तो भवेत् नान्यथा, विनयमूलत्वाद्धर्मस्य । यदुक्तं—'विणओ सासणे मूलं' इत्यादि । अथ ते पार्श्वस्थादय आत्मानं हीनगुणं पश्यन्तो नाभ्युत्तिष्ठन्ति तदा पार्श्वस्थादीनां निषद्यामारचय्य प्रणाममात्रं कृत्वाऽऽलोचनीयम् । पश्चात्कृतस्य पुनरित्वरसामायिकारोपणं लिङ्गप्रदानं च कृत्वा यथाविधि तदन्तिके आलोचनीयम् । यदि पार्श्वस्थादिकोऽभ्युत्तिष्ठति तदा तेनान्यत्र गन्तव्यम्, येन प्रवचनलाघवं न भवति । तत्र च गत्वा तमापन्नप्रायश्चित्तं शुद्धतपो बाहयति मासादिकमुत्कर्षतः षण्मासपर्यवसानम् । अथ स नाभ्युत्तिष्ठति शुद्धं च तपस्तेन प्रायश्चित्ततया दत्तं, ततस्तं तत्रैव तपो बाहयतीति । पार्श्वस्थादीनामप्यभावे यत्र कोरण्टकादौ गुणशिलादौ वा भगवान् मुनिमुव्रतस्वाम्यादिः श्रीवर्द्धमानस्वाम्यादिर्वा समव्रतस्तत्र तीर्थकरैर्गणधरैश्च बहूनां बहूनि प्रायश्चित्तानि दत्तानि तानि च दीयमानानि तत्रस्थया देवतया दृष्टानि ततस्तत्र

गत्वा तत्र च सम्यक्त्वभावितदेवतारार्थमष्टमं कृत्वा तत्र च सम्यगाकम्पिताया देवतायाः पुरतो यथोचितप्रतिपत्तिपुरस्सरमालोचयति, सा च प्रयच्छति यथाहं प्रायश्चित्तम् । अथ सा देवता कदाचित् च्युता भवेत् पश्चादन्या समुत्पन्ना तथा च न दृष्टस्तीर्थकरस्ततः साष्टमेनाकम्पिता ब्रूते—महाविदेहे तीर्थकरमापृच्छच्च समागच्छामि, ततः सा तेनानुज्ञाता महाविदेहे गत्वा तीर्थकरं पृच्छति, पृष्ट्वा च समागत्य साध्वादिभ्यः प्रायश्चित्तं कथयति । तासामपि देवतानामभावे अर्हत्प्रतिमानां पुरतः स्वयं प्रायश्चित्तदानपरिज्ञानकुशल आलोचयति, ततश्च स्वयमेव प्रतिपद्यते प्रायश्चित्तम् । तासामप्यभावे प्राचीनादिदिगभिमुखोऽर्हतः सिद्धानभिसमीक्ष्य जानन् प्रायश्चित्तदानविधिविद्वानालोचयति, आलोच्य च स्वयमेव प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते । स च तथा प्रतिपद्यमानः शुद्ध एव सूत्रोक्त विधिना प्रवृत्तेरिति आङ्गजीतकल्पे । तथाऽयमर्थः सविस्तरः श्रीव्यवहार प्रथमोदेशकप्रान्तसूत्रवृत्तावप्यस्ति । तथा नित्यं—सदा कथा चतुर्द्धा शुभा, तद्विरुद्धा विकथा सप्तधा, तस्यां परायणस्तत्परस्तं, कथाविकथास्वरूपं स्थानाङ्गाद्युक्तं यथा—‘चउब्विहा कहा, पं० तं० अक्खेवणी ? विक्खेवणी २ संवेयणी ३ निंबियणी ४ ।’ व्याख्या—आक्षिप्यते मोहात्तत्त्वं प्रत्याकृष्यते श्रोता ययेत्याक्षेपणी २, विक्षिप्यते कुमारग्विमुखो विधीयते श्रोता यया सा विक्षेपणी २, संवेद्यते—मोक्षसुखाभिलाषी विधीयते यया सा संवेदनी ३, निर्वेद्यते—संसारनिर्विलो विधीयते श्रोता यया सा निर्वेदनी ४ । अथैतासां भेदा यथा—“आयारे ? ववहारे २, पन्नत्ती चेव ३ दिट्ठिनाए य ४ । एसा चउब्विहा खलु, कहाउ अक्खेवणी नाम ॥ १ ॥ ” आचारो—लोचाऽस्नानादिः १, व्यवहारः—कथश्चिदापन्नदोषव्यपोहाय प्रायश्चित्तलक्षणः २, प्रवृत्तिश्चैव—संशयापन्नस्य मधुरवचनैः प्रज्ञापनं ३, दृष्टिवादश्च—श्रोत्रपेक्षया सूक्ष्मजीवादिभावकथनं ४, अन्ये त्वाहुराचारादयो

ग्रन्था एव परिगृह्यन्ते आचाराद्यभिधानात्, एषा चतुर्विधा, खलुशब्दात् श्रोत्रपेक्षया आचारादिभेदानाश्रित्यानेकप्रकारा ॥ १ ॥
 अस्या रसमाह—“ विज्ञाचरणं च तवो, पुरिसकारो य समिद्गुत्तीओ । उवइरसइ खलु जहियं, कहाइ अक्खेवणीइ रसो
 ॥ १ ॥ ” विद्या—ज्ञानं भावतमोभेदकं, चरणं—सर्वविरतिरूपं, तपो—जननादि, पुरुषकारश्च—कर्मशस्त्रं प्रति स्ववीर्योत्कर्षलक्षणः,
 समितिगुप्तयः, एतदुपदिश्यते खलु यत्र कचिदसावुपदेशः कथाया आक्षेपण्या रसः ॥ १ ॥ विक्षेपणीमाह—सा चतुर्द्धा—“ पुर्वि
 ससमयं कहित्ता परसमयं कहेइ, ससमयगुणे दीवेइ, परसमयदोसे उवदंसेइ एसा पढेमा ? । पुर्वि परसमयं कहित्ता तस्सेव
 दोसे उवदंसित्ता पुणो ससमयं कहेइ गुणे उवदंसेइ एसा विइया २ । मिच्छावायं कहित्ता सम्मावायं कहेइ, परसमयं कहित्ता
 तेसु चेव परसमएसु जे भावा जिणप्पणीएहिं भावेहिं सह विरद्धा अरंता देव विअप्पिआ ते पुर्वि कहित्ता दोसा य तेसिं
 भणिऊण पुणो जिणप्पणीयभावसारिसा घुणवखरमिव कहवि सोभाणा भणिया ते कहेइ, अहवा मिच्छावाओ नत्थित्तं
 सम्मावाओ अत्थित्तं, तत्थ पुर्वि नाहियवाईण दिट्ठीओ कहित्ता पच्छा अत्थित्तपक्खवाईणं दिट्ठीओ कहेइ एसा तइया ३ ।
 सम्मावायं कहित्ता मिच्छावायं कहेइ, सोवि एवं चेव नवरं पुर्वि सोभणे कहेइ, पच्छा इयरे त्ति चउत्था । सेवेअणी कहा
 चउत्तिहा पं० तं० आयसरीरसेवेयणी ? , परसरीरसं० २, इहलोयसं० ४ । तत्थ आयसरीरसेवेयणी जहा
 जमेयं अम्हच्चयं सरीरं, एअं सुक्कसोणियमंसवसारं दमज्जट्ठिहाखचमकेसरोमनहदंतअंतादिसंघायनिफणत्तणेण मुत्तपुरीस-
 भायणत्तणेण य असुइ त्ति कहेमाणो सोयारस्स संवेगमुप्पाएइ एसा अत्तसरीरसेवेयणी ? । एवं परसरीरसेवेयणीइ पर-
 सरीरं एरिसं चेवं असुइ, अहवा परसमयस्स सरीरं वण्णेमाणो सोयारस्स संवेगमुप्पाएइ २ । इयाणि इह लोत्थसेवेयणी

जहा सव्वमेव माणुसत्तणं असारमधुवं वटलीयं भसमाणं एरिसं कहं कहेमाणो धम्मकहो सोयारस्स संवेणं उप्पाएइ ३ । इयाणि परलोयसंवेयणी जहा देवावि ईसावि सायमयकोहलोहमायाइएहि दुवखेहि अभिभूया किमंगपुण तिरियनारया, एयारिसं कहं कहेमाणो धम्मकहो सोयारस्स संवेणमुप्पाएइ ४ । निवेयणी कहा चउविहा पं० तं० इह लोणे दुच्चिण्णा कम्मा इह लोए चैव दुहविवागसंजुत्ता भवन्ति, जहा-चोरणं पारदारियाणं एवमाई एसा पढसा निवेयणी ? । इह लोए दुच्चिण्णा कम्मा परलोए दुहविवागसंजुत्ता भवन्ति जहा-नेरइयाणं अन्नमि भवे कम्मं कयं निरयभवे फलं देउ विडया निवेयणी २ । परलोए दुच्चिण्णा कम्मा इह लोए दुहविवागसंजुत्ता भवन्ति, जहा-वालपभिइमेव अंतकुलेमु उप्पन्ना खयकोट्टाडण्हिं रोगेहिं उरिहेण य अभिभूया दीसन्ति तइया निवेयणी ३ । परलोए दुच्चिण्णा कम्मा परलोए चैव दुहसंविवागसंजुत्ता भवन्ति, जहा-पुविं दुच्चिणेहिं कम्मेहिं जोवा संडासंतुडेहिं पक्खीहिं उच्चिज्जन्ति, तओ ते नरयपाउग्गाणि कम्माणि अंसपुग्गाणि तीए नाईए पूरिति पूरेज्ज नरयभवे जन्ति चउत्था निवेयणी ४ । एवं इह लोगो वा परलोगो वा पन्नवयं पदुच्च भवउ, तइय पन्नवयस्स मणुस्सभवो इह लोगो अवसेसाओ तिविचि गईओ परलोगो ४ । तथा “एया चैव कदाओ, पन्नवगपरुवणं सपासज्ज । अकहा ? , कहा च २, विकहा ३, हविज्ज पुग्गितरं पप्प ॥ १ ॥” अकया ? , कया २, विकयानां ३ स्वरूपं यथा- “मिच्छत्तं वेयंतो, अन्नाणी जं कहं परिकहेइ । लिगत्थो व गिही वा, सा अकहा देसिया सपए ॥ २ ॥” मिथ्यात्व- मोहनीयं कर्म वेदयन् विपाकेन यां काञ्चिदज्ञानी कयां कथयति, अज्ञानित्वं चास्य मिथ्यादृष्टित्वादेव, किंविच्छिष्टोऽसावित्याह लिङ्गस्थो वा द्रव्यप्रव्रजितोऽप्यारमर्द्धकादिर्गृही वा कथित्, सा एवमकया देविता मयये, विसिष्टकयाफला-

भावात् ॥ २ ॥ “ तव संजमगुणधारी, जे चरणरया कहति सबाव । सबजगज्जीवहिंय, सा उ कहा देसिया समए ॥ ३ ॥ ”
 तपःसंयमगुणधारिणो यच्चरणरता नत्वन्यत्र निदानादिना कथयन्ति सद्भावं-परमार्थं सर्वजगज्जीवहितं न तु व्यवहारतः
 कतिपयसत्त्वहितं सैव कथा देशिता समये निर्जेराख्यफलसाधनात् ॥ ३ ॥ “ जो संजओ पमत्तो, रागदोसवससो परिक्हेइ ।
 सा उ विकहा पवयणे, पवत्ता धीरपुरिसेहि ॥ ४ ॥ ” यः संयतः प्रमत्तः कषायादिना प्रमादेन रागद्वेषवशगतः सन्
 न तु मध्यस्थः परिकथयति किञ्चित्, सा तु विकथा प्रवचने प्रज्ञप्ता धीरपुरुषैः, तथाविधपरिणामनिबन्धनत्वात् कर्तृश्रो-
 त्रोरिति, श्रोतृपरिणामभेदे तु तं प्रति कथान्तरेण । एवं सर्वत्र भावना कार्या इति । गाथाचतुर्जं श्रीदशवैकालिकनियु-
 क्तिगतम् । अथ पूर्वोक्तविकथास्वरूपमाह-‘ विकहा सत्तहा, पं० तं० इत्यिकहा १ भक्तकहा २ देसकहा ३ रायकहा ४
 मिडकालुणिया ५ दंसणभेइणी ६ चरित्तभेइणी ७ ॥ ’ व्याख्या-इत्थीणं कहा इत्यिकहा, पसंसानिदासरूवा जहा-‘ सा
 तणुयतणू सुभगा, सोममुही पडमपत्तनयणिछा । गुरुयनियंवा उन्नय-पओहरा ललियगयगमणा ॥ १ ॥ ’ तहा ‘ करहगई
 कागसरा य, दुब्भगा लंबजठरपिगच्छी । दुस्सीला दुब्भासा, विद्धी को नियइ तीइ मुहं ॥ २ ॥ ’ अस्यां चात्मपरमोहोद्दी-
 रणोद्गाहस्वाध्यायसंयमयोगपरिहाणि ब्रह्मव्रतागुप्तिप्रसङ्गादयो दोषा भवेयुः १ । भक्तकहा जहा-‘ घयखंड जुंय खीरस्स,
 भोयणं अमियमहह मणुयाणं । कयसालिदालिअसणं, वंजणपक्कन्नवयसारं ॥ २ ॥ ’ अस्यां चाहारगृद्धिलोकापवादरसने-
 न्द्रियाजयषड्जीवनिर्कायवधानुमोदनादयो दोषा भवन्ति २ । देसकहा जहा-‘ रम्यो मालवकः सुधान्यजनकः काञ्च्यास्तु
 किं वर्ण्यते, दुर्गा गुर्जरभूमिरुद्धभट्ट लाटाः किराटोपमाः । काश्मीरे वरमुख्यता सुखनिधौ स्वर्गोपमाः कुन्तला, वज्र्या

दुर्जनसङ्गवच्छुभधिया देशी कथैवंविधा ॥ १ ॥ 'एतस्यां च रागद्वेषोत्पत्तिस्वपक्षपरपक्षाधिकरणादयो दोषाः प्रादुर्भ्यन्ति ३ । राजकथा यथा—'राजाऽयं रिपुवारदारणसहः क्षेमद्वयैरहा, युद्धं भीमभूतयोः प्रतिकृतं साध्वस्य तेनार्थवा । दुष्टोऽयं म्रियतां करोतु सुचिरं राज्यं ममाप्यायुषा, भूयो बन्धनिबन्धनं बुधनै राज्ञां कथा हीयताम् ॥१॥' अस्यां च चौरहेरिकादिशंकाकौतुकनिदानादयो दोषाः स्युः ॥ ४ ॥ 'मिडकालुणिय' ति श्रोतृद्वयमार्धवजननान्मूढी साचासौ पुत्रादिप्रलापप्रधानत्वात्कारुण्यवती मृदुकारुणिकी यथा—'हा पुत पुत हावच्छ, वच्छ मुक्ता सि कहमणाहा हे । एवं कळुणपलावा, जलंतजलणेऽज्ज सा पडिया ॥५॥' दर्शनभेदिनी ज्ञानाद्यतिशयतः कुलीर्थिकमसंसारुपा यथा—'सूक्ष्मयुक्तिशतोपेतं, सूक्ष्मबुद्धिकरं परम् । सूक्ष्मार्थदक्षिभिर्दृष्टं, श्रोतव्यं बौद्धशासनम् ॥ ६ ॥' चारित्तभेदणी जीसे कहाइ पडिवन्नवयस्स वा उवट्टियस्स वा दिक्खाए चारित्तं पडि भेओ भवइ जहा—'केवल्लिमणोहिचोदस्-दस् नवपुवीहि' संपयं रहिए । सुद्धमसुद्धं चरणं, को जाणइ तस्स भावं वा ॥ १ ॥' अन्नं च 'जह मंचाओ पडियस्स, देहपीडा सुयोविया होइ । गिरिसिहराओ महती, तहणंतभवो तओ भट्ठा ॥ १ ॥' तथा 'काले पमायवहुले, दंसनानोहिं वट्टए तित्थं । बुच्छिअं च चरित्तं, तो गिहिम्मो वरं काउं ॥ १ ॥' एवं च 'इत्थिक्कमाइआओ, वहुलूवाओ कुणंति विक्काओ । रागदोसेहिं मुहा-इक्कम्भवंथं कुणइ मूढो ॥ १ ॥' अहवा विविहलूवा परपरिवाइयाण कहा विक्केति हे इन्द्रभूते ! एवंविधं सूत्रिमुन्मार्गगामिनं जानीहीति शेषः । इमे अनुष्टुब्धविषमाक्षरेति गाथाछन्दसी ॥ १० ॥ ११ ॥ पूर्वगाथायामदत्तालोचनत्वमथमाचार्यस्य चिन्हमुक्तमतो गुणवताऽऽप्याचार्येण परसाक्षिकी विशोधिः कर्त्तव्येत्याह—

छत्तीसगुणसमपणा-गएण तेणविअवस्स कायव्वा । परसविस्वया विसांही, सुट्ठुवि ववहारकुसलेण॥१३॥

व्याख्या-षट्त्रिंशत् ये गुणाः स्वरिगुणा आर्यदेशोत्पन्नत्वादयः “देस १, कुल २, जाति ३, रूबी ४, संघयणी ५, थिइज्ज-ओ ६, अणासंसी ७ । अविक्त्यणो ८, अमाई ९, थिरपरिवाडी १० गहिअवको ११ ॥ १ ॥ जिअपरिसो १२ जिअनि-हो १३, मज्झत्यो १४ देस १५ काल १६ भावन्तू १७ । आसन्नलब्धपइभो १८, नाणाविहदेसभासन्तू १९ ॥ २ ॥ पंच-विहे आयारे २४ जुत्तो, सुत्तत्थतदुभयविहित्तू । आहरण २६ हेउ २७ उवणय २८-नयनिउणो गाहणाकुसलो ३० ॥ ३ ॥ ससमयपरसमयविऊ ३१, गंभीरो ३२ दित्तिमं ३३ सिवो ३४ सोमो ३५ । गुणसयकल्लिओ ३६ जुगो, पवयणसारं परि-कहेउं ॥ ४ ॥ ” इति गाथा चतुष्टयोक्तस्तत्र आर्यदेशोत्पन्नः सुखावबोधवाक्यः स्यात् १, पैतृकं कुलं सुकुलोद्भवो यथोत्तिष्ठ-प्रभारोद्वहने न श्राम्यति २, मातृकी जातिस्तत्सम्पन्नो विनयान्वितः स्यात् ३, रूपवान् आदेयवाक्यः स्यादाकृतौ गुणा वस-न्तीति ४, संहननयुक्तो व्याख्यानदिषु न श्राम्यति ५, धृतिः-चित्तावष्टम्भस्तद्युतो गहनेष्वर्थेषु न श्रमं याति ६, अनार्षसी न श्रोतृभ्यो वस्त्राद्याकाङ्क्षति ७, अविक्त्यनो न बहुभाषी स्यात् ८, अमायी-त्यक्तशाठ्यः ९, स्थिरपरिपाटिः तस्य हि सू-त्रमर्थश्च न गलति १०, गृहीतवाक्यः सर्वत्रास्खलितज्ञः स्यात् ११, जितपर्वत् राजादिसदसि न क्षोभमुपयाति १२, जित-निद्रोऽल्पनिद्रः १३, मध्यस्थः-सर्वशिष्येषु समचित्तो १४, देशकालभावज्ञः सुखेन विहरति १५, १६, १७, आसन्नलब्ध-प्रतिभः परतीर्थिकादीनामुत्तरदानसमर्थः १८, नानाविधदेशभाषाज्ञो नानादेशजविनेयान् सुखेन शास्त्राणि ग्राहयति १९, पञ्च-विधाचारयुतः श्रद्धेयवचनः स्यात् २४, सूत्रार्थोभयज्ञः सम्यगुत्सर्गापवादमरूपकः तस्या २५, आहरणं-दृष्टान्तः २६, हेतुद्विधा

कारको ज्ञापकश्च, तत्र कारको यथा-घटस्य कर्त्ता कुम्भकारः, ज्ञापको यथा-तमसि घटादीनामभिव्यञ्जकः प्रदीपः २७, उप-
नय-उपसंहारो दृष्टान्तदृष्ट्यर्थस्य प्रकृते योजनमिति भावः, क्वचित् कारणं-निमित्तं २८, नया नैगमादयस्तेषु निपुणः २९,
स हि श्रोतारमपेक्ष्य तत् प्रतिपत्त्यनुरोधतः क्वचित् दृष्टान्तोपन्यासं २६, क्वचिद्धेतूपन्यासं विदधाति २७, क्वचित् अधिकृ-
तमर्थमुपसंहरति २८, नयप्रस्तावे नयानवतारयति २९ ग्राहणाकुशलः-प्रतिपादनशक्तियुक्तः ३०, स्वसमयं परसमयं च वेत्ति
परेणाक्षित उभयं निर्वाहयति ३१, गम्भीरो-ऽतुच्छस्वभावः ३२, दीप्तिमान् परवादिनामक्षोभ्यः ३३, शिवो-मारिरीगाद्युप-
द्रवविघातकृत् ३४, सौम्यः-शान्तदृष्टितया प्रीत्युत्पादकः ३५, गुणशतकलितः-औदार्यस्थैर्याद्यनेकगुणोपेतः ३६ तैः सम-
न्वागतेन-संयुक्तेन तेनापि-सूरिणाऽपि अन्य आस्तामवश्यं-निश्चयेन कर्तव्या, अनुस्वारलोपः प्राकृतत्वात् परसाक्षिकीका
विशेषेण शोधिविशोधिर्निजपापप्रकटनमित्यर्थः । किं विशिष्टेन सूरिणा सुदृष्टिशयेन व्यवहरणं व्यवहारः पञ्चविधः, तत्र
कुशलो-निपुणस्तेन । व्यवहारस्वरूपं यथा “आगम १, सुय २, आणा ३, धारणा य ४, जीयं च होइ व्यवहारो । केवलमणोहि-
चोद्दिस-दसनवपुषी अ पढमत्थो १ ॥ १ ॥ आयारपकर्णई, सेसं सव्वं सुयं विणिद्धि २ । देसंतरट्टियाणं, गूढपयालोयणा
आणा ३ ॥ २ ॥ गीयत्थाओ पुब्बिं, अवधारइ धारणा तहिं दित्ते ४ । पायच्छित्तं जीयं, जीयं वा जं जहिं गच्छे ५ ॥ ३ ॥”
अपिशब्दादनेकभव्यानां विधिना दत्ताऽलोचनेनापि इति गाथाच्छन्दः ॥ १२ ॥ केन दृष्टान्तेनाऽलोचनं गृह्णातीत्याह—
जह सुकुसलो वि विज्जो, अणस्स कहेइ अत्तणो वाहिं । विज्जुवएसं सुच्चा, पच्छा सो कम्ममायरइ ॥१३॥
व्याख्या-यथा सुष्ठु कुशलोऽपि-भियक्शस्त्रे निपुणोऽपि अपिशब्दाद्वयःमाशोऽपि वैद्यः-चिकित्साकर्त्ता आत्मनः-स्व-

स्य व्याधिं-रोगोत्पत्तिमन्यस्य वैद्यस्य कथयति-यथास्थितं निरूपयति वैद्योपदेशं-वैद्यनिरूपितं श्रुत्वा-ऽऽकर्ण्य पश्चात् स वैद्यस्तद्व्योक्तं कर्मप्रतीकाररूपमाचरति-करोतीत्यर्थः । एवमालोचकः स्वररपि अन्यपार्श्वं पापं प्रकाशयति । तदपितं च तपो यथाविधि प्रतिपद्यते इति । गाथाछन्दः ॥ १३ ॥ पुनः सद्गुरुस्वरूपं दर्शयति-

देसं खित्तं तु जाणिता, वत्थं पत्तं उवरसयं । संगहे साहुवग्गं च, सुत्तत्थं च निहालई ॥ १४ ॥

व्याख्या-आचार्यो देशं मालवकादिकं, क्षेत्रं रक्षारक्षभाविताभवितादिरूपं, तु शब्दाद् ग्लानादियोग्यं द्रव्यं, दुर्भिक्षादिकालं, दातृपरिणामादिरूपं भावं च ज्ञात्वा वस्त्रं-चीवरं, पात्रं-पतद्ग्रहादि, उपाश्रयं-मुनियोग्यालयं, सङ्गृहीत, कोऽर्थ आचार्यः क्षेत्रादिकारणं ज्ञात्वा वस्त्रादिकं मेलयित्वा प्रायो गृहस्थानामदर्शयन् स्वपार्श्वं एव संरक्षेत्, न तु यथाकथञ्चिदित्यर्थः । यदुक्तं स्थानाङ्गसप्तस्थाने “आयरियउवज्झायाणं गणंसि सत्तसंगह्ठाणा पं० तं० आयरियउवज्झाए गणंसि आणं वा धारणं वा सम्मं पडंजित्ता भवति १, आयरियउवज्झाए गणंसि अहाराङ्णिआए कितिकम्मं देणइअं सम्मं पडंजित्ता भवइ २, आयरियउवज्झाए गणंसि जे सुअएल्लवजाए धारेति ते काले सम्मं अणुप्पवाएत्ता भवइ ३, आयरियउवज्झाए गणंसि गिलाणसेहं वेआवच्चं अब्भुद्धित्ता भवति ४, आयरियउवज्झाए गणंसि आपुच्छित्तचारी आविहवइणो अणापुच्छित्तचारी ५, आयरियउवज्झाए गणंसि अणुप्पन्नाइं उवगरणाइं सम्मं उप्पाएत्ता भवइ ६, आयरियउवज्झाए गणंसि पुब्बुण्णणाइं उवगरणाइं सम्मं सारक्खित्ता संगोवित्ता भवति ७ ।” अस्य किञ्चिद्द्वयाख्या यथा-सद्ग्रहो ज्ञानादीनां शिष्याणां वा तस्य स्थानानि-हेतवः, आज्ञा-साधो ! भवतेदं विधेयमित्येवंरूपामादिष्टि, धारणां-न विधेयमिदमित्येवंरूपां सम्मं-औचित्येन १,

‘अहो’० यथाज्येष्ठं कृत्तिकर्म वैतयिकं च २, ‘जे’ति यानि श्रुतपर्यवजातानि सूत्रार्थप्रकारात् ‘ते’ति तानि ‘काले काले’ यथावसरं ‘अणुपवाएत्ता’ अनुप्रवाचयिता पाठयतीत्यर्थः ३, अभ्युत्थाता-अभ्युपगता भवति ४, आपृच्छथ चरति क्षेत्रान्तरसङ्क्रमं करोति ५, ‘अणुपद्वाइ’ अनुत्पन्नान्यलब्धानि ६, ‘सारविखत्ता’ संरक्षयितोपायेन चौरादिभ्यः ‘संगोविता’ सङ्कोपयिताऽल्पसागारिककरणेन मलिनता रक्षणेन चेति ७। वस्त्रस्वरूपं किञ्चिद् यथा-इह यद्वस्त्रं प्रथमं लभ्यमानं भवति, तस्य प्रथमतस्त्रयो भागाः कल्प्यन्ते, भूयोऽप्येकैको भागस्त्रिधा विभज्यते, एवं नवभागीकृते वस्त्रे

ये चत्वारः कोणकास्ते देवसम्बन्धिनो भागाः, यौ द्वावञ्चलमध्यभागौ तौ मनुष्यसम्बन्धिनौ, यौ च द्वौ भागौ कर्णपट्टिकामध्यलक्षणौ तावसुरसम्बन्धिनौ, सर्वमध्यगतः पुनरेको भागो राक्षससक्तः। यदुक्तं-‘चउरो दिद्विआ भागा, दुवे भागा य माणुसा। आसुरा य दुवे भागा, मज्जे वत्थस्स रक्खसो ॥ १ ॥’ एतेषु च नवसु भागेषु अजनखञ्जनकर्द्धमैः खरण्टितेषु मूषककंसारिकादिभिर्भक्षितेषु अग्निना दग्धेषु तुद्धितेषु रजककुट्टनेन पतितच्छिद्रेषु जीर्णेषु कुत्सितवर्णान्तरसंयुक्तेषु वा फलमिदमवबोध्यम्, “ दिव्वेसु उत्तमो लाभो, मणुस्सेसु अ मज्जिमो। असुरेसु अ गेलन्नं, मज्जे मरणमाइसे ॥ १ ॥’ ततो यौ द्वावसुरौ भागौ यथैको राक्षसो भागः एतेषु त्रिषु भागेषु यद्वस्त्रमज्जनादिभिर्दूषितं भवति, तस्मिन् वस्त्रे गृह्यमाणे गुरुकाश्चत्वारो भवन्ति, आत्मविराधनासद्भावात्, आज्ञा च भगवतां विराधिता भवति, अतो यद्वस्त्रं निर्दोषं लक्षणोपेतं च स्यात् तत्साधुभिः संग-

देव	असुर	देव
मनुष्य	राक्षस	मनुष्य
देव	असुर	देव

मन्विर्वाहिनिमित्तं ग्राह्यम्, न पुनः कृत्स्नं वस्त्रं । तच्च चतुर्धा, द्रव्यकृत्स्नं क्षेत्रकृत्स्नं कालकृत्स्नं भावकृत्स्नं च । तत्र यन् संदर्श-
प्रमाणातिरिक्तं वा वस्त्रं तद्द्रव्यकृत्स्नं, यद्वस्त्रं यत्र क्षेत्रं दुर्लभं बहुमूल्यं वा तत्तत्र क्षेत्रकृत्स्नं, यद्वस्त्रं यस्मिन् कालेऽर्थितं दुर्ल-
भं वा तत्तस्मिन् काले कालकृत्स्नं, यथा ग्रीष्मे काषायवस्त्रं, शिशिरे प्रावारादि, वर्षासु कुंकमादिस्वचितं, भावकृत्स्नं द्विधा, वर्णतो
मूल्यतश्च, वर्णतः पञ्चविधं वर्णाढ्यं यथा-कृष्णं मयुरग्रीवासन्निभं, नीलं शुकपिच्छसन्निभं, रक्तं इन्द्रगोपकसन्निभं, पीतं
सुवर्णच्छविसन्निभं, शुक्लं शङ्खेन्दुसन्निभं, तदेवंविधं वर्णकृत्स्नं । द्रव्यादिकृत्स्ने वर्णकृत्स्ने चोत्कृष्टे चतुर्लघु, मध्यमे मांसलघु,
जघन्ये पञ्चकं । मूल्यकृत्स्नं पुनस्त्रिविधं जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं च । तत्र यस्याष्टादशरूपका मूल्यं तज्जघन्यं, लक्षरूपकमूल्यमुत्कृष्टं,
शेषं मध्यमं । रूपकप्रमाणं चेदम्-द्वीपसत्करूपकद्विकेनोत्तरापथरूपक एकः स्यात्, तद्द्वयेन चैकः पाटलिपुत्रीयो रूपकः, अथवा
दक्षिणापथरूपकद्वयेन कांचिपुरीयरूपकः एकः स्यात्, तद्द्वयेन च पाटलिपुत्रीय एकः रूपकोऽत्रावगन्तव्यः । १८ रूपक-
मूल्यं वस्त्रं लघुमासः, २० रूपकं चतुर्लघु, १०० रूपकं चतुर्गुरु, २५० रूपकं षड्लघु, ५०० रूपकं षड्गुरुः, सहस्ररूपके
छन्दः, दशसहस्ररूपके मूलः, पञ्चाशत्सहस्ररूपकमूल्येऽनवस्थाप्यम्, लक्षरूपकमूल्ये पाराश्रिकम् । कृत्स्नवस्त्रबहुमूल्यपात्रग्रहणे
च चौराद्यन्तर्धः । इत्थं दिट्ठो-एगो राया आयरियाण उवसमइ, सो सव्वं गच्छं कंबलरयणेहि पाडिलाभिउं उवट्ठिओ,
आयरिएहि निसिद्धो न वट्ठइ ति, अतिनिर्वणं एगं गहिअं, भण्णइ पाउएणं हट्ठमणेणं गच्छह, तहा कयं तेणगेण दिट्ठा,
रातिं आगंतुं तेणगेण भणिअं-जइ न देह वत्थं रायदिन्नं तो भे सिरच्छेअं करेमि, आयरिएहि भणिअं-खंडिअं दंसेह,
दंसिअं, रुद्धो भणेति, सिन्विउं देह अबहा भे मारेमि, तं च सिन्विउं दिणं, एवमनेके दोषाः स्वयं ज्ञेयाः । इति श्री सोम-

प्रभस्त्रविरचितयतिजितकल्पनामकप्रकरणश्रीसाधुरत्नसूत्रिकृतवृत्तौ । अथ गच्छवासी साधुर्वस्त्रं कथं मार्गयति ? केन वा विधिना ? उच्यते यद्यस्य साधोः कल्पादिकं वस्त्रं नास्ति स तत्प्रवर्त्तिनः कथयति यथा ममास्रुकं वस्त्रं नास्ति, प्रवर्त्त्यपि आचार्यस्य कथयति अस्रुकस्य साधोरस्रुकं वस्त्रं नास्ति, गच्छे चाभिग्रहिका भवन्ति, अस्माभिर्वस्त्राणि पात्राणि वा आनेतव्यानि । अन्यदपि वा येन केनचित्साधुना प्रयोजनं तदा आचार्यस्तेषां निवेदयति-यथा आर्या अस्रुकं वस्त्रं नास्ति । अथ न सन्त्याभिग्रहिकास्तदा स एव साधुर्भण्यते त्वमात्मना वस्त्रमुत्पादय । अथ स उत्पादयितुमशक्तः ततो योऽन्यः शक्तस्तमाचार्यो व्यापारयति यथा-अस्रुकं वस्त्रं मार्गयेति । य आभिग्रहिको यो वा व्यापारितस्तौ केन विधिनोत्पादयतः ? उच्यते सूत्रपौरुषीमर्थपौरुषीं च कृत्वा भिक्षामेव हिण्डमानावुत्पादयतः, यदि भिक्षां हिण्डमानौ न लभेते तदार्थपौरुष्यामपि मार्गयतः, तथाऽप्यलामे सूत्रपौरुष्यामपि सूत्रं वर्जयित्वा मार्गयतः, यद्येवमपि न लभ्यते तदैकैकं सङ्घाटकं आचार्यो व्यापारयति, आर्या ! यूयं भिक्षामेव हिण्डमाना वस्त्राणां योगं कुर्यास्तदा तेऽपि मार्गयन्ति, तथाऽप्यलभ्यमाने बहूनि वा वस्त्राणि उत्पादयितव्यानि, वृन्दसाध्यानि च कार्याणीति कृत्वा पिण्डकेन सर्वेऽभ्युत्तिष्ठन्ति आचार्यं मुक्त्वा, यद्याचार्यः स्वयं हिण्डते तदा चतुर्गुरुका अन्ये च बहवो दोषाः । ये चाचार्यव्यतिरिक्तास्ते पुनः सर्वे गीतार्थाः, अथवा अर्द्धा गीतार्था अर्द्धा अगीतार्थाः, अथवा एको-गीतार्थः शेषाः सर्वेऽगीतार्थाः, अथवा आचार्यं मुक्त्वा शेषाः सर्वेऽप्यगीतार्थाः, तदा यस्तेषामगीतार्थानां मध्ये वाग्मी लब्धिसम्पन्नश्च तस्याचार्यो वस्त्रैषणामुत्सर्गापवादाभ्यां कथयति । इत्यादि वस्त्रोत्पादनविधिः सविस्तरः श्रीनिशीथपञ्चदशोद्देशकचूर्णि-तोऽवसेयः । तथा वर्षाकाले यत्र क्षेत्रे चातुर्मासकं स्थितास्तत्पूर्त्वापि तत्राऽन्यत्रापि च संविशक्षेत्रे सक्रोशयोजनप्रमाणे कारणं

विना मासद्वयं यावन्नोपकरणग्रहणं कुर्युः, पार्श्वस्थादिक्षेत्रे तु मासद्वयमध्येऽप्युपकरणग्रहणे न दोषः, ऋतुबद्धकाले च यत्र मासकल्पं स्थितास्तत्रायुत्कर्षतः कारणं विना मासद्वयं परिहृत्योपकरणग्रहणं कुर्युः। एतदपि विस्तरतो निशीथदशमोद्देशकचूर्णितो निर्णयम्। 'तथा जे भिक्खू वत्थस्स एगं पडिआणिअं देइ, दंतं वा साइज्जइ' यो वत्थस्य एकं थिगलं ददाति ददंतं वा स्वादयति-अनुमोदयति तस्य दोषाः। द्वौ कल्पौ सौत्रिकौ एकः और्णिको ग्राह्यः। वर्षाकालं विना और्णिकः एकको न व्यापार्यः, मध्ये सौत्रिको बहिरौर्णिक इति विधिपरिभोगः। और्णिके शरीरे लज्जे षट्पदिकादिजन्तुसंस्वत्यादिदोषाः स्युः। 'जे भिक्खू वत्थस्स परं तिण्हं पडिआणिआणं देइ दंतं वा साइज्जइ।' यः कारणे त्रयाणां थिगलानां परतश्चतुर्थं थिगलं ददाति तस्य प्रायश्चित्तं। 'जे भिक्खू अविहीए वत्थं सिवइ, सिवंतं वा साइज्जइ' अविधिसीवनं यथा गृहस्थानां पार्श्वद्वय मीलनेन सीवनं तथा न सीव्येत्। 'जे भिक्खू वत्थस्स एगं फालिअंगंठिअं करेइ, करंतं वा साइज्जइ' पाटितवत्तस्योभयोरञ्चलयोर्मीलनेन ग्रन्थि ददाति अधिकं मा पाटयत्विति। 'जे भिक्खू वत्थस्स परं तिण्हं फालिअंगंठियाणं करेइ, करंतं वा साइज्जइ' वत्थे ग्रन्थिस्तावदुत्सर्गतो न कार्यः, यदि च वत्थस्यालोभे ग्रन्थि करोति, तदा त्रयाणां ग्रन्थीनामधिकं ग्रन्थि न कुर्यात्। 'जे भिक्खू वत्थं अविहीए गंठेइ, गंठंतं वा साइज्जइ'। 'जे भिक्खू वत्थं अतज्जाएण गंठेइ।' योऽतज्जातीयेन वत्थेण ग्रन्थि कुर्यात्, श्वेतवत्तं रक्तादिना न सीव्यम्-न योज्यम्, यो योजयति अतज्जातीयेन सीव्यति च तस्य दोषाः। 'जे भिक्खू अइरेगं वत्थं गवेसइ, गवेसंतं वा साइज्जइ'। जे भिक्खू अइरेगगहिअं वत्थं परेण दिवड्ढाओ मासाओ धरेइ, धरंतं वा साइज्जइ।' योऽधिकं वत्थं गृहीत्वा सार्द्धमासात्परतो धारयेत्, तस्याज्ञादि

दोषाः मासगुरुप्रायश्चित्तं च । इति निशीथसूत्रप्रथमोद्देशके । अथ पात्रम्, तत्र एकादित्रिपर्यन्तकार्षापणमूल्ये पात्रे गृह्यमाणे लघुमासः, चतुराद्यष्टादशपर्यन्तकार्षापणमूल्ये गुरुमासः, अग्रतो मूल्यवृद्धौ प्रायश्चित्तवृद्धिर्वस्त्ववत्पात्रेऽप्यवसेया । तथा-
“तुंवयदारुअमट्ठिअ-पायं उक्कोसमज्झिमजहंनं । उप्परिवाढी ग्रहणे, चाउम्मासा भवे लहुगा ॥ १ ॥” पात्रं त्रिविधम्-तुम्ब-
कमयं दारुमयं मृत्तिकाभयं । एकैकं त्रिविधम्-उत्कृष्टं मध्यमं जघन्यं, उत्कृष्टं पतद्ग्रहः, मध्यमं मात्रकं, जघन्यं दोषपरिकादि ।
एकैकं पुनस्त्रिधा यथाकृतमल्पपरिकर्म बहुपरिकर्म च । तत्र यथाकृतं यत्पूर्वमेव कृतमुखं कृतलेपं तादृशं कुत्रिकापणे लभ्यते,
निन्हवो वा, प्रतिमाप्रतिनिवृत्तः श्रमणोपासको वा तादृशं ददाति । अर्द्धाङ्गुलं यावन्नच्छेद्यं स्यात् तदल्पपरिकर्म । यदर्द्धाङ्गु-
लात्परतः छेद्यं भवति तद्बहुपरिकर्म । एतेषां पात्राणामुत्परिपाठ्या विपर्ययसिन् ग्रहणे चत्वारो मासाः लघुका भवन्ति, उपल-
क्षणत्वान्निष्ठमासरात्रिदिवपञ्चकेऽपि । इदमुक्तं भवति-उत्कृष्टस्य यथाकृतस्य पात्रस्योत्पादनाय निर्गतस्तस्य योगं त्रिपर्ययदन
रूपं अकृत्वाऽल्पपरिकर्म उत्कृष्टमेव गृह्णाति चतुर्लघु । बहुपरिकर्म वा प्रथमत एव गृह्णाति चतुर्लघु । यदा यथाकृतं योगे
कृतोऽपि न लभ्यते, तदाऽल्पपरिकर्म गणेषणीयम्, तस्योत्पादनाय निर्गतः प्रथमत एव बहुपरिकर्म गृह्णाति चतुर्लघु । इति त्रीणि
चतुर्लघुकानि । एवं मध्यमस्यापि त्रिषु स्थानेषु त्रीणि मासिकानि । जघन्यस्य स्थानकत्रयेऽपि त्रीणि रात्रिदिवपञ्चकानि ।
यथा यथाकृतादित्रिपर्यस्तग्रहणे प्रायश्चित्तं तथोत्कृष्टादीनामपि परस्परं विपर्यस्तग्रहणे प्रायश्चित्तम् । तद्यथा-उत्कृष्टस्य
प्रतिग्रहस्यार्थाय निर्गतो मध्यमं मात्रकं गृह्णाति मासिकं, जघन्यं दोषपरिकादि गृह्णाति पञ्चकम् । मध्यमस्य निर्गतः उत्कृष्टं
गृह्णाति चतुर्लघु, जघन्यं गृह्णाति पञ्चकं । जघन्यस्य निर्गतः उत्कृष्टं गृह्णाति चतुर्लघु, मध्यमं गृह्णाति मासिकं । इत्यादि

यतिजीतकल्पनामकप्रकरणवृत्तौ ॥ अथ किञ्चिन्निशीयसूत्रोक्तं-यथा 'जे भिक्खु पायस्स एगं तुडिअं तड्डइ, तड्डंतं वा साइज्जइ ।' 'तुडिअं' ति थिगलं । 'तड्डइ' ददाति । 'जे भिक्खु पायस्स परं तिण्हं तुडिआणं तड्डइ, तड्डंतं वा साइज्जइ ।' यस्सयाणां थिगलानां परतश्चतुर्थं थिगलं ददाति, तस्याज्ञादयो दोषाः । कोऽर्थः-पूर्वं तावत्परिकर्मणा वर्जितं पात्रं ग्राह्यम्, तद्भावे सपरिकर्म, तत्र कारणे थिगलं दातव्यम् । अस्थिरं दुर्बलं (यत्) पात्रम्, तत्र भैक्ष्ये गृहीते पात्रं भज्यते, प्रातिहारिकं वा पात्रं धनिकोऽसमयेऽप्युद्दालयति, अथवा यत्पात्रं सत्तायां भवति तल्लघु, यत्र देशे तुम्बकादि पात्राणि लभ्यन्ते तत्र मार्गादि-भयात् गमनं दुष्करम्, एवं प्रकारैः कारणैः पात्रे थिगलमेकं द्वे त्रीणि वा दद्यात्, परं चतुर्थस्य दाने आज्ञादिदोषाः । पात्रस्य थिगले बन्धविधिमाह-'जे भिक्खु पायं अविहीए बंधइ, बंधंतं वा साइज्जइ । जे भिक्खु एगेणं बंधेणं बंधइ, बंधंतं वा साइज्जइ । जे भिक्खु पायं परं तिण्हं बंधाणं बंधइ, बंधंतं वा साइज्जइ ।' एषां समुदायार्थः-स्वस्तिकबन्धः स्तेनबन्धश्च-विधिबन्धः । मुद्रिकासंस्थानो बन्धो नोसंस्थानो बन्धश्च विधिबन्धः । विधिना बन्धनीयम् । उत्सर्गतस्तु बन्धरहितं पात्रं ग्राह्यम्, तद्भावे एको बन्धः कार्यः, तस्याप्यभावे द्वौ बन्धौ भवतः तादृक् पात्रं ग्राह्यम्, तस्याप्यभावे त्रिवन्धं ग्राह्यम्, चतुर्यो बन्धो न-कार्यः । 'जे भिक्खु अइरेगबंधणं पायं दिवड्ढाओ मासाओ परेण धरइ, धरंतं वा साइज्जइ ।' अस्यार्थः-यो बन्धत्रयातिरिक्तबन्धनं पात्रं सार्धमासात्परतो धारयति तस्याज्ञादिदोषाः । अतिरिक्तबन्धनं पञ्चोत्पलनाभियुक्तं च पात्रमप-लक्षणत्वात् धारणीयम् । तस्मिन् धृते शेषोपकरणविनाशः, ज्ञानादिविराधना, शरीरस्य पीडा, भैक्ष्यं न लभ्यते, इत्यादि-संयमात्मविराधनासद्भावात्सुलक्षणं पात्रं समचतुरस्रं वृत्तं वा यद्भूमौ मुक्तं स्थिरं तिष्ठति तद् ग्राह्यम् । अत्र वस्त्रस्य पात्रस्य

च गणनाप्रमाणं प्रमाणप्रमाणं च श्रीनिशीथसूत्रषोडशोद्देशकचूर्णितः श्रीबृहत्कल्पतृतीयोद्देशकवृत्तितथ सविस्तरमवसेयम्, विस्तरभयान्नेह लिखितमिति । अथ वसतिसङ्ग्रहो यथा-यदा वसतिः सङ्कीर्णा मुनयस्तु प्रचुरास्तदा एकद्वयाद्यास्ताः प्रतिलेखनीयाः, चतुर्मासकंऽपि वसतित्रयं प्रतिलेखनीयम् । अथ प्रसङ्गतो वसतिस्वरूपं किञ्चिल्लिख्यते-“मूलोत्तरगुणसुद्धं, थीपसुपुण्डगविवर्जितं वसतिः । सेवेज्ज सर्वकालं, विवर्जणं हुति दोसाओ ॥ १ ॥ ” तत्र मूलगुणैरशुद्धा वसतिर्यथा-“पट्टीवंसो ? दो धारणीउ २, चत्तारि मूलवेलीओ । मूलगुणे हुवेवेया, एसा उ अहागडा वसही ॥ २ ॥ ” पृष्टिवंशो-मध्यवलको द्वे धारण्यौ-द्वे वृहद्वेल्यौ चतस्रो मूलवेलयो याश्चतुर्षु गृहस्य पार्श्वेषु क्रियन्ते, एते सप्तापि मूलगुणास्तैश्च साधुमाधाय कृतैर्युक्ता मूलगुणैरुपपेता, एषा त्वियं पुनराधाकृता वसतिराधाकर्मिकीत्यर्थः । उत्तरगुणाश्च द्विविधा भवन्ति मूलोत्तरगुणा उत्तरोत्तरगुणाश्च “वंसग ? कडणु २ क्वण ३-छायण ४ लेवण ५ दुवार ६ भूमी य ७ । परि-कम्मविप्पमुक्का, एसा मूलोत्तरगुणेषु ॥ ३ ॥ ” अत्र वृद्धव्याख्या-“वंसग ?” ति दण्डकाः ?, “कडणं” ति कटकादिभिः कुडयकरणं २, “उक्कंणं” ति दण्डकोपरि कंवीनां वन्दनं ३, “छायणं” ति दर्भादिना आच्छादनं ४, “लेवणं” ति चिक्खलेण कुट्टाण लिपणं ५, “दुवार” ति गृहद्वारस्य बाह्यकरणं अन्यस्य वा विधानं ६, “भूमि” ति “भूमिकम्मं विसमाए समीकरणं ति वुत्तं होइ, एसा सपरिक्कमा वसही मूलोत्तरगुणेषु ।” ति मूलभूतोत्तरगुणेष्वित्यर्थः । एते च पृष्टिवंशादयश्चतुर्दशापि अविशोधिकोदिः । इमे पुनरुत्तरोत्तरगुणा विशोधिकोदिस्थिता वसत्युपघातकास्तानाह-“दूमियधूवियवासिय-उज्जोवियवलिकडा अवत्ता य । सित्ता सम्मट्ठावि य, विसोहिकोडीगया वसही ॥ ४ ॥ ” अत्रापि वृद्धव्याख्या-“दूमिय”

ति उल्लोङ्गा सेटिकादिभिः संश्लेष्युक्तं भवति १, 'पृथिव्य' लि दुर्मय लि काङ्ग भयुक्तमोडो हि दुर्मयीकसा २, 'वाप्तिव' लि
 पटवासकुमुमादिपिरपनीतदुर्गेन्यभावाः ३, उण्योनिता गन्तव्यदीपादिभिः प्रकाशिता ४, 'बन्धिकाङ्' लि कुनहरादिबन्धिकाशाना
 ५, 'अवल' लि छगणवृत्तिकाभ्यां मलेन चोपनिमग्नमित्या भयुक्तस्थानयुक्ता वा निर्वणिता वा ६, सित्ता स्त्रलोदके-
 नाद्रौकृता ७, सन्पृष्टा प्रमाजिता ८, माध्ययैति सर्वत्र प्रक्रमः । विमो० अविश्रोधिकोटौ न भवनीत्युक्तं भवति । एतद-
 नुसारतस्तु चतुःशालादित्रयपि मूलोत्तरगुणविभागो विज्ञेयः । परमन्यदपि कात्यानिकात्यादिरसमिन्नरूपपाशाग्रादयुक्तमत्र
 ज्ञेयम् । यथा—“कालाङ्कृतं ? इव-द्वय २ अभिप्रेत ३ प्रणभिर्यता ४ य । राज्ञा ५ य मद्रावज्ज्ञा, ६ मारज्ज्ञ ७ य ८
 प्यकिरिया ० य ॥ ? ॥ उदुवासा मर्मदया, कालाङ्कृतं मा भवे मित्ता ? । सा नेर उयट्टाणा, द्रुगुणादृगुणं अवञ्जिता
 ॥ २ ॥ ” कतुवदकाले वर्षाकाले च यत्र स्थितास्तस्याप्तुवदकाले मासे पूर्णं वर्षाकाले च चतुर्मासे पूर्णं यदि सात्रवस्ति-
 ष्ठानि तदा सा वसतिः कालान्तिकाला भवेत् १ । यस्यां वसतो कतुवद मासे वर्षाकाले चतुर्मासे च स्थिता यदि तस्याप्तु-
 वदवर्षाकालसम्बन्धिकालपर्यादां द्विगुणां द्विगुणमवर्जयित्वा भयः सप्तागन्य तिष्ठन्ति तदा सर्व समतिरूपस्याना । किमुक्तं
 भवति—कतुवदे काले द्वौ मासौ वर्षास्त्रिगुणास्तान् अपरिहृत्य यदिपुनरुगन्तन्ति तस्यां वसतो ननः सा उपस्थाना भवति । अन्ये
 पुनरिदमाचक्षते यस्यां वसतो वर्षासत्रं स्थितास्तस्यां द्वौ वर्षासत्रौ अन्यत्र कृत्वा यदि सप्तागन्तन्ति, तदा सा उपस्थाना
 न भवति, अर्वाक् तिष्ठतां पुनरुपस्थाना २ । “त्रार्थतिआउ मिग्गा, अण्णोहि सेविआ अभिर्यता ३ । अण्णोहि अपरिहृता,
 अणभिर्यता उपविसेत्ते ४ । ३ ॥ अतद्वृत्तं दादं, तडिण अण्णं करेइ वज्जाओ । जग्गं नं पुक्कयं, वल्लं नि अमो पणे

वज्रा ५ ॥ ४ ॥ पासंडिकारणा खलु, आरंभा अभिनवा महावज्जा ६ । समणट्ठा सावज्जा ७, महासावज्जाउ साहूणं ८ ॥ ५ ॥ जा खलु जहुत्तदोसेहि, वज्जिया कारिया सअट्ठाए । परिकम्मविप्पमुक्का, सा वसही अप्पकरिय ति ९ ॥ ६ ॥” आसां च नवानां शय्यानां मध्ये प्रथममल्पक्रियाऽनुज्ञाता लेशतोऽपि सावद्यत्वाभावात्, तस्या अलाभे कालातिक्रान्ताऽनुज्ञाता, तस्या अत्यभावे उपस्थाना अनुज्ञाता, एवमग्रतोऽपि पूर्वस्याः पूर्वस्या अलाभे उत्तरोत्तराऽनुज्ञाता वेदितव्येति । तथा ‘साहुवणं’ ति साधूनां वर्गो-वृन्दं साधुवर्गस्तं चशब्दात्साध्वीवर्गं च सङ्गृहीतं न तु हीनाचारिवर्गं । तथा ‘सुत्तत्वं च निहालइ’ ति सूत्रमाचाराङ्गादि अर्थो निर्युक्ति-भाष्य-चूर्णी-सङ्ग्रहणी-वृत्ति-टिप्पनादिः सूत्रं चार्थश्चेति समाहारद्वन्द्वे सूत्रार्थं तत् निर्भालयति-चिन्तयतीत्यर्थः । चशब्दात्साधूनामपि सूत्रार्थं ददातीति । एवंविधो यः स सदाचार्यः स्यादिति शेषः । इत्यनुष्टुप् छन्दः ॥ १४ ॥ अथ यः स्वरिः शिष्यस्य वैरी स्यात् तं वृत्तद्वयेनाह—

संगहोवगहं विहिणा, न करेइ अ जो गणी । समणं समणिं तु दिव्खित्ता, सामायारिं न गाहए ॥१५॥
बालाणं जो उ सीसाणं, जीहाए उवल्लिपए । न सम्ममगं गाहेइ सो सूरी जाण वेरिओ ॥ १६ ॥

अनयोव्याख्या-‘संगहोवगहं’ ति सङ्ग्रहश्च शिष्यादीनां सङ्ग्रहणम्, उपग्रहश्च तेषामेव भक्तश्रुतादिदानेनोपहृम्भनं तत्तथा तन्न करोति, चान्न कारयति, विधिना-आगमोक्तप्रकारेण यो गणी-आचार्यः, तथा यः श्रमणं श्रमणीं दीक्षित्वा तुशब्दात् प्रतीच्छकगणमपि सामाचार्यो-आगमोक्ताहोरात्रक्रियाकलापरूपां सत्त्वगच्छोक्तां वा न ग्राहयेत्-निर्जरापेक्षी

सम शिष्येदित्यर्थः, तथा यः पुनर्बालानां शिष्याणां शिरःप्रभृतिअवयवमिति शेषः जिह्वया-रसनया उपलिम्पेत्-गौरिव
वत्सस्य चुम्बेत्, अत्यन्तं वासहितं करोतीत्यर्थः। ननु बालादीनां प्रवाजने निषेधोऽस्ति तत्कथं बालानां शिष्यत्वं ? उच्यते
यो यं प्रवाजने बालो निषिध्यते स जनाष्टवर्षः, अत्र त्वष्टवर्षपरिवर्त्ती बालो गृह्यते अपवादपदेन तूनाष्टवर्षोऽपि । अत्र
प्रसङ्गात् बालादय उच्यन्ते-“ बाले ? बुद्धे २ नपुंसे य ३, कीबे ४ जङ्घे य ५ बाहिरे ६ । तेने ७ रायावगारी अ ८, उम्मेत्ते
९ य अदंसणे १० ॥ १ ॥ दासे ११ दुष्टे य १२ मूढे य १३, अणत्ते १४ जुंगिए इ य १५ । ओवद्धए य १६ भयए १७,
सेहनिप्फेडिया इ य १८ ॥ २ ॥ शुविणी सवालवच्छा, पद्मावेडं न कप्पए । कायवा दुपयसंजुत्ता, एएसिं तु परूवणा
॥ ३ ॥ ” तत्र सप्ताष्टौ वर्षाणि यावद्बालोऽत्राभिधीयते ? सप्ततिवर्षेभ्य उपरि वृद्धः, अन्ये त्वाहुरर्वागपीन्द्रियादिहानिद-
र्शनात्षष्टिवर्षेभ्योऽप्युपरि वृद्धोऽभिधीयते २, न स्त्री न पुमान्पुंसकं ३, यः स्त्रीभिर्भोगैर्निमन्त्रितोऽसंवृताया वा स्त्रियोऽश्रो-
पाङ्गानि दृष्ट्वा शब्दं वा मन्मनोस्त्रापादिकं तासां श्रुत्वा समुद्धूतकामाभिलाषोऽभिसोढुं न शक्नोति स स्त्रीबः ४,
जङ्घस्त्रिधा-भाषया शरीरेण करणेन च, भाषाजङ्घः पुनरपि त्रिधा-जलमूकः मन्मनमूकः एलकमूकः, जलमग्न इव बुद्धबुदा-
यमानो यो वक्ति स जलमूकः, यस्य तु वदतः खंच्यमानमिव वचनं स्खलति स मन्मनमूकः, यस्त्वेलक इवाव्यक्तं मूकतया
शब्दमात्रमेव करोति स एलकमूकः, यः पथि भिक्षादने वन्दनादिषु वाऽतीव स्थूलतया शक्तो न भवति स शरीरजङ्घः,
करणं-क्रिया तस्यां जङ्घः समितिशुसिप्रतिक्रमणप्रत्युपेक्षणासंयमपालनादिक्रियाकलापं पुनःपुनरुपदिश्यमानमप्यतीव जङ्घतया
यो ग्रहीतुं न शक्नोति स करणजङ्घ इत्यर्थः ५, भगन्दरातीसारकुण्डलीहृथलार्शःप्रभृतिरौर्गैर्ग्रस्तो व्याधितः ६, स्वात्रखन-

नमार्गपातनादिचौथनिरतः स्तेनः ७, श्रीगृहान्तःपुरनृपतिशरीरतत्पुत्रादिद्रोहविधायको राजापकारी ८, यक्षादिना प्रबल-
मोहोदयेन वा परवशतां नीत उन्मत्तः ९, न विद्यते दर्शनं-दृग् यस्येत्यदर्शनो-अंधः सत्यानर्द्धिनिद्रोदयवानप्यत्र द्रष्टव्यः
१० ॥ १ ॥ गृहदास्याः सञ्जातो दुर्भिक्षादिष्वर्थ्यादिना वा क्रीतः ऋणादिव्यतिकरे वाऽवखट्टो दास उच्यते ११, दुष्टो
द्विधा-कषायदुष्टो विषयदुष्टश्च, तत्र सर्षपभर्जिकाभिनिविष्टसाध्वादिवदुत्कटकपायः कषायदुष्टः, अतीव परयोषिदादिषु गृद्धो
विषयदुष्टः १२, स्नेहाज्ञानादिपरतन्त्रतया यथास्थितवस्त्ववगमशून्यमानसो मूढः १३, यो राजादीनां हिरण्यादिकं धारयति
स ऋणार्तः १४, जातिकर्म शरीरादिभिर्दूषितो जुद्धितः, तत्र मातङ्गकौलिकवस्तुचिकछिम्पकादयोऽस्पृश्या जातिजुद्धिताः,
स्पृश्या अपि स्त्रीमयूरकुक्कुटादिपोपकाः वंशवरत्रारोहणनापितसौकरिकागुरिकत्वादिनिन्दितकर्मकारिणः कर्मजुद्धिताः,
करचरणकर्णादिवर्जिताः पङ्गुकुब्जवामनककाणमभृतयः शरीरजुद्धिताः १५, अर्थग्रहणपूर्वकं विद्यादिग्रहणनिमित्तं वा एतावन्ति
दिनानि त्वदीयोऽहमित्येवं येनात्मनः परायत्तता कृता भवति सोऽवबद्धः १६, रूपकादिमात्रया भृत्या धनिनां गृहे दिनपा-
टिकादिमात्रेण तदादेशकरणाय प्रवृत्तो भृतकः १७, शैक्षकस्य दीक्षितुमिष्टस्य निःस्फेटिका-अपहरणं शैक्षकनिःस्फेटिका
तद्योगाद्यो मातापित्रादिभिरननुज्ञातोऽपहृत्य दीक्षितुमिष्यते सोऽपि शैक्षकनिःस्फेटिका, इत्येतेऽष्टादश पुरुषेषु दीक्षानर्हा-
भेदाः । एषां च बालादीनां दीक्षाप्रदाने प्रवचनमालिन्यसंयमात्मविराधनादयो दोषाः सुखावसेया एवेति न दर्शिताः ।
वैरस्वाम्यादीनां च प्रव्रजने कारणं निशीथैकादशोद्देशकादवसेयम् ॥ २ ॥ एते एव चाष्टादश भेदाः स्त्रीष्वपि, परं नपुंसक-
द्वारेऽयं विशेषः-यः पुरुषः नपुंसकः स प्रतिसेवते प्रतिसेवापयति च, स्त्री नपुंसिका पुनः स्त्रीवेदं नपुंसकवेदमपि वेदयति ।

अन्यावपि द्वाविमौ भेदौ भवतश्च, तद्यथा-शुर्विणी-सगर्भा, सबालवत्सा सह बालेन स्तन्यपायिना वत्सेन वर्त्तते इति सबा-
 लवत्सा । एते सर्वेऽपि विंशतिः स्त्रीभेदा दीक्षानर्हाः ॥ ३ ॥ नपुंसकाः पुनः षोडश भेदा भवन्ति, तत्र दश दीक्षानर्हाः ।
 तद्यथा-“ पंडण १ वाइण २ कीबे ३, कुंभी ४ ईसालुण ५ चि य । सउणी ६ तक्कम्मसेवी य ७, पक्खियापक्खिए ८ य
 ८ ॥ ४ ॥ सोगंधिए अ ९ आसत्ते १०, दस एण नपुंसगा । संकिलिट्ठि साहूणं, पद्मावेलं अकप्पिया ॥ ५ ॥ ” तत्र
 पण्डकस्वरूपं यथा-“ महिलासहावो सरवन्नमेओ, मिढं महंतं मउया य वाणी । ससहयं मुत्तमफेणं च, एयाणि छुपंड-
 गलक्खणाणि ॥ १ ॥ ” पुरुषाकारधारिणोऽपि महिलास्वभावत्वं पण्डकस्यैकं लक्षणम्, तथा हि-गतिस्तस्य मन्दा भवति,
 सशङ्कश्च पृष्ठतोऽवलोकमानो गच्छति, शरीरं च शीतलं मृदु च भवति, योषिदिवानवरतं हस्तोल्लुक्त्वा प्रयच्छन् ऊद-
 रोपरि तिर्यग् व्यवस्थापितवामकरतलस्य वा उपरिष्ठादक्षिणकरकूर्परं विन्यस्य दक्षिणकरतले च मुखं कृत्वा बाहू च विक्षिपन्
 भाषते, अभीक्ष्णं च कटीहस्तकं ददाति, प्रावरणाभावे स्त्रीवद्बाहुभ्यां हृदयमाच्छादयति, भाषमाणश्च पुनः सविभ्रमं भ्रूयुग्मसु-
 त्क्षिपति, केशबन्धनं प्रावरणादिकं च स्त्रीवत्करोति, योषिदाभरणादिपरिधानं च बहु मन्यते, स्नानादिकं प्रच्छन्ने समा-
 चरति, पुरुषसमाजमध्ये च समयः शङ्कितस्तिष्ठति स्त्रीसमाजे तु निःशङ्कितः, प्रमदोचितं च रन्धनकण्डनपेषणादिकं कर्म प्रवि-
 दधाति, इत्यादि महिलास्वभावत्वं पण्डकलक्षणम् । अपरं च स्वरवर्णभेदः स्वरो वर्णश्च उपलक्षणत्वात् गन्धरसस्पर्शाश्च
 स्त्रीपुरुषापेक्षया विलक्षणास्तस्य भवन्तीत्यर्थः । मेढ्र-पुरुषचिन्हं महद्भवति, मृद्वी च वाणी ललनाया इव सञ्जायते, योषित
 इव सशब्दं सूत्रमभिजायते फेनरहितं च तद्भवति, एतानि षट्पण्डकलक्षणानि १ ॥ वातिकः संनिमित्तमनिमित्तं वा लिङ्गे

स्तब्धे सेवां विना यो वेदं न धारयति २, क्लीबश्चतुर्दां यो विवक्षां स्त्रियं वीक्ष्य क्षुभ्यति स दृष्टिक्लीबः ? शब्दं श्रुत्वा क्षुभ्यति स शब्दक्लीबः २, एवमाश्लिष्टः ३, निमन्त्रितः ४, ३ । यस्य मोहोत्कटतया द्रवकाले लिङ्गं वृषणौ वा कुम्भवद्भवतः स कुम्भी ४, स्त्रियमासेव्यमानामालोक्य यस्येव्याभिलाषो जायते स ईष्यालिङ्गः ५, वेदोत्कटतया यो गृहचटक इवाभीक्ष्णं मैथुनासक्तः स शकुनिः ६, यो गलितशुकः भ्रान् इव स्वलिङ्गं लेहि स तत्कर्म्मसेवी ७, शुक्लपक्षे सवेदो न कृष्णपक्षे अथवा शुक्लपक्षे कृष्णपक्षे वा पक्षं यावदतीवोदयः स्यात् तावन्मात्रमेव च कालमल्पोदयः सपाक्षिकापाक्षिकः ८, यः सुभगं मन्वानः स्वलिङ्गं जिघ्रति स सौगन्धिकः ९, यो वीर्यपातेऽपि प्रियामालिङ्ग्य तिष्ठति स आसक्तः १० । एते दश नपुंसकाः साधूनां प्रव्राजितुमकल्पिताः—अयोग्याः कुत इत्याह—‘संकलिष्टः’ त्ति अविशेषतस्तावन्नगरदाहसमानकामाध्यवसायसम्पन्नत्वात्सर्वेऽप्यमी सङ्कलिष्टाः—हयाद्यासेवामाश्रित्य अतीवाशुभाध्यवसायवन्त इति दीक्षानर्हा इत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ननु पुरुषमथ्येऽपि नपुंसका ऊक्ता इहापि वेति तत्क एतेषां परस्परं प्रतिविशेषः ? सन्त्यं किन्तु तत्र पुरुषाकृतीनां ग्रहणमिह तु नपुंसकाकृतीनां एवं स्त्रीष्वपि वाच्यम् । शेषाः षट् नपुंसकाः प्रव्रज्यार्हाः । तद्यथा—“वद्विष्टं चिप्पिष्टं चैव, मृतओसहिष्ठं चैव, इतिससत्ते देवसत्ते, पद्मावेज्ज नपुंसं ॥ ६ ॥” आयत्यां राजन्तः पुरुमहल्लकपदप्राप्त्यादिनिमित्तं यस्य बालत्वेऽपि वेदं दत्त्वा वृषणौ गालितौ भवतः स वर्द्धितकः १, यस्य तु जातमात्रस्याद्गुणगुलीभिर्मर्दयित्वा वृषणौ द्राव्येते स चिप्पितः २, एतयोश्चैवं कृते सति किल नपुंसकवेदोदयः सम्पद्यते, कस्यचित्तु मन्त्रसामर्थ्यादन्यस्य त्वौपधिप्रभावात् पुरुषवेदे स्त्रीवेदे वा समुपहते सति नपुंसकवेदः समुदेति ३-४, अपरस्य तु मदीयतपः प्रभावाच्चनपुंसको भव त्वमिति ऋषिशा-

पात् ५, अन्यस्य तु देवशापात्तदुदयो जायते ६, इत्येतान् षट् नपुंसकान् निशीथोक्तविशेषलक्षणासम्भवे सति प्रवाजये-
दिति ६ एतेषामष्टचत्वारिंशतः प्रत्रज्याऽनहर्णाष्टुत्सर्गापवादपदाभ्यां विशेषव्याख्यानं निशीथाद् ज्ञेयमिति । तथा सम्य-
ग्मार्ग-मोक्षपथं न ग्राहयति न दर्शयति न शिक्षयतीत्यर्थः स आचार्यो वैरीति जानीहि, हे गौतम ! त्वमिति विषमाक्षरेति
गाथाऽनुष्टुप्छन्दसी १५ ॥ १६ ॥ अथ पूर्वोक्तार्थलेशं विशेषयन्नाह—

जीहाए विविहंतो, न ऋद्व्यो सारणा जहिं नहि । दंढेण वि ताकंतो, स ऋद्व्यो सारणा जह ॥ १७ ॥

व्याख्या—जिह्वया विलिहन्-शिल्प्यं चुम्बन्नाचार्यो न भद्रको-न श्रेष्ठः, यत्राचार्ये सारणा-हिते प्रवर्त्तनलक्षणा,
स्मारणा वा-कृत्यस्मारणलक्षणा, उपलक्षणत्वाद्धारणा अहिताभिवारणलक्षणा, नोदना-संयमयोगेषु स्वलिखितस्यायुक्तमे-
तद्भयादृशां विधातुमित्यादिवचनेन प्रेरणा, प्रतिनोदना-तथैव पुनः पुनः प्रेरणा, नास्ति-न विद्यते । तथा दण्डेनापि-यष्ट्याऽपि
किं पुनर्द्वारकादिना ताडयन्-शरीरे पीडां कुर्वन् स आचार्यो भद्रकः-श्रेष्ठः, यत्र गणिनि सारणा उपलक्षणत्वाद्धारणा-
दि वाऽस्तीति । गाथाछन्दः ॥ १७ ॥ अथ सुखस्वरूपप्रक्रमेऽपि प्रसङ्गाद् यः शिष्योऽपि गुरोर्वैरी तमाह—

सीसो वि वेरिच्यो सो उ, जो गुरुं न विवोहए । पमायमश्राघहं, सामायारीविराहयं ॥ १८ ॥

व्याख्या—शिष्योऽपि विनेयोऽपि स वैर्येव-सङ्गुरेव तुरेवकारार्थो भिन्नक्रमश्च स च योजित एव, यो गुरुं-धर्मोपदेशकं
न विबीधयति-हितोपदेशदानेन धर्मे न स्थापयति, किम्भूतं गुरुमित्याह-प्रमादमदिराग्रस्तं प्रमादो-निद्राविकयादिरूपः स

एव मदिरा-वारुणी प्रमादमदिरा तथा ग्रस्तस्तथाविधतत्त्वज्ञानरहित इत्यर्थः, तं पुनः किंभूतं ? गुरुं सामाचारीविराधकं शैल-
काचार्यवत्, किञ्च महोपकार्यपि शिष्यादिः केवलप्रज्ञसे धर्मे स्थापनं विना गुर्वदिः प्रत्युपकारकारी न स्यात् । यदुक्तं
स्थानाङ्गे-‘तिष्ठं दुष्पडियारं समणाउसो तं० अम्मापिउणो ? भट्टिस्स २ धम्मायरियस्स ३, संपातो वि य णं केइ पुरिस्से
अम्मापियरं सयपागसहस्सपागेहिं तेछेहिं अब्भंगेत्ता सुरभिणा गंधवट्ठणं उवट्ठित्ता तिहिं उदगेहिं मज्जावेत्ता सत्वालंकार-
विभूस्सियं करेत्ता मणुछं थालीपागसुद्धं अट्टारसर्वजणाउलं भोयणं भोयावेत्ता जावज्जीवं पिट्ठिवडिंसियाए पडिवहेज्जा,
तेणावि तस्स अम्मापिउस्स दुष्पडियारं हवइ’ । दुःखेन-कुच्छेण प्रतिक्रियते-प्रत्युपक्रियते इति दुःप्रतिकारं प्रत्युपकर्तुमशक्य-
मिति यावत् । ‘अहे णं से तं अम्मापियरं केवलपन्नत्ते धम्मो आघवइत्ता पणवइत्ता पखवत्तित्ता ठावइत्ता भवति, तेणामेव
अम्मापिउस्स सुष्पडियारं भवति समणाउसो !’ सुखेन प्रतिक्रियते-प्रत्युपक्रियते इति सुप्रतिकारं तद्भवति, प्रत्युपकारः
कृतो भवतीत्यर्थः । धर्मस्थापनस्य महोपकारत्वात् ? । ‘केति महच्चे दरिदं समुक्कसेज्जा, तए णं से दरिदं समुक्किद्वे समणे
पच्छा पुरं च णं विपुलभोगसमितिसमणगाए यावि विहरेज्जा, तए णं से महच्चे अणण्या कयाइ दरिदी हूए समणे तस्स
दरिदस्स अंतियं हवमागच्छेज्जा, तए णं से दरिदं तस्स भट्टिस्स सबस्समविदलयमाणे तेणावि तस्स भट्टिस्स दुष्पडियारं
भवति, अहे णं से तं भट्टिं केवलपणत्ते धम्मो आघवइत्ता पणवइत्ता पखवत्तित्ता ठावत्तित्ता भवति, तेणामेव तस्स
भट्टिस्स सुष्पडियारं भवति २ । केइ तहारुवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतियं एगमवि आरियं धम्मियं सुवयणं सोच्चा
निसम्म कालमासे कालं किच्चा अन्नतरंसु देवलोएसु देवत्ताए उववने, तए णं से देवे तं धम्मायरियं दुब्भिक्खाओ देसाओ

सुभिक्षं देसं साहेरज्जा, कंताराओ वा निक्कतारं करेज्जा, दीहकालिएण वा रोगायंकेण अभिभूयं विमोएज्जा, तेणावि तस्स धम्मायरियस्स दुप्पडियारं भवति, अहे णं से तं धम्मायरियं केवलपणत्ताओ धम्माओ भट्ठं समाणं भुज्जो केवलपन्नत्ते धम्मे आघवइत्ता जाव ठावइत्ता भवति; तेणामेव तस्स धम्मायरियस्स सुप्पडियारं भवति ३ । ' तथा सर्वेष्वपि गुरुः सुदुष्करतरप्रतीकारः । यदुक्तं श्रीलमारावातिवाचकपादैः प्रशमरतिग्रन्थे “दुःप्रतिकारी माता-पितरौ स्वामी गुरुश्च लोकेऽस्मिन् । तत्र गुरुरिहामुत्र च, सुदुष्करतरप्रतीकारः ॥ १ ॥ ” इति, अनुष्टुप्छन्दः ॥ १८ ॥ अयं कथं कथञ्चित्प्रमादिनं गुरुं शिष्यो विबोधयतीत्याह—

तुम्हारिसा वि मुणिवर, पमायवसगा हवंति जइ पुरिसा । तेणन्नो को अम्हं, आलंबण हुज्ज संसारे ॥ १९ ॥

व्याख्या-युष्मादृशा अपि हे मुनिवर !-श्रमणश्रेष्ठ ! प्रमादवशगाः-प्रमादपरवशा भवन्ति यदि चेत् गुरुषाः-पुंमासः ; तेन कारणेनान्यो-युष्मद्भव्यतिरिक्तः कोऽस्माकं मन्दभाग्यानां आलम्बनमत्र, विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, सागरे नौरिव भविष्यति, संसारे-चतुर्गत्यात्मके पततामिति शेषः । अनेन विधिना शिष्यः प्रमादिनं गुरुं विबोधयतीत्यधिकाराल्लभ्यते । तथाऽत्र विबोधनविधये आचार्यगुणानपि शिष्य आचार्यस्य दर्शयति । यथा-पुढवीविव सबसहं, मेख्व अकंपिरं ठियं धम्मे । चंदुव सोमलेसं, तं आयरियं पसंसंति ॥ १ ॥ अप्परिसावि आलो-यणारिहं हेउकारणविहिनुं । गंभीरं दुक्करिसं, तं आयरियं पसंसंति ॥ २ ॥ कालन्नुं देसन्नुं, भावन्नुं अतुरिअं असंभंतं । अणुवत्तयं अमायं, तं आयरियं पसंसंति ॥ ३ ॥ लोइय-

सामइएसुं, सत्येसुं जस्स नत्थि वक्खेवो । ससमयपरसमयम्मि अ, तं आयरिअं पसंसंति ॥ ४ ॥ बारसहि वि अंगेहिं, सामा-
इयमाइपुव्वनिवद्धे । लद्धं गहियद्धं, तं आयरिअं पसंसंति ॥ ५ ॥ आयरियसहस्साइं, लहइ अ जीवो भवेहि बहुएहिं ।
कम्मेसु य सिप्पेसु य, धम्मायरणेसु नो कहवि ॥ ६ ॥ जे पुण जिणोवइहे, निगंथे पवयणंमि आयरिया । संसारमुक्खवमगस्स,
देसगा ते हु आयरिया ॥ ७ ॥ देवा वि देवलोए, निगंथं पवयणं अनुसरंता । अच्छरगणमब्झगया, आयरिए वंदया
इंति ॥ ८ ॥ जह दीवो दीवसयं, पइप्पए दिप्पई य सो दीवो । दीवसमा आयरिया, अपणं च परं च दीवंति ॥ ९ ॥
देवा वि देवलोए, निच्चं दिवोहिणा वियाणंता । आयरियमणुसरंता, आसणसयणाणि सुंवंति ॥ १० ॥ ” इत्यादि चन्द्र-
वेद्यकप्रकीर्णकोक्तं वाच्यमिति । गाथाछन्दः ॥ १९ ॥ अथ द्वादशवृत्तमाऽधमाचार्ययोः स्वरूपमाह—

नाणम्मि दंसणम्मिय, चरणम्मिय तिसु वि समयसारेसु । चोएइ जो ठवेउं, गणसप्पाणं च सो अ गणी ॥२०॥

व्याख्या—ज्ञाने-ऽष्टविधे ज्ञानाचारे, दर्शने-ऽष्टविधे दर्शनाचारे, चकाराद् द्वादशविधे तपआचारे, चरणे-ऽष्टविधे चारित्रा-
चारे, चकारात् षट्त्रिंशलक्षणे वीर्याचारे, एषु त्रिष्वपि समयसारेषु—प्रवचनप्रधानेषु चकारद्वयसूचिततपोवीर्याचारयोश्च
‘ चोएइ ’ चि प्रेरयति यः किं कर्तुं स्थापयितुं कं गणं-यतिसमुदायरूपं, तथा आत्मानं चात् श्रोतवर्गं च, ‘ सो अ ’ चि
चकारस्यैवकारार्थत्वात् स एव गणी आचार्यः कथ्यते इति शेषः । अत्र ज्ञानाचारादिस्वरूपं किञ्चिद् यथा “ काले ?
विणए २ बहुमाणे ३, उवहाणे ४ तथा अनिन्हवणे ५ । वंजण ६ अत्थ ७ तदुभए ८, अट्ठविहो णाणमायारो ॥ १ ॥ ”

यो यस्याङ्गप्रविष्टादेः श्रुतस्य काल उक्तस्तस्य तस्मिन्नेव काले स्वाध्यायो विधेयः नत्वकाले तथैव - फलप्रदत्वात्, कृष्यादे-
 रपि काल एव करणे फलं नान्यथा १, श्रुतादानं कुर्वता गुरोर्विनयः कार्यः-अभ्युत्थानाङ्घ्रिधावनादिः २, तथा श्रुतादाने
 गुरोर्वहुमानं-आन्तरो भावप्रतिबन्धः कार्यः, एवं सुखेनाधिकफलं श्रुतं स्यात्, विनयबहुमानाभ्यां चतुर्भङ्गचक्र ३, उपदधातीति
 उपधानं तपः तद्यत्र यत्र अध्ययने आगाढानागाढयोगलक्षणमुक्तं तत्तत्र तत्र कार्यं तत्पूर्वकस्यैव श्रुतग्रहणस्य सफलत्वात् ४,
 अनिन्हवः गृहीतश्रुतेनानिन्हवः कार्यः यद्यस्यान्तेऽधीतं तत्र स एव वाच्यः नान्यः चित्तकालुष्यापत्तेः ५, व्यञ्जनार्थ-
 तदुभयान्याश्रित्य भेदो न कार्य इति शेषः, एतदुक्तं भवति-श्रुतप्रवृत्तेन तत्फलमोप्सता व्यञ्जनभेदोऽर्थभेद उभयभेदश्च न
 कार्यः, तत्र व्यञ्जनभेदो यथा-‘धम्मो मंगलमुत्किट्ठं’ इति वक्तव्ये ‘पुन्नं कल्लणमुत्कोसं’ इत्यादि ६, अर्थभेदस्तु यथा-
 ‘आवन्ती केयावंती लोगंसि विप्परासुसंती’त्यत्राचारसूत्रे यावन्तः केचन लोके-ऽस्मिन् पाखण्डिलोके षड्जीवनिकायान्
 विप्परासुशन्ति-अनेकप्रकारं यातयन्त्येवंविधार्थोक्तौ । अवन्तिजनपदे केया-रज्जुर्वान्ता-पतिता लोकः परासुशति कूप इत्याह
 ७, उभयभेदस्तु द्वयोरपि याथात्म्योपमर्देन यथा ‘धम्मो मंगलमुत्कृष्टः अहिंसा पर्वतमस्तकः’ दोषश्चात्र व्यञ्जनभेदोऽर्थभेदः,
 तद्भेदे क्रियाया भेदः, क्रियाभेदे च मोक्षाभावः, तदभावे निरर्थका दीक्षा आचारः, इति सर्वत्र योजनीयम् ८, अष्टविधः
 कालादिभेदद्वारेण ज्ञानाचार इति ॥ १ ॥ अथ दर्शनाचारः-“निसंस्क्रिय १ निक्कंस्विय २-निवितिगिच्छा ३
 अमूढदिट्ठो अ ४ । उववृह ५ थिरीकरणे ६, वच्छल्ल ७ पभावणे अट्ट ८ ॥ २ ॥” निःशङ्कितः-देशशङ्का समाने जीवत्वे
 कथमेको भव्योऽन्यस्त्वभव्य इति शङ्कते, सर्वशङ्का तु सिद्धान्तस्य प्राकृतबन्धतया कल्पितत्वं मन्यते न तु-“बालस्त्रीमन्द-

सूत्राणां, नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् । अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः, सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥ १ ॥ ” इत्यादिकारणानि, ततश्च-
निःशङ्कितो जीव एवाहंच्छासनप्रतिपन्नो दर्शनाचरणत्वं तत्प्राधान्यविवक्षया दर्शनाचार उच्यते, अनेन दर्शनदर्शनिनोर-
भेदमाह १, निष्काङ्क्षितः देशसर्वकाङ्क्षारहितः, तत्राद्यः एकं दर्शनं काङ्क्षति, सर्वकाङ्क्षा तु बौद्धादीनि सर्वाणि २, निर्गता
विचिकित्सा-फलं प्रति सन्देहो यस्मादसौ निर्विचिकित्सः, साध्वेव जिनमतं, किन्तु प्रवृत्तस्यापि सतो ममास्मात् फलं भ-
विष्यति न भविष्यतीति क्रियाया इति सन्देहो विचिकित्सा जातनिश्चयो निर्विचिकित्स उच्यते, यद्वा विदो-विज्ञास्ते च
तत्त्वतः साधव एव तेषां जुगुप्सारहितो निर्विजुगुप्सः ३, बालतपस्वितपोविद्यातिशयदर्शनेन मूढा-स्वरूपान्न चलिता
दृष्टिः-सम्यग्दर्शनरूपा यस्यासौ अमूढदृष्टिः ४, अयं चतुर्विधोऽप्यान्तर आचारो । बाह्यं लाह-उपवृंहं च समानधार्मिकाणां
प्रशंसनं-तत्तद्गुणपरिवर्णनम् ५, स्थिरीकरणं च धर्माद्विषीदमानानां तत्रैव स्थापनं उपवृंहस्थिरीकरणे ६, वात्सल्यं च
समानधार्मिकप्रीत्युपकारकरणं ७, प्रभावना च धर्मोक्त्यादिभिस्तीर्थख्यापनं वात्सल्यप्रभावने ८, इत्यष्टविधो दर्शनाचारः
॥ २ ॥ अथ चारित्राचारः-“पणिहाणजोगजुत्तो, पंचहिं समिइहिं तिहिं गुत्तीहिं । एस चरित्तायारो, अट्ठविहो होइ
नायवो ॥ ३ ॥ ” प्रणिधानं-चेतःस्वास्थ्यं तत्प्रधाना योगा-व्यापारास्तैर्युक्तः, अयं च ओघतोऽविरतसम्यग्दृष्टिरपि स्यादत
आह-पञ्चभिः समितिभिस्तिष्ठभिश्च गुप्तिभिर्यः प्रणिधानयोगयुक्तः, एतद्योगयुक्त एतद्योगवानेव, अथवा पञ्चसु समितिषु
तिसृषु गुप्तिषु अस्मिन् विषये एता आश्रित्य प्रणिधानयोगयुक्तो यः, एष चारित्राचारः । आचाराचारवतोः कथञ्चिदभे-
दात् अष्टविधः स्याद् ज्ञातव्यः ॥ ३ ॥ अथ तपआचारः-वारसविहम्मि वि तवे, सडिंभतरवाहिरे कुसलदिट्ठे । अगिलाइ

अणाजीवी, नायव्वो सो तवायारो ॥ ४ ॥ द्वादशविधेऽपि तपसि साभ्यन्तरबाह्ये कुशलदृष्टे जिनोपलब्धेऽलान्या-न राजवे-
 ष्टिकल्पेन यथा शक्त्या वा अनाजीविको निःस्पृहः फलान्तरमाश्रित्य यः ज्ञातव्योऽसौ तपआचारः, आचारतद्वतोरमेदात्
 ॥ ४ ॥ तत्र बाह्ये तप आह-“अणसण१मूणोयरिया २, वित्तीसंखेवणं ३ रसच्चाओ ४ । कायकिलेसो ५ संलीणया
 य ६, बज्झो तवो होइ ॥ ५ ॥ ” अनशनं-आहारत्यागः, तद्द्विधा-इत्वरं यावत्कथिकं च, तत्रार्धं चरमजिनतीर्थं चतुर्था-
 दिषण्मासान्तं यावत्, उत्तराध्ययने तु “इत्तरियमरणकाला य, अणसणा दुविहा भवे । इत्तरिया सावकंखा, निरवकंखा
 वित्तिज्जिया ॥ १ ॥ ” इत्वरकं सावकाह्णं घटिकाद्वयाद्युत्तरकालं भोजनेच्छया वर्त्तते इति सावकाह्णमित्यस्ति, यावत्कथिकं
 तु आजन्मभावि, तत्पुनश्चेष्टाभेदोपाधेर्विशेषतस्त्रिधा, पादपोपगमनं १, इङ्गितमरणं २, भक्तपरिज्ञा ३, तत्रानशनिनः-त्यक्तचतु-
 र्विधाहारस्याधिकृतचेष्टा व्यतिरेकेण चेष्टान्तरमधिकृत्य एकान्तनिःप्रतिकर्माङ्गस्य पादपस्येवोपगमनं-सामीप्येन वर्त्तनं पादपो-
 पगमनं, तच्च सव्याधातं निर्व्याधातं च, तत्र सव्याधातं व्याघ्रासिंहाद्युपद्रवे सति क्रियते, निर्व्याधातं तु यत्सूत्रार्थोभयनिष्ठितो
 निष्पादितशिष्यः संलेखनापूर्वमेव विधत्ते, अन्यथा आर्त्तध्यानसम्भवः । तथा इङ्गिते प्रदेशे मरणं इङ्गितमरणं, इदं च संहनना-
 पेक्षं पूर्वोक्तं अश्वक्नुवत्तदुर्धाहारनिवृत्तिरूपं स्वत एवोद्वर्तनादिक्रियायुक्तस्य ज्ञेयम् २, भक्तपरिज्ञा त्रिधाहारचतुर्धाहारनिवृ-
 त्तिरूपा, सा नियमात् सप्रतिकर्माङ्गस्य धृतिसंहननवती यथा समाधिभावतोऽवगन्तव्या ३ ॥ १ ॥ यद्यनशनं कर्तुं न
 शक्नोति तदनोदरतां कुर्यादित्यनशनानन्तरमूनोदरतामाह एवमग्रेऽपि ज्ञेयम्-“ऊणोयरिय’ त्ति ऊनोदरता सा त्रिधा,
 यदुक्तं स्थानाङ्गे ‘तिविहा ओमोयरिया पं० तं० उवगरणोमोयरिया १, भत्तपाणोमोयरिया २, भावोमोयरिया ३’ अस्य

वृत्तिः—तत्र प्रथमा जिनकल्पिकादीनामेव न पुनरन्येषां शास्त्रीयोपध्यभावे हि समग्रसंयमाभावात्, अतिरिक्ताऽग्रहणतो वोनोदरेतेति । “अप्पाहारउवड्डा, दुभागपत्ता तहेव किंचूणा । अट्ट दुवालसं सोलस, चउवीस तहिकतीसा य ॥ १ ॥” अल्पाहारोनोदरता नाम एककवलादारभ्य यावदष्टौ कवला, अत्रैककवलमाना जघन्या अष्टकवला तूत्कृष्टा शेषभेदा मध्यमा । एवं नवम्य आरभ्य यावद् द्वादश कवलास्तावदुपाद्धौनोदरता, एवं त्रयोदशम्य आरभ्य यावत् षोडश तावद् द्विभागोनोदरता । एवं सप्तदशम्य आरभ्य यावच्चतुर्विंशतिस्तावत्प्राप्ता, इत्थं पञ्चविंशतिभ्य आरभ्य यावदेकविंशतावत्किञ्चिन्न्यूनोदरता । जघन्यादिका स्वधिया ज्ञेया । एवमनेनानुसारेण पानेऽपि वाच्या २, भावोनोदरता क्रोधादित्यागेन ३ ॥ २ ॥ वृत्तिसङ्क्षेपो भिक्षाचार्यरूपः यदुक्तमौपपातिके—‘भिक्षाचार्याया अणेगविहा, पं० तं० द्वाभिग्गहचरण’ द्रव्याभिग्रहः लेपकृतादिद्रव्यविषयः, ‘खेत्ताभिग्गहचरण’—क्षेत्राभिग्रहः स्वग्रामपरग्रामादिविषयः, ‘कालाभिग्गहचरण’—कालाभिग्रहः पूर्वान्हांदिविषयः, ‘भावाभिग्गहचरण’ भावाभिग्रहः गानहसनादिप्रवृत्तनरादिविषयः इत्यादि ३, रसत्यागोऽनेकधा, यथौपपातिके—‘णिव्वित्तिण पणीयरसपरिच्चाई आयं विलिण आयामसित्थभोई अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे ल्हाहारे’ इत्यादि ४, कायंक्लेशो यथा—‘ठाणठिइण ठाणाइण उक्कुडुयासणिण पडिमट्टाई वीरासणिण नेसज्जिण आयावण अवाउडण अकंडुयण अणिट्ठुभण सव्वगायपडिकम्मविभूसविपमुक्के इत्यादि ५, संलीनता इन्द्रियसंलीनतादिभेदाच्चतुर्थी,—“इंदियकसायजोए, पंडुच्चसंलीणया मुणेयव्वा । तह य विवित्ताचरिया, पन्नत्ता वीयरगेहि ॥ १ ॥” श्रोत्राद्यैरिन्द्रियैः सुन्दरेतरशब्दादिषु तोषद्वेषाकरणमिन्द्रियसंलीनता, कषायसंलीनता, तदुदयनिरोधोदीर्णविफलीकरणरूपा, योगसंलीनता मनोयोगादीनाम-

कुशलतानिरोधः कुशलानामुदीरणं, विविक्तचर्या "आरामुज्जाणाइसु, थीपसुपंदगविवज्जियं ठाणं । फलयार्इण य गहणं, तह भणियं
 एसणिज्जाणं ॥ १ ॥" एतद्वाहं तपो भवति लौकिकैरपि आसेव्यमानं ज्ञायते इति बाह्यम्, विपरीतग्राहेण कुतीर्थिकैरपि क्रियते
 इति बाह्यतपः ५ ॥ अथाभ्यन्तरं तपो यथा "पायच्छित्तं १ विणओ २, वेयावच्चं ३ तहेव सज्झओ ४ । ज्ञाणं ५ उस्सग्गो ६ वि
 य, अविभतरओ तवो होइ ॥ ६ ॥" तथा चौपपात्तिकेऽपि "से किं तं अविभतरए तवे ? २ छविहे पं० तं० पायच्छित्तं ?
 विणओ २ वेयावच्चं ३ सज्झओ ४ ज्ञाणं ५ विउसग्गो ६" "पायच्छित्तं" अतिचारविशुद्धिः सा च वन्दनादिना विनयेन विधी-
 यते, इत्यत आह-वि० कर्मविनयनहेतुवर्यापारविशेषः, तद्वानेव च वेयावृत्त्ये प्रवर्त्तते इत्यत आह-वे० भक्तादिभिरुपप्लुम्भः
 वेयावृत्त्यन्तराले च स्वाध्यायो विधेयः इत्यत आह-स० शोभनो मर्यादया पाठः, तत्र च ध्यानं भवतीत्याह-ज्ञा० शुभध्यानं,
 शुभध्यानादेव हेयत्यागो भवतीत्यत आह-विउ० व्युत्सर्गः, "से किं तं पायच्छित्ते ? २ दसविहे पं० तं० आलोयणारिहे ?
 पडिक्कमणारिहे २ तट्ठुभयारिहे ३ विवेगारिहे ४ विउस्सग्गारिहे ५ तवारिहे ६ छेदारिहे ७ मूलारिहे ८ अणवट्ठुपारिहे ९
 पारंचियारिहे १० से तं पायच्छित्ते ।" आलोचना-गुरुनिवेदनां विशुद्धये यदहति भिक्षाचर्याद्यतिचारजातं तदालोच-
 नार्हं तद्विषयत्वादालोचनालक्षणा विशुद्धिरपि आलोचनार्हमित्युक्तम्, तस्या एव तपोरूपत्वादिति, एवमन्यान्यपि, नवरं
 प्रतिक्रमणं-मिथ्यादुष्कृतं २, तट्ठुभयं-आलोचना प्रतिक्रमणस्वभावं ३, विवेको-ऽशुद्धभक्तादिविवेचनं ४, व्युत्सर्गः-का-
 योत्सर्गः ५, तपो-निर्विकृतिकादिकं ६, छेदो-दिनपञ्चकादिक्रमेण पर्यायछेदनं ७, मूलं-पुनर्व्रतोपस्थापनं ८, अनवस्थाप्यं
 अचरिततपोविशेषस्य व्रतेष्वनवस्थापनम् ९, पारोक्षिकं-तपोविशेषैर्वातिचारपारगमनमिति १०, "से किं तं विणए ? विणए

सप्तविहं पं० तं० अणविणए १ दंसण २ चरिण ३ यण ४ वय ५ काय ६ लोभोवयारविणए ७ । से किं तं अणविणए १ अण०
पंचविहं पं० तं० आधिणिबोहियणाणविणए १, सुयणाणविणए २, ओहिणाणविणए ३, मणपल्लवकाणविणए ४,
केवलणाणविणए, से तं त्ताण विणए १ । से किं तं दंसणविणए १ २ दुविहं पं० तं० सुस्सुसप्पाविणए य अणवा-
सयणाविणए य । से किं तं सुस्सुसणाविणए १ २ अणोमविहं पं० तं० अब्बुट्ठाणेइ वा, आसणाभिण्यहेइ वा, आसणपयाणेइ
वा, सक्कारेइ वा, सम्माणेइ वा, कितिकम्मेइ वा, अंजलिपण्यहेइ वा, इतस्स अभिगच्छणाया, डियस्स पत्तुवासाणया,
गच्छवस्स पडिसंसाहणया, से तं सुस्सुसणाविणए ॥ ” ‘ आसणाभिण्यहेइ व’त्ति, यत्र यत्रोपवेष्टुमिच्छन्ति तत्र तत्रासन-
नयनं । ‘ आसणपयाणं ’ ति आसनदानमात्रमेवेति । “ से किं तं अणवासायणाविणए १ २ पणयालीसविहं पं० तं० अरहंताणं
अणवासादणया १, अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स अणवासादणया २, आयरियाणं अण० ३, एवं उववझायाणं ४, घेराणं ५,
कुलस्स ६, गणस्स ७, संघस्स ८, किरियाणं-क्रियावादिनां ९, संयोगियस्स-एकसामाचारीकतया १०, आधिणिबोहिय-
णाणस्स ११, जाव केवलणप्पणस्स १२ । १३ । १४ । १५ । एतेसिं चैव १५ भत्तिवहुमाणे २, एतेसिं चैव वण्णसंजलणया
३, से तं अणवासादणाविणए ” बाह्या प्रतिपत्तिर्भक्तिरुच्यते, मनसि निर्भरा प्रीतिर्वहुमानः, अतिशयगुणकीर्त्तनादिभिर्यथा
उत्पादनं वर्णसञ्जनमिति । “ से किं तं चरिचविणए १ २ पंचविहं पं० तं० सामाइयचरिचविणए १, छेदोवद्वावणियच०
२, परिहारविमुद्धिच० ३, सुहुमसंपरायच० ४, अहस्वायच० ५, से तं चरिचविणए । से किं तं मणविणए १ २ दुविहं
पं० तं० अपसत्थमणविणए य, से किं तं अपसत्थमणविणए १ २ ने य मणे सावळे १, सकिरिण २

सकृत्से १, कडुए ४, निडुरे ५, फरसे ६, अण्डयकरे ७, डेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उधवणकरे ११,
भूतोक्वाइए १२, तहणपगारं मणं नोपधारेज्जा, से तं अपसत्थमणविणए । से किं तं पसत्थमणविणए ? २ तं चेव पसत्थेणं ।
एवं चेव वइविणओ वि एएहिं चेव पदेहिं नायवो ७ से तं वइविणए । ” यत्पुनर्मनः—चित्तमसंयतानामिति गम्यते, सहाव-
धेन—गर्हितकर्मणा हिसादिना वर्तत इति सावद्यम्, एतदेव प्रपञ्च्यते—स० कायिवयादिक्रियोपेतं २, सकाकिंश्यं—कर्कशभावोपेतं
३, परेषामात्मनो वा कटुकमिव कटुकमनिष्टमित्यर्थः ४, निडुरं मार्दवानुगतं ५, फ० स्नेहाननुगतं ६, आश्रवकरं—अश्रुम-
कर्माश्रवकारि ७, कुत इत्याह—डै० हस्तादिद्वेदनकारि ८, मे० नासिकादीनां मेदनकारि ९, प० प्राणिनामुपतापहेतुः १०,
उ० मारणान्तिकभेदकारि घनहरणाद्युपद्रवकारि वा ११, भू० भूतोपघातो यत्रारित् तद्भूतोपघातिकमिति १२, ‘तहणपगारं’
ति एवं प्रकारं असंयतमनःसदृशमित्यर्थः, ‘मनो नो०’ न प्रवर्त्तयेत् । “से किं तं० कायविणए ? २ दुविहे पं० तं० पसत्थ-
कायविणए अपसत्थकायविणए य, से किं तं अपसत्थकायविणए ? २ सत्तविहे पं० तं० अणाउत्तं गमणे ?, अणाउत्तं ठाणे
२, अणाउत्तं निसीदणे ३, अणाउत्तं तुयदणे ४, अणाउत्तं उल्लंघणे ५, अणाउत्तं पल्लंघणे ६, अणाउत्तं सविंदियकायजो-
गल्लंजणता ७, से तं अपसत्थकायविणए । से किं तं पसत्थकायविणए ? पसत्थकायविणए एवं चेव पसत्थं माणियव्वं,
से तं पसत्थकायविणए । से तं कायविणए । ” ‘अणाउत्तं’ चि अयतनया ?, ‘उल्लं०’ कर्हमादीनामतिक्रमणं ५, पीनः—
पुन्येन तदेव प्रलङ्घनमिति ६, सर्वेन्द्रियाणां काययोगस्य च योजनता—प्रयोजनं व्यापारणं सर्वेन्द्रियकाययोगयोजनतेति
७ । “से किं तं लोगोवयारविणए ? २ सत्तविहे पं० तं० अग्भासवत्तियं ?, परल्लंदाणुवत्तियं २, कज्जहेउं ३, कयपरिक्कि-

रिया ४, अतगवेसणया ५, देसकालणुया ६, सवत्थेसु अपडिलोमया ७, से तं लो गोव्यारविणए । से तं विणए ।”
 अभ्यासवर्त्तिता-समीपवर्त्तित्वं ? पराभिप्रायानुवर्त्तनं २, कार्यहेतोर्ज्ञानादिनिमित्तं भक्तादिदानमिति गम्यम् ३, कयं
 अध्यापितोऽहमेनेति बुद्ध्या भक्तादिदानमिति ४, आर्त्तस्य-दुःस्थितस्य वार्त्तान्वेषणं ५, दे० प्रस्तावज्ञता-अवसरोचितार्थ-
 सम्पादनमित्यर्थः ६, सर्वप्रयोजनेष्वाराध्यसम्बन्धिवानुक्त्यमिति ७ । “से किं तं देयावच्चे ? २ दसविहे पं० तं० आयरिय-
 वेयावच्चे ? उवञ्झाय २, सेह ३, गिलाण ४, तवरिस ५, थेर ६, साहगिमय ७, कुल ८, गण ९, संघवेयावच्चे ? ०, से
 तं वेयावच्चे ।” वैयावृत्त्यं-भक्तपानादिभिरपष्टम्भः, शैक्षः-अभिनवप्रव्रजितः ३, तपस्वी-अष्टमादिक्षपकः ४, स्थविरो-जन्मा-
 दिभिः ६, साधर्मिकः-साधुः साध्वी वा ७, कुलं-गच्छसमुदायः ८, गणः-कुलानां समुदायः ९, संघो-गणसमुदायः ? ० ।
 “से किं तं सञ्ज्ञाए ? २ पंचविहे पं० तं० वायणा ? पडिपुच्छणा २ परियट्टणा ३ अणुपेहा ४ धम्मकहा ५, से तं सञ्ज्ञाए ।
 से किं तं ज्ञाणे ? २ चउविहे पं० अट्टञ्ज्ञाणे ? २ दद्वञ्ज्ञाणे ? २, धम्मञ्ज्ञाणे ३, सुक्कञ्ज्ञाणे ४, अट्टञ्ज्ञाणे चउविहे पं० तं० अमणुण-
 संपओगसंपउत्ते तरस विपओगरसतिसमन्नागते आवि भवति ? मणुणसंपओगसंपउत्ते तरस अविपओगरसतिसमन्ना-
 गते आवि भवति २, आयंकसंपओगसंपउत्ते तरस विपओगरसतिसमन्नागए आवि भवइ ३, परिजुसियकामभोगसंपओग-
 संपउत्ते तरस अविपओगरसतिसमन्नागए आवि भवइ ४ ।” अमनोशो-ऽनिष्टो यः शब्दादितरय यः सम्प्रयोगो-योगस्तेन
 सम्मयुक्तो यः स तथा, तथाविधः सन् तरयामनोज्ञस्य शब्दादेर्दिप्रयोगस्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति, वियोगचिन्तानुगतः
 स्यात्, चापीत्युत्तरवाक्यापेक्षया समुच्चयार्थः, असावार्त्तार्थानं स्यादिति शेषः, धर्मधर्मिणोर्भेदादिति ? । तथा मनोऽं-

धनादि 'तस्स'ति मनोइस्य धनादेः 'अविण्णओ०' व्यक्तं, नवरं आर्त्तध्यानमसालुच्यत इति वाक्यदोषः २ । आतङ्को-रोगः
 तस्यातङ्कस्य २, जुषी प्रीतिसेवनयोरिति वचनात्सेवितः प्रीतो वा यः कामभोगः-शब्दादिभोगो मदनसेवा वा तस्य कामभो-
 गस्य ४ । "अट्टस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पं० तं० कंदणया १ सोयणया २ तिप्पणया ३ विलवणया ४ ।" ॥
 कं० महता शब्देन विवरणं १, सो० दीनता २, ति० तेपनता तिपेः क्षरणार्थत्वादश्रुविमोचनं ३, विलपनता पुनः पुनः
 छिष्टभाषणमिति ४ । १ "रुहे ज्ञाणे चउव्विहे पं० तं० हिंसाणुबंधी १, मोसाणुबंधी २, तेणाणुबंधी ३, सारक्खणाणुबंधी
 ४, रुहस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पं० तं० ओसन्नदोसे १, बहुदोसे २, अन्नाणदोसे ३, आमरणंतदोसे ४ ।" ॥
 ओसन्नो-बाहुल्येनानुपरतत्वेन दोषो हिंसानृतादत्तादानसंरक्षणानामन्यतम ओसन्नदोषः १, बहुष्वपि-सर्वेष्वपि हिंसादिषु
 दोषः-प्रवृत्तिलक्षणो बहुदोषः २, अज्ञानात्-कुशास्त्रसंस्कारात् हिंसादिष्वधर्मस्वरूपेषु ग्रं० १००० धर्मबुद्ध्या या प्रवृ-
 त्तिस्तल्लक्षणो दोषोऽज्ञानदोषः ३, मरणमेवान्तो मरणान्तः आमरणान्तात् आमरणान्तमसंज्ञातानुतापस्य कालसौकरिकादेरिव
 या हिंसादिषु प्रवृत्तिः सैव दोष आमरणान्तदोषः ४ । इह चार्त्तरौद्रे परिहार्यतया साधुविशेषणे धर्मशुक्ले त्वासेव्यतयेति
 २ । "धम्मज्झाणे चउव्विहे चउपडोयारे पं० तं० आणाविजए १, अवायविजए २, विवागविजए ३, संठाणविजए ४ ।" ॥
 'चउपडोयारे'ति चतुर्षु भेदलक्षणालम्बनानुप्रेक्षालक्षणेषु पदार्थेषु प्रत्यवतारः-समवतारो वक्ष्यमाणस्वरूपो यस्य तच्चतुःप्रत्यवता-
 रमिति, आज्ञा-जिनप्रवचनं तस्या विचयो-निर्णयो यत्र तदाज्ञाविचयं प्राकृतत्वात् आणाविजयं आज्ञागुणानुचिन्तनमित्यर्थः,
 एवं शेषपदान्यपि, नवरं अपाया रागद्वेषादिजन्या अनर्थाः, विपाकः-कर्मफलं, संस्थानानि-लोकदीपसमुद्राद्याकृतयः ।

“ धम्मस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पं० तं० आणारुई ? निसगुरुई ? उवदेसरुई ? सुत्तुरुई ४ । ” आ० निर्युक्त्या स्तस्वश्रद्धाने ?, नि० स्वभावत एव तत्त्वश्रद्धाने २, उ० साधूपदेशात् तस्वश्रद्धाने ४ । ” धम्मस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि आलंबणा पं० तं० वल्लणा ? पुच्छणा ? परियट्ठणा २ परियट्ठणा ४ । ” आलम्बनानि धर्मध्यान-सौघशिखरादौ ह्यर्थं यान्यालम्ब्यन्ते-आश्रीयन्ते तान्यालम्बनानि धावनादीनि ४ “ धम्मस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि अपुण्ये हाओ पं० तं० अणिच्चाणुप्पेहा ? असरणाणुप्पेहा २ एकत्ताणुप्पेहा ४ । ” अनित्यत्वाशरणत्वैकत्वसंसारा-नुमेक्षाः प्रतीताः । “ सुक्कज्झाणे चउव्विहे चउपडोयारे पं० तं० पटुत्तवियक्के सवियारी ?, एगत्तवियक्के अवियारी २, सुहुमकिरिए अपडिवाई ३, समुच्छिन्नकिरिए अनियद्दी ४ । ” पृथक्त्वेन-एकद्रव्याश्रितानामुत्पादादिपर्यायाणां भेदेन वितर्को-विकल्पः पूर्वगतश्रुतालम्बनो नानानयानुसरणलक्षणो यत्र तत्पृथक्त्ववितर्कः, तथा विचारोऽर्थाद् व्यञ्जने व्यञ्जनादर्थे मनः प्रभृतियोगानां चान्यस्मादन्यतरस्मिन् विचरणं, सह विचारेण यत्तत्सविचारि, सर्वधनादित्वादिन् समासान्तः ? । एकत्वेन-अभेदेनोत्पादादिपर्यायाणामन्यतमैकपर्यायालम्बनतयेत्यर्थो वितर्कः-पूर्वगतश्रुताश्रयो व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तदेकत्ववितर्कः, तथा न विद्यते विचारोऽर्थव्यञ्जनयोरितस्मादितरत्र तथा मनःप्रभृतीनामन्यतरस्मादन्यत्र यस्य तदविचारीति २ । सुक्ष्मक्रिया यत्र निरुद्धवाङ्मनोयोगत्वे सत्यर्द्धनिरुद्धकाययोगत्वात् तत्सुक्ष्मक्रियं, अप्रतिपत्तिः-अप्रतिपत्तनशीलं प्रवर्द्धमान-परिणामत्वादेतच्च निर्वाणगमनकाले केवलिन एव स्यादिति ३ । समुच्छिन्ना-क्षीणा क्रिया-कायिक्यादिका शैलेयीकरणे निरुद्ध-योगत्वेन यस्मिंस्तत्तया, अनिर्वर्त्ति-अव्यावर्त्तनस्वभावमिति ४ । “ सुक्कस्स णं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पं० तं० विवेवे ?

विडस्सग्गे ५ अद्दहे ३ असम्मोहे ४ । ” देहादात्थन आत्मनो वा सर्वसंयोगानां विवेचनं—नुद्धया पृथक्करणं विवेकः १, धुत्सर्गो-
 निस्सङ्गत्तया देहोपधित्यागः २, देवाद्युपसर्गजनितं भयं चठनं वा व्यथा तदभावो अव्ययं ३, देवादिकृतमायानितस्य सूक्ष्म-
 पदार्थविषयस्य सम्मोहस्य—मूढताया निषेधोऽसम्मोहः ४ । “ सुक्कस्स गं ज्ञाणस्स चत्तारि आलंबणा पं० तं० खंती ? सुत्ती २
 अज्जवे ३ यद्दवे ४ । सुक्कस्स गं ज्ञाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पं० तं० अवायाणुप्पेहा ? असुभाणुप्पेहा २ अणंतवत्तिया-
 णुप्पेहा ३ विपरिणामाणुप्पेहा ४, से तं ज्ञाणे ५ । ” अपायानां—भाणातिपाताद्याश्रवद्वारजन्यानर्थानां अनुपेक्षा—ऽनुचिन्तनम-
 पायानुपेक्षा ? संसाराशुभत्वानुचिन्तनं २, भवसन्तानस्यानन्तवृत्तितानुचिन्तनं ३, वस्तूनां प्रतिक्षणं विविधपरिणामगमनानु-
 चिन्तनमिति ४ । “ से किं तं विडस्सग्गे ? विडस्सग्गे दुब्बिहे पं० तं० दधवविडस्सग्गे ?, भावविडस्सग्गे य २ । से किं तं
 दधवविडस्सग्गे ? २ चडब्बिहे पं० तं० सरीरविडस्सग्गे ?, गणविडस्सग्गे २, उवहिविडस्सग्गे ३, भत्तपाणविडस्सग्गे ४, से
 तं दधवविडस्सग्गे ? ” । से किं तं भावविडस्सग्गे ? २ त्रिविधं पं० तं० कसायविडस्सग्गे १, संसारविडस्सग्गे २, कम्मविडस्सग्गे
 ३ । ” से० नारस्तयुष्कादिहेतूनां मिथ्यादृष्टित्वादीनां त्यागः २, कं ज्ञानावरणादिकर्मबन्धहेतूनां ज्ञानमत्त्यनीकत्वादीनां
 त्यागः ३, “ से किं तं कसायविडस्सग्गे ? २ चडब्बिहे पं० तं० कोहकसायविडस्सग्गे १, याणं० २, मायां० ३, लोभं०
 विडस्सग्गे ४, से तं कसायविडस्सग्गे १ । से किं तं संसारविडस्सग्गे ? संसारविडस्सग्गे चडब्बिहे पं० तं० नेरइयसंसारविड-
 स्सग्गे १, तिरियसंसां० २, मणुयसंसां० ३, देवसंसां० ४, से तं० संसारविडस्सग्गे १ । से किं तं कम्मविडस्सग्गे ? २ अद्दुब्बिहे
 पं० तं० शास्त्रावरणिज्जनकम्मविडस्सग्गे १, हरिसपावरणीयं० २, कैयणीयं० ३, मोहनीयं० ४, आउयं० ५, नामं० ६, गोयं० ७,

अंतरायकम्मविउस्समे ८, से तं कम्मविउस्सगे । से तं भावविउस्सगे २ । ” इदं प्रायश्चित्तादि लोकिकैरनभिलषित-
तत्वात् तत्रान्तरेषु भावतोऽनासेव्यमानत्वात् मोक्षप्राप्त्यन्तरङ्गत्वाच्चाभ्यन्तरमिति । अथ वीर्याचारः—“अणिगूहियवलविरिओ,
परक्कमइ’जो जहुत्तमाउत्तो । जुंजइ य जहाथामं, नायव्वो वीरियायारो ॥ १ ॥ ” अनिगूहितबलवीर्यो—ऽनिहुनवाह्याभ्यन्त-
रसामर्थ्यः सन् पराक्रमते—वेष्टते यो यथोक्तं षट्त्रिंशच्छणं आचारमाश्रित्येति गम्यम् । षट्त्रिंशद्विधत्वं च ज्ञानदर्शनचारित्रा-
चाराणामष्टविधत्वात् तप आचारस्य च द्वादशविधत्वात्, उपयुक्तः—अनन्यचित्तः पराक्रमते ग्रहणकाले तत ऊर्ध्वं युनक्ति च—
प्रवर्त्तयति च यथास्थाम—यथासामर्थ्यं ज्ञातव्योऽसौ वीर्याचारः, आचाराचारवतोः कथञ्चिदभेदादिति । गाथाछन्दः ॥ २० ॥
पूर्वमाचारेषु चारित्राचारः प्रतिपादितः, स तु शुद्धपिण्डादिग्रहणे स्यादित्याह—

पिण्डं उवहिं सिज्जं, उगमउप्पायेणेसणासुद्धं । चारित्तरक्खणट्ठा, सोहिंतो होइ स चरित्ती ॥ २१ ॥

व्याख्या—पिण्डश्चतुर्विधाहारलक्षणः, उपधिरौघिकौपग्रहिकलक्षणः, तत्रौघिकस्त्रिविधः—मुखवत्त्रिका २
गुच्छकः ३ पात्रस्थापनं ४ चेति चतुर्विधो जघन्यः १, पटलानि २ रजस्त्राणं २ पात्रबन्धः ३ चोलपट्टः ४ मोत्रकं ५
रजोहरणं ६ चेति षड्विधो मध्यमः २, पतद्ग्रहः १ कल्पत्रयं ४ चेति चतुर्विध उत्कृष्टः ३ । औपग्रहिकोपधिरपि त्रिधा—
तत्र पीठ १ पादभोज्जुन २ दण्डकप्रमार्जन ३ डगल ४ सूचो ५ नखहरणी ६ कर्णशोधनादिरूपो जघन्यः, संस्तारक १
उत्तरपट्ट २ दण्डक ३ उच्चार ४ प्रस्रवण ५ खेलमल्लक ६ योगपट्ट ७ सन्नाहपट्ट ८ चिलिमिल्यादिरूपो मध्यमः, अक्ष १
पञ्चविधपुस्तकारदिरूप उत्कृष्टः । विशेषतस्तु औघिकोपग्रहिकौपधिस्वरूपं यतिजीतकल्पटिकादिभ्योऽवसेयम् । शय्या-

वसतिः एतन्नयमुद्रमोत्पादनैषणादोषशुद्धम्, तत्र गृहिप्रभवाः षोडशोद्गमदोषा गृहिणा प्रायेण तेषां क्रियमाणत्वात्, प्रायेणेत्युक्ते स्वद्रव्यक्रीतस्वभावक्रीतलोकोत्तरप्राप्तमित्यलोकोत्तरपरिवर्तितरूपदोषाः साधुनाऽपि क्रियमाणा अवसेया इति, साधुसमुत्थाः षोडशोत्पादना दोषाः साधुनैव तेषां विधीयमानत्वात्, गृहिसाधुजन्यदशग्रहणैषणादोषाः शङ्कितदोषस्य साधुभावापरिणतदोषस्य च साधुजन्यत्वाच्छेषाणां च गृहिप्रभवत्वात्, तैः शुद्धं-रहितं चारित्ररक्षणार्थं-संयमपरिपालनार्थं शोधयन्-उत्पादयन्नाचार्यो भवति सचारित्री सह चारित्रेण वर्तते यः स सचारित्री सर्वधनादीत्वादिन् समासान्तः चारित्रवानित्यर्थः । तत्रोद्गमादि दोषस्वरूपं किञ्चिद् यथा-“आहाकम्पु? हेसिय २ पूर्वकम्मे अ ३ मीसजाए य ४ । ठवणा ५ पाहुडियाए ६, पाओयर ७ कोय ८ पाभिच्चे ९ ॥ १ ॥ परियट्टिए १० अभिहड्ड ११-ब्बिन्ने १२ मालोहडे य १३ अच्छिल्ले १४ । अणिसिद्ध १५ ज्झोयरए १६, सोलसपिंडुगमे दोसा ॥ २ ॥” आधानमाधा प्रस्तावात्साधुमणिधानं अमुकस्मै साधवे देयमिति तथा, आधाय वा साधून् कर्म षड्जीवनिकायविराधनादिना भक्तादिपाकक्रिया आधाकर्मं तद्योगाद् भक्ताद्यपि तथा निरुक्ताद्यलोपः १, उद्देशनमुद्देशो वा यावदर्थिकादिप्रणिधानं तेन निवृत्तं उद्दिश्य कृतं वा औद्देशिकम् २, शुद्धस्याप्यविशुद्धभक्तमीलनात् पूतिकर्म, आधाकर्मधियवः पूतिः तद्योगाद्वा ३, मिश्रणं-किञ्चिद् गृह्योग्यं किञ्चित्साधूनामिति विकल्पेन जातं-पाकादिभावमुपागतं मिश्रजातं ४, स्थाप्यते साधुदानार्थं किञ्चित्कालं इति स्थापना ५, प्र-इतिविवक्षितकालादौ आ-इति साध्वागमनरूपमर्यादया विवाहादिकरणेन भृता-धारिता या भिक्षा, स्वार्थिकं कप्रत्यये प्राश्रुतिका ६, यत्यर्थं देयवस्तुनः प्रकटीकरणं-प्रादुःकरणं ७, क्रीतं द्रव्यादिना ८, साध्वर्थमुद्धारानीतं प्राप्तिर्यं अप्रमित्यं

वा ९, परिचित्तितं-साध्वर्यं कृतपरावर्तं १०, अभिमुखं-साध्वालयं आनीय दत्तं अभ्याहृतं ११, उद्भेदनं उद्भिन्नं साध्वर्यं कुशूलघटादेरुद्घाटनं तद्योगाद् भक्ताद्यपि तथा १२, मालादेः शिख्यादेरपहृतं-साध्वर्थमानीतं मालापहृतं १३, आच्छिद्यते-अनिच्छतोऽपि पुत्रादेः सकाशात् साधुदानाय गृह्यते तदालेखं १४, बहूनां सत्कं शेषैरननुज्ञातं एकेन दत्तं अनिच्छुं १५, अधीत्याधिक्येनाऽवपूरणं स्वार्थदत्ताद्रहणादेर्भरणं अध्यवपूरः स एवाध्यवपूरकः तद्योगाद् भक्ताद्यपि १६, इतरत्र गम्यमान-त्वादित्येवं षोडश पिण्डोद्गमे-आहारोत्पत्तौ दोषाः स्युरिति शेषः । “घाई १ दूह २ निमित्ते ३, आजीव ४ वणीमगे ५ तिगिच्छा य ६ । कोहे ७ माणे ८ माया ९, लोभे १० य हवति दस एण ११ ॥ पुर्व्विपच्छासंथव ११, विज्जा १२ मंते य १३ चुन्न १४ जोगे य । उप्पायणाइदोसा, सोलसमे मूलकम्मे य १६ ॥ २ ॥ ” वालानां धात्रीकर्म १, दूतीकर्म परस्परं सन्दि-ष्टार्थकथनात् २, निमित्तं-अतीतार्थसूचनं ३, आजीवो-जात्यादिकथनात् उपजीवनं ४, वनीपकं-अभीष्टजनप्रशंसनम् ५, चिकित्सा-रोगप्रतीकारः ६, क्रोध ७ मान ८ माया ९ लोभाः प्रतोताः १०, तथा पूर्वं पश्चाद्वा संस्तवो-दातृश्लाघनम् ११, विद्या-देव्यधिष्ठिता ससाधना च १२, मन्त्रो-देवाधिष्ठितोऽसाधनश्च १३, चूर्णो-नयनाञ्जनादिरूपः १४, योगश्च-सौभाग्या-दिक्कुद् द्रव्यनिचयः १५, एतेषां प्रयोगात् उत्पादना दोषाः, षोडशो मूलकर्म च १६, तत्र मूलं-दशप्रायश्चित्तानां मध्ये अष्टमं तत्प्राप्तिनिवन्धनं कर्म गर्भघाताद्यपि मूलकर्म, मूलानां वा-वनस्पत्यवयवानां कर्म-औषधाद्यर्थं छेदनादिक्रिया मूलकर्म, चः समुच्चये ॥ २ ॥ “ संकिय १ मक्खिय २ निक्खित्त ३, पिहिय ४ साहरिय ५ दायगुद्दम्मीसे ७ । अपरिणय ८ लित्त ९ छड्डिय १०, एसणदोसा दस हवति ॥ १ ॥ ” शङ्कितं-सम्भावितार्थाकर्मदिदोषं भक्तादि १, अक्षितं-सचित्ता-

दिभिः २, निक्षिप्तं-न्यस्तं सचित्तादिषु ३, पिहितं-तैः स्थगितं ४, संहृतं-तस्मादन्यत्र क्षिप्तं ५, दायका-बालकादयः
 तैर्दीयमानं ६ उन्मिश्रं-सचित्ताचित्तयुक्तम् ७, अपरिणतं द्रव्यं भावो वा ८, लिप्तं-खरिण्डितं ९, छर्दितं-परिश्रान्नावत् १०,
 एवमेषणादोषा दश भवन्ति ? । प्रस्तावाद् ग्रसैषणा दोषा अपि पञ्चोच्यन्ते-‘ संजोयणा ? पमाणे २, इंगाले ३ धुम ४
 कारणे पढमा । वसहिबहिरंतरे वा, रसहेडं दवसंजोगा ॥ १ ॥ ” संजोयना-रसगृह्यया गुणान्तरार्थं द्रव्यान्तरयोजनं ?,
 प्रमाणं मानमतिक्रम्य भोजनं २, अङ्गार इति चारित्रेन्धनस्य रागाग्निना अङ्गारस्येव करणं ३, ‘ धुम ’ त्ति चरणेन्धनस्य
 द्वेषेण धुमवत्करणं वतुःप्रत्ययलोपात् धूमः ४, कारणं-भोजनहेत्वनाश्रयणं ५, इति किञ्चिन्न्यूनागयाद्धर्थः । इति सङ्क्षेपेण
 सप्तचत्वारिंशदोषस्वरूपं विस्तरतस्तु पिण्डनिर्गुक्त्यादिभ्यो ज्ञेयम् । इदं च दोषस्वरूपं पिण्डमाश्रित्योक्तम् । एवं वस्त्रादी-
 न्यप्याश्रित्य यथासम्भवं ज्ञेयम् । अथ प्रसङ्गतो गुरुलघुदोषस्वरूपं यथा-तत्र सर्वगुरुमूलकर्म, तत्र मूलं १८० । तस्माच्चाथा-
 कर्मकं कर्मोद्देशिकचरमत्रिकं मिश्रान्त्यद्विकं वादरप्राप्तिका सप्रत्यपायाभ्याहृतं लोभपिण्डोऽनन्तकायाव्यवहितनिक्षिप्त-
 पिहितसंहतमिश्रापरिणतछर्दितानि संजोयना साङ्गारवर्तमानभविष्यन्निमित्तं चेति लघवो दोषा मूलप्रायश्चित्ताच्चतुर्थतपोवत् ।
 एतेभ्यः कर्मोद्देशिकाद्यभेदो मिश्रप्रथमभेदो धात्रीत्वं दूतीत्वमतीतनिमित्तमाजीवनापिण्डो वनीपकत्वं वादरचिकित्साकरणं
 क्रोधमानपिण्डौ सम्बन्धिसंस्तवकरणं विद्यायोगचूर्णपिण्डाः प्रकाशकरणं द्विविधम् द्रव्यक्रीतमात्मभावक्रीतं लौकिकप्रामित्य-
 परावर्त्तिने निःप्रत्यपायपरग्रामाभ्याहृतं पिहितोद्भिन्नं कपाटोद्भिन्नमुत्कृष्टमालापहृतं सर्वमाच्छेद्यं सर्वमनिसृष्टं पुरःकर्म पश्चा-
 त्कर्मं गर्हितमक्षितं संसक्तमक्षितं प्रत्येकाव्यवहितनिक्षिप्तपिहितसंहतमिश्रापरिणतछर्दितानि प्रमाणोल्लङ्घनं सधूममकारण-

भोजनं चेति लघवश्चतुर्थादाचाम्लमिव । एतेभ्योऽप्यध्यवपूरकान्त्यभेदद्वयं कृतभेदचतुष्टयं भक्तपानपूतिकं मायापिण्डोऽनन्त-
 कायव्यवहितनिक्षिप्तपिहितादीनि मिश्रानन्तान्यवहितनिक्षिप्तादीनि चेति लघव आचाम्लादेकभक्तमिव । एतेभ्योऽप्यौघौघे-
 शिकमुद्दिष्टभेदचतुष्टयमुपकरणपूतिकं चिरस्थापितं प्रवटकरणं लोकोत्तरपरावर्तितमप्राप्तियं च परभावक्रीतं स्वग्रामाभ्याहृतं
 दर्शरोद्भिन्नं जघन्यमालापहतं प्रथमाध्यवपूरकः सूक्ष्मचिकित्सा गुणसंस्तवकरणं मिश्रकर्दमेन लवणसेटिकादिना च अक्षितं
 पिष्टादिम्रक्षितं किञ्चिद्वायकदुष्टं प्रत्येकपरम्परस्थापितादीनि मिश्रानन्तरस्थापितादीनि चेति लघव एकभक्तात्पुनरिमाद्धमिव ।
 एतेभ्योऽपि चैत्वरस्थापितं सूक्ष्ममाभुतिका सस्निग्धसरजस्कम्रक्षितं प्रत्येकमिश्रपरम्परस्थापितादीनि चेति लघवः पुनरिमाद्धा-
 न्निर्विकृतिकमिवेति । गाथाछन्दः ॥ २१ ॥ पुनरप्याचार्यगुणानाह—

अपपरिस्मावी सम्मं, समपासी चैव होइ कजेसु । सो रवखइ चवखुं पि व, सबालवुहाउलं गच्छं ॥२२॥

व्याख्या—न परिश्रवनि परकथितात्मगुह्यजलमित्येवं शीलोऽपरिश्रावी आलोचनामाश्रित्य आचारार्जोक्ततृतीयभङ्गतुल्य
 इत्यर्थः । भङ्गाश्चैते—एको हृदः परिगलत्श्रोताः पर्यागलत्श्रोताश्च शीताशीतोदाप्रवाहहृदवत्, यतस्तत्र जलं निर्गच्छत्या-
 गच्छति च ? । अपरस्तु परिगलत्श्रोताः नो पर्यागलत्श्रोताः पद्महृदवत्, पद्महृदे तु जलं निर्गच्छति नत्वागच्छति २ ।
 तथा परो नो परिगलत्श्रोताः पर्यागलत्श्रोताश्च लवणोदधिवत्, लवणे आगच्छति जलं न तु निर्गच्छति ३ । अपरस्तु नो
 परिगलत्श्रोताः नो पर्यागलत्श्रोताश्च मनुष्यलोकाद्वहिः समुद्रवत्तत्र नागच्छति न च निर्गच्छति ४ । तत्राचार्यः श्रुतभङ्गीकृत्य
 प्रथमभङ्गपतितः श्रुतस्य दानग्रहणसद्भावात् ?, साम्प्रदायिककर्मपेक्षया तु द्वितीयभङ्गपतितः कषायोदयाभावेन ग्रहणाभावा-

तपःकायोत्सर्गादिना क्षपणापत्तेश्च साम्प्रतारयिककर्म तु कषायकर्म २, आलोचनामङ्गीकृत्य तृतीयभङ्गपतितः आलोचनाया
 अमतिश्रावित्वात् ३, कुमारं प्रति चतुर्थभङ्गपतितः कुमारस्य हि प्रवेशनिर्गमाभावात् ४, यदि वा केवलश्रुतमाश्रित्य भङ्गा
 योज्यन्ते । तत्र स्थविरकल्पिकाचार्याः प्रथमभङ्गपतिताः १, द्वितीयभङ्गपतितास्तु तीर्थकृतः २, तृतीयभङ्गस्या यथालन्दिनाः
 तेषां च कचिद्वर्थापरिसमाप्तावाचार्यादेर्निर्णयसद्भावात् ३, प्रत्येकबुद्धास्तूभयाभावाच्चतुर्थभङ्गस्थाः ४, सम्यक्-सर्वथेत्यर्थः,
 'समपाप्सी चेव होइ कज्जेसु' 'त्ति समं-अविपरीतं पश्यतीत्येवंशीलः समदर्शी 'दृशो नियच्छपेच्छ' (८-४-१८१) इत्यादिना
 दृशः पासादेशः एवंविध एव यो भवति क कार्येषु-आगमव्याख्यानादिसकलव्यापारेष्वित्यर्थः, स आचार्यः रक्षति-धत्ते कुमारं
 पतन्तमिति शेषः, कं गच्छं-गणं किम्भूतं सवालाश्च ते वृद्धाश्च सवालवृद्धाः तैराकुलः-सङ्कीर्णस्तं सवालवृद्धाकुलं किमिव चक्षु-
 रिव यथा चक्षुर्गत्तादीं पतन्तं जन्तुगणं धत्ते तथाऽयमपीत्यर्थः । गाथाच्छन्दः २२ ॥ अथ गाथाद्वयेनाधमार्च्यस्वरूपमाह—
 सीयावेइ विहारं, सुहसीलगुणेहिं जो अबुद्धीओ । सो नवारि लिंगधारी, संजमजोएण णिस्सारो ॥ २३ ॥

व्याख्या—'जो अबुद्धीओ' 'त्ति य आचार्योऽबुद्धिकस्तत्त्वज्ञानरहितः 'सीयावेइ' 'त्ति सीदयति-शिथिलीकरोति,
 कं विहारं नवकलपरूपं गीतार्थादिरूपं च कैः सुखशीलगुणैः सुखशीलस्य-शाताभिलाषिणो गुणाः पार्श्वस्थादिस्थानानि
 सुखशीलगुणास्तैः अत्र किञ्चिद्विहारस्वरूपं वृहत्कल्पसूत्रतो यथा—“से गामंसि वा जाव पुडभेयणंसि वा सपरिक्खेवंसि
 अवाहिरियंसि कण्हइ निगंथाणं हेमंतगिमहासु एकं मांसं वत्थए” सुगमं नवरं सपरिक्षेपे वृत्त्यादिरूपपरिक्षेपयुक्ते प्राकारवहि-
 र्वृत्तिनी गृहपद्धतिर्वाहिरिका न विद्यते वाहिरिका यत्र तदवाहिरिकं तस्मिन् “से गामंसि वा जाव रायहणंसि वा सपरि-

क्वेवंसि सवाहिरियंसि कप्पइ निगंथाणं हेमंतगिम्हासु दोमासे वत्थए, अंतो एकं मासं बाहिं एकं मासं, अंतोवसमाणानं
 अंतोभिक्खवायरिया बाहिंवसमाणानं बाहिंभिक्खवायरिया । से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा सपरिक्खेवंसि अवाहिरियं-
 सि कप्पइ निगंथीणं हेमंतगिम्हासु दोमासे वत्थए । से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा सपरिक्खेवंसि सवाहिरियंसि
 कप्पइ निगंथीणं हेमंतगिम्हासु चत्तारि मासे वत्थए, अंतो दोमासे बाहिं दो मासे, अंतो वसंतीणं अंतो भिक्खवायरिया
 बाहिं वसंतीणं बाहिं भिक्खवायरिया । कप्पइ निगंथाण वा २ पुरत्थिमे णं जाव अंगमगहाओ एत्तए १, दक्खिणे णं कप्पइ
 निगंथाण वा निगंथीण वा जाव कोसंबीओ एत्तए २, पच्चत्थिमे णं जाव थूणा विसयाओ एत्तए ३, उत्तरं णं जाव कुणाला-
 विसयाओ एत्तए ४, एतावता व कप्पइ एतावता व आयरियखेत्ते णो से कप्पइ एत्तो बाहिं, तेण परं जत्थ णाणदंसणचरि-
 त्तइ उत्सर्पंति । ” सुगमम् । नवरं एत्तए विहरुं ‘तेण परं’ ति ततः परं वहिंदेशेषु यत्र ज्ञानदर्शनचारित्राणि उत्सर्पन्ति-
 स्फीतिमासादयन्ति तत्र विहर्तव्यमिति श्रीवृहत्कल्पप्रथमोद्देशके । किञ्चाचरणया तु दुःषमाद्यालम्बनतः श्रीहरिभद्रसूरि-
 कालेऽपि मासकल्पो विहार एवावसीयते । यत उक्तं श्रीहरिभद्रसूरिपादैरेव स्वोपक्षपञ्चवस्तुकगत २७९ गाथावृत्तौ
 प्रतिदिनक्रियाभिधद्वितीयद्वारगतप्रत्युपेक्षणाप्रमार्जनाधिकारे यथा—“अवलंबिऊण कज्जं, जं किंचि समायरंति गीअत्था ।
 थोवावराहवहुगुण, सन्वेसिं तं पमाणं तु ॥१॥ व्याख्या—अवलम्ब्य—आश्रित्य कार्यं यत्किञ्चिदाचरन्ति—सेवन्ते गीतार्थाः—आग-
 मविदः स्तोकापराधं बहुगुणं मासकल्पविहारवत् सर्वेषां जिनमतानुसारिणां तत्प्रमाणमेव उत्सर्गापवादरूपत्वादागमस्येति । ”
 अथ गीतार्थादिरूपो यथा—“गीयत्थो य विहारो, बीओ गीयत्थनिस्सिओ भणिओ । इत्तो तइयविहारो, नाणुवाओ

जिणवरं हि ॥ १ ॥ ” गीतः—परिज्ञातोऽर्थो यैस्ते गीतार्था जिणकल्पिकादयस्तेषां स्वातज्येण यद्विहरणं स गीतार्थो नाम
 प्रथमो विहारः, तथा गीतार्थस्य—आचार्योपाध्यायलक्षणस्य निश्चिताः—परतत्रा यद्वच्छवासिनो विहरन्ति स गीतार्थनिश्चितो
 नाम द्वितीयो विहारो भणितः, इत ऊर्द्धमगीतार्थस्य स्वच्छन्दविहाररूपस्तृतीयो नानुज्ञातो जिनवरैर्भगवद्विस्तीर्थकरैरिति
 । अथैनामेव निर्युक्तिगाथां विवृणोति । “ गीतं मुणिते गच्छं, विदित्यं खलु वयंति गीयत्थं । गीएण य अत्थेण य,
 गीयत्थो वा सुयं गीयं ॥ १ ॥ ” गीतं मुणितमिति चैकार्थं ततश्च विदितो—मुणितः परिज्ञातार्थः छेदसूत्रस्य येन तं विदितार्थं
 खलु वदन्ति गीतार्थं, यद्वा गीतेन च अर्थेन च यो युक्तः स गीतार्थो भण्यते । गीतार्थावस्य विद्येते इति अत्रादित्वादप्रत्ययः ।
 अथ गीतं किमुच्यते अत आह—श्रुतं—सूत्रं गीतमित्यभिधीयते एतदेव भावयति । “ गीएण होइ गीई, अत्थी अत्थेण
 होइ नायव्वो । गीएण य अत्थेण य, गीयत्थं तं विजाणाहि ॥ १ ॥ ” इह सूत्रार्थधरत्वे चतुर्भङ्गी तद्यथा—सूत्रधरो
 नामैको नार्थधरः १, अर्थधरो नामैको न सूत्रधरः २, एकः सूत्रधरोऽप्यर्थधरोऽपि ३, अपरो न सूत्रधरो नार्थधरः ४,
 अयं चतुर्थो भङ्ग उभयशून्यत्वादवस्तुभूतः शेषं भङ्गत्रयमधिकृत्याह—गीतेन—सूत्रेण सम्यक्पठितेन गीतमस्यास्तीति
 गीति भवति, अर्थेन केवलेन सम्यगधिगतेनार्थी भवति ज्ञातव्य अर्थधर इत्युक्तं भवति, यस्तु गीतेन चार्थेन चोभयतोऽपि
 युक्तस्तं गीतार्थं विजानीहि इति । इदमत्र तात्पर्यम्—तृतीयभङ्गवत्पर्येव तत्त्वतो गीतार्थशब्दमविकलमुद्रोऽमुद्रमिति न प्रथमद्वितीयभ-
 ङ्गवर्तिनाविति । अथ येषां गीतार्थानां तन्निश्चितानां वा विहारो भवति तान् दर्शयति—“ जिणकल्पिओ गीयत्थो, परिहार-
 विमुद्धिओ वि गीयत्थो । गीयत्थे इद्धिदुगं, सेसा गीयत्थनीसाए ॥ १ ॥ ” जिणकल्पिको नियमाद् गीतार्थः, परिहार-

विशुद्धिकोऽपिशब्दात् प्रतिमाप्रतिपन्नको यथालन्दकल्पिकश्चावश्यन्तया गीतार्थः, जघन्यतोऽप्यधीतनवमपूर्वान्तर्गताचारानामक-
 तृतीयवस्तुकत्वादेषामिति । तथा गच्छे गीतार्थविषयमृद्धिमतोराचार्योपाध्याययोर्द्विकं द्रष्टव्यम्, सूत्रे मतुलोपः प्राकृतत्वात् ।
 आचार्य उपाध्यायो वा नियमाद् गीतार्थ इत्यर्थः । एषां सर्वेषामपि स्वातन्त्र्येण विहारो विज्ञेयः । शेषाः साधवो गीतार्थ-
 निश्रया आचार्योपाध्यायलक्षणगीतार्थपारङ्ग्येण विहरन्ति इदमेव पश्चार्द्ध भावयति—“आयरियगणी इट्टी, सेसा गीता वि
 होंति तन्नीसा । गच्छगयनिगया वा, ठाणनिउत्ताऽनिउत्ता वा ॥ १ ॥ आचार्यः—सूरिः गणी—उपाध्यायः एतौ यत् ऋद्धि-
 मन्तौ—सातिशयज्ञानादिऋद्धिसम्पन्नौ अतिशयनेऽत्र मत्वर्थी यः यथारूपवती कन्येत्यादौ अतः शेषाः साधवो गीतार्था अपि
 तन्निश्रया आचार्योपाध्यायपरतन्त्रतया विहरन्ति । अयं के ते शेषा इत्याह—गच्छगता गच्छनिर्गता वा तत्र गच्छगता-
 गच्छमध्यवर्त्तिनः गच्छनिर्गता ‘असिवे ओमोअरिए’ इत्यादिभिः कारणैरेकाकीभूताः, अथवा स्थाननियुक्ताः स्थानानि-
 युक्ता वा स्थाने—पदे नियुक्ता—व्यापारिताः स्थाननियुक्ताः प्रवर्त्तकस्थविरगणावच्छेदकाल्याः पदस्थगीतार्था इत्यर्थः । तद्वि-
 परीताः स्थानानियुक्ताः सामान्यसाधव इत्यर्थः । एते सर्वेऽप्याचार्योपाध्यायनिश्रया विहरन्ति । कथमित्याह—“आयारपक-
 प्पधरा, चोइसपुण्वी अ जे य तं मज्झा । तन्नीसाइ विहारो, सवालवुडुस्स गच्छस्स ॥ १ ॥” आचारप्रकल्पधरा—निशीया-
 ध्ययनधारिणो जघन्या गीतार्थाश्चतुर्दशपूर्विणः पुनरुक्तश्रुतस्तन्मध्यवर्त्तिनः कल्पव्यवहारदशाश्रुतस्कन्धधरादयो मध्यमास्तेषां
 जघन्यमध्यमोत्कृष्टानां गीतार्थानां निश्रया सवालवृद्धस्यापि गच्छस्य विहारो भवति न पुनरगीतार्थस्य स्वच्छन्दमेकाकि-
 विहारः कर्तुं युक्तः, कुत इति चेत् ? उच्यते—“एगविहारी अज्जाय—कप्पिओ जो भवे चवणकप्पे । उवसंपन्नो मंदो, होहिइ

वोसद्विद्वानो ॥ १ ॥ ” एकः सन् विहरतीत्येवं शील एकविहारी स च अजातकल्पिकोऽगीतार्थस्तथा च्यवनं-चारित्रात्
 प्रतिपतनं तस्य कल्पः-प्रकारश्च्यवनकल्पः पार्श्वथादिविहार इत्यर्थः, तस्मिन् यो भवेत् स एकाकित्वमुपसम्पन्नः-प्रतिपन्नः
 सन् मन्दः-सद्वृद्धिविकलो भविष्यति व्युत्सृष्टत्रिस्थानः व्युत्सृष्टानि-परित्यक्तानि त्रीणि स्थानानि ज्ञानादिरूपाणि येन स
 व्युत्सृष्टत्रिस्थानः । एषा निर्युक्तिगाथा अर्थनामेव विवृणोति-“ मुत्तुण गच्छनिगय, गीयस्स वि एकगस्स मासो उ ।
 अविगीए चउगुरगा, चवणे लहुगा य भंगट्ठा ॥ १ ॥ ” सुक्त्वा गच्छनिर्गतान्-जिनकल्पिकादीन् गीतार्थस्यापि एककस्य
 -एकाकिविहारं कुर्वतो मासलघु अविगीते-अगीतार्थे एकाकिविहारिणि चत्वारो गुरुकाः च्यवने-पार्श्वस्थादिविहारे यदि
 मनसाऽपि सङ्कल्पं कुरुते तदा चत्वारो लघुकाः, इत्यादि श्रीबृहत्कल्पवृत्तिपीठिकायां तथा व्यवहारवृत्तिद्वितीयोद्देशकेऽपि
 “ गीअत्यो अ विहारो, वीओ गीअत्यनिस्सओ भणिओ । इत्तो तइअविहारो नाणुन्नाओ जिणवरेहिं ॥ १ ॥ ” विहारः
 प्रथमो भवति गीतार्थः गीतार्थसाध्यात्मकः, द्वितीयो गीतार्थनिश्चितः गीतार्थस्य निश्चा-संश्रयणं गीतार्थनिश्चा सा सज्जाता,
 अस्य पाठान्तरं गीतार्थमिश्रित इति, तत्र गीतार्थसंयुक्त इति व्याख्येयमिति, आभ्यां गीतार्थगीतार्थनिश्चिताभ्यामन्यस्तृतीयो
 विहारो नानुज्ञातो जिनवरेन्दैरित्यादि । तथौघनिर्द्युक्तावपि यथा-“ गीयस्थो अ विहारो, वीओ गीअत्यनिस्सओ
 भणिओ । इत्तो तइअविहारो, नाणुन्नाओ जिणवरेहिं ॥ १ ॥ संजमआयविराहण, नाणे तह दंसणे चरित्ते य । आणालोबु
 जिणाणं, कुवइ दीहं च संसारं ॥ २ ॥ संजमओ छक्काया, आया कंटट्टिजीरेगेलन्ने । नाणे नाणायारं, दंसणचरगाइवुगाहे ॥ ३ ॥ ”
 अथ कः कृत्वा विहारं सादयतीत्याह-“ सुहसीलगुणेहिं ”ति सुखशीलस्य-साताभिलाषिणो गुणाः-पार्श्वस्थादिस्यानानि

॥ ११ ॥ विलं मन्तं जोगं, तेगिच्छं कुणइ भूइकर्म च । अवखरनिमित्तजीवी, आरंभपरिगहे रमइ ॥ १२ ॥ कज्जेण विणा उगह-मणुजाणावेइ दिवसओ सुयइ । अज्जियकाभं भुंजइ । इत्थिसिज्जासु अधिरमइ ॥ १३ ॥ ” नि० तदुत्थानानन्तर-मभिरमते । १३ । “ उच्चारे पासवणे, खेले सिंघाणए अणाउत्तो । संथारगउवहीणं, पडिक्कमइ वा सपाउरणो ॥ १४ ॥ ” उपरि स्थितः सपा० साच्छादनः १४ । “ न करेइ पहे जयणं, तलियारणं तह करेइ परिभोगं । चरइ अणुबद्धवासे संपक्खप-रपक्खओमाणे ॥ १५ ॥ ” अणु० वर्षाकाले १५ । इत्यादि स ‘नवरि’ त्ति केवलं लिङ्गधारी-वेषमात्रधारी संयमः-आश्रव-निरोधरूपस्तस्य योगः प्रतिलेखनादिव्यापारस्तेन रहितत्वात् निरसारश्चर्वितताम्बुलवदिति । गाथाछन्दः ॥ २३ ॥

कुलगामनगररजं, पयहिय जो तेसु कुणइ हु ममत्तं । सो नवरि लिङ्गधारी, संजमजोएण निस्सारो ॥ २४ ॥ व्याख्या-कुलं-गृहं, ग्रामं-सकरं, नगरं-अष्टादशकररहितं, राज्यं-सप्ताक्रम्यं, उपलक्षणत्वात् धूळीप्राकारपरिसिंसे-खेटं, कुनगरं-कर्बटं, सर्वत्रार्द्धतृतीयगव्यूतान्तर्ग्रामान्तररहितं मडम्बं, जलपयोपेतं जलपत्तनं द्वीपमिव, स्थलपयोपेतं स्थलपत्तनं, लोहादिधातुजनमभूमिरूपमाकरं, जलस्थलपयाभ्यामुपेतं द्रोणशुखं, वणिक्समूहवासं निगममित्यादि ज्ञेयम् । ‘पयहिय’ त्ति प्रहाय प्रकर्षेण त्यक्त्वा पुनर्ये आचार्यस्तेषु कुलादिषु करोति विधत्ते, हुः-पुनरर्थे, ममत्वं ममैतदित्यभिप्रायमित्यर्थः, स सूरिः ‘नवरि’ केवलं वेषधारी संयमयोगेन निरसार इति । गाथाछन्दः ॥ २४ ॥ अथ पुनरपि सुन्दराचार्यप्रशंसामाह-विहिणा जो उ चोएइ, सुत्तं अरथं च गाहइ । सो धन्नो सो अ पुण्णो अ, स बंधू मुखदायगो ॥ २५ ॥

व्याख्या-विधिना ‘धम्ममइएहि अइसुंदरेहि कारणशुणोवणीएहि । पल्हायंतो अमणं, सीसं चोएइ आयरिओ ॥ २५ ॥’

इत्याद्यागमोक्तप्रकारेण 'जो उ' ति यः पुनः आचार्यः 'चोएइ' ति चोदयति-प्रेरयति शिष्यगणं कृत्यकरणादौ तथा सूत्रमाचाराङ्गादिश्रुतं विधिनेत्यस्यात्रापि सम्बन्धनात्, "णो कप्पति णिगंथाण वा णिगंथीण वा खुहुगस्स वा खुड्डियाए वा अवज्जणजायस्स आचारपकप्पे णामं अज्झयणे उद्दिस्सिए १, कप्पति निगंथाण वा २ खुहुगस्स वा २ वंजणजायस्स आचारपकप्पे नामं अज्झयणे उद्दिस्सिए २, कप्पति तिवासपरियागस्स समणस्स निगंथस्स आचारपकप्पे नामं अज्झयणे उद्दिस्सिए ३, चउवासपरियाए सुअगडे नामं अंगे उद्दिस्सिए ४, पंचवासपरियाए दसाकप्पे वयहारे ५, अट्ठवासपरि० ठाणसमवाए ६, दसवासपरि० विवाहपन्नतीणामं अंगे ७, एक्कारस्स वा० खुड्डियाविमाणपविभत्ती महस्त्रियाविमाणपविभत्ती अंगचूलिया वगचूलिया विवाहचूलिया ८, वारस्स वा० अरुणोववाए वरुणोववाए गरुलोववाए धरणोववाए वेसमणोववाए वेळंखरोववाए ९, तेरसत्तास० उट्ठाणसुए देविदोववाए नागपारियावणियाए १०, चोइसवास० महासुभिण-भात्ता ११, पन्नरसवास० चारणभावणा १२, सोलसवास० आसीविसभावणा १३, सत्तरस्स वा० दिट्ठिविसभावणा १४, एरणवीसवास० दिट्ठिवाए नामं अंगे उद्दिस्सिए १५, वीसवासपरियाए समणे निगंथे सद्धसुआणुवादी भवतीत्यादि व्यवहारदशमोद्देशकाद्युक्तेन विधिना ग्राहयति-पाठयति । तथा सूत्रपाठनानन्तरं तस्य निर्युक्तिभाष्यचूर्णसंग्रहणीवृत्तिटिप्पणकादिपरंपरोपलब्धमर्थं च विधिनेत्यस्यात्राप्यभिसम्बन्धनात् "सुत्तयो खलु पढमो, वीओ निज्जुत्तिमीसिओ भणिओ । तइओ अ निरवसेसो, एस विही होइ अनुओगे ॥ १ ॥" इति श्रीभगवतीसूत्रपञ्चविंशतितमशतकतृतीयोद्देशक-श्रीनन्दिसूत्रावश्यकनिर्युक्त्याद्युक्तेन विधिनैव ग्राहयति-बोधयति, अथवा सूत्रमर्थं च विधिना गाहते-निरन्तरं स्वयमभ्यस्य-

तीत्यर्थः, स आचार्यो धन्यः-पुण्यवान्, अत एव 'सो अ पुणो य' 'ति स च पुण्य एव-पवित्रात्मैव 'स बंधु' 'ति स बंधुरिव बन्धुः कुमत्यादिनिवारकत्वेन परमहितकर्तृत्वात्, अत एव 'मोक्षप्राप्तिहेतुज्ञानादिरत्नत्रय-लम्भकत्वेन मोक्षदायक' इति । अनुष्टुप् छन्दः ॥ २५ ॥

स एव भवसत्ताणं, चक्रब्रूय विआहि ए । दंसेइ जो जिणुहिं, अणुट्ठाणं जहट्ठिअं ॥ २६ ॥

व्याख्या-स एव आचार्यो भव्यसत्त्वानां-मोक्षगमनयोग्यजन्तूनां चक्षुर्भूतो-नयनतुल्यो व्याहृतः-कथितो जिनादिभिः, स को यो जिनोदिष्ट-आप्तोक्तमनुष्ठानं-मोक्षपथप्रापकरत्नत्रयाराधनमित्यर्थः, यथास्थितं-अवितथं दर्शयति-कुमतिनिराकरणेन प्रकटीकरोतीति । अनुष्टुप् छन्दः ॥ २६ ॥ अथ पूर्वार्द्धेन सूर्येण विशेषेण तीर्थकरसाम्यं, उत्तरार्द्धेनाज्ञोल्लिखितस्तस्य कापुरुषत्वं दर्शयन्नाह-

तित्थयरसमो सूरि, सम्मं जो जिणमयं पयासेइ । आणं अइक्कमंतो, सो काउरिसो न सप्पुरिसो ॥ २७ ॥

व्याख्या-स सूरिस्तीर्थकरसमः सर्वाचार्यगुणयुक्ततया सुधर्मादिवत् तीर्थकरकल्पो विज्ञेयः, न च वाच्यं चतुस्त्रिंशदतिशयादिगुणविराजमानस्य तीर्थकरस्योपमा सूरस्तद्विकलस्यानुचिता, यथा तीर्थकरोऽर्थं भाषते एवमाचार्योऽप्यर्थमेव भाषते, तथा यथा तीर्थकर उत्पन्नकेवलज्ञानो भिक्षार्थं न हिण्डते एवमाचार्योऽपि भिक्षार्थं न हिण्डते, इत्याद्यनेकप्रकारैस्तीर्थकरानुकारित्वस्य सर्वयतिभ्योऽतिशायित्वस्य परमोपकारित्वादेश्च ख्यापनार्थं तस्याः न्याय्यतरत्वात् । किञ्च-श्रीमहानिशीथपञ्चमाध्ययनेऽपि भावाचार्यस्य तीर्थकरसाम्यमुक्तम् । यथा-"से भयवं ! किं तित्थयरसंतिअं आणं नाइक्कमिज्जा, उदाहु

आयुरिअसंतिअं ? गोअमा ! चउव्विहा आयरिया भवंति, तं० नामायरिआ उव्वणायरिया दव्वायरिया भावायरिया, तत्थ
णं वे ते भावायरिआ ते तित्थयरसमा चैव दट्ठवा, तेसिं संतिअं आणं नाइक्कमेज्ज ” त्ति स कः यः सम्यग्-यथास्मितं
जिनमतं-जगत्प्रभुदर्शनं नैगमसङ्ग्रहव्यवहारऋजुसूत्रशब्दसमभिरूढंभूतरूपनयसप्तकात्मकं प्रकाशयति-भव्यानां दर्शयतीत्यर्थः ।
तथा आज्ञां-तीर्थकरोपदेशवचनरूपां अतिक्रामन्-वितथप्ररूपणादिनोल्लङ्घयन् स सूरिः कापुरुषः पुरुषाधमः, न सत्पुरुषो-न
प्रधानपुरुष इति । इह चाज्ञोल्लङ्घिनः कापुरुषत्वमात्रमैहलौकिकं फलं, पारलौकिकं तु तत्तदनेकदुस्सहदुःखसन्ततिसंवलितमन-
न्तसंसारित्वं श्रीमहानिशीथपञ्चमाध्ययनोक्तसावधाचार्यस्यैव ज्ञेयम् । तथाहि-अस्या ऋषभादिचतुर्विंशतिकायाः प्रागन-
न्तकालेन याजतीता चतुर्विंशतिका, तस्यां मत्सदृशः सप्तहस्ततनुर्धर्मश्रीनामा चरमतीर्थकरो बभूव । तस्मिंश्च तीर्थकरे
सप्ताथर्याणि अभूवन् । असंयतपूजायां प्रवृत्तायामनेके श्राद्धेभ्यो गृहीतद्रव्येण स्वस्वकारितचैत्यनिवासिनोऽभूवन् । तत्रैको
मरकतच्छविः कुवलयप्रभनामाऽनगारो महातपस्वी उग्रविहारी शिष्यगणपरिष्ठितः समागात् । तैर्विन्दितोक्तं- अत्रैकं वर्षीरा-
त्रिकं चतुर्मासकं तिष्ठ, यथा त्वदीयाज्ञयाऽनेके चैत्यालया भवन्ति, कुर्वस्माकमनुग्रहं, तेनोक्तं-सावद्यमिदं नाहं वाङ्मात्रेणापि
कुर्वे । तदेवमेनेन भणता सता तीर्थकुन्नामकम्मार्ज्जितं, एकभवावशेषीकृतश्च भवोदधिः । ततस्तैः सर्वैरेकमतं कृत्वा तस्य साव-
द्याचार्य इति नाम दत्तं प्रसिद्धिं नीतुं च । तथाऽपि तस्य तेष्वीषदपि कोपो नाभूत् । अन्यदा तेषां लिङ्गमात्रप्रव्रजितानां
मियः आगमविचारो बभूव । यथा श्राद्धानामभावे संयता एव मठदेवकुलानि रक्षन्ति पतितानि च समारचयन्ति । अन्यदपि
यत्तत्र करणीयं तस्यापि करणे न दोषः । केऽप्याहुः-संयमो मोक्षनेता, केचिदूहुः प्रासादावतंसके पूजासत्कारवलिविधाना-

दिना तीर्थोत्सर्पणेनैव मोक्षगमनम् । एवं तेषां यथेच्छं प्रलपतां विवादेऽन्य आगमकुशलो नास्ति कोऽपि यो विवादं भनक्ति ।
 सर्वैः सावद्याचार्य एव प्रमाणीकृत आकारितो दूरदेशात्सप्तभिर्मसिर्विहरन् समागात् । एकयार्यया श्रद्धावशात् प्रदक्षिणीकृत्य भ्रमिति
 मस्तकेन पादौ सङ्घटयन्त्या ववन्दे दृष्टस्तैर्वन्द्यमानः । अन्यदा स तेषामग्रे श्रुतार्थकथनेऽस्यैव महानिशीथस्य पञ्चमाध्ययनव्या-
 ख्याने आगतेयं गाथा, “ जत्थित्यीकरफरिसं, अंतरियं कारणे वि उण्णत्ते । अरिहा वि करिज्ज संयं, तं गच्छं मूलगुणमुक्कं
 ॥ १ ॥ ” आत्मशङ्कितेन तेन चिन्तितं साध्वीवन्दनमेतैर्दृष्टमस्ति सावद्याचार्य इति नाम पुरापि दत्तं, साम्प्रतं तु यथार्थकथ-
 नेऽन्यदपि किमपि करिष्यन्ति । अन्यथा प्ररूपणे तु महत्याशातना अनन्तसंसारिता च स्याताम्, ततः कि कुर्वे, अथवा
 यद् भवति तद्भवतु यथार्थमेव व्याकरोमीति ध्यात्वा व्याख्याता यथार्था गाथा । तैः पार्ष्वरुक्तं—यद्येवं तत् त्वमपि मूलगुण-
 हीनो यतः साध्व्या वन्दमानया भवान् स्पृष्टः, ततोऽयशोभिरुः स दध्यौ किमुत्तरं ददे । आचार्यदिना किमपि पापस्थानं
 न सेवनीयं त्रिविधं त्रिविधेन, यः सेवते सोऽनन्तसंसारं भ्राम्यति । तैर्विलक्षं दृष्ट्वेवे किं न वक्ष्यसि । स दध्यौ किं वदामि ।
 ततस्तेन दीर्घसंसारित्वमङ्गीकृत्योक्तम्—अयोग्यस्य श्रुतार्थो न दातव्यः “ आमे घडे निहत्तं, जहा जलं तं घडं विणासेइ ।
 इअं सिद्धं तरहस्सं, अप्पाहारं विणासेइ ॥ १ ॥ ” इत्यादि तैरुक्ते—किमसम्बद्धं भाषसे, अपसर दृष्टिपथात् । अहो त्वमपि
 सङ्घेन प्रमाणीकृतोऽसि । ततस्तेन दीर्घसंसारित्वमङ्गीकृत्योक्तं, उत्सर्गापवादैरागमः स्थितो यूयं न जानीथ । “ एगंतं मि-
 च्छत्तं जिणाण आणा अणेगत्तं । ” तैर्दृष्टमिति ततः स प्रशंसितः । स एकवचनदोषेणानन्तसंसारित्वमुपाज्योऽप्रतिक्रान्तो
 मृत्वा व्यन्तरो बभूव ? । ततश्च्युत्वोत्पन्नः प्रोषितपतिकायाः प्रतिवासुदेवपुरोहितदुहितुः कुक्षौ, कुलकलङ्कभीताभ्यां पितृभ्यां

निविपयीकृता सा क्वापि स्थानमलभमाना दुर्भिक्षे कल्पपालगृहे दासीत्वेन स्थिता मद्यमांसदोहदोऽस्याः सञ्जातः । बहूनां मद्यपायकानां भाजनेषूच्छिष्टे मद्यमांसे च शुद्धिं कांस्यदूष्यद्रविणानि चोरयित्वाऽन्यत्र विक्रीय मद्यमांसे शुद्धे । गृहस्वामिना राज्ञो निवेदितम् । राज्ञा मारणाय प्रसूतिसमयं यावद्रक्षितुमर्पिता चण्डालानां, अप्रसूता न हन्यते इति तत्कुलधर्मत्वात् । प्रसूता बालकं त्यक्त्वा नष्टा । राज्ञा पञ्चसहस्रद्रविणदानेन बालः पालितः । क्रमात् सूनाधिपतौ मृते राज्ञा स एव तद्गृह-स्वामी कृतः पञ्चशतानामीशः २ । ततो मृत्वा सप्तमपृथिव्यां ३३ सागरायुः ३ । तत उद्धृत्यान्तरद्वीपे एकोरुजजातिर्जातः ४ । ततो मृत्वा महिषः २६ वर्षायुः ५, ततो मनुष्यः ६, ततो वासुदेवः ७, ततः सप्तमपृथिव्यां ८, ततो गजकर्णो मनुष्यो मांसाहारी ९, ततो मृत्वा सप्तमपृथिव्यामप्रतिष्ठाने गतः १०, ततो महिषः ११, ततो बालविधवावन्यकीब्राह्मणसुता-कुक्षानुत्पन्नः, गर्भशतनपातनक्षारचूर्णयोर्गैरेकव्याधिपरिगतो गलत्कुष्टी कृमिभिर्भक्ष्यमाणो गर्भान्निर्गतः लोकैर्निन्द्यमानः क्षुधादिपीडितो दुःखी सप्तवर्षशतानि द्वौ मासौ चत्वारि दिनानि जीवित्वा १२, मृतो व्यन्तरेषूत्पन्नः १३, ततः सूनाधिपो मनुष्यः १४, ततः सप्तम्यां १५, ततश्चाक्रिकगृहे दृषभो ब्राह्मणः क्वथितस्कन्धो मुक्तो गृहस्वामिना काककृमिभ्वानादिभिर्विलुप्यमानः २९ वर्षायुर्मृतो १६, बहुव्याधिमानीभ्यपुत्रो व्रमनविरेचनादिदुःखैरेवास्य गतो मनुष्यभवः १७, एवं चतुर्दश-रज्ज्वात्मकं लोकं जन्ममरणैः परिपूर्य अनन्तकालेनाऽपरविदेहे मनुष्योऽभवत् । तत्र लोकानुवृत्त्या गतस्तीर्थकरवन्दनाय, प्रतिबुद्धः, सिद्ध अत्र त्रयोविंशतितमश्रीपार्श्वजिनस्य काले । गौतमोऽप्राक्षीत्-किं निमित्तमेनेन दुःखमनुभूतं ? गौतम ! उत्सर्गापवादैरागमः इत्यादि यद्भणितं तन्निमित्तम् । यद्यपि प्रवचने उत्सर्गापवादी अनेकान्तश्च प्रज्ञाप्यन्ते, तथापि अंकायपरि-

भोगस्तेजःकायपरिमोगो मैथुनसेवनं चैकान्तेन निषिद्धानि, इत्थं सूत्रातिश्रमादुन्मार्गप्रकटनं ततश्चाज्ञाभङ्गः, तस्माच्चानन्त-
 संसारी । गौतमोऽप्राप्तीत्—किं तेन सावद्याचार्येण मैथुनमासेवितम् ? गौतम ! नो सेवितं नोऽसेवितम्, यतस्तेन वन्दमाना-
 र्यास्पर्शं पादौ नाकुञ्चितौ । भगवन् ! तेन तीर्थकरनामकर्मार्जितं एकभवावशेषीकृतश्चासीद्भवोदधिः, तत्कथमनन्तसंसारं
 सम्भ्रान्तः ? गौतम ! निजप्रमादोषात्, यतः सिद्धान्तेऽप्युक्तमस्ति—“ चोद्दसपुद्बी आहारगावि, मणनाणिवीयरगा य ।
 हुंति पमायपरवसा, तयर्णतरमेव चउगइआ ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तस्माद्गच्छाधिपतिना सर्वदा सर्वार्थेषु अप्रमत्तेन भाव्यम् ।
 इति पूर्वाचार्यसंस्कृतसावद्याचार्यसम्बन्धः । तथा “ जे णं महुआ ! अट्टं वा हेउं वा पसिणं वा वागरणं वा अन्नायं वा अदिट्ठं
 वा अस्सुयं वा अपरिन्नायं वा बहुजणमज्झै आघवेइ पणवेइ पख्वेइ दंसेइ निदंसेइ उवदंसेइ, से णं अरिहंताणं आसायणाए
 वट्ठइ, अरिहंतपणत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्ठइ, केवलीणं आसायणाए वट्ठइ, केवलपणत्तस्स धम्मस्स आसायणाए
 वट्ठइ ” इति श्रीभगवत्यां अष्टादशशतकस्याष्टमोद्देशके ॥ तथा “ इच्चैइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं तीए काले अणंता जीवा
 आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकंतरं अणुपरियट्ठिसु ? । इच्चैइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं पडुप्पन्नकाले परित्ता जीवा आणाए
 विराहिता चाउरंतं संसारकंतरं अणुपरिअट्ठिति २ । ” “ परित्ति ” त्ति परिमित्ता, वर्त्तमाने काले विराधकमनुष्याणां संख्येयत्वात् ।
 “ इच्चैइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं अणागए काले अणंता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतं संसारकंतरं अणुपरियट्ठि-
 स्संति ३ । इच्चैइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं तीए काले अणंता जीवा आणाए आराहिता चाउरंतं संसारकंतरं वीइवइसु ? ।
 इच्चैइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं पडुप्पन्नकाले परित्ता जीवा आणाए आराहिता चाउरंतं संसारकंतरं वीइवइति २ । इच्चैइयं दुवाल-

संगं गणिपिङ्गं अणागए काले अणना जीवा अणाए आराहिचा चाउरतं संसारकंतरं वीडिवइस्सति ३ । इति नन्दिसूत्रे ॥
इत्येवं विलोक्याचार्योपाध्यायप्रवक्तृगणवच्छेदकादिना मोक्षार्थिना भगवदाज्ञया आगमार्थं निरूपणीयः, न स्वमत्या
तथात्वेऽनन्तसंसारान्नेरिति । गाथाछन्दः ॥ २७ ॥ अथ के सूरय आज्ञाप्रतिक्रामन्तीत्याह—

भट्टाचारो सूरी १, भट्टाचाराणुविष्कओ सूरी २ । उम्मग्गठिओ सूरी ३, तिन्निवि संगं पणासंति ॥ २८ ॥

व्याख्या—भट्टः—सर्वथा विनष्टः आचारो—ज्ञानाचारादिर्यस्य स भट्टाचारः सूरिरथर्माचार्यः १, भट्टाचाराणां—विनष्टा-
चाराणां साधूनां उपेक्षकः प्रमादप्रवृत्तसाधूनामनिवारयितेत्यर्थः सूरिर्मन्दधर्माचार्यः २, उम्मार्गस्थित उत्सृत्वादिप्ररूपणपरः
सूरिरथर्माचार्यः ३, त्रयोऽप्येते मार्ग—ज्ञानादिरूपं मोक्षपथं प्रणाशयन्ति—जिनाज्ञाप्रतिक्रामन्तीत्यर्थः ॥ गाथाछन्दः ॥ २८ ॥
अथैतेषां त्रयाणां सेवकस्याशुभफलमाह—

उम्मग्गठिए सम्मग्ग—नासए जो उ सेवए सूरी । निअमेणं सो गोअम ! अप्पं पाडेइ संसारे ॥ २९ ॥

व्याख्या—उन्मार्गस्थितान् सन्मार्गनाशकान् १ तुशब्दात् भट्टाचारान् २ भट्टाचारोपेक्षांश्च ३ सूरान् यः सेवते—पर्यु-
पास्ते नियमेन—निश्चयेन स नरो हे गौतम ! आत्मानं पातयति, संसारे—चतुर्गत्यात्मके इति । गाथाछन्दः ॥ २९ ॥
अथ भङ्ग्यन्तरेण एनमेवार्थं दृष्टान्तेन समर्थयन्नाह—

उम्मग्गठिओ एक्को, विनासए भवसत्तसंघाए । तं मग्गमणुसरंतं, जह कुत्तारो नरो होइ ॥ ३० ॥

व्याख्या—उन्मार्गस्थितः—उत्सृज्यप्ररूपणानिरतः एकोऽपि अधिकारात् सूरिर्नाशयति—संसारसमुद्रे अनन्तानन्तमरण-प्रदानेन विनाशयतीत्यर्थः, कान् भव्यस्सर्वसङ्घातान् किं कुर्वतस्तान् तन्मार्ग—उन्मार्गस्थितप्रदर्शितपथे अनुसरतः—आश्रयतः प्राकृतत्वाद्वचनव्यत्ययः । अत्र दृष्टान्तमाह—यथा कुतारः कुत्सिततारको नरो भवति । स बहून् पृष्ठिलमान् जन्तुसमूहान् नद्यादौ विनाशयतीति, गाथाछन्दः ॥ ३० ॥ अथोन्मार्गगामिनामेवाशुभफले दर्शयति—
उन्मगमगसंपाट्टिआण, साहूण गोअमा ! नूणं । संसारो अ अणतो, होई संमगगनासीणं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—उन्मार्ग—गोशालकवोटिकनिन्दवाद्यः तेषां मार्गः—परम्परा तस्मिन् अथवा उन्मार्गरूपो यो मार्गस्तस्मिन् समिति—एकीभावेन प्रइति—प्रकर्षेण स्थितानां साधूनां—साधुलिङ्गधारकाणां हे गौतम ! नूनं—निश्चितं संसारश्चतुर्गत्यात्मकः अनन्तो—अपर्यन्तो भवति । च शब्दस्तद्गतानेकदुःखसूचकः । किं भूतानां तेषां ? सम्मार्गनाशिनां—शुद्धपथोच्छेदकानां महानिशीथोक्तमुनिचन्द्रसाधुवृत् इति । गाथाछन्दः ॥ ३१ ॥ अथ कथञ्चित् स्वयं प्रमादवानपि शुद्धमार्गं प्ररूपयन् कस्मिन् पक्षे आत्मानं स्थापयतीत्याह—

सुद्धं सुसाहुमगं, कहमाणो ठवइ तइअपकस्मि । अट्पाणं इयरो पुण, गिहत्थधम्ममाउ चुक्कत्ति ॥ ३२ ॥

व्याख्या—शुद्धं—अवितथं सुसाधुमार्गं—सन्धुनिपथं कथयन्—प्ररूपयन् स्वयं प्रमादवानपीति गम्यते स्थापयति—निवेशयति आत्मानं क ? साधुश्राद्धपक्षद्वयापेक्षया तृतीयपक्षे—सं विद्वपाक्षिकरूपे इति—अशुद्धमार्गप्ररूपकः पुनः ‘ गिहत्थधम्ममाउ ’ त्ति गृहस्थधर्मादर्थार्थधर्मस्ति विद्वपाक्षिकपथाच्च ‘ चुक्क ’ त्ति भ्रष्टः संसारपथत्रयान्तर्वर्त्तीत्यर्थः । इति शब्दो वाक्यपरिसमाप्त्य-

र्थः । अत्र प्रसङ्गतः पक्षत्रयमाश्रित्य किञ्चिदुच्यते “सुज्झइ जई सुचरणो ? सुज्झइ सुस्सावओ वि गुणकल्लिओ २ । ओसन्नचरणकरणो, सुज्झइ संविगपक्खरुई ॥ १ ॥ संविगपक्खियाणं, लक्खणमेयं समासओ भणियं । ओसन्नचरणकरणा वि, जेण कम्मं विसोहंति ॥ २ ॥ सुज्झं सुसाहुधम्मं, कहेइ निदइ य नियमायारं । सुतवस्सियाण पुरओ, होइ य सवोमरा-
इणिओ ॥ ३ ॥ वंदइ न य वंदावइ, किंइकम्मं कुणइ कारवे नेव । अत्तहा न वि दिक्खइ, देइ सुसाहुण बोहेउं ॥ ४ ॥ ओसण्णो अत्तहा, परमप्पाणं च हणइ दिक्खंतो । तं छुहइ दुणईए, अहिययरं बुइइ सयं च ॥ ५ ॥ सावज्जजोगपरिवज्ज-
णाउ, सन्वुत्तमो जई धम्मो । बीओ सावगधम्मो, तइओ संविगपक्खपहो ॥ ६ ॥ सेसा मिच्छद्दिट्ठी, गिहिल्लिगकुल्लिगद्वल्लिगेहिं । जह तिन्नि उ सुक्खपहा, संसारपहा तथा तिन्नि ॥ ७ ॥ ” ननु गृहिचरकादयो भवन्तु भवानुयायिनो, भगवच्छिद्गधारिणस्तु
कथमित्यत्राह—“संसारसागरमिणं, परिब्भमंतेहि सच्चजीवेहिं । गहियाणि य सुक्काणि य, अणंतसो दवल्लिगाइं ॥ ८ ॥ ननु त्रयः संसारपथास्त्रयश्च मोक्षपथा इति यदुक्तं तत्सुन्दरं, परं यः सुसाधुविहारेण बहुकालं विद्वत्य पश्चात्कर्मपरतन्त्रतया
नैथिल्यमवलम्बते, ते कुत्र पक्षे निश्चिप्यन्तामित्यत आह—“सारणचइया जे गच्छ—निगंया य विहरंति पासत्था । जिणंवेयण-
बाहिरा वि य, ते उ पमाणं न कायवा ॥ ९ ॥ ” इत्यदिदंतो—तेणं कालेणं तेणं समएणं तुंगिया णामं णयरी होत्था । वण्णओ, तीए
नयरोए एगो साहू खंतो दंतो जिइदिओ इरियासमिओ भासासमिओ एसणासमिओ आयाणभंडमत्तनिकवेवणासमिओ
उच्चारणासवणखेलजल्लसिंघाणप । रिद्धावणिआसमिओ मणगुत्तो वयगुत्तो कायगुत्तो गुत्तिदिओ गुत्तवंभयारी अममो अकिंचणो
छिण्णमंग्यो छिण्णसोओ निरुवलेवो कंसपाईव सुक्कताओ संखो इव निरंजणो जाव इव अप्पडिहयगई एमाइगुणकल्लिओ,

मज्झिमसमए गोयरचरियाए भयंतो एगम्मि सङ्कुलम्मि पविट्ठो, साविया य तं दइदुं हट्ठुहा जाया, आहारगहणत्थं घराम्म
 पविट्ठा ताव य साहू घरदारं अवलोइऊण आहारं अजंपमाणो चैव पडिनि यत्तो । साविआ वि आगया संती तं
 अपासंती अपुण्णाहं अधण्णाहं एवमाइयं जंपमाणी दारे ठिया, तक्खणे चैव बीओ सुणी आहारत्थमागओ तमाहारेण पडि-
 लाभिऊण समणोवासिया भणइ । हे सुणीसर ! एगो साहू मम घरे आगओ तेण भिक्खा न गहिआ पच्छा तुम्ह आगमणं
 जातं, तेण केण निमित्तेण भिक्खा न गहिआ ? सो भणइ एयारिसा भावभंजणा पासंडचारिणो बहवे वट्ठति, समणोवासिया
 तवयणं सोऊण अच्चत्थं दुक्खमावण्णा । तओ य तइओ साहू तम्मि घरे आहारत्थमागओ । तमवि पडिलाभिऊण पढमसा-
 हूवुत्तंतो कहिओ । सो भणइ हे भइ ! तुम्ह घरदारं नीयं वट्ठइ, तेण न गहिआ भिक्खा । जओ आगमे “ नीयदुवारं तमसं,
 कोट्ठगं परिवज्जए । अचक्खूविसओ जत्थ, पाणा दुप्पडिलेहगा ॥ १ ॥ ” अहं तु वेसमित्तधारी, मए साहूणं आयारो न
 सकए पालेइं, मम निप्पलं जीवियं, सो पुण धण्णो कयकिचो जे णं सुणीणमायारं पालेइ । सो वि सट्ठाणं गओ । इत्थ
 भावणा-जो सो पढमसाहू सो सुक्कपक्खिओ हंसपक्खिसमाणो, जेण तस्स हंसस्स दो वि पक्खा सुक्का भवति, एवं
 सुक्कपक्खिओवि साहू अंतो वहिनिम्मलत्तेण दुहावि सुक्को ? । बीओ साहू कण्हपक्खिओ णेओ वायससारिच्छो, जेण
 तस्स वायसस्स दोवि पक्खा कण्हा भवति, एवं कण्हपक्खिओ साहू वि अंतो वाहिं मल्लिणत्तेण दुहा वि मल्लिणो २ ।
 तइओ साहू संविग्गपक्खिओ चक्कायस्स वाहिरपक्खा मल्लिणा भवति अब्भंतरपक्खा सुक्का
 भवति, एवं संविग्गपक्खिओ साहूवि वाहिं मल्लिणो अंतो सुक्को ३ । इति । गायाञ्जन्दः ॥ ३२ ॥

अथ यद्येवं ततः किं कर्त्तव्यमित्याह-

जइ नवि सक्कं काउं, सम्मं जिणभासिअं अणुट्ठाणं । तो सम्मं भासिज्जा, जह ञणिअं खीणरागेहिं ॥३३॥

व्याख्या-यद्यपि न शक्यं कर्तुं-विधातुं, कथं सम्यक्-त्रिकरणशुद्ध्या जिनभाषितं-केवलमुक्तमनुष्ठानं-क्रियाकलापहर्षं, ततो यथा क्षीणरागैः वीतरागैर्भणितं-कथितं तथा सम्यग्-अवितथं भाषेत-प्ररूपयेदिति । गाथाछन्दः ॥ ३३ ॥

अथ प्रमादवतोऽप्यवितथप्ररूपणे महत्फलं दर्शयन्नाह-

ओसन्नो विं विहारे, कम्मं सोहेइ सुलभबोही य । चरणकरणं विसुळ्ळं, उववूहिंतो परूविंतो ॥३४॥

व्याख्या-अवसन्नोऽपि-शिथिलोऽपि क्व ? विहारे मुनिचर्यायां कर्म-ज्ञानावरणादि शोधयति-शिथिलीकरोतीत्यर्थः, सुलभा बोधिः-जिनधर्मप्राप्तिरूपा यस्यासौ सुलभबोधिः, एवंविधश्च प्रेत्यः स्यादिति शेषः, किं कुर्वन् ! 'चरणकरणं विसुळ्ळं उववूहिंतो परूविंतो'ति चरणं-सप्तभिन्दं मूलगुणरूपं करणं-सप्तभिन्दमेवोत्तरगुणरूपं चरणं च करणं चेति समाहारद्वन्द्वे चरणकरणं तत् विशुद्धं-निःकलङ्कमुपबृंहयन्-प्रशंसयन् प्ररूपयन् प्रतिपादयन्निति । अत्र चरणकरणस्वरूपं यथा-

“ वय ५ समणधम्म १० संजम १७ वेयावच्चं च १० वंभगुत्तीओ ९ । णाणाइत्तियं ३ तव १२ कोह-निग्गहाई ४ चरणमेयं ॥ १ ॥ पिंडविमोही ४ समिई ५, भावण १२ पडिमा १२ य इंदियनिरोहो ५ । पडिलेहण २५ गुत्तीओ ३, अभिग्गहा ४ वेव करणं तु ॥ २ ॥ ” एतयोः क्रमेण व्यक्तिः, सत्त्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं १, सत्त्वाओ मुसावायाओ वेरमणं २, सत्त्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ३, सत्त्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ४, सत्त्वाओ परिभण-

हाओ वेरमणं ५, इति व्रतानि । 'दसविधे समणधम्मं पं० तं० खंती १, मुत्ती २, अज्जवे ३, महवे ४, लाघवे ५, सच्चे ६, संजमे ७, तवे ८, चियाए ९, वंभचेरवासे १० । क्रोधजयः १, निर्लोभता २, मायात्यागः ३, अहंकारत्यागः ४, परिग्रह त्यागः ५, सत्यं ६, (संयमः-) प्राणातिपानविरमणरूपः ७, तपः ८, त्यागः-सुविहितेभ्यो वस्त्रादिदानरूपः ९, ब्रह्मचर्यं १०, इति श्रमणधर्मः । पृथिव्य १ पृ० तेजो ३ वायु ४ वनस्पति ५ द्वि ६ त्रि ७ चतुः ८ पञ्चेन्द्रियाणां पालनान्नव भेदाः ९ अजीवसंयमः-पुस्तकचर्मपञ्चकादीनां अनुपभोगो यतनया परिभोगो वा १०, प्रेक्षासंयमः-स्थानादि यत्र चिकीर्षत्तत्र चक्षुषा प्रेक्ष्य कुर्यात् ११, उपेक्षासंयमो-व्यापाराव्यापारविषयतया द्वेधा तत्र सदनुष्ठाने सीदतः साधून्मोपेक्षत-प्रेरयेदित्यर्थः । गृहिणस्तु आरम्भे सीदत उपेक्षत न व्यापारयेत् १२, प्रमार्जनासंयमः-पथि पादयोर्वसत्यादेश्व विधिना प्रमार्जनं १३, परिष्ठापनासंयमः-अविशुद्धभक्तोपकरणादेर्विधिना त्यागः १४, मनोवाक्कायसंयमाः-अकुशलानां मनोवाक्कायानां निरोधाः १७, श्रीउमास्वातिवाचकपादैस्तु संयमभेदाः प्रशमरतावेवमुक्ताः "पञ्चाश्रवाद्विरमणं, पञ्चेन्द्रियनिग्रहः कषायजयः । दण्डत्रयविरतिश्चेति, संयमः सप्तदशभेदः ॥१॥ " इति संयमः । 'दसविधे वेयावच्चे पं० तं० आयसियवेयावच्चे १ उवज्झायवे० २ थेरवे० ३ तवस्सिवे० ४ गिलाणवे० ५ सेहवे० ६ कुलवे० ७ गणवे० ८ संघवे० ९ साहम्मियवेयावच्चे १०, इति वेयावृत्त्यम् । नव वंभचेरमुत्तीओ पं० तं० विचित्ताइं सयणासणाइं सेवित्ता भवति णो इत्थिसंसत्ताइं नो पमुसंसत्ताइं नो पंडगसंसत्ताइं १, नो इत्थीणं कंहं कहेत्ता हवइ । नो स्त्रीणां केवलानां कथां धर्मेदशनादिलक्षणवाक्यप्रतिबन्धरूपां २, नो इत्थिठाणाइं सेवित्ता भवति । डा० निपय्या ३, णो इत्थीणं मणोहराइं मणोरमाइं इदियाइं आलोत्तिता निज्झाइत्ता भवइ ४, णो पणीयरसभोई ५, णो

पाणभोयणस्स अइमायमाहारए सया भवति ६, णो पुव्वरयं पुव्वकीलियं सरित्ता भवइ ७, णो सद्धानुवाती णो रुवाणुवाइ णो सिलोगाणुवाइ ८, णो सायासोक्खपडिवद्धे याविभवइ ९, इति ब्रह्मगुप्तिः । ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणं ज्ञानादिकं, तपो द्वादशधा पूर्वोक्तं १२, क्रोधमानमायालोभत्यागः ४ क्रोधादिनिग्रहः, इति चरणं ७० । वस्त्र १ पात्र २ वसति ३ आहार ४ शुद्धिलक्षणा चतुर्धा पिण्डविशुद्धिः । इरियासमिई १, भासासमिई २, एसणासमिई ३, आदाणभंडमत्तणिकवेवणासमिई ४, उच्चारणासवणस्वे-
लजल्लसिंघाणपारिद्वावणियासमिई ५, इति समितिः । अनित्यभावना १ अशरणभा० २ भवभा० ३ एकत्वभा० ४ अन्य-
त्वभा० ५ अशौचभा० ६ आश्रवभा० ७ संवरभा० ८ निर्जेराभा० ९ धर्मस्वाख्यातताभा० १० लोकभा० ११ बोधिभा०
१२ इति भावनाः । वारसभिव्खुपडिमाओ पं० तं० मासिया भिव्खुपडिमा २ तिमासिया ३ चउमासिया ४
पंचमासिया ५ छम्मासिया ६ सत्तमासिया ७ पढमा सत्तरांइदिया भिव्खु० ९ तच्चा सत्तरांइदिया
भिव्खुप० १० अहोराइया भिव्खुप० ११ एकराइया भिव्खुप० १२ । इति प्रतिमाः । मनोज्ञामनोहेषु शब्द १ रूप २ गंध ३
रस ४ स्पर्शेषु ५ श्रोत्र १ चक्षु २ घ्राण ३ जिह्वा ४ त्वगिन्द्रिय ५ विषयीभूतेषु रागद्वेषवर्जनात् पञ्चधेन्द्रियनिरोधः ।
'दिट्ठिपडिलेह एगा, छउडूपक्खोडतिगतिंगतरिआ । अक्खोडपमज्जणया, नव नव मुहपुत्तिपणवीसा ॥१॥' प्रथमं दृष्टिप्रति-
लेखना १, ततः पार्श्वद्वयेऽपि त्रयस्त्रयः ऊर्ध्वप्रस्फोटाः कार्याः एवं ७, ततो हस्ततले मुखवस्त्रिकामलगयद्भिरास्फोटा
लगयद्भिः प्रमार्जनाश्च परस्परं त्रिक्रिकान्तरिताः प्रत्येकं नव नव कार्याः, एवं १८, इति मुखवस्त्रिकाप्रतिलेखनाः २५ स्युः ।
'पायाहिणेण तिअतिअ, वामेयरवाहुसीसमुहहिअए । अंसुड्ढाहोपिठ्ठी, चउछप्पयदेहपणवीसा २ इति प्रतिलेखनाः २५ ।

मनोवाकायणुमिरूपास्तिस्रो गुप्तयः, द्रव्यक्षेत्रकालभावमेदाश्चत्वारोऽभिग्रहाः, इति करणमिति । गाथाछन्दः ॥ ३४ ॥

अथ संविग्नपाक्षिकस्यैव किञ्चित्कर्त्तव्यं दर्शयन्माह—

सम्मगमगसंपट्टिआण, साहूण कुणइ वच्छलं । ओसहभेसजेहि य, सयमन्नणं तु कारेइ ॥ ३५ ॥

व्याख्या—सन्मार्गमार्गसंप्रस्थितानां—सन्धुनिमार्गे सम्यक्प्रवृत्तानां साधूनां—सुनीनां करोति—विधत्ते स्वयं—आत्मना वात्सल्यं—समाधिसम्पादनं अधिकारात्संविग्नपाक्षिकः, कैः? औषधभैषज्यैस्तत्रौषधानि—केवलद्रव्यरूपाणि बहिरूपयोगीनि वा, धैषज्यानि—सांयोगिकानि अन्तर्भोग्यानि वा, चक्षुन्दोऽनेकान्यप्रकारसूचकः । तथाऽन्ये—आत्मव्यतिरिक्तेन कारयति, तुसब्दात् कुर्वन्तमन्यमनुजानातीति । गाथाछन्दः ॥ ३५ ॥ अथाधिकारात् परवात्सल्यकारिणामतिस्तोकतामाह—

भूए अत्थि भविस्संति, केइ तेलुक्कनमिअकमजुअला ।

जेसिं परहिअकरणिक्क—वद्धलक्खवाण वोलिही कालो ॥ ३६ ॥

व्याख्या—भूता—अतीतकाले 'अत्थि'त्ति सन्ति—विद्यन्ते वर्तमानकाले भविष्यन्ति—भविष्यत्काले केचिदतिस्मोक्ता एव, ते पुरुषाः किंभूताः? त्रैलोक्येन—स्वर्गमर्त्यपाताललक्षणैर्न तन्निवासिप्राणिगणैर्नेत्यर्थः, नतं क्रमयुगलं येषां ते त्रैलोक्यनतक्रम-युगलाः, ते के? येषां परहितकरणैकवद्धलक्षणां परेषां—अन्येषां हितं—वात्सल्यं परहितं, परहितस्य करणं परहितकरणं तस्मिन्,

एकं-अद्वितीयं बद्धं लक्षं-वेद्यं तस्य च लयहेतुत्वेन कारणे कार्योपचाराद्यो येस्ते परहितकरणैकबद्धलक्षास्तेषां परहितकर-
णैकबद्धलक्षाणां एवंविधानां सतां 'बोलिहि'ति प्राकृतत्वात् व्यतिचक्राम व्यतिक्रामति व्यतिक्रमिष्यति वा कालः समयादिल-
क्षण इति । गीतिछन्दः । तल्लक्षणं चेदम्-“आर्यापथमदलोक्तं, यदि कथमपि लक्षणं भवेदुभयोः । दलयोः कृतयतिशोभां,
तां गीतिं गीतवान् भुजङ्गेशः” ॥ ३६ ॥ अथ ये नाममात्रग्रहणेनापि पराहितकारिणः सूरयस्तानाह-

तीआणागयकाले, केई होहिंति गोयमा सूरी । जेसिं नामगहणे वि, होइ नियमेण पच्छित्तं ॥३७॥

व्याख्या-अतीतकाले ते केचिदनिर्दिष्टनामानोऽभूवन्निति शेषः, अनागतकाले च होहि-भविष्यन्ति, 'आद्यन्तग्रहणे
मध्यस्यापि ग्रहणं'इति न्यायेन वर्तमानकाले च सन्ति । हे गौतम ! सूरयः-आचार्या नामधारकाः, येषां परिचयकरणादिकं
दूरे आस्ताम्, नामग्रहणेऽपि भवति नियमेन-निश्चयेन प्रायश्चित्तम् । तथा चोक्तं श्रीमहानिशीथपञ्चमाध्ययने “इत्थं चायरि-
याणं, पणपणं होति कोडिलक्खाओ । कोडिसहस्से कोडी, सए य तह एत्तिए चैव ॥ १ ॥ एतेसि मज्झाओ, एगे निब्बुड्डइ
गुणगणाइण्णे । सन्बुत्तमभंगेणं, तित्थयरस्साणुसारिगुरु ॥ २ ॥” इति गाथाछन्दः ॥ ३७ ॥ अथात्र हेतुमाह-

जओ, सयरी भवंति अणविक्खयाइ, जह भिच्चवाहणा लोए ।

पडिपुच्छाहिं चोयण, तम्हा उ गुरु सया भयइ ॥ ३८ ॥

व्याख्या-“जओ”ति भिन्नं पदं, यतो भणितं, 'सयरि'ति स्वेच्छाचारीणि भवन्ति 'अणविक्खयाइ'ति अनयेक्षया-

शिक्षारहितत्वेन यया लोके ' भिच्चवाहण 'ति भृत्याश्च-सेवका वाहनानि च-हस्त्यश्ववृषभमहिषादीनि इतिद्वन्द्वे भृत्यवाहनानि, तथा विनेया गुरूणां प्रतिपृच्छाभिः कार्यं कार्यं प्रतिपृच्छा ताभिः ' चोयण ' ति प्राकृतत्वाद्विभक्तिलोपः, चोदनाभिश्च विनोति शेषः स्वेच्छाचारिणो भवन्तीत्यर्थः । यस्मात्स्वेच्छाचारिणो भवन्ति, ' तम्हा उ ' ति तस्मादेव कारणात्प्रतिपृच्छाभिश्चोदनाभिश्चाचार्यो विनेयान् सदा-सर्वकालं ' भयइ ' ति भजते-सत्यापयति शिक्षयतीत्यर्थः । गाथाछन्दः ॥ ३८ ॥ " अथ नोदनाया अकर्तुः फलं दर्शयन्नाह—

जो उ पमायदोसेणं, आलस्सेणं तहेव य । सीसवगं न चोएइ, तेण आणा विराहिया ॥ ३९ ॥

व्याख्या—यो गणी वृशब्दादुपाध्यायादिः प्रमाददोषेण प्रमादरूपो यो दोषस्तेन आलस्येन तथैव च चकारादुक्तशेषैर्मोहादिभिश्च उक्तं च—“ आलस्स १ मोह २ वन्ना ३, यंभा ४ कोहा ५ पमाय ६ क्विणत्ता ७ । भय ८ सोगा ९ अन्नाणा १०, वक्खेव ११ कुज्जह्ला १२ रमणा १३ ॥ १ ॥ ” एतैर्हेतुभिः शिष्यवर्गं अन्तेवासिवृन्दं न प्रेरयति मोक्षानुष्ठान इति शेषः, तेनाचार्येणोपाध्यायेन वा ' आण्(ण) ' ति जिनाज्ञा विराधिता-खण्डितेत्यर्थः । अनुष्टुप्छन्दः ॥ ३९ ॥ अथ गुरु-लक्षणमुपसंहरन् गच्छलक्षणं च विवक्षुराह—

संखेवेणं मए सोम, वन्नियं गुरुलवखणं । गच्छस्स लवखणं धीर, संखेवेणं निसामय ॥ ४० ॥

व्याख्या—सङ्क्षेपेण-विस्तराभावेन मया हे सौम्य ! हे गौतम ! वर्णितं-प्ररूपितमित्यर्थः गृणाति-वदति तत्त्वमिति गुरु-

स्तस्य लक्षणं-चिन्हं, अयेति शेषः गच्छस्य-यतियतिनीसमृदायलक्षणस्य लक्षणं, धिया राजत इति धीरस्तस्य सम्बोधनं क्रियते हे धीर ! सङ्क्षेपेण निशमय-आकर्णयेति । अनुष्टुप्छन्दः ॥ ४० ॥

इति श्रीमत्पागच्छनभोमणिभट्टारकपुरन्दरश्रीआनन्दविमलसूरीभरचरणाम्भोजरत्नञ्जरीकायमाणपण्डितश्रीविजयविमलगणिविरचितायां गच्छाचारप्रकीर्णकटीकायामाचार्यस्वरूपनिरूपणमधिकारः प्रथमः ॥

प्रश्नितमाचार्यस्वरूपम् । अथ क्रमप्राप्तं यतिस्वरूपं प्रपञ्चयते । तत्रापि प्रथमं येन मुनिना छद्मस्येनापि साकं कबली विहरत् तत्स्वरूपं गायाद्वयेनाह-

गीअत्थे जे सुसंविग्गे, अणालस्सी दढवए । अक्खलियचरित्ते सययं, रागदोसविवज्जिए ॥ ४१ ॥
निट्ठविअअट्ठमयंठाणे, सोसिअकसाए जिइदिए । विहरिज्जां तेण सद्धित्तु, छउमत्थेणवि केवली ॥ ४२ ॥

अनयोन्व्याख्या-गीतः-परिज्ञातोऽर्थः छेदसूत्रस्य येन स गीतार्थः, यद्वा गीतार्थावस्य विद्येते इत्यभ्रादित्वादप्रत्यये गीतार्थः । तत्र गीतं सूत्रं अर्थस्तद्व्याख्यानम् । उक्तं च श्रीवृहत्कल्पभाष्यपीठिकायां-"गीअं मुणितेगद्धं, विदिअत्थं खलु वयंति गीयत्थं । गीएण य अत्थेण य, गीअत्थो वा सुअं गीअं ॥ १ ॥ गीएण होइ गीई, अत्थी अत्थेण होइ नायवो । गीएण य अत्थेण य, गीअत्थं तं विआणाहि ॥२॥" यः 'सुसंविग्गो'ति अत्यर्थं संवेगवान्, आलस्यमस्यास्तीति आलस्सी न आलस्सी अनालस्सी आलस्यरहित इत्यर्थः । द्ढानि-निश्चलानि व्रतानि-नियमा उत्तरगुणा इति यस्यासौ दृढव्रतः, अस्खलितं-अतीचार-

रहितं चारित्रं—मूलगुणरूपं यस्यासौ अस्वलितत्त्वारित्रः, सततं—अनवरतं रागद्वेषविवर्जितस्तत्र मायालोभात्मको रागः, क्रोध-
मानात्मको द्वेष इति, निष्ठापितानि—क्षयं नीतान्यष्टौ मदस्थानानि—मानभेदा जातिकूलरूपबललाभश्रुततपोविभवमदाल्या
येनासौ निष्ठापिताष्टमदस्थानः, शोषिताः—कुशीकृताः कषायाः—समेदाः क्रोधमानमायालोभाल्याः, लोकषाया वा येनासौ शो-
षितकषायः, जिताभ्यात्मवशीकृतानीन्द्रियाणि श्रोत्रदृष्टनासाजिह्वात्वगमनोरूपाणि येनासौ जितेन्द्रियः स्यादिति शेषः ।
एवंविधेन तेन छद्मस्थेनापि सार्द्धं केवलं—एकं ज्ञानमस्यास्तीति केवली विहरेत्—विचरेत्, तुल्यवर्देकत्र वसेदपि यद्वा तेन छद्म-
स्थेन सार्द्धं केवल्यपि विहरेत् छद्मस्थस्तु तेन सार्द्धं सुतरां विहरेदित्यर्थः । इति विषमाक्षरेति लक्षणे गायाच्छन्दसि ॥४१॥४२॥
अथ येः सह विहारादि न विधीयते तानाह—

जे अणहीअपरमत्थे, गोअमा संजए भवे । तम्हा ते वि विवजिजा, दुग्गइपंथदायगे ॥ ४३ ॥

व्याख्या—हे गौतम ! ये संयता अपि—संयमवन्तोऽपि ‘अणहीअपरमत्थे’ ति अनधीता—अनभ्यस्ताः परमार्थाः—आग-
मरहस्यानि यैस्ते अनधीतपरमार्था अगीतार्था इत्यर्थः । यत्र—यस्मात् अज्ञातद्रव्यक्षेत्रकालभावौचित्या भवन्तीति शेषः, तस्मात्
तान् अगीतार्थान् विवर्जयेत्—विहारे एकत्र निवासे वा दूरतस्त्यजेत् । अपि शब्दोऽत्र भिन्नक्रमः, स च यथास्थानं योजित
एव । किंभूतान् तान् दुर्गतिपथदायकान्—तिर्यग्नारककुमानुषकुदेवरूपदुर्गतिमार्गमापकानित्यर्थः । अत्रागमरहस्यानि कानि-
चिदर्थ्यन्ते । यथा—“जे आसवा ते परिस्सवा १ जे परिस्सवा ते आसवा २ जेअणासवा ते अपरिस्सवा ३ जे अपरिस्सवा ते
अणासवा ४ ।” इदमाचाराङ्गचतुर्थ्याध्ययनसूत्रमस्य व्याख्या—ये आश्रवति—आगच्छति अष्टप्रकारं कर्म येरारम्भेस्ते आश्रवाः—

कर्मवन्धस्थानानीत्यर्थः, ये परिसमन्तात् श्रवति-गलति सच्छिद्रघटवत् यैरनुष्ठानविशेषैस्ते परिश्रवाः-कर्मनिर्जरास्थानानी-
त्यर्थः, अयं भावः-यानीतरजनाचरितानि स्रग्गुणादीनि सुखकारणतया तानि कर्मवन्धहेतुत्वात् आश्रवाः-कर्मवन्धस्थानानि,
पुनस्तान्येव तत्त्वविदां-विषयसुखपराङ्मुखाणां निस्सारतया संसारसरणिर्देह्यानीति कृत्वा वैराग्यजनकानि अतः परिश्रवाः-
निर्जरास्थानानीत्यर्थः १। य एव परिश्रवाः-निर्जरास्थानानि अर्हत्साधुतपश्चरणदशविषयकबालसामाचार्यनुष्ठानादीनि तान्येव
कर्मोदयादशुभाध्यवसायस्य जन्तोराश्रवा भवन्ति-पापोपादानकारणानि जायन्त इत्यर्थः २। ये आश्रवेभ्योऽन्येऽनाश्रवाः-
व्रतविशेषाः, तैऽपि कर्मोदयादशुभाध्यवसायिनो न परिश्रवा अपरिश्रवाः-कर्मवन्धस्थानानीत्यर्थः। दुर्मुखव्याहृतप्रथमऽयानस्य-
प्रसन्नचन्द्रराजर्षिकौङ्कणसाध्वादिवत् ३। ये न परिश्रवाः-कर्मवन्धस्थानानि ते न आश्रवा अनाश्रवाः-कर्मवन्धनानि न भवन्ति ।
केनचिदुपाधिना प्रवचनोपकारादिना क्रियमाणा अपरिश्रवाः करवीरलताभ्रामकक्षुल्लस्येवानाश्रवाः-कर्मवन्धनानि न स्युरिति
४। तथा “उपपन्ने इ वा १ विगमे इ वा २ ध्रुवे इ वा ३” व्याख्या-उत्पत्तिश्चतुर्द्धा, जीवाज्जीवस्योत्पत्तिर्यथा मातापितृभ्यां
पुत्रस्य १, जीवादजीवस्योत्पत्तिर्यथा सजीवदेहान्नखकेकादेः २, अजीवाज्जीवस्योत्पत्तिर्यथा-काष्ठात् घुणकस्य यद्वा द्राक्षादेरि-
लिकादीनां ३, अजीवादजीवस्योत्पत्तिर्यथा-कल्कयोगेन ताम्रात् स्वर्णस्येति ४। विगमः-विनाशः सोऽपि चतुर्द्धा, जीवाज्जीव-
स्य विगमो भुजङ्गान्मनुष्यस्य १, जीवादजीवस्य नकुलसञ्चारात् दुग्धस्य यद्वा चिर्भेद्योगात्कणिकायाः २, अजीवाज्जीवस्य
विषान्मनुष्यादेः ३, अजीवादजीवस्य तक्रात् दुग्धस्येति ४, वस्तुनो ध्रुवताऽप्यस्ति, यथा-स्वर्णकङ्कणस्य भग्नत्वात् तस्य वि-
नाशः कैयूरस्य घटितत्वात् कैयूरस्योत्पत्तिः स्वर्णस्यावस्थितत्वात् ध्रुवता, यद्वा तत्कयोगेन दुग्धस्य विनाशो दध्न उत्पत्तिः स्नि-

ग्या ये पुद्गलाः ते तु ध्रुवाः, यद्वा जीवमेव विमानादीनां द्रव्यास्तिकनयमतेन ध्रुवता । तथा “उत्सर्गमुअं किंची, किंची
 अववाइअं भवे सुत्तं । किंची तदुभयसुत्तं, सुत्तस्स गमा सुणेअन्वा ॥१॥” उत्सर्गसूत्रं १ अपवादसूत्रं २ तदुभयसूत्रं द्विधा, उत्स-
 र्गपवादिकं ३ अपवादोत्सर्गिकं ४ एते सूत्रस्य गमाः—प्रकाराश्चत्वारः, अथवा गमानामद्विरुच्चारणीयानि पदानि, तेनोत्स-
 र्गोत्सर्गिकं ५, अपवादापवादिकं ६ । नो कल्पते साधोर्गोचरं पर्यटतो गृहद्वयापान्तराले निषीदनमित्युत्सर्गसूत्रं १, त्रयाणां
 पुनः कल्पते इत्यपवादसूत्रं २, नो कल्पइ राओ वां विआले वा सेज्जासंथारयं पडिगाहित्तए, नन्नत्थ एणेणं पुण्वपडिलेहिणं
 सिज्जासंथारणं, इदमुत्सर्गपवादिकं ३, यत्पुनर्निग्रन्थीनां कल्पते पक्वं तालपलम्बं विधिभिन्नं नाविधिभिन्नमित्यपवादो-
 त्सर्गिकं ४, नो कल्पइ असणं वा ४ पढमाए पोरिसीए पडिगाहिता पच्छिमं पोरिसं उवाइणावित्तए से अ आहच्च उवाइणा
 विणसिआ जो तं भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ से आवज्जइ चाउमासिअं परिहारद्वानमित्युत्सर्गोत्सर्गिकं ५, तथा येषु सूत्रेषु अप-
 वादो भणितस्तेष्वेवार्थतः पुनरनुज्ञा प्रवर्तते तानि अपवादापवादिकानि सूत्राणि ६, इति श्रीबृहत्कल्पवृत्तौ, इयं च सूत्रषड्भग्नौ
 श्रीनिशीयचूर्णिषोडशोद्देशकेऽप्यस्ति । तथा “नेगम १ संगह २ ववहार ३ ज्जुसुए ४ चेव होइ बोधंवे । सहे ५ अ सम्-
 भिरुहे ६, एवंभूए अ मूलनया ॥१॥ ” तस्य “जेगेहिं माणेहिं, मिणइ त्ति (य) जेगमस्स य निरुत्ती । सेसाणंपि नयाणं,
 लक्खणमिणमो सुणह बुच्छं ॥२॥ ” नैकैमर्निर्महासत्तासामान्यविशेषादिज्ञानैर्मिमीते मिनोति वा वस्तूनि परिच्छिनत्तीति नैगम
 इतीयं नैगमस्य निरुक्तिर्व्युत्पत्तिः १, “संगहियपिडियत्थं, संगहवयणं समासओ विति २ । वज्जंति विणिच्छयत्थं, ववहारो
 सव्वदव्वेसु ॥३॥ ” सङ्ग्रहति सामान्यरूपतया सर्वं वस्तु क्रोडीकरोतीति सङ्ग्रहोऽयमुच्यते २, विशेषेण निश्चयो विनिश्चयः

आवालगोपालाङ्गनाद्यवबोधः, न कतिपयचिद्विषयस्तदर्थं ब्रजति व्यवहारनयः ३ ॥३॥ “पञ्चुण्णन्नगाही, उज्जुसुओ णयविही मुणेयव्वो ४ । इच्छइ विसेसियतरं, पञ्चुण्णन्नं णओ सदो ५ ॥४॥” साम्प्रतमुत्पन्नं प्रत्युत्पन्नमुच्यते वर्तमानकालभावीत्यर्थ-
स्तद्वग्रहीषुं शीलमस्येति प्रत्युत्पन्नगाही ऋजुसूत्रो नयः ४, शब्दनयः प्रत्युत्पन्नं वर्तमानं तदपि ऋजुसूत्राभ्युपगमापेक्षया विशेषि-
ततरमिच्छति ५ ॥४॥ “वत्थूओ संक्रमणं, होइ अवत्थू णए समभिरूहे ६ । वंजणमत्थतदुभए, एवमूओ विसेसेति ७ ॥५॥”
वस्तुन इन्द्रादेः सङ्क्रमणमन्यत्र शक्रादाविति दृश्यं भवत्यवस्तसदित्यर्थः ६, व्यञ्जनार्थशब्दयोर्व्यस्तनिर्देशः प्राकृतत्वात् व्यञ्जनं
शब्दोऽर्थस्तु तद्गोचरस्तच्च तदुभयं-शब्दार्थलक्षणं विशेषयति नैश्चित्येन स्थापयति एवंभूतनयः ७ ॥५॥ “सव्वेसिंप्पि नयाणं,
बहुविहवत्तव्वयं निसामेत्ता । तं सव्वनयविसुद्धं, जं चरणगुण्हिओसाहू ॥६॥” स० सर्वनयसम्मतं । च० चारित्रं क्रियागु-
णोऽत्र ज्ञानमिति ॥६॥ इत्यावश्यकनिर्युक्तौ-तथा “इत्थ पत्थगदिद्धितो जहा-से जहा नामए केइ पुरिसे परसुं गहाय अडविहुत्तो
गच्छेज्जा, तं च केइ पासित्ता वएज्जा कहिं भवं गच्छइ ? अविसुद्धो णेगमो भणइ, पत्थगस्स गच्छामि । तं च केइ छिज्जमाणं
पासित्ता वएज्जा किं भवं छिंदसि ? विसुद्धतरो णेगमो भणइ, पत्थगं छिंदामि । तं च केइ तच्छिज्जमाणं पासित्ता वएज्जा किं
भवं तच्छसि ? विसुद्धतराओ णेगमो भणइ, पत्थगं तच्छेमि । तं च उक्किरमाणं पासित्ता वएज्जा किं भवं उक्किरसि ? विसुद्धत-
राओ णेगमो भणइ पत्थगं उक्किरामि । तं च केइ लिहमाणं पासित्ता वएज्जा किं भवं लिहसि ? विसुद्धतराओ णेगमो भणइ पत्थगं
लिहामि, एवं विसुद्धतरनेगमस्स नामा उडियपत्थओ ७” एवमनेन प्रकारेण तावन्नेयम्, यावद्विशुद्धतरनेगमस्य ‘नामाउडिय’
चि आकुटितनामा मस्यको अयमित्येवं नामाङ्गिनो निष्पन्नमस्यक इति ? । “एवमेव व्यवहारस्सवि २ संगहस्स चिओ पियो

मेखसमारूढो पत्यओ ” सामान्यरूपतया सर्वं वस्तु सङ्गृह्णाति—क्रीडीकरोतीति सङ्ग्रहस्तस्य मतेन चित्तादिविशेषणविशिष्ट एव
 प्रस्थो भवति नान्यः, तत्र चित्तो—धान्येन व्याप्तः, स च देशोनोऽपि भवति, अत आह मितः—पूरितः अनेनैव प्रकारेण मेयं समा-
 रूढं यत्र स आहिताग्न्यादेराकृतिगणत्वात् मेयसमारूढः, अयमत्र भावार्थः—प्राक्तननयद्वयस्याविशुद्धत्वात् प्रस्थककारणमपि प्रस्थक
 उक्तो, अनिष्पन्नः प्रस्थकोऽपि स्वकार्याकरणकालेऽपि प्रस्थक इष्टः, अस्य तु ततो विशुद्धत्वाद्धान्यमानलक्षणं स्वार्थं कुर्वन्नेव
 प्रस्थकः ३ । “उज्जुसुयस्स पत्यओ वि पत्यओ मेअं पि पत्यओ ।” ऋजुसुत्रस्य निष्पन्नस्वरूपोऽर्थक्रियाहेतुः प्रस्थकोऽपि प्रस्थकः
 तत्परिच्छिन्नं धान्यादिकमपि प्रस्थकः, उभयत्र प्रस्थकोऽयमिति व्यवहारदर्शनात्तथा प्रतीतेः ४ “तिण्हं सद्धनयाणं पत्यगाहि-
 गारजाणओ पत्यओ, जस्स वा वसेणं पत्यओ निष्पज्जइ ५ । ६ । ७ ।” तथा च—“से जहा नामए केइ पुरिसे कंचि वण्जा कहिं
 भवं वससि ? अविमुद्धो नेगमो भणइ लोए वसामि । लोए तिविहे पं० तं० अहोलोए तिरियलोए उड्डलोए, एएसु सवेसु
 भवं वससि ? विमुद्धतराओ नेगमो भणइ तिरियलोए वसामि । तिरियलोए जंबुदीवाइया सयंभूरमणपज्जवसाणा असंवेज्जा
 दीवसमुदा तेसु सवेसु भवं वससि ? विमुद्धतराओ नेगमो भणइ जंबुदीवे वसामि । जंबुदीवे दस खित्ता पं० तं० भरहे ?
 एएवए २ जाव विदेहे एएसु सवेसु भवं वससि ? विमुद्धतराओ नेगमो भणइ जंबुदीवे वसामि । भारहे वासे दुविहे पं० तं० दाहि-
 णद्धभरहे उत्तरद्धभरहे य एएसु दीसु भवं वससि ? विमुद्धतराओ नेगमो भणइ दाहिणद्धभरहे वसामि । दाहिणभरहद्धे अणे-
 गाई गामागरनगरावसन्निवेसा य तेसु सवेसु भवं वससि ? विमुद्धतराओ नेगमो भणइ पाडल्लिपुत्ते वसामि । पाडल्लिपुत्ते अणेगाई
 घरसयाई तेसु सवेसु भवं वससि ? विमुद्धतराओ नेगमो भणइ देवदत्तस्स घरे अणेगाई कोट्टागाराई तेसु सवेसु

भवं वससि ? विमुद्धतराओ णेमो भणइ गब्धधरे वसामि । एवं विमुद्धणेगमस्स वसमाणो वसइ ? । एवमेव ववहारस्स वि २ । सं-
गहस्स संथारगमारुढो वसइ ३ । उज्जुसुयस्स जेसु आगासपएसेसु ओगाढो तेसु वसइ ४ । तिण्हं सहनयाणं आयभावे वसइ
५ । ६ । ७ । ” इति अनुयोगद्वारसूत्रे । एवमन्यान्यपि सप्तभङ्गादीन्यागमरहस्यानि स्वयं ज्ञेयानि इति । विषमाक्षरेति
गाथाछन्दः ॥ ४३ ॥ अथ गीतार्थोपदेशः—सर्वोऽपि सुखावहो भवतीत्याह—

गीअत्थस्स वयणेणं, विसं हालाहलं पिबे । निव्विकप्पो य भन्निखज्जा, तक्खणे जं समुद्धवे ॥ ४४ ॥
परमत्थओ विसं नो तं, अमयरसायणं खु तं । निव्विघं जं न तं मारे, मओ वि अमयसमो ॥ ४५ ॥

अनयोव्यख्या—गीतार्थस्य वचनेन—उपदेशेन तद्विषं—गरलं, किं भूतं ? हालाहलं—स्थावरविषभेदरूपं निर्विकल्पो—गत-
शङ्कः सन् सुधीः पिबेत् भक्षयेच्च, तत्र द्रवरूपं पिबेत्, अद्रवं तु भक्षयेत्, गीतार्थोपदेशेन विषमिव दृश्यमानमसुन्दरमप्यनुष्ठानं
समाचरेदिति परमार्थः, यत्तत्क्षणे—भक्षणक्षणे एव समुद्रावयेत्—पञ्चत्वं प्रापयेत् । विषभक्षणे हेतुमाह—परमार्थतः—तत्त्वतस्तद्
गीतार्थोपदिष्टविषं विषं न स्यात्, खु—निश्चितं तद्विषं अमृतरसायनममृतमेव रसायनं—जराव्याधिजिदौषधं, अमृतरसायनं हित-
कारीत्यर्थः, यद्विषं निर्विघ्नं करोति तद्विषं न मारयति । यतः स मृतोऽपि—मरणं प्राप्तोऽपि अमृतसमो—जीवन्नेव भवतीत्यर्थः
। गीतार्थोपदेशेन विषभक्षणस्याप्यायतौ शाश्वतसुखहेतुत्वादिति । प्रसङ्गाद् गीतार्थसंविग्नयोरेव चतुर्भङ्गी यथा—संविग्ना
नाम एगे नो गीअत्था ?, नो संविग्गा नाम एगे गीयत्थावि ३, नो संविग्गा णाम एगे नो

गीयत्यावि ४ । तत्थ न ताव पढमभंगिह्ठा धम्मायरिया, जओ नाम किं तेण संविगेणं जो गीयत्थच्चविरहिओ, जओ सुयं “पढमं
 नाणं तओ दया, एवं चिट्ठइ सव्वसंजए । अन्नाणी कि काही, किं वा णाही छेयपावगं ॥१॥” तथा । “जो हेउवायपक्खम्मि, हेउओ
 आगमे य आगमिओ । सो ससमयपन्नवओ, सिद्धंतविराहगो अन्नो ॥ १ ॥” तथा “उरस्सगसुयं किंची, किंची अववाइयं
 भवे सुत्तं । तदुभयसुत्तं किंची, सुत्तस्स गमा सुणेयवा ॥ १ ॥” तथा “सावज्जणवज्जाणं, वयणाणं जो न जाणइ विसेसं । बुत्तं
 पि तस्स न खमं, किमंग पुण देसणं काउं ॥ १ ॥” जे आगमरहस्सविगलावि होऊण गच्छं परियइति, बाहिं बहुस्सुयाणुगिइं
 कुवता वि न ते भवंधक्खवाओ जीवाण उत्तारणाय अलं, किं बहुणा छम्मासियाइ दुक्करकिरियारओ वि अगीयत्थो गुरु
 विसं व विसहरुव्व खलसंगुव्व कुलडासंवंधुव्व भीममसाणं व दुस्साहियपिसाउव्व डब्बमाणमहारत्तं व परिहरियन्वु त्ति । एष
 प्रथमभङ्गः १ । तथा अन्ने गीयत्था नो संविगा, तत्थ वि किं नाम तेण सुएण अत्थेण वा णाएण ! न जम्हा संवेगो आयारो
 वा पयइइ, केवलं गलतालुसोसणफलं । जओ—“जहा खरो चंदणभारवाही, भारस्स भागी न हु चंदणस्स । एवं खु नाणी
 चरणेण हीणो, नाणस्स भागी न हु सुगईए ॥ १ ॥” तथा “आउज्जनहुकुसलावि, नट्ठिया तं जणं न तोसेइ । जोगं अजुं-
 जमाणी, निंदं खिसं च सा लहइ ॥ १ ॥ इअ लिंगनाणसहिओ, काइयजोगं न जुंजई जो उ । न लहइ स सुवखसुवखं, ल-
 हइ य निंदं सपक्खाओ ॥ २ ॥ जाणंतो वि य तरिउं, काइयजोगं न जुंजइ नईए । सो बुज्झइ सोएणं, एवं णाणी चरण-
 हीणो ॥ ३ ॥” जह साली म्हाया परिस्समेण निप्पाइत्ता कुट्टागारे छुभित्ता, जइ तेहिं सालीहि खज्जपिज्झओ उवभोगो न की-
 रइ तो सालिसंगहो अफलो हवइ, अह तेहिं उवभोगो कीरइ तो सफलो भवइ, तो एवं नाणेण नाऊण हेयसुवादेयं च

वत्तुं हेयं हिंसा उवादेए पयद्विज्जति, अहवा इत्थ 'संविग्गपक्खवाइ सुद्धपखुवगो वंदइ न य वंदवेइ' इच्चाइगुणगणसंगओ भवइ, तओ आगामियत्ताए सुलभवोहियत्तेण आराहगो भवइ । एष द्वितीयो भङ्गः २ । जे ते संविग्गो गीयत्था ते नाण-संपया संपउत्तयाए चरणगुणपहाणयाए आराहगत्तेण धम्मायरिया भवंति । नणु ते एवंविहा गणहरा चउद्दसपुव्विणो वा, संपइ काले न तहाविहं सुयं, न तहा अप्पमायप्पहाणा किरिया, कहं धम्मायरियत्तं ? गुरू भणइ सोम ! सुणसु-वट्टमाणे काले जं नाणं वट्टइ तस्स सुत्तत्थेहिं सुत्तत्थाओ गहियद्दा पत्तद्दा विणिच्छियद्दा गीयत्था दूसमहेवट्टाईणमणुभावओ वीरियमगोविता संविग्गा जओ सुयं-“को वा तहा समत्थो, जह तेहि कयं तु धीरपुुरिसेहिं । जहसत्ती पुण कीरइ, दढप्पइन्ना हवइ एवं ॥ १ ॥ कालोचियजयणाए, मच्छररहियाण उज्जमतान । जणजत्तारहियाणं, होइ जइत्तं जईण सया ॥ २ ॥” जं पुण जयंतान वि पमायवहुलत्तयाए कहवि खलियं न तेण चारित्तविराहणा । जओ-“कंटयपहिं व खलणा-तुछा हुज्जा पमायछलणाओ । जयणावओ वि सुणिणो, चारित्तं न उण सा हणइ ॥ १ ॥” तहा अववायपयालंबणे वि सुद्धचरणो चैव जहा-“काउस्स-गो उद्धट्टाणेण कायव्वो, अववाएण अतरंतो उ निसन्नो करिज्जा । तह वि हु असह निवन्नो उ संवाहुवस्सए वा कारणे सहू वि य निसन्नो ।” इत्यादि श्राद्धप्रतिक्रमणचूर्णिगतमिति । एष तृतीयभङ्गः ३ । ये तु न संविग्गा न गीतार्थी ज्ञानक्रियो-भयविकलाः, केवलं लिंगमात्रोपजीविनो धर्मस्यानाराधकत्वेन न ते धर्माचार्या इत्येष चतुर्थभङ्गः ४, अत्र तु तृतीयेनाधिकार इति । अनुष्टुब्धविषमाक्षरेति गाथाछन्दसी ॥ ४४ । ४५ ॥ अथ गीतार्थोपदेशः सर्वोऽपि दुःखावहो भवतीत्याह-अगीयत्थस्स वयणेणं, अमियं पि न धुंटाए । जेण नो तं भवे अमयं, जं अगीयत्थदेसियं ॥ ४६ ॥

परमत्थओ न तं अमयं, विसं हालाहलं खु तं। न तेण अजरामरो हुज्जा, तवखणा निहणं वुए ॥ ४७ ॥

अनयोव्याख्या—अगीतार्थस्य पूर्वोक्तप्रथमचतुर्थभक्तुल्यस्य वचनेन अमृतमपि 'न पुंष्टए' त्ति न पिबेत् अमीतार्थे-
पदेशेनामृतवद् दृश्यमानं सुन्दरमप्यनुष्ठानं न कुर्यादिनि परमार्थः, येन कारणेन न तदमृतं भवेत् । यद्गीतार्थदेशितं—अगी-
तार्थोपदिष्टं एतदेव विशेषेणाह परमार्थतः—तत्त्वतो न तदमृतं न गुणकारीत्यर्थः । तद्विषं हालाहलं, खु—निश्चितं न तेन अज-
रामरो—मोक्षमुखभाग् भवेत्, तत्क्षणादेव निधनं—विनाशं अनन्तजनमरणलक्षणं व्रजेत्—प्राप्नुयात् । अगीतार्थोपदेशेनामृतपा-
नस्यापि अनन्तसंसारहेतुत्वात् । उक्तं च—“ जं जयइ अगीयत्थो, जं च अगीयत्थनिस्सिओ होइ । वट्टावेइ य गच्छं, अणंत-
संसारिओ होइ ॥ १ ॥ कह उ जयंतो साहु, वट्टावेइ य जो उ गच्छं तु । संजमजुत्तो होइं, अणंतसंसारिओ भणिओ ॥ २ ॥
दवं खित्तं कालं, भावं पुरिसपडिसेवणाओ य । न वि जाणइ अगीओ, उस्सग्गववाइयं चेव ॥ ३ ॥ जहठियदवं न याणइ,
सच्चित्ताचित्तमीसियं चेव । कप्पाकपं च तहा, जोगं वा जस्स जं होइ ॥ ४ ॥ इत्यादि उपदेशमालायामिति । विषमाक्षरेति
गाथाछन्दसी ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ अथ गाथाद्वयेनागीतार्थसङ्गं सर्वथा त्याजयन्नाह—

अगीयत्थकुसीलेहिं, संगं तिविहेण वोसिरे । मुखमग्गस्सिमे विग्घे, पहंसी तेणगे जहा ॥ ४८ ॥

व्याख्या—अगीतार्थाश्च कुशीलाश्च तैरगीतार्थकुशीलैरत्र कुशीलग्रहणात् तुलामध्यन्यायेन समेदपार्थस्थावन्नसंसक्तयथा-
छन्दैश्च सह सङ्गं—मिलनं त्रिविधेन—मनोवाक्यालक्षणेन योगेन करणकारणानुमतिलक्षणेन करणेन वा व्युत्सृजेत् त्यजे-

द्वित्यर्थः । तथा चोक्तं महानिशीथषष्ठाध्ययने—“ वासलक्खंपि सुलीए, संभिन्नो अच्छयासुहो । अगीयत्थेण समं, एक्कं खणद्धं पि न संवसे ॥ १ ॥ ” ननु स्वगुरोः पार्श्वस्थादित्वप्राप्तस्य किं क्रियते उच्यते आगमोक्तविधिना त्यागो विधीयते यदुक्तमुपदेशमालायां ३७६ गाथाहेयोपादेशवृत्तौ—“ गीयत्थं संविगं, आयरियं मुयइ वलइ गच्छस्स । गुरुणो य अणापुच्छा, जं किंज्जि वि देइ गिण्हइ वा ॥ १ ॥ ” गीतार्थ—अधितागमं संविगं मोक्षाभिलाषिणमाचार्यं—निजगुरुं मुञ्चति—निष्प्रयोजनं परित्यज्य गच्छतीत्यर्थः । इह च गीतार्थसंविग्रहणमगीतार्थसंविग्रं पुनरागमप्रतिपादितक्रमेणात्मानं मोचयित्वा मुञ्चतोऽपि न दोष इति ज्ञापनार्थमिति । तथा स्थानाद्गृहीतस्थानकेऽप्युक्तं, यथा—“ एवं विजहणा ”—अस्य वृत्तिः एवमिति आचार्यत्वादिभेदेन त्रिधैव विहानं—परित्यागस्तच्चाचार्यदिः स्वकीयस्य प्रमाददोषमाश्रित्य वैयावृत्त्यक्षपणार्थमाचार्यान्तरोपसम्पत्त्या भवतीत्यादि, यतो मोक्षमार्गस्य—निर्वाणपथस्येमे पूर्वोक्ता ‘विग्य’ च विघ्नाः कारणे कार्योपचारात् विघ्नकरा इत्यर्थः । दृष्टान्तमाह—यथा पथि—मार्गे ‘तेजणे’ चि चौरा विघ्नकरा भवन्तीति । विषमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥ ४८ ॥

पञ्जालियं हुयवहं दड्डुं, निस्संको तरथ पविसिउं । अत्ताणं निद्वहिज्जाहि, नो कुसीलस्स अल्लिए ॥ ४९ ॥

व्याख्या—प्रज्वलितं हुतवहं—वैश्वानरं ददुमिति दृष्ट्वा—विलोक्य निःशङ्कः—त्यक्तशङ्कस्तत्र हुतवहे प्रविश्य—प्रवेशं कृत्वा आत्मानं निर्देहेत्—ज्वालयेदित्यर्थः । परं नो—नैव ‘कुसीलस्स’ चि ‘क्वचिद्’द्वितीयादेः’ (८-३-१-३४) इति प्राकृतसूत्रेण द्वितीयास्थाने षष्ठीविधानात् कुशीलं ‘अल्लिए’ चि आश्रयेदनन्तसंसारहेतुत्वात् । उक्तं च श्रीमहानिशीथद्वितीयाध्ययनप्रान्ते—“ जीवे संमग्गमाइण्णे, धोरं वीरं तवं चरे । अचयंतो इमे पंच, कुज्जा सवं निरत्थयं ॥ १ ॥ पासत्थोसन्नहाछंदे, कुसीले

सबले तहा । दिट्टीए वि इमे पंच, गोयमा न निरिक्खए ॥ २ ॥ ” अत्र चतुर्थीध्यायनोक्तमुपतिदृष्टान्तो यथा—“से भयवं !
 कहं तेण सुमइणा कुसीलसंसङ्गी कया आसीओ जीए उ एरिसे अइदारुणे अवसाने समक्खाए जेण भवकायठिईए अणो-
 रपारं भवसायरं भमिही, से वराए दुक्ख संतत्ते अलभंते सबधुवएसियअ हिंसालक्खणस्वमाइदसविहे धम्मो बोहिंति ? गोयमा ! णं
 इमे तं जहा—अत्थि इहेव भारहे वासे मगहा नाम जणवओ, तत्थ कुसत्थलं नाम पुरं, तम्मि य उवलद्धपुन्नपावे सुमुणियजीवा-
 इययत्थे नाइलसुमइनामधिज्जे दुवे सहोयरे महिड्डिए सड्डुगे अहेसि । अह अन्नया अंतरायकम्मोदएण विअलियं विहवं तेसिं,
 न उण सत्तपरक्कमे । एवं तु अचलियसत्तपरक्कमाणं तेसिं अच्चंतपरलोगभीरुणं विरयकूडकवडालियाणं पडिवन्नजहोवइड्डा-
 णाइच्चउक्खंधउवासगधम्माणं अपिसुणा णं अमच्छरीणं अमायावीणं किं बहुणा ? गोयमा ! ते उवासणे णं आवसहे गुण-
 रयणाणं पभाववंतीए निवासे सुयणमिचीणं, एवं तेसिं बहुवरिसवन्नणिज्जगुणरयणाणं जाहे असुहकम्मोदएणं न पहुप्पए
 संपया ताहे न पहुप्पंति अट्ठाहिया महिमादयो इट्ठेवयाणं जहट्टिए पूयासक्कारे साहम्मियसम्माणे बंधुजणसंववहारे अ ।
 अहन्नया अचलंतेसुं अतिहिसक्कारेसुं अपूरिज्जमाणेसुं पणयजणमणोरहेसु विहंतेसु य सुहियं सयणमित्तबंधवकलत्तपुत्तण-
 तुयगणेसुं विसायमुवगएहिं गोयमा ! चितियं तेहिं सड्डुगेहिं तं जहा—‘जा विहवो ता पुरिसस्स, होइ आणापडिच्छओ लोगो
 । गलिओदयं घणं विज्जुला वि दूरं परिच्चयइ ॥ १ ॥’ एवं च चित्तिऊण अवरुणं भणिउमारुद्धे, तत्थ पढमो—‘पुरिसेण
 माणघणवज्जिएण, परिहीणभागधिज्जेण । ते देसा गंतवा, जत्थ सवासी न दीसंति ॥ १ ॥’ तह बीओ—‘जस्स धणं तस्स जणो,
 जस्सत्थो तस्स बंधवा बहवे । घणरहिओ अ मणूसो, होइ समो दासपेसेहिं ॥ १ ॥’ अह एवं अवरुणं संजोजेऊण गोअमा ! कयं

देसपरिचायनिच्छयं तेहिं जहा वच्चाओ देसंतरं ति, तत्थ णं कयाइ पुज्जंति चिरिंचितिए मणोरहे हवइ य पवज्जाए सह संजोगो जइ दिवो बहुमन्निज्जा, जाव णं उज्झिऊण तं कमागयं कुसत्थलं पडिवनं विदेसगमणं । अह अन्नया अनुपहेण गच्छमाणेहिं दिट्ठा तेहिं पंच साहुणो छट्ठं समणोवासगं ति । तओ भणियं-नाइलेणं जहा-ओ भो सुमई भदमुह ! पिच्छ केरिसो साहुसत्थो ता एएण चैव साहुसत्थेणं गच्छाओ, जइ पुणो वि नूणं गंतवं । तेण भणियं-एवं होउ त्ति, तओ संमिलिया तत्थ सत्थे, जाव णं पयाणगमेगं वहंति, ताव णं भणियो सुमई नाइलेणं-जहा णं भदमुह ! मए हरिवंसतिलयमरगयच्छविणो सुगहियन्नाम-धिज्जावावीसइमत्तित्थगरस्स णं अरिट्ठनेमिनामस्स पायमूले सुहनिसन्नेणं एवं अवधारियं आसी, जहा-जे एवंविहे अणगाररूवे भवंति, ते अ कुसीले, जे कुसीले ते दिट्ठीए वि निरिक्खिउं न कपंति, ता एते साहुणो तारिसे, मणां न कप्पइ एएसिं सममग्गहाण गमणसंसणं, ता वच्चंतु एते, अम्हे अप्पसत्थेणं चैव वइस्सामो, न कीरइ तित्थयरक्खणस्सातिक्कमो, जओ णं ससुरासुरस्सोवि जगस्स अलंघणिज्जा तित्थयरवाणी, अन्नं च जाव एतेहिं समं गम्मइ ताव णं चिट्ठ ताव दरिस्सणं आलावादीणि निअमा भवंति, ता किं अम्हेहिं तित्थयरवाणी उल्लघइत्ता णं गंतवं ? एवं निअमणे भाविऊण तं सुमत्तिं हत्थे गहाय निवडिओ नाइलो साहुसत्थाओ निविट्ठो अ चक्खुविसोहीए फासुगभूपएसे । तओ सुमइणा भणियं जहा-“गुरुणो मायावित्त (पिअर)स्स, जिट्ठभाया (उणा) तहेव भयणीणं । जत्थुत्तरं न दिज्जइ, हे देव ! भणासि किं तत्थ ॥१॥ आएसमवामाणं, पमाणपुवं तह त्ति नायवं । मंगलमंगलं वा, तत्थ विचारो न कायवो ॥२॥ नवरं इत्थ य मे वी, दायवं अज्जमुत्तरमिमस्स । खरफरस्स कक्कासनिट्ठ-दुट्ठनिट्ठर-सरेहिं तु ॥३॥ अहवा कह उच्छलउ, जीहा मे जिट्ठभाउणो पुरओ । जस्सुच्छंणे विणिअं, सिणेहरमिओऽसुइविलित्तो ॥४॥ अहवा

कीस न लज्जइ, एस सयं चैवमेव पयणंतो । जं नु कुसीले एते, दिदीए वी न दट्टवे ॥ ५ ॥ 'साहुणो चि ज्ञाव न एव इयं
 वागेइ, ताव ईगियागारुसलेण मुणियं नाइलेणं, जहा णं अलियकसाइओ एस मणां सुमती ता किमहं पडिभणापि ति
 चित्तिउं समाढत्तो । जहा- 'कज्जेण विण अकंढे, एस पकुविओ हु ताव संचिट्ठे । संपइ अणुणिज्जंतो, न याणियो किं व बहु
 मण्णे ॥ १ ॥ ता किं अणुणेमि मिणं, उदाहु बोळउ खणद्धतालं वा । जेणुवसमियकसाओ, पडिवज्जइ तं तहा सबं ॥ २ ॥
 अहवा पत्थावमिणं, एयस्स वि संसयं अवहरेमि । एस न याणइ भइं, पाववित्सेसं न परिकहिंयं ॥ ३ ॥ 'किं
 चित्तेज्जण भणिउमाढत्तो- 'नो देमि तुज्ज दोसं, न यावि कालस्स देमि दोसमहं । जं हियबुद्धीइ सरोयसा वि भणिया
 पकुवंति ॥ १ ॥ जीवाणं चिय इत्थं, दोसं कम्मट्ठजालकिसियाणं । चउगाइनिप्फिडियाणं, हिओवएसं न बुज्झंति
 ॥ २ ॥ घणरागदोसकुगह-मोहमिच्छत्तखलिअपणाणं । भाइ वित्से तालउदं, हिओवएसइ मन्नंति ॥ ३ ॥ 'एवमाय-
 न्निज्जण तओ भणियं सुमइणा जहा-तुमं चैव सच्चवाई भणसु एयाइ, नवरि न जुत्तमेयं जं साहुणं अवणवायं भा-
 सिज्जइ, अन्नं च किं न पिच्छसि एएसिं महाणुभागाणं चेद्वियं-छट्ठमदसमदुवालसममासखवणाइहि आहारगहणं गिम्हाया-
 वणट्ठाणवीरासणउक्कुड्यासणादिनाणाभिगहधारणेण उक्किट्ठतवाणुचरणेणं च सुकं चम्ममंससोणियं ति ? महाउवासगो सि दुयं !
 महाभासासमिइविदिया तए ! जेणेरिसणुणोवउत्ताणंपि महाणुभागाणं साहुणं कुसीलं चि नामं संकप्पियं ति । तओ भणियं
 नाइलेणं जहा-मा वच्छ ! तुमं एतेण परितोसमुवयासि, जहा अहियं अलीयाचारेणं परिमुसिओ अकामनिज्जराए वि किंचि
 कम्मक्खयं भवइ, किं पुण जं बालत्तवेण, ता एते बालत्तवस्सिणो दट्ठवा, जओ णं किं किंची उस्सुत्तं मग्गयातिरिचमेतेसि पदी-

सइ । अन्नं च सुमई ! नत्थि मम इमाणुवरि कोवि सुहुमोवि मणसावि पओसो जेणाहं एएसिं दोसगहणं करेमि, किंतु मए भगवओ तित्थगरस्स सगासे एरिसं अवधारियं जहा कुसीले अदट्ठवे, ताहे भणियं सुमइणा जहा-जारिसओ तुमं निबुद्धिओ तारिसो सो वि तित्थयरो जेण य तुज्झमेयं वागरियं ति, तओ एवं भणमाणस्स सहत्थेणं झपियं मुहुकुहरं सुमइरस्स, नाइलेणं भणिओ अ जहा-भइसुह ! मा जगिक्खुणो तित्थयरस्सासायणं कुणसु, मए पुणो भणसु जहिच्छियं, नाहं ते किंपि पडिभणामि । तओ भणियं सुमइणा-जइ एते वि साहुणो कुसीले, ता इत्थ जगे न कोइ सुसीलो अत्थि । तओ भणियं नाइलेणं-भइसुह सुमई ! इत्थं जइल्लंघणिज्जवक्कस्स भगवओ वयणमायेरयवं, जं चेत्य कयाइ न विसंवएज्ज, नो णं बालतवस्सीणं वेट्ठिअं, जओ णं जिणिदवयणेणं नियमओ ताव कुसीले इमे दीसंति, पवज्जाए पुण गंधं पि नो दीसइ एएसिं, जेण पिच्छ पिच्छ तावेयस्स साहुणो विइज्जियं सुहणंतयं दीसइ, ता एस ताव अहिगपरिगहदोसेण कुसीले, न एयं साहुणं भगवया आइहं, जमहिगपरिगहधारणं कीरइ, तावेत्थ हीणसत्तो हुंतो एसेवं मणस ऽड्ढवसे, जहा-जइ ममेयं सुहणंतगं विपणिारिसहिता वीयं कत्थ पाविज्जा ? नो एवं चित्तेइ मूढो, जहा अहिगाणु वओगोवहीधारणेण मल्ल परिग्गहवयस्स भंगं होही । अहवा किं संजमेऽभिरओ एस सुहणंतगादि संजमोवओगधम्मोवगरेणेण वि सीएज्जा ? निअमओ णं विसीएण य सत्ताण य हीणसत्तो हमिइ पायडेइ उम्मगायरणं च पर्यसेइ पवयणं च मइलेइ ति । एस पुण पिच्छसि सामन्नवन्नो ? एएण कल्लं तीए वि निअं सणाए इत्थीए अंगं दिहं, निज्झा-इज्जण जन्नालोइयपडिक्कंतं, तं किं तए न विण्णायं ? एस उण पिच्छसि परुढविफोडगविम्हयाणणो ? एएण संपयं चेव लोय-ट्ठाए सहत्थेणं अदिन्नच्छारगहणं कयं तए वि दिहमेयं ति । एसो उण पिच्छसि संघट्ठियक्कन्नो ? एएण अणुगाए सूरिए उट्ठेह

वचामो उगयं स्वरियं ति तथा वि हसियमिणं । एसो उ पेच्छसि ? इमेसिं जेहसहो एसो अज्जरयणीए अणुवउत्तो पसुत्तो विज्जुक्काए
 फुसिओ न एतेणं कप्पगहणं करं, तथा पभाए हरियतणं वासाकप्पंचलेण संघट्टियं, तथा बाहिरोदगस्स परिभोगं करं, बीअ-
 कायस्सोपरेणं परिसक्किओ, अविहीए एस खारथंडिलाओ महुं थंडिलं संकमिओ, तथा पढं पडिवणेणं साहुणा कमसयाइ-
 क्कमे इरियं पडिक्कमियवं । तथा चरेयवं, तथा चिट्ठेयवं, तथा सएयवं, तथा भासेयवं, जहा छक्कायमइगयाणं जीवाणं सुहुमबा-
 यरपज्जत्तापज्जत्त [गमागम] सव्वजीवपाणभूयसत्ताणं संघट्टणं परियावणा किलामणोद्वणं वा न भवेज्जा । ता एतेसिं पवइयाणं
 एयस्स एकमवि न इत्थ दीसइ । जं पुण मुहंतयं पडिलेहमाणो अज्जमए एसो चोइओ जहा-एरिसं पडिलेहणं करेसि जेण
 वाउकायं फडफडस्स संघट्टेज्जा सरियं च पडिलेहणाए संतिअं कारणं ति । ता भइसुह ! एएण समं संजमट्ठाणंतराणं एगमवि
 नो परिरिक्खियं ता किमेस साहु भवेज्जा ? जरसेरिसं पमत्तत्तणं, न एस साहु जरसेरिसं निद्धम्मसंपलत्तणं । भइसुह ! पिच्छ
 पिच्छ सूणो इव निद्धंसो छक्कायविमइणो कहाभिरमे एसो । अहवा वरं सूणो जरस णं सुहुममविनियमवयभंगं नो भविज्जा
 एसो उ नियमभंगं करेमाणो केण उवमिज्जा । ता वच्छ सुमइ भइसुह ! न एरिसकत्तवायरणाओ भवंति साहु । एतेहिं च
 कत्तवेहिं तित्थअरवयणं सरेमाणो को एतेसिं वंदणमवि करिज्जा । अन्नं च एएसिं संसग्गेणं कयाइ अम्हाणंपि चरणकरणेसु
 सिदिलत्तं भवेज्जा, जेणं पुणो पुणो आहिंडेओ घोरं भवपरंपरं । तओ भणियं सुमइणा-जइ एए दुसीले तहावि मए एएहिं समं
 पवज्जा कायवा । जं पुण तुमं करेसि तमेव धम्मं नवरं को अज्ज तं समायरिउं सक्को । ता सुअसु करं मए एएहिं समं गंतवं
 जाव णं नो दूरं वयंतिमे साहुणो ति । तओ भणियं नाइलेणं-भइसुह सुमइ ! नो कट्ठाणं एतेहिं समं गच्छमाणस्स तुज्जे

ति, अहं च तुङ्ग हियवयणं भेणामि । एवं ठिए जं चेव बहुयुणं तमेव अणुसेवय, नाहं तव दुक्खेण धरेमि । अह अन्नया अणेगोवाएहिं निवारिज्जेतो न ठिओ, गओ सो मंदभग्गो सुमई गोयमा ! पवइओ य । अह अन्नया वच्चंतेणं मासपंचगेणं आगओ महारोचओ दुवालससंवच्छरिओ दुब्भक्खो, तओ ते साहुणो तक्कालदोसेण अणालोइयपडिक्कंता मरिऊणोव-
वन्ना भूयजक्खरक्खसपिसायाणं वाणमंतरदेवाणं वाहणत्ताए, तओ चविऊणं मेच्छजाईए कुणिमाहारकूरुअवसायदोसाओ सत्तमाए पुढवीए, तओ उवट्टिऊण तईयाए चउवीसगाए सम्भत्तं पाविहंति, तओ सम्भत्तलंभधाओ तइयभवे चउरो सिज्झिहंति एओ न सिज्झिहीजो सो पंचमगो सवजेहो, जओ णं सो एगंतमिच्छिद्धी अभवो अ । से भयवं ! जे । से सुमई से भवे उयाहु अभवे ? गोयमा ! भवे, से भयवं ! जइ णं भवे ताणं मए समाणे कहिं समुप्पणे ? गोयमा ! परमाहम्मियासुरेसु । से भयवं ! किं भवे परमाहम्मियासुरेसुं समुप्पज्जइ ? गोयमा ! जे केइ घणरागदोसमोहमिच्छत्तोदएणं सुकहिंयं पि परमहिओवएसं अवम-
नेत्ता णं दुवालसंगं च सुयनाणमपमाणीकरियं अयाणित्ता य समयसब्भावं अणायारं पसंसित्ता णं तमेव च उच्छप्पिज्जा, जहा-
सुमइणा उच्छप्पियं-न भवंति एए कुसीले, अहां णं एए वि कुसीले तो इत्थ जगे न कोवि सुसीलो अत्थि, निच्छियं मए एए-
हिं संमं पव्वा कायवा, तहां जारिसो तुमं निव्वुद्धिओ सो वि तित्थयरो ति, एवमुच्चारमाणेणं से णं गोयमा ! महंतंपि तव-
मणुट्टेमाणे परमाहम्मियासुरेसु उववज्जिज्जा । से भयवं ! परमाहम्मियासुरदेवाणं उवट्टे समाणे सुमई कहं उववज्जिज्जा ? गोय-
मा ! तेणं मंदभग्गेणं अणायारपसंसुच्छप्पणं करेमाणेणं सम्मगापणासणं अभिनंदियं तक्कम्मदोसेण अणंतसंसारियत्तणं अज्जियंतो
कित्तिए अवाए तस्स साहेज्जा ? जस्स णं अणंतपुगलपरियेहेसु वि नत्थि चउगइसंसारओ अवसाणं ति, तहा वि संखेवओ

मुणसु-गोयमा ! इवमेव जंहुदीवं परिस्त्रिज्जं छिण्णे पस लवणजलही, एवस्स णं णं यामं सिधुमहानईपविट्ठा तत्प-
 एसाओ दाहियेणं दिसाभागेणं पणपणाए जोगेमुं वेइयाए मज्झंतरं अत्थि पडिसंतावदायगं नाम अद्धतेरसजोयणपमाणं
 हत्थिक्कंभागरं थलं । तस्स य लवणजलोघरेणं अद्रुहजोयणाणि उस्सेहो । तर्हि च णं अक्खंघोरतिमिसंभयाराओ घट्टिया-
 लगसंठाणाओ सीयालीसं गुहाओ, तामुं च णं जुगं जुगं निरन्तरे जलयारिणो मणुया परिवसंति । ते य वज्जरिसहनारायसंघयणे
 महावलपरकमे अद्धतेरसरयणी पमाणेणं संखिज्जवासाज महुमज्जमंसप्पिण सहस्रओ इत्थिलोले परमदुबल्लमुत्तमालभणिद्धस्वरफ-
 रुसियतणू मायंगवइकयमुहं सीहयोरदिट्ठी कयंतभीसजे अदावियपिट्ठी असणिवनिहुरपहारी दप्पुद्धरे य भवंति । तेसिं जाओ
 अंतरंडगोलियाओ ताओ गहाय चमरीणं संतिण्हिं सेअपुच्छवालेहिं गुयिऊणं जे केइ उभयकत्तेसु निबंधिऊणं महग्घुत्तमजब-
 रयणत्थी सागरमणुपविसिज्जा । से णं जलहत्थिमहिंसाहगमरमहामच्छंतंहुंगुंसुमारपभिईएहिं दुट्ठासावएहिं अभेसिए चैव
 संवंपि सागरजलं आहिंडिऊण जहिच्छाए नचरयणसंगं करिय अहयसरीरे आगच्छिज्जा । ताणं च अंतरंडगोलियाणं संवदेणं
 ते वरागा गोयमा ! अणोवर्मंसुघोरदारुणं दुक्कवं पुवज्जियरुद्धकम्मचसगा अणुहवंति । से भयवं ! केणं अट्टेणं ? गोयमा ! तेसिं
 जीवमाणानं को समत्थो ताओ गोलियाओ गहेडं, जे जया उण ते थिप्पंति, तथा बहुविहाहिं नियंतणाहिं महया साहसेणं संन-
 द्रबद्धकरवालकुंतचक्काईपरणाडोवेहिं बहुसुघोरपुपरिमेहिं बुद्धिपओगेणं सजीवियडोलाए थिप्पंति । तेसिं च थिप्पमा-
 णाणं जाई सारीरमाणसाई दुक्खाई भवंति, ताईं सवेसु नारयदुक्खेसु जइ परं उवमेज्जा । से भयवं ! को उण ताओ अंतरंडगो-
 लियाओ गिणिहज्जा ? गोयमा ! तत्थेव लवणसमुद्धे अत्थि रयणदीवं नाम अंतरदीवं, तस्सेव पडिसंतावदायगाओ थलाओ

एगतीसाए जोयणसएहिं, तन्निवासिणो मणुया संति । भयवं ! कयरेण पओगेण ? खित्तसम्भावसिद्धपुव्वपुरिससिद्धेणं च विहाणेणं । से भयवं ! कयरे उण से पुव्वपुरिससिद्धविही तेसिं ति ? गोयमा ! तहियं रयणदीवे अत्यि वीसं एगूणवीसं अट्ठा-
रस दस अट्ठ सत्त धणुपमाणाई घरट्ठसंठाणाई वरवइरसिल्लासंपुडाई, ताई च विहाडेऊणं, ते रयणदीवनिवासिणो मणुया पुव्व-
सिद्धखित्तसहावसिद्धेणं चैव जोगेणं पभूयमच्छियामहूए अब्भंतरओ अच्चंतलेवडाई काऊण, तओ तेसिं पक्कंसखंडाणि बहूणि
जच्चमहुमज्जभंडगाणि पक्खिवंति । तओ एयाई करियसुखंददीहमहहुमकट्ठेहिं आरुहित्ताणं सुस्सायपोराणमज्जमच्छिगा महु-
मंसपडिपुन्ने बहुए लाउगे गहाय पडिसंतावदायगथलमागच्छंति । जाव णं तत्यागए समाणे ते गुहावासिणो मणुआ पि-
च्छंति, ताव णं तेसिं रयणदीवगनिवासिमणुयाणं वहाय पडिधावंति । तओ ते तेसिं महुपडिपुन्नं लाउगं पइच्छिऊणं
अब्भत्थपओगेणं ते कट्टजाणं जयणयरवेगं दुतं खेविऊण रयणदीवाभिमुहं वच्चंति । इयरं यतं महुमज्जमंसमासाइय पुणो सुट्ठयरं
तेसिं पिट्ठीए धावंति । ताहे गोयमा ! जाव णं अच्चासन्ने भवंति, ताव णं सुस्साउवहुंगंधदव्वसंस्कारियपोराणमज्जलाउगं
पमुत्तूण पुणो वि जयणयरवेगेण रयणदीवहुत्तो वच्चंति, इयरं य तं सुस्साउवहुंगंधदव्वसंस्कारियपोराणमज्जमंसमासाइय पुणो
सुट्ठयरं तेसिं पिट्ठीए धावंति, पुणो वि तेसिं महुपडिपुन्नं लाउगमेगं मुंचंति, एवं ते गोयमा ! महुमज्जलोलेए संपलग्गे ताव
णयंति जाव णं ते घरट्ठसंठाणे वइरसिल्लासंपुटतो जाव णं तावइयं भूभागं संफुसंति, ताव णं जमेवासन्नं वइरसिल्लासंपुटं
जंभायमाणपुरिससुहागारं विहाडियं चिट्ठइ, तत्थेव जाई महुमज्जमंसपडिपुन्नाई समुद्धरियाई सेसाई लाउगाई ताई तेसिं पि-
च्छमाणानं तत्थ सुत्तूणं निअनिलएसु वच्चंति । इयरं अ मज्जमहुलोलेए जाव णं तत्थ पविसंति, ताव णं गोयमा ! जे ते

पुबमुक्ते पक्कमंसखंडे जे अ ते महूमज्जपडिपुत्ते भंडगे, जं च महए वेव आलित्तं सव्वं तं सिलासंपुडं पिवस्वति, ताव णं
 तेसिं महंतं परिओसं महंतं तुट्ठिं महंतं पमोयं भवइ, एवं तेसिं महूमज्जपक्कमंसं परिभुंजेमाणानं जाव णं गच्छंति सत्तट्ठदस-
 पंच वा दिणाणि, ताव णं ते रयणदीवनिवासी मणुया एगे सन्नद्धबद्धसाउहकरगा तं वइरसिलं वेढिऊण सत्तट्ठपंतीहिं अ-
 च्छंति । अन्ने तं घरइसिलासंपुडं मज्झट्टियाणं ताणं जलमाणुसाणं एगट्ठं मिलंति । तंमि य मेळिज्जमाणे गोयमा ! जइ णं
 कहवि तुडिविभागाओ तेसिं एकस्स दुण्हं पि वा निप्फेडं भविज्जा । ताओ तेसिं रयणदीवनिवासिमणुयाणं सविडविपासाय-
 मंदिरे स चउप्पयाणं तक्खणा चैव तेसिं हत्थाणं संहारकालं भवेज्जा । एवं तु गोयमा ! तेसिं तेण वज्जसिलाघरइसंपुडेणं
 मिलियाणं पि तहियं चैव जाव णं सव्वट्ठि ए दलिऊणं न संपीसिए सुकुमालिया य ताव णं तेसिं नो पाणाइक्कमं भविज्जा ।
 तेउ अट्ठीवइरमिव दुइले तेसिं तु तत्थ य वइरसिलासंपुडं कण्हगोणेगेहिं आउत्तमादरेणं अरहइघरइवरसन्निगचक्कमिव
 परिमंडलं भमाडिय ताव णं खेडंति जाव णं संवच्छरं, ताहे तं तारिसं अच्चंतघोरदारुणं सारीरमाणसं महादुक्खसन्नि-
 वायं समणुभवेमाणानं पाणाइक्कमं भवइ तहावि ते तेसिं अट्ठिओ नो फुडंति नो दोफले भवति नो संदलिज्जति, नो
 पहरिसंति, नवरं जाइं काइं वि संधिसंधाणवंधणाइं ताइं सवाइं विच्छुडेत्ता विज्जरीभवति, ताओ णं इय उवलघरइस्सेव परि-
 स्सडियं चुन्नमिव किचि अंगुलाइयं अट्ठिखंडं दट्ठुणं ते रयणदीवगे परिओसमुवहंति । सिलासंपुडाइं उव्विहाडिऊण ताओ
 अंतरंडगोलियाओ गहाय जे तत्थ तुच्छविहवे ते पभूयदब्बसंधाणं विक्किणंति । एएणं विहाणेणं गोयमा ते रयणदीवनि-
 वासिणो मणुया ताओ अंतरंडगोलियाओ गिण्हंति । से भयवं ! कइं ते वराए तं तारिसं अच्चंतं घोरदारुणं सुदुस्सहं दु-

कखनियरं विसहमाने निराहारपाणगे संवच्छरं जाव पाणेवि धारयन्ति ? गोयमा ! सकयकम्माणुभावाओ, शेपं तु प्रश्नव्याक-
रणवृद्धविवरणादवसेयम् । से भयवं ! तओ मए समाणे से सुमई जीवे कहं उववायं लभेज्जा ? गोयमा ! तथेव पडिसंतावदाय-
गयले तेणेव कमेणं सत्तभवन्तरे तओ वि दुट्ठसाणे ? तओ वि कण्हे २ तओ वि वाणमन्तरे ३ तओ वि लिंवत्ताए वणस्सइए
४ तओ वि मणुएसु इत्थिताए ५ तओ वि छट्ठीए ६ तओ वि मणुयत्ताए कुट्ठी ७ तओ वि महकाए जूहाहिवई गए ८ तओ
वि मरिऊण मेहुणासत्ते अणंतवणप्फईए ९ तओ वि अणंतकालाओ मणुएसु संजाए महानेमिची १० तओ वि सत्तमाए ११
तओ वि महामच्छे चरमोयद्धिमि १२ तओ सत्तमाए १३ तओ वि गोणे १४ तओ मणुए १५ तओ विडविकोइलियं १६
तओ वि जलोयं १७ तओ वि महामच्छे १८ तओ वि तंदुलमच्छे १९ तओ वि सत्तमीए २० तओ रासहे २१ तओ वि साणे
२२ तओ वि किमी २३ तओ दहुरे २४ तओ तेउकाए २५ तओ वि कुंयू २६ तओ वि महुयरे २७ तओ वि चिहए २८
तओ वि उहेहिगं २९ तओ वि वणप्फई ३० तओ अणंतकालाओ मणुएसु इत्थीरयणं ३१ तओ वि छट्ठीए ३२ तओ वि
करेणू ३३ तओ वेसामंडियनामपट्टणं तत्थोवज्झायगेहासत्ते लिंवत्तेण वणस्सई ३४ तओ वि मणुएसु खुज्जित्थी ३५ तओ
वि मणुयत्ताए पंडगे ३६ तओ वि मणूयत्तेण दुगाए ३७ तओ वि दमए ३८ तओ वि पुढवादीसु भवकायठिइए पत्तेयं ३९ तओ
वि मणुए ४० तओ बालतवस्सी ४१ तओ वाणमन्तरे ४२ तओ वि पुरोहिण ४३ तओ वि सत्तमाए ४४ तओ वि मच्छे ४५
तओ वि सत्तमाए ४६ तओ वि गोणे ४७ तओ वि मणुए महासम्महिट्ठी अविरए चकहरे ४८ तओ पढमाए ४९ तओ वि
इओ ५० तओ वि समणे अणगारे ५१ तओ वि अणुत्तरसुरे ५२ तओ वि चकहरे महासंघयणी भवित्ताणं निदिन्न-

कामभोगे जहोवइहं संपुत्रं संजमं काऊण गोयमा ! से णं सुमइ जीवो परिनिव्वुडिज्जा । तहा य-जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा
 सङ्गो वा सङ्गो वा परपासंडीणं पसंसं करिज्जा, जे आ वि णं निन्हगाणं पसंसं करिज्जा, जे णं निन्हगाणं अणुकूलं भासि-
 ज्जा, जे णं निन्हगाणं आययणं पवेसिज्जा, जे णं निन्हगाणं गंयसत्थपयक्खरं वा परवज्जि, जे णं निन्हगाणं संतीए का-
 यकिलेसाइए तवे वा संजमे वा नाणे वा विद्धाने वा सए वा पंडित्ते वा अभिमुहसुद्धपरिसामज्झगाए सिलोहेज्जा, से वि य
 णं परमाहम्मिएसु उववज्जेज्जा जहा सुमई, इत्यादिभावना श्रीमहानिशीथचतुर्थधिययनादेवावसेया । से भयवं ! सो उण
 नाइलसङ्गो कहिं समुपन्नो ? गोयमा ! सिद्धीए । से भयवं ! कहां ? गो० ! तेण महाभागेण तेसिं कुसीलाणं नियट्ठिज्जा तीए
 चेव बहुसावयनरुसंडसंकुलाए घोरकंतराए अडवीए सवपावकलिमलकलंकविपमुक्कं तित्थयरवयणं परमहिंयं सुदुल्लहं भव-
 सएसु वि इति कलिज्जा अचंचतविसुद्धासएण पासुहेसंमि निष्पडिकम्मं निरायारं पडिवन्नं पायवोवगमणसणं ति, अन्नया
 तेणेव पएसे णं विहरमाणो समागओ तित्थयो अरिट्ठेमी (ग्रं० २०००) तस्स य अणुगहट्ठाए, तेण य अचलिअसुत्तो भ-
 दसंत्तो त्ति काऊण, उत्तमट्ठसाहणी कया साइसया देसणा तमायन्नमाणो सजलजलहरनिनायेदवदुद्धीनिग्घोसं तित्थयरभा-
 रइं सुहज्जवसायपरो आरुढो खवगसेणीए अपुवकरणेण अंतगडकेवली जाओ, एएण अट्ठेण एवं बुच्चइ जहा णं गोयमा !
 सिद्धए । तेणं गोयमा कुसीलसंसणीए विप्पहियाए एवइयं अंतरं भवति इति सुमत्तिसम्बन्ध इति । विषमाक्षरेति गाथाछ-
 न्दः ॥ ४९ ॥ अथ गच्छस्यागच्छत्वं स्यात् तथाह-

पजलंति जरथ धगधग-धगस्स गुरुणा वि चोइए सीसा ।

रागदोसेण विञ्चणु—सएण तं गोथम ! न गच्छं ॥ ५० ॥

व्याख्या—प्रज्वलन्ति अथिवत् यत्र गच्छे ‘धगधगयगस्स’ ति अनुकरणशब्दोऽयं धगद्धगिति—धगधगायमानं यथा स्यात्तथेत्यर्थः, प्राकृतत्वाच्चैवं प्रयोगः, गुरुणा—आचार्येणापिशब्दादुपाध्यायादिनाऽपि ‘चोइए’ ति भवाद्दशमयुक्तमेतदित्यादिना प्रकारेण नोदिते सति के शिष्याः—अन्तेवासिनः केन प्रज्वलन्ति रागद्वेषेण अत्र समाहारद्वन्द्वदेकवचनं, तथाऽनुशयेनापि—हा कथं निरन्तरातिदुःसहदुःखसन्तापव्यापव्याकुलीकृतान्तःकरणः प्रव्रज्योरीररीकृता मयेत्यादि पश्चात्तापकरणेन चेत्यर्थः, अपिशब्दः चशब्दार्थे, यद्वा रागद्वेषेण किम्भूतेन ? ‘विअणुसएण’ ति विगतोऽनुशयः—पश्चात्तापो यत्र तद् व्यनुशयं तेन पश्चात्तापरहितेनेत्यर्थः, हे गौतम ! स गच्छो न भवतीति । गाथाछन्दः ॥ ५० ॥ अयं गच्छे वसतां बह्वी निर्जरा स्यादित्याह—गच्छो महाणुभावो, तत्थ वसंताण निजरा विउला । सारणवारणचोअण—माईहि न दोसपडिचत्ती ५१

व्याख्या—गच्छः—सुविहितमुनिवृन्दरूपः महाननुभावः—अभावो यस्यासौ महानुभावः, ‘तत्थ’ चि तत्र गच्छे वसतां—वासं कुर्वतां निर्जरा—कर्मक्षयरूपा भवतीति शेषः, किम्भूता त्रिपुला—महती कुत इत्याह—यतस्तत्र वसतां स्मारणावारणाचोदनादिभिः मोऽलाक्षणिकः न दोषप्रतिपत्तिः—न दोषात्राप्तिर्भवति । तत्र विस्मृते क्वचिक्त्तव्ये भवतेदं न कृतमिति स्मारणा, अकर्तव्यानां निषेधो—वारणा, संयमयोगेषु सखलितस्यायुक्तमेतद्भवाद्दशां विधातुमित्यादिस्वरमधुरवचनैः प्रेरणं चोदना, आदिशब्दात्तथैव पुनः पुनः प्रेरणरूपा प्रतिचोदनेति । गाथाछन्दः ॥ ५१ ॥ पूर्वं गच्छे वसतां बह्वी निर्जरा दोषाप्रतिपत्तिश्चोक्ता । अथ सा किंविधानां स्यादिति गाथाचतुष्टयेनाह—

गुरुणो छंदणवत्ती, सुविणीए जिअपरीसहे धीरे । नवि थद्धे नवि लुद्धे, नवि गारविए विगहसीले ॥ ५२ ॥ खंतं दंतं गुत्ते, मुत्ते वेरगमग्गमल्लीणे । दसविहसामायारी, आवस्सगसंजमुज्जुत्ते ॥ ५३ ॥ खरफरुसकक्कसाए, अणिठ्ठुड्डाइ निट्ठुरगिराए । निब्भच्छणनिच्चाडण-मार्इहि न जे पउस्संति ॥ ५४ ॥ जे अ न अकित्तिजणए, नाजसजणए नकज्जकारी अ । न पवयणुड्डाइहकरे, कंठग्गयपाणसेसे वि ॥ ५५ ॥

आसां व्याख्या—गुरोच्छन्दानुवर्त्तिनः—गुरोरभिमायानुयायिनः सुविनीताः—शोभनचिन्तयुक्ताः जिताः—पराजिताः परीषहाः शीतोष्णरूपाः यैस्ते जितपरीषहाः । यदुक्तमाचाराङ्गनिर्द्युक्तौ—“ इत्थीसक्कारपरीसहा य दो भावसीयला एए । सेसा वीसं उण्हा, परीसहा होत्ति णायद्वा ॥ १ ॥ जे तिद्धपरीणामा, परीसहा ते भवंति उण्हाओ । जे मंदपरीणामा, परीसहा ते भवे सीया ॥ २ ॥ ” धिया राजन्त इति धीराः, नापि स्तब्धा—नैवाहंकारपराः, नापि लुब्धा—नैवाहारोपधिपात्रादिषु लोलुपाः, नापि गौरविला—नैव क्रुद्धि ? रस २ सात ३ गौरव—त्रिकान्विताः, नापि विकथाशीला—नेव विरुद्धकथाकथनस्वभावाः । क्षान्ताः—क्षमायुक्ताः स्कन्दकाचार्यशिष्यवत्, दान्ताः—दमितेन्द्रिया धन्यानगरवत्, गुप्ता—गुप्तेन्द्रियाः ज्ञातार्थमकथाङ्गोक्तकूर्मवत्, मुक्ताः—निर्लोभतायुक्ता जम्बूस्वामिवज्रस्वाम्यादिवत्, वैराग्यमार्गमालीना—वैराग्यपथमाश्रिता गजमुकुमालातिमुक्तकुमारादिवत्, दशविधसामाचार्युद्यतास्तत्र श्रीउत्तराध्ययनोक्ता दशविधसामाचारी चेयम् “ आवस्सिया नामं पढमा ?, विइया होइ निसीहिया २ । आपुच्छणा य तइया ३, चउत्थी पडिपुच्छणा ४ ॥ ? ॥ छंदणा पंचमा होइ ५, इच्छाकारी य

छट्ठो ६ । सत्तमो मिच्छाकरो य ७, तहकारो य अट्ठमो ८ ॥ २ ॥ अब्भुट्ठाणं च नवमा ९, दसमा उवसंपया १० । दसा दसंगा साहूणं, सामाचारी पवेदिया ॥ ३ ॥ गमणे आवरिसियं कुज्जा १, ठाणे कुज्जा निसीहियं २ । आपुच्छणा संयंकरणे ३, पररुणे पडिपुच्छणा ४ ॥ ४ ॥ छंदणा दव्वजाएणं ५, इच्छाकरो य सारणे ६ । मिच्छाकरो य णिंदाए ७, तहकारो पडिस्सुए ८ ॥ ५ ॥ अब्भुट्ठाणं गुरुपूया ९, अच्छणे उवसंपया १० । एवं दुपंचसंजुत्ता, सामायारी पवेदिया ॥ ६ ॥ ” ग० आवश्यकेषु-अप्रमत्ततया अवश्यकर्तव्यव्यापारेषु सत्सु भवा आवश्यकी तां गमने कुर्यात् १, स्थाने-उपाश्रये प्रविशन् इति शेषः, नैषेधिकीं कुर्यात्, तत्र निषेधः-प्रमादेभ्य आत्मनो व्यावर्तनं तत्र भवा नैषेधिकी २, आपच्छना-इदमहं कुर्यां न वा इदं वैरूपा स्वयमिति-आत्मनः करणं कस्यचित्कार्यस्य स्वयंकरणं तस्मिन् ३, अन्यस्य कार्यविधाने प्रतिप्रच्छना-गुरुनियोगेऽपि पुनः प्रवृत्तिकाले गुरोः प्रच्छना प्रतिप्रच्छना स हि कार्यान्तरमायादिशेत् सिद्धं वा तदन्यतः स्यादिति ४ ॥ ४ ॥ छं० द्रव्यजातेन-द्रव्यविशेषेण पूर्वगृहीतेन छन्दना-निमज्जणा ५, इच्छा-स्वाभिप्रायः तथा करणं-तत्कार्य-निर्वर्तनं इच्छाकारः सारणे इति-औचित्येनात्मनः परस्य वा कृत्यं प्रति प्रवर्तने, तत्रात्मसारणे यथेच्छाकारेण युष्मच्चिकीर्षितं कार्यमिदमहं करोमीति, अन्यसारणे च मम पात्रलेपनादि इच्छाकारेण कुर्वेति ६, मिथ्याकारः-आत्मनो निन्दायाम् वितथा-चरणे धिगिदं मिथ्या मया कृतमिति ७, तथाकार-इदमित्येवेत्यभ्युपगमः प्रतिश्रुते-प्रतिश्रवणे वाचनादीनां गुरोः पार्श्वत् ८ ॥ ५ ॥ अ० आभिमुल्येनोत्थादं-उद्यमनमभ्युत्थानं तच्च गुरुपूजायां सा च गौरवार्हाणां आचार्यग्लानवालादीनां यथोचित-ताहारादिसम्पादनम् ९ ‘अच्छणे’ ति आसने प्रक्रमादाचार्यान्तरादिपार्श्वस्थाने उप-सामीप्येन सम्पादनं-गमनं उपसम्पत्

इयन्तं कालं भवदन्तिके आसितव्यमित्येवंरूपा एवं द्विपञ्चकसंयुक्ता-दश-संख्या-युक्ता सामाचारी प्रवेदिता-कथिता । १०
 ॥ ६ ॥ तथा अन्या पंचवस्तुकमवचनसारोद्धाराद्युक्ता दशविधमामाचारी यथा-“ पडिलेहणा ? पमज्जण २-भिक्षिव ३
 रिया ४ लोय ५ भुंजणा ६ चेव । पत्तगयुवण ७ वियारा ८, थंडिल ९ आवस्सयाईया १०॥१॥” तत्र प्रत्युपेक्षणा उपधेः १,
 प्रमार्जना वसतेः २, भिक्षा-विधिना पिंडानयनं ३, इर्या-तत्सूत्रोच्चारणपुरस्सरं कायोत्सर्गः ४, आलोचनं-पिंडादिनिवेदनं ५,
 भोजनं चैवेति-प्रतीतं ६, पात्रकथावनं-अलाब्धादिप्रक्षालनं ७, विचारो-वहिर्भूमिगमनं ८, स्थंडिलं-परानुपरोधिप्राप्तुको भूभागः
 ९, आवश्यकं-प्रतिक्रमणं १०, आदिशब्दात् कालग्रहणादिपरिग्रह इति सङ्क्षेपार्थः विस्तरार्थस्त्वस्याः सामाचार्याः पञ्चवस्तुक-
 गतप्रतिदिनक्रियाभिधद्वितीयद्वारादवसेयः, तथा अवश्यं कर्तव्यमावश्यकम्, अथवा गुणानां आ-समन्ताद्द्रव्यमात्मानं करोती-
 त्यावश्यकम्, अथवा गुणशून्यमात्मानं आ समन्तात् वासयति गुणैरित्यावासकम्, तत्र उद्युक्ता-उद्यताः, अत्रावश्यकस्वरूपं
 किञ्चित् श्रीअनुयोगद्वारसूत्रोक्तं यथा-“ से किं तं आवस्सयं ? आवस्सयं चउव्विहं पं० तं० नामावस्सयं ? ठवणावस्सयं
 २ दव्वावस्सयं ३ भावावस्सयं ४ । से किं तं नामावस्सयं ? नामावस्सयं जस्स णं जीवस्स वा अजीवस्स वा जीवाणं वा
 अजीवाणं वा तदुभयस्स वा तदुभयाणं वा-आवरसए त्ति नामं कज्जइ से तं नामावस्सयं ? । से किं तं ठवणावस्सयं ?
 ठवणावस्सयं जण्णं कट्ठकम्मे वा १ चित्तकम्मे वा २ पोत्थकम्मे वा ३ लेप्पकम्मे वा ४ गंथिमे वा ५ वेढिमे वा ६ पूरिमे
 वा ७ संघाइमे वा ८ अक्खे वा ९ वराडए वा १० एगो वा अणेगो वा सब्भावठवणा वा असब्भावठवणा वा आवस्सए
 त्ति ठवणा ठविज्जइ से तं ठवणावस्सयं । ” काष्ठकर्मर्मादिपञ्चावश्यकक्रियां कुर्वन्ती यत्स्थापनारूपाः साध्यादयः स्थाप्यन्ते तत्स्थाप-

नावश्यकमिति । 'कटुकर्म' इति तत्र क्रियते इति कर्म काष्ठे कर्म काष्ठकर्म काष्ठनिष्कृष्टिरूपकमित्यर्थः ? चित्रकर्म-चित्र-
लिखितरूपकं २, पोतं-वस्त्रमित्यर्थः, तत्र कर्म तत्पञ्चनिष्पन्नं हीउल्लियारूपमित्यर्थः, अथवा पोतं-पुस्तकं ३, लेप्यरूपकं ४,
ग्रन्थिभं कौशलातिशयाद् ग्रन्थिसमुदायनिष्पादितरूपकं ५, वे० पुष्पवेष्टनक्रमेण निष्पन्नरूपकं एकं द्वयादीनि वा वस्त्राणि वेष्टयन्
काश्चिद्रूपकमुत्थापयति तद्वेष्टिभं ६, पूरिभं-भरिभं पित्तलादिमयप्रतिमावत् ७, सङ्घातिभं-वस्त्रादिखण्डसङ्घातनिष्पन्नं कङ्चुकवत् ८,
अक्षः-चन्दनकः ९, वराटकः-कपर्दकः १०, अत्र वाचनान्तरे अन्यान्यपि दन्तकर्मादिपदानि दृश्यन्ते, एतेषु काष्ठकर्ममिदिष्वा-
वश्यकक्रियां कुर्वन्त एकादिसाध्वादयः सद्भावस्थापनया असद्भावस्थापनया वा स्थाप्यमानाः स्थापनावश्यकं, तत्र काष्ठकर्ममिदि-
ष्वाकारवती सद्भावस्थापना साध्वाद्याकारस्य तत्र सद्भावात् । अक्षादिषु त्वनाकारवती असद्भावस्थापना साध्वाद्याकारस्य तत्रा-
सद्भावात् । "नाम ठवणाणं को पइविसेसो ? नाम आवकहिं ठवणा इत्तरिया वा होज्जा आवकहिया वा हवेज्जा से तं ठवणा-
वस्सयं २ । से किं तं दद्भावस्सयं ? दद्भावस्सयं दुविहं पं० तं० आगमओ य ? नोआगमओ य २ ।" आगमत आगममा-
श्रित्य १ । "से किं तं आगमओ दद्भावस्सयं ? २ जस्स णं आवस्सए त्ति पयं सिक्खिदं ठियं जिथं मिथं परिजियं नामसमं
वोससमं अहीणक्खरं अणच्चक्खरं अवाइद्धक्खरं अवक्खलियं अमिलियं अवच्चाेमिलियं पडिपुण्णं पडिपुण्णघोसं कंठोद्विप-
मुक्कं गुरुवायणोवगयं, से णं तत्थ वायणाए पुच्छणाए परियट्ठणाए धम्मकहाए नो अणुपेहाए, कम्हा ? अणुवओगो
दव्वमितिकहु । णेगमस्स णं एगो अणुवउत्तो आगमओ एगं दद्भावस्सयं, दोन्नि अणुवउत्ता आगमओ दोन्नि दद्भावस्सयाइं,
तिन्नि अणुवउत्ता आगमओ तिन्नि दद्भावस्सयाइं, एवं जावइया अणुवउत्ता आगमओ तावइयाइं दद्भावस्सयाइं ? । एव-

मेव आगमओ ब्रह्मस्स वि २ । संगहस्स णं एगो वा अणो वा अणुवत्तो वा अणुवत्ता वा आगमओ द्वावस्सयं
 वा द्वावस्सयाणि वा से एगे द्वावस्सए ३ । उज्जुमुयस्स एगो अणुवत्तो आगमओ एगं द्वावस्सयं पुहत्तं नेच्छइ ४ ।
 तिहं सद्वनयाणं जाणए अणुवत्ते अवत्थु, कम्हा ? जइ जाणए अणुवत्ते ण भवइ जइ अणुवत्ते जाणए ण भवइ, तम्हा
 नत्थि आगमओ द्वावस्सयं, से तं आगमओ द्वावस्सयं ७ । ” मूवादित आरभ्य पठनक्रियया यदन्तं नीतं तत् शिक्षितं,
 तदेवाविस्मरणतश्चेतसि स्थितत्वात् स्थितं, परावर्त्तनं कुर्वतः परेण वा कचित्पृष्ठस्य यच्छीघ्रमागच्छति तज्जितं, विज्ञातश्लोक-
 पदवर्णोदिसङ्ख्यं मितं, परिसमन्तात् सर्वप्रकारैर्जितं परिजितं—परावर्त्तनं कुर्वतो यत् क्रमेणोत्क्रमेण वा समागच्छति, नाम-
 अभिधानं तेन समं नामसमं यथा स्वनाम कस्यचिच्छिक्षितं स्थितं जितं मितं परिजितं भवति तथैतदपीत्यर्थः, यथा गुरुणा
 अभिहिता घोषास्तथा शिष्योऽपि यत्र शिक्षते तद् घोषसमं एकद्वयादिभिरक्षरैर्हीनं हीनाक्षरं न तथा अहीनाक्षरं, एकादि-
 भिरक्षरैरधिकमत्यक्षरं न तथा अनत्यक्षरं, विपर्यस्तरत्नमालागतत्तानीव व्याविद्धानि—विपर्यस्तानि अक्षराणि यत्र तद्व्या-
 विद्वाक्षरं न तथाऽव्याविद्वाक्षरं, उपलशकलाद्याकुलभूभागे लाङ्गलमिव स्खलति यत् तत्स्खलितं न तथा अस्खलितं, परा-
 वर्त्तमानस्य यत्र पदादिविच्छेदो न प्रतीयते तन्मिलितं न तथा अमिलितं, अस्थानविरतिकं व्यत्याम्नेडितं न तथाऽव्यत्या-
 म्नेडितं, सूत्रतो विन्दुमात्रादिभिरन्यूनमर्थतस्त्वध्याहाराकाङ्क्षादिरहितं प्रतिपूर्णं, उदात्तादिघोषैरविकलं प्रतिपूर्णयोषं, क-
 ण्ठौष्ठविप्रमुक्तं बालमूकभाषितवद्यदव्यक्तं न भवति, गुरुप्रदत्तया वाचनया उपगतं प्राप्तं गुरुवाचनोपगमं न तु कर्णाघाटकेन
 शिक्षितं न वा पुस्तकात्स्वयमेवाधीतमिति । ‘से णं’ ति यस्यावश्यकशालं शिक्षितादिगुणोपेनं भवति स जन्तुस्तत्रावश्यक-

शास्त्रे वाचनया प्रच्छन्नया परावर्तनया धर्मकथया वर्तमानोऽपि अनुपयुक्तत्वादागमतो द्रव्यावश्यकं 'नो अणु' अनुप्रेक्षया-
 ग्रन्थार्थानुचिन्तनरूपया तत्र वर्तमानो न द्रव्यावश्यकं अनुप्रेक्षया उपयोगमन्तरेणाभावात्, 'अवत्यु' त्ति न सम्भवति ।
 “से किं तं नो आगमओ द्वावस्सयं? नो आगमओ द्वावस्सयं तिविहं पं० तं० जाणगसरीरदद्वावस्सयं? भवियसरीरदद्वावस्सयं
 २ जाणगसरीरभवियसरीरवहरित्तं द्वावस्सयं ३ । से किं तं जाणगसरीरदद्वावस्सयं? जाणगशरीरदद्वावस्सयं आवस्सए त्ति पय-
 तथाहिगारजाणगस्स जं सरोरयं ववगयच्युचावियचत्तदेहं सिज्जागयं वा संथारगयं वा निसीहियागयं वा सि-
 द्दिसिलायलगयं वा पासित्ता णं कोइ वएज्जा-अहो णं इमेणं सरीरसमुस्सएणं जिणोवइट्ठेणं भावेणं आवस्सए त्ति पयं आघ-
 वियं पन्नवियं पखवियं दंसियं निदंसियं उवदंसियं, जहा को दिट्ठतो? अयं महुकुंभे आसि अयं घयकुंभे आसि, से तं जा-
 णगसरीरदद्वावस्सयं ” आवश्यकशाल्लार्थीधिकारज्ञशरीरं द्रव्यावश्यकं भवति, व्यपगतच्युतच्यावितत्यक्तदेहं, व्यपगतं-अचै-
 तन्यलक्षणं पर्यायान्तरं प्राप्तं, च्युतं-उच्छ्वासनिःश्वासपरिश्रष्टं, च्यावितं-वलीयसा आयुःक्षयेण पस्त्रिंशितं, त्यक्तो देहः-
 आहारपरिणतिजनितोपचयो येन तत् त्यक्तदेहं, 'जीववि०' जीवरहितं, शय्या-महती सर्वाङ्गप्रमाणा तां गतं शय्यागतं, सं-
 स्तारो-लघुकोऽर्द्धतृतीयहस्तमानस्तं गतं, नैवेधिकी-शवपरिस्थापनभूमिस्तत्र गतं, यत्र साधवस्तपःपरिकर्मितशरीराः स्वयमेव
 गत्वा भक्तपरिज्ञानशनं प्रतिपद्यन्ते प्रतिपद्यन्ते च तत्सिद्धिशिलातलमुच्यते तत्र गतं, अहोशब्दो दैन्यवि-
 रमयामन्त्रेषु वर्तते स चेह त्रिष्वपि घटते, तथा हि-अनित्यं शरीरमिति दैन्ये, आवश्यकं ज्ञातमिति विस्मये, अन्यं पार्श्वस्थि-
 तमामन्त्रयमाणस्यामन्त्रगे, अनेन शरीरमेव पुद्गलसङ्घातत्वात् समुच्छद्यस्तेन जिनोपदिष्टेन-तीर्थकराभिमतेन भावेन-कर्मनि-

ऊर्णाभिप्रायेण आवश्यकमदाभिधेयं शास्त्रं, आद्य० गुरोः सकाशादागृहीतम्, पन्न० सामान्यतो विनेयेभ्यः कथितम्, पल्ल० तेभ्य
 एव सूत्रार्थकथनतः, 'दंसिअं' प्रत्युपेक्षणादिक्रियादर्शनतः, इयं क्रिया एभिरक्षरैरत्रोपात्ता इत्थं च क्रियते इत्येवं विनेयेभ्यः प्रक-
 रितमिति भावः, निदं० कथञ्चिदगृह्यतः परयाऽनुकम्पया निश्चयेन पुनः पुनः दर्शितं, उवदं० सकलनययुक्तिभिः, अत्रातीतपर्या-
 यानुवृत्त्यभ्युपगमपरनयाऽनुवृत्त्याऽतीतमावश्यककारणत्वपर्यायमपेक्ष्य द्रव्यावश्यकम् शक्यादिगतं तच्छरीरं स्यात् । यद्यत्रार्थे
 कश्चिद् दृष्टान्तः स्यादिति विकल्प्य पृच्छति—यथा कोऽत्र दृष्टान्तः? इति पृष्ठे सत्याह—यथा अयं मधुकुम्भ आसीदित्यादि, एत-
 दुक्तं भवति—यथा मधुनि घृते वा प्रक्षिप्यापनीते तदाधारपर्यायेऽतिक्रान्तेऽप्ययं मधुकुम्भोऽयं च घृतकुम्भ इति व्यपदेशो लोके
 प्रवर्तते, तथाऽवश्यककारणत्वपर्यायेऽतिक्रान्तेऽप्यतीतपर्यायानुवृत्त्या द्रव्यावश्यकमिदमुच्यते इति भावः । “ से किं तं भ-
 वियसरीरदद्वावस्सयं? २ जे जीने जोणीजम्मणनिक्खंते इमेणं चैव आत्तएणं सरीरसमुस्सएणं जिणोवइहेणं भावेणं आवस्स-
 ए ति पयं सेय काले सिक्खिस्सइ न ताव सिक्खइ, जहा को दिहंती? अयं घयकुंभे भविस्सइ अयं महुकुंभे भविस्सइ, से तं
 भवियसरीरदद्वावस्सयं २ । से किं तं जाणगसरीरभवियसरीरवइरित्तं दद्वावस्सयं? २ तिदिहं पं० तं० लोइयं? कुप्पावय-
 णियं २ लोउत्तरियं ३ । से किं तं लोइयं दद्वावस्सयं? २ जे इमे राईसरतलवरमाडंविक्कोडंविइब्भसेद्विसेणावइस्सत्थवाह-
 ण्णिभिइओ कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए सुत्तिमलाए फुल्लप्पलकमलकोमल्लम्मिलियंमि अहंपंडुरे पहाए रत्तासोगप्पगासकिं-
 सुयसुयमुहगुंजद्धरागसरिसे कमलागरनल्लिणिसंइवोहए उट्ठियंमि सूरं सहस्सरस्सिमि दिणयरे तेयसा जलंते सुहयोयणदंतपक्खा-
 लणफणिहंसिद्धत्थयहरियालियाअद्वागधूवप्पुफ्फमल्लगंधंतवोलवत्थमाइयाइं दद्वावस्सयाइं करेन्ति, २ तओ पच्छा रायकुलं वा देवकुलं

वा सभं वा पवं वा आरामं वा उज्जार्णं वा गच्छंति, से तं लोह्यं द्वावस्सयं (अनुयोगद्वारे) ।” फणिहः—कंकतकस्तं मस्तकादीं व्यापारयन्ति, सिद्धार्थाः—सर्पपाः, हरितालिका—दूर्वा एतद् द्वयं मङ्गलार्थं शिरसि प्रक्षिपन्ति, ‘अद्वाग’ च्छि आदर्शं सुखादि निरीक्षन्ते, शेषं सुगमम् ॥ १ ॥ “ से किं तं कुप्पावयणियं द्वावस्सयं? २ जे इमे चरगचीरियचम्मखंडियभिक्षवोण्डपंडुरंगोयमगो-व्वइयगिहिधम्मधम्मचित्तगअविरुद्धविरुद्धुडूसवयपभिइओ पासंडत्था कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव तेअसा जलंते इंदस्स वा खंदस्स वा रुदस्स वा सिक्खस्स वा वेसमणस्स वा देवस्स वा नागस्स वा जक्खस्स वा भूतस्स वा सुगुंदस्स वा अज्जाए वा दुगाए वा कोट्टकिरियाए वा उवलेयणसम्मज्जणावरिसणधूवुप्फगंधमल्लाइयाइं द्वावस्सयाइं करेन्ति, से तं कुप्पावयणियं द्वावस्सयं (अनुयोगद्वारे) ।” धाट्ठिवाहकाः सन्तो ये भिक्षां चरन्ति ते चरकाः अथवा ये भुजानाश्चरन्ति ते चरकाः, रथयापनितचीवरपरिधानाः चोरकाः, चर्मपरिधानार्थमखण्डिकाः, ये भिक्षामेव भुजते न तु स्वपरिगृहीतगोदुग्धादिकं ते भिक्षोण्डाः, भस्मोज्जूलितगात्राः पाण्डुराङ्गाः, गौतमो—ह्रस्वो वलोवर्दस्तेन गृहीतपादपतनादिविचित्रशिक्षणेन जनचित्ताक्षेपदक्षेण भिक्षामदन्ति ये ते गौतमाः, गोचर्यानुकारिणो गोव्रतिकास्ते हि वयमपि तिर्यक्षु वसाम इति भावनां भावयन्तो गोभिर्निर्गच्छन्तोभिर्निर्गच्छन्ति स्थिताभिस्तिष्ठन्ति आसीनाभिरुपविशन्ति भुजानाभिस्तदेव तृणपत्रपुष्पफलादि भुजते, गृहस्थधर्म एव श्रेयानित्यभिधाय तथ्योक्तचारिणो गृहिधर्माः, याज्ञवल्क्यप्रभृतिकृषिप्रणीतधर्मसंहिताधियन्त्यन्ति तामिथ व्यवहरन्ति ते धर्मचिन्तकाः, देवतास्तीक्ष्णमातापितृनिर्यगादीनामविरोधेन विनयकारित्वादविरुद्धाः—वैनयिकाः, पुण्यपापपरलोकाद्यनभ्युपगमपरा अक्रियावादिनो विरुद्धाः, सर्वपाखण्डिभिः सह विरुद्धचारित्वात् वृद्धाः—तापसाः, श्रावकाः—ब्राह्मणाः प्रथमं भरतादिकाले श्रावकाणामेव सनां

पश्चाद्वाह्यत्वभावात्, सिद्धः—व्यन्तरविशेषः, आर्या—प्रशान्तरूपा, दुर्गा—सैव महिषारूढा, तत्कुट्टनपरा कोटिक्रिया, अत्रोप-
 चारादिन्द्रादिशब्देन तदायतनमप्युच्यते, उ० छगणादिना सं० दण्डपुञ्जनादिना आवर्षणं गन्धोदकादिना शेषं स्पष्टम् २ ।
 “से किं तं लोगतुरियं दवावस्सयं ? २ जे इमे समणगुणमुक्कजोगी छक्कायणिरणुकंपा हया इव उद्दामा गया इव निरंकुसा
 घट्ठा मट्ठा तुपोट्ठा पंडुरपडपाउरणा जिणाणं अणाणाए सच्छंदं विहरिऊण उभओ कालमावस्सगस्स उवट्ठति, से तं
 लोगतुरियं दवावस्सयं । से तं जाणगसरीरभवियसरीरवइरित्तं दवावस्सयं । से तं नोआगमओ दवावस्सयं । से
 तं दत्तावस्सयं ।” गजा इव—दुष्टद्विरदा इव निरंकुसा—गुर्वाज्ञाव्यतिक्रमचारिण इत्यर्थः, ‘घट्ट’ त्ति येषां जङ्घे श्लक्ष्णीक-
 रणार्थं फेनादिना घृष्टे भवतस्तेऽव्यवावयविनोरभेदोपचारात् घृष्टाः, तथा ‘मट्ट’ त्ति तैल्लोदकादिना येषां केशाः शरीरं
 वा मृष्टं तथैव मृष्टाः, ‘तुपोट्ट’ त्ति तुषाः—अक्षिता मदनेन वा वेष्टिताः शीतरक्षादिनिमित्तमोष्ठा येषां ते तुपोष्ठाः, तथा
 मलपरोपहसहिष्णुनादूरीकृतत्वात् पाण्डुरो—धौतः पटः—प्रावरणं येषां ते तथा, उभयकालं प्रतिक्रमणायोपतिष्ठन्ते ३ ।
 “से किं तं भावावस्सयं ? २ दुविहं पं० तं० आगमतो य नोआगमओ य । से किं तं आगमओ भावावस्सयं ? २
 जाणए उवउत्ते, से तं आगमओ भावावस्सयं ।” ‘जाणए उवउत्ते’ त्ति ज्ञायक उपयुक्तः आगमतो भावावश्यकं
 इदमुक्तं भवति—आवश्यकपदार्थज्ञस्तज्जनितसंवेगविशुद्धयमानपरिणामस्तत्रैवोपयुक्तः साध्वादिरागमतो भावावश्यकम् । “से
 किं तं नोआगमओ भावावस्सयं ? २ तिविहं पं० तं० लोइयं ? कुप्पावयणियं २ लोउत्तरियं ३ । से किं तं लोइयं
 भावावस्सयं ? २ पुवण्हे भारहं अवरण्हे रामायणं, से तं लोइयं भावावस्सयं ? २ से किं तं कुप्पावयणियं भावावस्सयं ? २

जे इमे चरगवीरियजावपासंडत्या इज्जंजलिहोमजपोन्दुरक्कणमोक्कारमाइयाइं भावावस्सयाइं करेन्ति, से तं कुपावयणियं भावावस्सयं ।” यजनमिज्ज्या-नूजा गायव्यादिपाठपूर्वकं विप्राणां सन्ध्यार्चनमित्यर्थः, ‘उंदुरक्कं’ देवतादिपुरतो वृषभगज्जितादिकरणमित्यर्थः, नमस्कारो-नमो भगवते दिवसनाथायेत्यादिकः २ । “से किं तं लोउत्तरियं भावावस्सयं ? २ जणं समगो वा समणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्जवसिण्णं तत्तिव्वज्जवसाणे तदट्ठोवउत्ते तदप्पियकरणे तवभावणाभाविण्णं अण्णत्थ कत्थइ मणं अहुवमाणे उवउत्ते एगमणे अत्रिमणे जिणवयणधम्मरागरत्तमणे उभओ कालं आवस्सयं करेन्ति, से तं लोउत्तरियं भावावस्सयं । से तं नोआगमओ भावावस्सयं । से तं भावावस्सयं ।” ‘समणो’ ति श्राम्यतीति श्रमणः-साधुः १, श्रमणी-साध्वी २, शृणोति साधुसमीपे जिनप्रणीतां सामाचारीमिति श्रावकः-श्रमणोपासकः ३, श्राविका-श्रमणोपासिका, वा शब्दाः समुच्चयार्थी, तस्मिन्नेवावश्यके चित्ते सामान्योपयोगरूपं यस्येति स तच्चित्तः, तस्मिन्नेव मनोविशेषोपयोगरूपं यस्य स तन्मनाः, तत्रैव लेख्या शुभपरिणामरूपा यस्येति स तल्लेश्यः, तस्मिन्नेवावश्यके अध्यवसितं क्रियासम्पादनविषयमस्येति तदध्यवसितः, तत्तीत्राध्यवसानस्तस्मिन्नेवावश्यके तीत्रं प्रारम्भकालादारभ्य प्रतिक्षणं प्रकर्षयायिप्रयत्नविशेषपलक्षणं अध्यवसानं यस्य स तथा, तदर्थोपयुक्तस्तस्यावश्यकस्यार्थस्तदर्थस्तस्मिन्नुपयुक्तस्तदर्थोपयुक्तः, तथा तदर्थितकरणः करणानि-तत्साधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्नावश्यके यथोचितव्यापारनियोगेनापितानि-नियुक्तानि येन स तथा सम्यग् यथास्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः, तद्भावनाभावितस्तस्यावश्यकस्य भावना तदनुष्ठानरूपा तथा भावितः, तदेवं यथोक्तप्रकारेण प्रस्तुतव्यनिरंकतोऽन्यत्र कुत्रचिन्मनोऽकुर्वन्नुपलक्षणत्वा-

द्वाचं कार्यं चान्यत्राकुर्वन्नेकार्थिकानि वा विशेषणान्येतानि प्रस्तुतोपयोगप्रकर्षप्रतिपादनपराणि, अमूनि च लिङ्गपरिणामतः
 श्रमणी श्राविकयोरपि योज्यानि, तस्मात्तच्चित्तादिविशेषणविशिष्टाः श्रमणादय उभयकालं-उभयसन्ध्यं यदावश्यकं कुर्व-
 न्ति-तल्लोकोत्तरिकं भावमाश्रित्यावश्यकं, भावश्चासावावश्यकं चेति वा भावावश्यकं, अत्राऽवश्यकरणदावावश्यकत्वं, तदुपयोग-
 परिणामस्य सद्भावाद् भावत्वं, सुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणरजोहरणव्यापारादिक्रियालक्षणदेशस्यानागमत्वान्नोआगमत्वं भाव-
 नीयं, 'से ते' इत्यादि निगमनं, तदेवं स्वरूपत उक्तं भावावश्यकमित्यलं प्रसङ्गेन ! । अथ प्रकृतं तत्र संयमः सप्तदशभेदो य-
 था-“ पंचासववेरमणं, पंचिदियनिगहो कसायजओ । नियदंडविरमणाओ, सतरसहा संजमो होइ ॥ १ ॥ ” तस्मिन्ननु-
 क्ताः-उद्यतास्तथा खरपरुषकर्कशया अनिष्टदुष्टया निष्ठुरगिरा निर्भत्सननिर्द्धातनादिभिश्च मोऽलाक्षणिकः, ये मुनयो न प्रद्वि-
 पन्ति-न प्रद्वेपं यान्ति तत्र खरा-शूचीतुल्या, परुषा-वाणतुल्या, कर्कशा-कुन्ततुल्या, अनिष्टा-काकशब्दवत्, दुष्टा-सकोप-
 व्याघ्रशब्दवत्, निष्ठुरा-प्रस्तरागमनवत्, एकार्थिकान्येव वा प्रायो भिविशेषणान्येतानि प्रस्तुतनिष्ठुरत्वार्थप्रकर्षप्रतिपादन-
 पराणि, अथवाऽन्योप्यर्थो यथा सम्प्रदायमवगन्तव्यः । निर्भत्सनं-अङ्गुल्यादिना तर्जनं, निर्द्धातनं-वसतिगणादिभ्यो नित्का-
 शनं, आदिशब्दादन्येऽपीदृशाः प्रकारा ग्राह्याः, तथा ये च मुनयो नाकीर्त्तिजनकाः चशब्दान्नावर्णजनकाः नाशब्दजनकाः
 नाश्वायाजनकाः, तत्र सर्वदिग्व्याप्यसाधुवादोऽकीर्त्तिः, एकदिग्व्याप्यसाधुवादोऽवर्णः, अर्द्धदिग्व्याप्यसाधुवादोऽशब्दः,
 तत्स्थान एवासाधुवादोऽश्लाघेनि, तथा नायशोजनकास्तत्रायशो-निन्दनीयतादि, तथा नाकार्यकारिणः-नैवासदनुष्ठानकर्त्तारः,
 तथा न प्रवचनोद्वाहकराः-नैव प्रवचनमालिन्यकरा आवश्यकोक्ताकाष्ठसाधुवत्, कण्ठगतप्राणशेषेऽपि कण्ठे गतः कण्ठग-

तथासौ प्राणशेषश्च कण्ठगतप्राणशेषः, तस्मिन्नपि मरणान्तकष्टेऽपीत्यर्थः, ते बहुतरनिर्जराभाजो दोषाभाववन्तश्च भवन्तीति शेषः। चत्वार्यपि गाथाछन्दांसि ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ अथ शिष्यस्वरूपप्रतिपादनद्वारेण गच्छस्वरूपमेव प्रतिपादयन्नाह—
गुरुणा कज्जमकज्जे खरकक्कसदुट्ठनिट्ठुरगिराए । भणिए तहत्ति सीसा भणंति तं गोयमा गच्छं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—गुरुणा—गुरुणा—आचार्येण कार्यं च अकार्यं च कार्यकार्यं तस्मिन्, मकारोऽलाक्षणिकः, खरकर्कशदुष्टनिष्ठुरगिरा-
अत्यर्थनिष्ठुरतरवाण्या भणिते—प्रवृत्तिनिवृत्त्यर्थं कथिते सति 'तहत्ति' तथेति—यद्यथा यूयं वदथ तत्तथैवेति यत्र गच्छे शिष्याः-
विनेयाः भणन्ति—प्रतिपद्यन्ते इत्यर्थः, तं गच्छं हे गौतम ! घण्टालालान्यायेन भणन्तीति क्रियाया अत्रापि संवन्धाद् भणन्ति-
प्रतिपादयन्ति तीर्थकरणधरादय इति शेषः । गाथाछन्दः ॥ ५६ ॥ अथ गच्छस्वरूपाधिकारादेवेदमाह—

दूरुज्झियपत्ताइसुममत्तए निप्पिहे सरीरे वि । जायमजायाहारे बायालीसेसणाकुसले ॥ ५७ ॥

व्याख्या—'दूरुज्झियपत्ताइसुममत्तए' त्ति दूरत उज्झितं—त्यक्तं पात्रादिषु ममत्वं येन स दूरोज्झितपात्रादिममत्वः
सूत्रे त्वार्षत्वाद्भिभक्तरलोपः अथवा दूरत उज्झितं पात्रादिषु सु—अतिशयेन ममत्वं येन स दूरोज्झितपात्रादिसुममत्वः तथा
निःस्पृहः—ईहारहितः मेघकुमारोदिवत्, क शरीरेऽपि—स्ववपुष्यपि किं पुनरन्यत्र तथा 'जायमजायाहारो' त्ति मकारस्याला-
क्षणिकत्वात्, जानः—संपन्नोऽजातश्च—असम्पन्न आहारो यस्यासौ जाताजाताहारः कदाचिदकृताहारः कदाचिदकृताहार इत्यर्थः।
तत्र शुद्धलब्धे जाताहारः, अलब्धेऽशुद्धे वा लब्धेऽजाताहारः, उक्तञ्च—'अलब्धे तपसो वृद्धिलब्धे देहस्य धारणे' ति

अथवा 'जायमजायाहारे' चि यात्रामात्राहारः यात्रायै मात्रयाहारो यस्यासौ यात्रामात्राहारः आर्षत्वाच्चेत्यं सिद्धिः, तत्र यात्रा-संयमस्वाध्यायादिरूपा मात्रा तु-तदर्थमेव पुरुषस्त्रीषण्णानां क्रमेण द्वात्रिंशदष्टाविंशतिचतुर्विंशतिकवलप्रमाणाहारमध्यादेक-द्वित्र्यादिकवलेनाहारग्रहणमिति । कवलप्रमाणं कुक्कुटचण्डकमानेन तथाहि-इह कुक्कुटी द्विधा, द्रव्यभावभेदेन, द्रव्यकुक्कुटी द्विधा, उदरकुक्कुटी ? गलकुक्कुटी (च) २, तत्र साधोरुदरं यावन्मात्रेणाहारेण न न्यूनं नाप्यधिकं स आहारः उदरकुक्कुटी, उदरपूरक आहारः कुक्कुटीव उदरकुक्कुटीति मध्यमपदलोपिसमासाश्रयणात् तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागोऽण्डकं तत्प्रमाणं कवलस्य ? गले कुक्कुटीव गलकुक्कुटी तस्या अन्तरालमण्डकं अयं भावः अविकृताऽऽस्यस्य पुंसो गलान्तराले यः कवलोऽविलग्नः प्रविशति, तत्प्रमाणं कवलस्य २ अथवा शरीरमेव कुक्कुटी तन्मुखमण्डकं तत्राक्षिकपोलभ्रुवां विकृतिमनापाद्य यः कवलो मुखे प्रविशति, तत्प्रमाणं कवलस्य अथवा कुक्कुटी पक्षिणी तस्या अण्डकं तत्प्रमाणं कवलस्य ? । भावकुक्कुटी तु येनाहारेण भुक्तेन न न्यूनं नाप्यत्याघ्रातं स्यादुदर धृतिं च समुद्ब्रूहति ज्ञानदर्शनचारित्र्याणां च वृद्धिरुपजायते, तावत्प्रमाण आहारो भावकुक्कुटी, अत्र भावस्य प्राधान्यविवक्षणादेप प्राग्द्रव्यकुक्कुटचणुक्तः इह भावकुक्कुटी उक्तः, तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागोऽण्डकं तत्प्रमाणं कवलस्येति २ पिण्डनिर्भुत्तिवृत्तिप्रान्ते तथा भगवती सप्तमशतप्रथमोद्देशकवृत्तावपि यथा 'कुक्कुडिअङ्गपमाणमेत्ताणं' ति कुक्कुटचण्डकस्य यत्प्रमाणं मानं तन्मात्रापरिमाणं मानं येषां ते तथा अथवा कुटीव-कुटीरकमिव जीवस्याश्रयत्वात् कुटी-शरीरं कुत्सिता अशुचिप्रायत्वात् कुटी कुक्कुटी तस्या अण्डकमिवाण्डकमुदरपूरकत्वादाहारः कुक्कुटचण्डकं तस्य प्रमाणतो मात्रा द्वात्रिंशद्रूपा येषां ते कुक्कुटचण्डकप्रमाणमात्राः अतस्तेषां अयमभिप्रायो-यात्रान् यस्य पुरुषस्याहारस्तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागस्तत्पुरुषा-

पेक्षया कवल इदमेव कवलमानमाश्रित्य प्रसिद्धकवलचतुःषष्ठ्यादिमानाहारस्यापि पुरुषस्य द्वात्रिंशता कवलैः प्रमाणप्राप्तोप-
पन्ना स्यात् नहि स्वभोजनस्यार्द्धं युक्तवतः प्रमाणप्राप्तत्वमुपपद्यते, प्रथमव्याख्यानं तु प्रायिकपक्षापेक्षयाऽवगन्तव्यमिति ।
अथवा 'जायमजायाहारे' चित्ति मकारस्यालाक्षणिकत्वात् जाताजाताधारः आवश्यकपारिष्ठापनिकानिर्युक्त्युक्तजाताजातारव्य-
पारिष्ठापनिकाविधिज्ञ इत्यर्थः । तत्र जाताजातस्वरूपं यथा "आहारमिम उजा सा, सा दुविहा होइ आणुपुन्वीए । जाया चेव
सुविहिआ, नायद्या-तह अजाया य ॥ १ ॥ आहाकम्मे अ तथा, लोहविसे आभिओगिए गहिए । एएण होइ जाया, वोच्छं
से विहीइ वोसिरणं ॥ २ ॥" आथाकर्मणि च तथा लोभाद् गृहीते विपकृते गृहीते मक्षिकादिविपस्या ज्ञाते आभियोगिके वशी-
करणादिमन्त्राभिसंस्कृते चेतोऽन्यथात्वादिलिङ्गतो ज्ञाते सति एतेनाथाकर्मादिदोषेण जाता स्यात् 'से' तस्या विधिना वपुस्सर्जनं
वक्ष्ये २ । 'एगंतमणावाए, अच्चित्ते थंडिले गुरुवइष्टे । छारेण अकमित्ता, तिट्ठाणं सावणं कुज्जा ॥ ३ ॥' त्रीन् वारान् श्रावणं कुर्यात्
अमुकदोषादिदं त्यज्यते इति त्रिस्वरेत् ३ । 'आयरिए अ गिलाने, पाहुणए दुल्लहे सहसलाभे । एसा उ खलु अजाया, वोच्छं
से विहीइ वोसिरणं ॥ ४ ॥' आचार्यादियर्थे तथा दुर्लभे त्रिशिष्टे द्रव्ये सति सहसा च तल्लाभे जाते सति इत्यादिहेतोरधिकग्रहणं स्यात्,
एषाऽजातापारिष्ठापनिका ४ । 'एगंतमणावाए, अच्चित्ते थंडिले गुरुवइष्टे । आलोए ति. णिण पुंजा, तिट्ठाणं सावणं कुज्जा ॥ ५ ॥'
आलोकै-प्रकाशे शुद्धाहारस्य त्रीन् पुजान् कुर्यात्, आथाकर्मादिमूलगुणदुष्टे एकं उत्तरगुणदुष्टे तु द्वौ इति विशेषः, पूर्ववन्निः
श्रावणं च कुर्यात्, एवमुपकरणविषयेऽपि जानाजाते पारिष्ठा गनिके द्वेये इति । तथा द्विचत्वारिंशदेषणाकुशलः-द्विचत्वारिंशदेषणा-
दोषवर्जनचतुर उपलक्षणत्वात् पञ्चग्रासैपणादोषवर्जनचतुरश्वेत्यर्थः । एवंविधो गच्छवासी मुनिः स्यादिति शेषः, तत्र एषणा

चतुर्द्धा, कस्यापि एषणेति नामेति नारीषणा १, एषणावतः साध्वारयमेषणेति स्थापनेति स्थापनैषणा २, द्रव्यैषणा सचिन्ता-
चित्तमिश्रमेदात् त्रिधा ३, भारैषणाऽपि गवेषणैषणाग्रहणैषणाश्रमैषणाभेदात् त्रिधा, तत्र गवेषणैषणायां प्रथमे ऋत्रिशब्दोवाः
ग्रहणैषणायां शङ्कितादिदशदोषा ज्ञेयाः, तत्र दायकदोषस्य किञ्चिदुच्यते, तत्रोत्सर्गेण वालादिचत्वारिंशद्दोषानां हस्ताद्
ग्रहणं न कल्पते, अपवादौ तु वालादिपञ्चविंशतिसंख्यानं हस्ताद् ग्रहणं भजनीयम्, अन्येषां पञ्चदशानां हस्ताद्ग्रहणमिति ।
भजना यथा—यदि वालो दक्षः स्यात् तदा तेन मातुः परोक्षे भिक्षामात्रे दीयमाने यदि वा पार्श्ववर्तिना मात्रादिना सन्दिष्टे
सति तेन दीयमानेऽविचारितमेव ग्राह्यम्, अतिप्रभूते तु वालेन दीयमाने किमद्य त्वं प्रभूतं ददासीति विचारणे सति यदि
पार्श्ववर्तिमात्रादि सानुकूलता स्यात् तदा ग्राह्यं नान्यथा १, स्थविरो यदि प्रभुर्भवति यदि वा कम्पमानोऽन्येन धृतः स्यात्
स्वरूपेण वा दृढशरीरस्तदा ततः कल्पते २, यो मनाग् यत्तः स च यदि श्राद्धोऽविह्वलश्च ततः तस्मात् कल्पते यदि सागा-
रिक्तो न विद्यते नान्यथेति ३, उन्मत्तो ह्यपार्थिवश्च तदा तद्धस्तात्कल्पते नान्यथा ४, वैपितोऽपि यदि दृढहस्त-
स्तदा तस्मात्कल्पते ५, ज्वरितादपि ग्राह्यं ज्वरे शिवे सति ६, अन्योऽपि यदि देयमन्येन धृतं ददाति स्वयं श्राद्धश्च यदि
वा स एवान्योऽन्येन विधृतः सन् ददाति तर्हि ततो ग्राह्यम् ७, मण्डलप्रसूतिकुष्टी सागारिकाभावे चेद्ददाति तर्हि ततः कल्पते
न शेषकुष्ठिनः ८, पादुकार्णोऽपि यदि भवत्यचलस्तदा कारणे सति कल्पते ९, पादयोर्वेद्धो यदि इतश्चेतश्च पीडामन्तरेण
गन्तुं शक्तस्ततो बद्धादपि तस्मात् कल्पते, यस्तु इतश्चेतश्च गन्तुमशक्तः स चेदुपविष्टः सन् ददाति न च कोऽपि तत्र सागा-
रिक्तो विद्यते तदा ततोऽपि कल्पते, हस्तवद्धस्तु भिक्षां दातुमपि न शक्नोति, तत्र प्रतिषेध एव न भजना १०, छिन्नकरोऽपि

यदि सागारिकाभावे ददाति तर्हि कल्पते ११, छिन्नपादो यष्टुपविष्टः सन् सागारिकासम्पत्ते प्रयच्छति ततस्ततोऽपि कल्पते १२, नपुंसको यदि लिङ्गाद्यनासेवकस्तर्हि ततः कल्पते १३, आपन्नसत्त्वापि यदि नवममासगर्भा तदा स्थविरकल्पिकैः परिहार्या, तद्विपरीतायाः कराद् ग्राह्यम् १४, या बालवत्सा स्तन्यमात्रोपजीविशिशुका सा त्याज्या, यस्यास्तु बाल आहारेऽपि लगति तस्या हस्तात्कल्पते जिनकल्पिकास्तु मूलत एवापन्नसत्त्वां बालवत्सां च सर्वथा परिहरन्ति १५, भुजाना अनुच्छिष्टा सती यावदद्यापि न केवलं मुखे प्रक्षिपति तावत्तद्धस्तात् कल्पते १६, भुज्यमानाऽपि यत्सचित्तं गोधूमादिकडिल्लके क्षिप्तं तत् भुष्टोच्चारितं अन्यच्चाद्यापि हस्ते न गृण्हाति अत्रान्तरे यदि साधुरायातः सा चेत् ददाति तर्हि कल्पते १७, दलयन्ती सचित्तमुद्रादिना दलयमानेन सह घरदं मुक्तवती अत्रान्तरे साध्वावागते सा यद्युच्छिष्टि अचेतनं वा भुष्टमुद्रादिकं दलयति तर्हि तद्धस्तात्कल्पते १८, कण्डयन्त्याः कण्डनायोत्पाटितं मुशलं न च तस्मिन् मुशले क्वापि काश्र्यां बीजं लयं स्यादत्रान्तरे साध्वावागते यदि साऽनपाये प्रदेशे मुशलं स्थापयित्वा भिक्षां ददाति तर्हि कल्पते १९, पिषती यदि पेषणपरिसमाप्तौ प्रासुकं वा पिषती ददाति तदा कल्पते २०, असंसक्तं दध्यादिमन्थत्याः कल्पते २१, कर्तयन्त्यपि यदि सूत्रं तन्तुश्वेतताविधायिता शंखचूर्णेन हस्तौ न धवलयति धवलितौ वा शौचनाग्रहशीलतया न प्रक्षालयति तदा कल्पते २२, लोढयन्ती २३, विकीर्णयन्ती २४, पिंजयन्ती च कर्पासं २५, यदि तदस्थिकान् न संघट्टयति देयद्रव्यखरंणितकरधावने जलं च न विराधयति तदा कल्पत इति, शेषेषु १५ षट्कायव्यग्रहस्तादिष्वपवादाभावादग्रहणमिति २ । ग्रसैषणायां संयोजनादिष्व दोषाः तत्र संयोजनाप्रमाणयोः किञ्चिदुच्यते विशिष्टस्वादनिमित्तं दुग्धदध्योदनादीनां विशिष्टद्रव्याणां मीलनं संयोजना । सा च द्विधा

वसन्तेरन्तर्बहिर्भेदात्, अन्तः संयोजनापात्रकवलवदनभेदात् त्रिधा, तत्र पात्रे मण्डकगुडघृतादिरसगुद्धा संयोज्य भक्षयति एषा
 पात्रसंयोजना, एतान्येव कवले हस्तस्थिते संयोजयति एषा कवलसंयोजना, वदने कवलं प्रक्षिप्य ततः शालनकं प्रक्षिपति,
 यद्वा मण्डकादिकं पूर्वं प्रक्षिप्य पश्चाद् गुडादिकं प्रक्षिपति एषा वदनसंयोजना, किञ्च उपकरणं गवेषयत एव साधोश्चोलप-
 द्दकाद्याप्तौ विभूषाप्रत्ययमन्तरकल्पं याचित्वा परिभुञ्जानस्य बहिरुपकरणसंयोजना वसतौ चागत्य तथैव परिभुञ्जानस्य
 अन्तरुपकरणसंयोजनेत्याद्यपि द्रष्टव्यमिति । कारणे तु संयोजनापि भवति । यदाह—“रसहेडं संजोगो, पडिसिद्धो कण्पण
 गिलाणह्वा । जस्स व अभत्तछंदो, सुहोचिओऽभाविओ जो य ॥ १ ॥” रसहेतोः प्रतिषिद्धसंयोगो ग्लानार्थं तु कल्पते
 यद्वा यस्य अभत्तछन्दो—भक्ताहचिर्यश्च सुखोचितो राजपुत्रादिर्यश्चाद्याप्यभावितो—ऽपरिणतचारित्रः शैक्षस्तन्निमित्तं संयोगोऽपि
 कल्पते इति, प्रमाणद्वारे सामान्येन सर्वमुदरं षड्भिर्भागैर्विभज्यते तत्र भागत्रयमशनन्तकशाकादिना पूर्यते द्वौ भागौ पानीयेन
 षष्ठं तु भागं वायुमविचारणार्थमूनं कुर्यात्, विशेषेण तु कालापेक्षया अतिशीतकाले द्रवस्यैको भागः १ चत्वारो भक्तस्य ४
 एकोऽनिलाय १, मध्यमे तु शीतकाले द्वौ भागौ पानीयस्य २ त्रयस्तु भागा भक्तस्य ३ एकोऽनिलाय १, अत्युष्णकाले
 त्रयो भागा द्रवस्य द्वौ भक्तस्य एकोऽनिलाय, मध्यमोष्णकाले द्वौ भागौ पानीयस्य त्रयो भक्तस्य एकोऽनिलायेति । माथा-
 छन्दः ॥ ५७ ॥ पूर्वगाथायां ‘वायालीसेसणाकुसले’ति अनेन मुनिर्निर्दोषमाहारं भुञ्जीतेति परमार्थत उक्तम्, अथ तमपि
 न रूपाद्यर्थमश्रीयादिति दर्शयन्नाह—

तं पि न रूवरसत्थं, न य वणत्थं न चेव दप्पत्थं । संजमभरवहणत्थं, अवखोवंगं व वहणत्थं ॥ ५८ ॥

व्याख्या—तमपि निर्दोषाहारमपि न रूपरसार्थं रूपं च—लावण्यं रसश्च—भोजनास्वादस्तदर्थं, न च—नैव वर्णार्थं—शरीर-
 श्लाघार्थं गौरवाद्यर्थं वा, न चैव दर्पार्थं—अनङ्गदृढ्यर्थं, किन्तु संयमभरवहनार्थं—चारित्र्यभारनिर्वहणार्थं शरीरस्याधारमात्रभूतं
 साधुर्दद्यादिति शेषः । अत्र दृष्टान्तमाह—‘अक्खोवंगं व वहणत्थं’ ति अक्षोपाङ्गमिव वहनार्थं अयमभिप्रायः—यथा अक्षस्य—धुर
 उपाङ्गो—ऽभ्यञ्जनं नवनीतादि तच्च तावन्मात्रमेव दीयते यावता शक्यमनायासेन भारमुद्धति, न चास्तीति कृत्वा प्रकामं
 नवनीतादेरभ्यञ्जनस्य दानं निष्फलत्वात्, एवं साधुनापि यावता दशविधचक्रनालसामाचारीस्वाध्यायभिक्षाचङ्क्रमणादिक्रिया-
 समर्थं शरीरादि भवति तावन्मात्रमेवाभ्यवहार्यं, नातिरिक्तं रूपाद्यर्थमिति । गाथाछन्दः ॥ ५८ ॥ अथेह षड्भिः कारणैः
 साधोराहारमाहारयति—षड्भिरेव च कारणैराहारं परित्यजति तत्र यैः षड्भिः कारणैराहारमाहारयति तानि दर्शयति—
 वेअण १ वेयावच्चे २, इरिअट्ठाएय ३ संजमट्ठाए ४ । तह पाणवत्तिआए ५, छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥ ५९ ॥

व्याख्या—पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् ‘वेअण’ति छुद्वेदनोपशमनाय भुञ्जीत, यतो नास्ति छुत्सहशी वेदना । उक्तं
 च—“पथसमा नत्थि जरा, दारिद्रसमो अ परिभवो नत्थि । मरणसमं नत्थि भयं, छुहासेया वेदणा नत्थि ॥ १ ॥ तं
 नत्थि जं न वाहइ, तिलतुसमिच्चं पि एत्थ कायरस । सन्निज्झं सच्चदुहाइ, दिंति आहाररहिअस्स ॥ २ ॥ ” १, तथा
 बुभुक्षितः सन् वैयाट्ठस्यं कर्तुं न शक्नोति अत आचार्यादीनां वैयाट्ठस्यकरणाय २, तथा ईर्यार्थं—ईर्यं सिमित्यर्थं ३, तथा
 संयमः—प्रत्युपेक्षणाप्रमार्जनादिलक्षणः साधुव्यापारः तत्पालनार्थं, बुभुक्षित एनं कर्तुं न शक्नोतीति ४, तथा प्राणा—जीवितं
 प्राणो वा—स्थानं तत्प्रत्ययार्थं—तत्सन्धारणार्थं यतो बुभुक्षितस्स तद् द्वयमपि परिहीयते ५, तथा षष्ठं पुनः कारणं धर्मेचि-

न्तार्थे-सूत्रार्थानुचिन्तनादिलक्षणशुभचित्तप्रणिधानार्थ एतदपि बुभुक्षितः कर्तुं न शक्नोतीति ६, अत्र-भुञ्जीतेति क्रियाशेषः सर्वत्र सम्बन्धनीयः । अत्र प्रसङ्गतोऽभोजनकारणान्यपि षडुच्यन्ते-“आयंके ? उवसगो, तितिकवया २ बंभवेरगुत्तीसु ३ । पाणिदया ४ तयहेडं ५, सरीरवोच्छेअणट्ठाए ६ ॥ १ ॥ ” आतङ्के-ज्वरादावुत्पन्ने सति न भुञ्जीत ? , तथा उपसर्गे-राजस्वजनादिक्लृते देवमनुष्यतिर्यक्कृते वा सञ्जाते सति तितिक्षार्थे-उपसर्गसहनार्थं २, तथा ब्रह्मचर्यगुप्तिष्विति अत्र षष्ठ्यर्थे सप्तमी ततोऽयमर्थः-ब्रह्मचर्यगुप्तेनां परिपालनाय ३, तथा प्राणिदयार्थे-वृष्टिमहिकासहस्रमङ्कदिरक्षार्थं ४, तथा तपोहेतोः-तपःकरणनिमित्तं ५, तथा चरमकाले शरीरव्यवच्छेदार्थं ६, सर्वत्र न भुञ्जीतेति क्रियासम्बन्ध इति । गाथाछन्दः ॥ ५९ ॥ अथ पुनरपि गच्छस्वरूपमेवाह-

जन्तु य जिह्वकणिडो, जाणिज्जइ जिह्वयणबहुमाणो,

दिवसेण वि जो जिहो, न य होलिजइ स गोअमा गच्छो ॥ ६० ॥

दिवसणं वि जा जडा, न य हल्लज्झइ स गओमा मच्छंति । तया यत्र ज्येष्ठस्य व्याख्या-यत्र च गणे ज्येष्ठः कनिष्ठश्च ज्ञायते, तत्र ज्येष्ठः-पर्यायेण वृद्धः कनिष्ठः पर्यायेण लघुः, तथा यत्र ज्येष्ठस्य वचनं-आदेशो ज्येष्ठवचनं तस्य बहुमानः-सन्मानः ज्ञायते, 'जिट्टविणयबहुमाणो'त्ति पाठे तु ज्येष्ठस्य विनयबहुमानी ज्ञायते, तथा यत्र दिवसेनापि यो ज्येष्ठः स न हील्यते, चकाराद्यत्र पर्यायेण लघुरपि गुणवृद्धौ न होत्यते सिंहगिरिशिष्यैर्व-अशिशुरिव, हे गौतम ! स गच्छो द्वेय इति । गीतिच्छन्दः ॥ ६० ॥ अथार्याव्यतिकरेण गच्छस्वरूपमेव गाथादशकेनाह-
जत्थ य अज्जाकप्पो, पाणच्चाएवि रोरटुब्भिव्वे । न य परिभुज्झइ सहसा, गोयम गच्छं तयं भणियं ॥ ६१ ॥

व्याख्या—यत्र च गणे आर्याणामेव-साध्वीनामेव कल्पते इत्यार्यकल्पः-साध्व्यानीताहार इत्यर्थः, प्राणत्यागेऽपि-
मरणागमनेऽपि रोरदुर्भिक्षे-दारुणदुष्काले न च-नैव परिशुज्यते साधुभिरिति शेषः, कथं सहसा-ऽविमृश्य संयमस्य
विराधनाऽविराधने यतः-सर्वत्र संयममेव रक्षेत, संयमे च तिष्ठति आत्मानमेव रक्षेत, आत्मानं च रक्षन् हिंसादिदोषाद् मुच्यते,
मुक्तस्य च प्रायश्चित्तमतिपत्त्या विशुद्धिः स्यात्, न च हिंसादिदोषप्रतिसेवनकालेऽप्यविरतिः तस्याऽऽशयविशुद्धतया
विशुद्धपरिणामत्वात् । उक्तं चौघनिर्द्युक्तौ ८१ गाथायां-“सत्त्वस्य संजमं संजमा उ अग्नाणमेव रक्वेज्जा । मुञ्चइ अइवायाओ,
पुणो वि सोही न याविरई ॥ १ ॥” ततो विमृश्य परिशुज्यतेऽपि अर्णिकापुत्राचार्यैरिव, यदाह-“अन्नियपुत्तायरिओ,
भत्तं पाणं च पुफ्फचूलाए । उवणीयं भुंजंतो, तेणेव भवेण अंतगढो ॥ १॥” हे गौतम ! स गच्छो भणितः, सूत्रे नपुंसकत्वं
प्राकृतत्वादिति । अर्णिकापुत्राचार्यसम्बन्धश्चायम्-अत्थि इह भरहवासे, बहुभदा पुफ्फभद्धिया नयरी । जसु परिसरंमि
तरुणिव, वहइ सुपयोहरा गंगा ॥ १ ॥ तत्थासि सकुलकेऊ, रिउकुलकेऊ अ पुफ्फकेउनिवो । जस्स करेऽसी रेहइ,
विजयसिरीवेणिदंडु व ॥ २ ॥ सुद्धमई हंसगई, विणयवई नयवई सुसीलवई । देवगुरुविहिअपणई, तस्स पिआ आसि
पुफ्फवई ॥ ३ ॥ विसयसुहमणुहवंताण, ताण मिहुणं मणोहरं जायं । तणओ अ पुफ्फचूली, तणया पुण पुफ्फचूला य
॥ ४ ॥ समगं रसमाणानं, समरूवाणं पवट्टमाणानं । निरुवमपिम्मपराणं, ताणं वच्चंति दिअहाई ॥५॥ कइया वि कामलीला-
वणम्मि तारुणयंमि वट्टंता । ते नियवि निवो निअमाणसंमि इअ चिंतिउं-लगो ॥ ६ ॥ जइ एयाण परुपर, पिम्मपराणं
समाणरूवाणं । कहवि हु कीरइ विरहो, ता णूणमंगलं हुज्जा ॥ ७ ॥ तो एयाणं करगह-मंगलकरणम्मि निम्मिणं संते ।

विहिणो अपुवविन्नाण, पयडणं सहलयं होइ ॥ ८ ॥ अहमत्रि विरहं एयाण-मक्खमो पिक्खिअं मणागंवि । तणयतणयाण
पाणि-गहणमओ कारवेमि लहुं ॥ ९ ॥ तो मंतिपमुहनायर-लोए सदाविअं निवो भणइ । अंतैउरंमि रयणं, उप्पज्जइ
तस्स को सामी ॥ १० ॥ ते वि हु भणंति सामिय ! सयलम्मि वि मंडलम्मि जं रयणं । उप्पज्जइ तस्स पहुं, निवो
किमंतैउरगयस्स ॥ ११ ॥ नियदेसे जं रयणं, जायइ जणउ व तं जहिच्छाए । विणिवेसंतो सययं, वारिज्जइ केण धरणिधरो
॥ १२ ॥ इय तव्वयणछलेणं, छलप्पहाणो नरेसरो हिट्ठो । लोयसमक्खं नियदारागण कारेइ करगहणं ॥ १३ ॥ पुप्फवई
तब्बज्जा, सावयथमुज्जुया अकज्जाओ । वारंती वि न गणिया, भूवइणा कुगहगहिणा ॥ १४ ॥ सिरिपुप्फचूलकुमरो,
विसयसुहं तीइ पुप्फचूलाए । सद्धि अणुहवमाणो, गमेइ कालं निमेषु व ॥ १५ ॥ कमसो अकित्तिक्कदम-मलिने निवपुप्फ-
केउयम्मि मए । सिरिपुप्फचूलराया, पालइ नीईइ महिवलयं ॥ १६ ॥ तइया अकज्जकरणा-वसरे पइणाउवमाणिया
संती । पुप्फवई निव्वेया, पडिवन्ना जिणवरचरित्तं ॥ १७ ॥ निरवज्जं पव्वज्जं, पालिय खालियपमायमलपडला । सा
मरिज्जणं सुहज्जाण-संगया दिवि सुरो जाओ ॥ १८ ॥ ओहि जाव पंजइ, सो तियसो ताव सोयरेण समं । पिक्खे वि
पुप्फचूलं, भोगपरं चित्तिअं लग्गो ॥ १९ ॥ मम आसी पुव्वभवे, पाणाउ वि वल्लहा सुया एसा । ता तह करेमि अहुणा,
जेण न नरए फुअं पडइ ॥ २० ॥ इय चित्तिय पडिवोहण-विहियमई पुप्फवइवरो अमरो । निसिसुत्ताए तीए,
नरयदुहे दंसए एवं ॥ २१ ॥ साहाविय तिसु उन्हा, मीस चउत्थी इसीय उवरि तिगे । परमाहम्मिय अन्नु-न्नुदी-
रणा वेयणा तत्थ ॥ २२ ॥ अइसंकडमुहघडियालयाउअसुरेहि कडुरडंतसरा । कट्टिज्जंति हु केई, जंताओ लोहतंतु व

॥ २३ ॥ ताडिज्जंति य केई, सिलायले वज्जकंटयाइन्ने । असुरेहिं गहियचलणे, खालणपारद्धवसनं व ॥ २४ ॥
पीडिज्जंति य केई, उच्छुंषि व लोहजंतमज्झमि । करवत्तेहिं केई, दाख विचारियज्जंति ॥ २५ ॥ आळिगा-
विज्जंती, केई लोहित्थिमग्गितवियतणुं । खाविज्जंति समंसं, छिदेउं के वि छुरियाहिं ॥ २६ ॥ तिण्हातरला केई,
पाइज्जंती य उण्हतउयाइं । के वि हु जलिरंगारं, खाविज्जंता छुहकिरंता ॥ २७ ॥ राइयपमाणखंडे, काऊणं के वि कडुरइंता
वि । कुंभीपाए पावा, पच्चंति य सागपत्तं व ॥ २८ ॥ अच्चुण्हतावियासुं, केवि तलिज्जंति पप्पडु व फुडं । चूरिज्जंति य
केई, वडु व मुगरपहारेहिं ॥ २९ ॥ केवि तवियदविहुयंतव-तउयसमनीरपूरभरियाए । वेयरणीएददु त्ति, पुक्कंरंता खिवि-
ज्जंति ॥ ३० ॥ केई ताए पुलिणे, वसहु व महाभरं वहिज्जंता । पलयाणलपज्जलिए, भट्टे चणय व फुटंति ॥ ३१ ॥ छाया-
स्थिणो य केई, असिक्वणपत्ता समीरखित्तेहिं । सबंगं छिज्जंती, पहरणरूवेहि पत्तेहिं ॥ ३२ ॥ अंबे ? अंबरिसी चैव २,
सामे अ ३ सबले त्ति य ४ । रुहो ५ वरुह ६ काले य ७, महाकाले त्ति यावरे ८ ॥ ३३ ॥ असि ९ पत्तधणू १० कुंभे ११,
वाल् १२ वेयरणीइ य १३ । खरस्सरे १४ महाघोसे १५, एए पंनरसाहिया ॥ ३४ ॥ धांडंति पहांडंति य, हणंति विंधंति
तह निमुंभंति । मुंवंति अंबरतले, अंबा खलु तत्थ नेरइए १ ॥ ३५ ॥ ओहयए य तहियं, निस्सन्ने कप्पणीहि कप्पंति । विद-
लगचंडुलगच्छिन्ने अंबरिसी तत्थ नेरइए ॥ ३६ ॥ साडणपाडणतोडण-विंधणरज्जूतलपपहारेहिं । सामा नेरइयाणं, पवत्त-
यंती अपुण्णाणं ३ ॥ ३७ ॥ अंतजरफिप्फिसाणि य, हियं कालिज्जपुणफसेवक्के । सचला नेरइयाणं, पवत्तयंती अपुन्नाणं ४
॥ ३८ ॥ असिंसत्तिकुंतोमर-सूलतिसूलेसु सुइअगेसु । पोयंति रुहकम्माउ, नरगपाला तहिं रुहा ५ ॥ ३९ ॥ भंजंति

अंगमंगाणि, ऊरु बाहू सिराणि करचरणे । कर्पन्ति कर्पणीहिं, उवरुहा पावकम्मरण ६ ॥ ४० ॥ मीरासु सुंठणसुं कंइसु य
 पयणगेसु य पयंति । कुंभीसु य लोहीसु य, पयंति काला उ नेरइए ७ ॥ ४१ ॥ कर्पन्ति कागिणी मंसगाणि छिदंति सीहपुच्छा-
 णि । त्वाविंती नेरइए, महकाला पावकम्मरया ८ ॥ ४२ ॥ हत्थे पाए ऊरु, बाहुसिरा तह य अंगमंगाणि । छिदिं पंगमं
 तू, असिनेरइया उ नेरइए ९ ॥ ४३ ॥ कंनोठ्ठनासकरचरण-दसण तह यणपुतोखाहूणं । छेयणभेयणसाहण, असिपत्त-
 धणूहि पाडिंति १० ॥ ४४ ॥ कुंभीसु य पर्यणेसु य, लोहीसु य कंदुलोहकुंभीसु । कुंभी उ नेरगपाला, हणंति पार्चति नरएसु ११
 ॥ ४५ ॥ तडतडतडस्स भज्जंति, भज्जणिकलंववालुयापिट्ठे । वालुअगा नेरइए, लोलंती अवरतलम्मि १२ ॥ ४६ ॥
 वसंपूयरुहिरकेसट्ठि-वाहिणीकलकलंतजतुसोया । देयरणिनरयवाला, नेरइए ऊ पवाहिंति १३ ॥ ४७ ॥ कर्पन्ति करकएहिं,
 कर्पन्ति परसुणेहिं । संबलियमारुहंती, खरसरा तत्थ नेरइए १४ ॥ ४८ ॥ भीए य पलायंते, समंतओ तत्थ ते
 निरुंभंति । पसुणो जहा पसुवहे, महघोसा तत्थ नेरइए १५ ॥ ४९ ॥ इय नेरइयसरूवं, सुदारुणं पासिऊण पडिबुद्धा ।
 सुरहि व वग्घतट्ठा, सइ व परपुरिसकरभट्ठा ॥ ५० ॥ हंसि व सेणनट्ठा, मूसि व विडालंदसणपलाणा । सा पुप्फचूलजाया,
 जाया भयवेविरसरीरा ॥ ५१ ॥ अप्पाणं नयरायं व, पित्तवमाणा मर्णमि संबुद्धा । सबं सुविणसरूवं, सा साहइ निअयदइ-
 यस्स ॥ ५२ ॥ सौ वि हु तीए दुसुविण-उवसमणत्थं पभूयविहवेहिं । संतियनिउणजणेहिं, कारावइ संतियं कम्मं ॥ ५३ ॥
 पुवं व पुप्फचूला, सुयापबोहाय पुप्फवइतियसो । वारं वारं नेरए, दंसइ सा वि हु भणइ पइणो ॥ ५४ ॥ ता सो गोसे नि-
 यपिय-यमाइसहिओ संगओ सबे । दंसणिणो आणाविय, नरयसरूवाइ पुच्छेइ ॥ ५५ ॥ ते वि हु भणंति नस्वर,

दारिद्रं रोगसोगसंतावा । परवसभावो गुत्तीइ, ठाणमिय नरयचिण्हाइं ॥ ५६ ॥ सुमिणविसंवायाओ, तव्वयणमसच्चयं
 वियाणिता । मोडेऊणं वयणं, ते लहु देवी विसज्जेइ ॥ ५७ ॥ रत्ता अन्नियपुत्ता-परिओ हक्कारिऊण अहुट्टो । जहडिय-
 नरयसरूवं, तेसिं पुरओ पल्लवेइ ॥ ५८ ॥ देवी भणेइ भयवं, ममं व तुम्हेहि सुविणमज्झमि । किं नरयाण सरूवं, सयलं-
 पि पलोइयं एयं ॥ ५९ ॥ सूरीवि भणइ भद्दे ! सुविणेण विणावि जिणवरागमओ । जाणिज्जइ अम्हेहिं, लोयसरूवं असेसं-
 पि ॥ ६० ॥ तो निवजाया पुच्छइ, भयवं विहिण्ण केण कम्मेण । जीवा पावंति इमाणि, नरयदुक्खाणि तिक्खाणि ॥ ६१ ॥
 अन्नियपुत्तो साहइ, कुणिमाहारै सया पवत्ताणं । महरंभमहपरिगह-पसत्तचित्ताण सत्ताणं ॥ ६२ ॥ पंचिदियघाईणं, गुरुप-
 डिणीयाण रुद्धज्ञानीणं । नरए हवेइ पडणं, उल्लालियदंडनाएण ॥ ६३ ॥ इय कहिऊणं अन्निय-पुत्तायरिया गया नियं
 ठाणं । जणणी देवो वि तओ, तीसे दंसेइ सगाइं ॥ ६४ ॥ तत्थ य तियसा मणिमय-विमाणमालानिवाससुहसहिया ।
 अमरतरुनियरपूरिय-समीहियत्था अइपसत्था ॥ ६५ ॥ कुंडलतिरीडहार-एसुहाहरणेहिं भूसियसरीरा । नियकंतंकि-
 पूरेहि, पूरियासेसदिसिविदिसा ॥ ६६ ॥ अरयंवरवत्थधरा, अणमिसनलिणोवमाणनयणजुया । अमिलाणपुष्फमाला-
 घोलिरगलकंदला सययं ॥ ६७ ॥ देवंगणागेहिं, सह विसयसुहं सया समाणंता । बहुविहज्जइकीला-पसत्तचित्ता
 दुहवत्ता ॥ ६८ ॥ गामसरताणमुच्छण-मुच्छियवरगीयसवणनिहुअमणा । ताललयमाणरम्मं, नट्ठारंभं पलोयंता ॥ ६९ ॥
 सयलजणलोलोला-कोडीहिं पि हु न वन्निडे सक्कं । ईसरियमणुहवंता, चिट्ठंति पगिट्टुट्ठिमया ॥ ७० ॥ छहिं कुलयं ॥ इय
 पिविखऊण सुमिणे, देवसरूवं सकोउगा देवी । पडिबुज्जिऊण पइणो, जहडिअं कहइ वुत्तंते ॥ ७१ ॥ गोसे तोसेण निवो,

दंसणिणो आहवितु पुच्छेइ । किं सगसस सरूवं, तेसि एगो कहइ एवं ॥ ७२ ॥ पियसंगमाड अवरो, सगो नो अत्थि
 इत्थ भुवणरिमि । अवरो भणेइ जं जं, सुहजणयं स स हवे सगो ॥ ७३ ॥ एवं सगसरूवं, तक्कहियं पुण्फचूलनिवदइया ।
 नो मझेइ जओ सा, तद्धिट्ठिई सयं सुविणे ॥ ७४ ॥ अह हक्कारिय रत्ता, अन्नियउत्तो नमित्तु परिपुट्ठो । तियसालयस्सरूवं,
 जहट्ठियं साहए सबं ॥ ७५ ॥ तं सुणिय पुण्फचूला, विणयावणया भणेइ गुरुपुरओ । भयवं ! ममं व सुविणे, किं तुम्ह वि
 पिक्खिया सग्गा ॥ ७६ ॥ वागरइ गुरु भदे ! जिणवयणपईवभासियमाणं । सगसरूवं अन्नं पि, सबम्महाण पुण पयडं
 ॥ ७७ ॥ निवदइया वि पमाणं, जिणवयणंमि जाणित्ता । पुच्छेइ गुरुं सगो, पाविज्जइ केण कम्मेण ॥ ७८ ॥ तो वागरइ
 गुरु वि हु, भदे ! जिणदेसियाइ दिक्खाए । सबमुहाणं ठाणं, लब्भइ सगो पवगो वि ॥ ७९ ॥ इय सुणिय भगगुगइ-
 मग्गा रंगंतरंगसंवेगा । सिरिपुण्फचूलनरवर-पाणपिआ विन्नवेइ गुरुं ॥ ८० ॥ भयवं दइयं पुच्छिय, पवज्जं तुम्ह पायमूलम्मि ।
 गहिदं नरजग्गमुमं, सुहफलंफलियं करिस्सामि ॥ ८१ ॥ इय भणिरी निवभज्जा, नमिज्जण गुरुं विसज्जए हरिसा । तत्तो
 नियदइयं पइ, जंपइ महुराइ वाणीए ॥ ८२ ॥ तुम्ह पसायं सामिय ! भोगुवभोगा मए सया भुत्ता । इन्दि कुणह पसायं,
 पवज्जं जेण मिण्हेमि ॥ ८३ ॥ तमयंडवज्जपायं, पिव सुणिय वयं निवो पयंपेइ । सुयणु मह पिम्मपउमं, मा उम्मूलेसु करि-
 णि व ॥ ८४ ॥ सत्तंगसंगयं पि हु, रज्जं अंतेउरं तथा नयरं । मह तुह विरहे ससिमुहि ! सुन्नं रत्तं व पडिहाइ ॥ ८५ ॥ अह
 चिद्धिसि न कहं पि हु, ता तं अंगीकयवया संती । मिण्हसु मह गिहि भिक्खं, जेणणुजाणामि दिक्खदं ॥ ८६ ॥ रत्तो तहत्ति
 पडिव-ज्जिज्जण तं वयणमयपाणं व दीणाइयाण दाणं, दाऊणं कप्पवड्ढि व ॥ ८७ ॥ सबत्थाभयदाणं, उग्घोसिय चेइएसु

तद्व पूयं । काऊण दइयकारिय-निक्खमणमहुस्सवुकरिसा ॥ ८८ ॥ गंतूण अनियासुय-गणहरपासम्मि पुण्फचूला सा ।
 पडिक्कज्जइ पव्वज्जं, वीयं पिव सुक्खखखंस्स ॥ ८९ ॥ गहणासेवणसिक्खं, सम्मं सा सिक्खिवं महादक्खा । संजाया गुरुयाणं,
 संगो हि गुणावहो होइ ॥ ९० ॥ अह नाणेणं नाडं, वारससंवच्छराइ दुब्बिक्खं । अनियउत्तायारिओ, गच्छं पइ जंपए
 एवं ॥ ९१ ॥ वच्छ ! गच्छह तुब्भे, दुब्बिक्खाओ सुभिवक्खदेसेसु । जंघावलपरिखीणा, चिट्ठिस्सामो इहेवम्हे ॥ ९२ ॥
 पुहवितललुलियसीसा, सीसावि भणंति नेरिसं जुत्तं । तुम्ह पयपउममूलं, मुत्तुं अम्हाण पुण गमणं ॥ ९३ ॥ तो नमिय
 पुण्फचूला, विक्खवइ गुरुं मुणिंद ! तुम्हाणं । पुत्तोदएण लद्धं, सुस्ससमहं करिस्सामि ॥ ९४ ॥ उस्सग्गवायविज्ज, अणु-
 चियमवि तीइ साहुणिइ गिरं । पडिक्कज्जिऊण गच्छं, सुभिवक्खदेसेमि पट्टवइ ॥ ९५ ॥ अह पुण्फचूलअंते-उराउ गहिऊण
 सुद्धमाहारं । वियरेइ पुण्फचूला, गुरुण परमाइ भत्तीए ॥ ९६ ॥ एवं सया गुरुणं, एग्गग्गमणेण सा परमभत्तिं । कुणमाणा
 सुहसाणा, पावइ वरक्खेवलं नाणं ॥ ९७ ॥ सा जायक्खेवला वि हु, वेयावच्चं विसेसओ गुरुणो । आगमभणियं अत्थं, सच्च-
 वयंती विणिम्मोइ ॥ ९८ ॥ जो जस्स य जारिसयं, पुट्ठिं भत्तिं कुणंतओ होइ । सो तस्स तारिसं चिय, कुणेइ जा नज्जइ
 न नाणी । ९९ नाणेण सा गुरुणं, सव्वाइ मणिच्छियाइ पूरंती । तेहिं बुत्ता वच्छे ! कहं तुहं इय वियाणेसि ? ॥ १०० ॥
 पभणेइ पुण्फचूला, भयवं ! पणिइं तुमाण जाणेमि । जो जं खु सया सेवइ, सो जाणइ तरंस सब्भावं ॥ १०१ ॥ कहंया सो
 वरिसंते, वणेडसणं आणिऊण वियरंती । गुरुणा बुत्ता जाणं-तियावि किं वच्छि भुल्लेसि ॥ १०२ ॥ सा वि पयंपइ भयवं !
 आउक्काएण वज्जिए मग्गे । पिंढं आणंतीए, तुब्भं दोसो न को वि हवे ॥ १०३ ॥ अच्चित्तं पुण मग्गं, जाणेसि तुमं कहं तिं

गुरुषुष्टा । सा भणइ केवलेणं, सवें पच्चखयं मज्झं ॥१०४॥ सूरी वि चितए जं, एए दुरप्पेण केवलज्जाणी । आसाइओ तओ
 किं, अब्भवो दूरभवो वा ॥ १०५ ॥ तो जाणिऊण गुरुणो, उभिप्पार्य सा भणेइ सुरसरियं । तुम्हतरंताण फुडें, भविस्सइ
 केवलं नाणं ॥१०६॥ अह सूरी गंतूणं, गंगाए बहु जणेण परियरिओ । आरुहइ नावाए, लो(ला)हत्ये को न उज्जमइ ॥१०७॥
 जत्य पप्से सूरी, उवविसइ तत्य बुडुए नावा । तो लोओ नियजोविय-लुद्धो तं खिवइ जलमज्झे ॥१०८॥ नत्य पडंतं
 पवयण-पडिणीया खुद्वंतरी सूरि । पोएइ तिसूलेणं, जओ खलाणं कुओ करुणा ॥१०९॥ सूरी वि नियं पीडं, अवगन्निय
 चिनए कहं देहो । आउक्कायाइणं, जोवाण खयंकरो मज्झ ॥ ११० ॥ इय जीवदयासारं, भावंतओ मणे सूरी । आरुहिय
 खगसेणिं, अंतगढो केवली जाओ ॥ १११ ॥ सियझाणंमि चउत्ये, ठिओ तओ निब्बुइ गओ सूरी । तत्य य निवाणमहं,
 देवा देवीउ अकरिसुं ॥ ११२ ॥ तप्पभिइ तत्य ठाणे, लोइयतित्थं पयाग इय नामं । सुपसिद्धं संजायं, कामियदाणाउ
 लोयम्मि ॥ ११३ ॥ इत्तो अ पुष्फचूला, सियझाणेणं खवित्तु कम्माइं । निवाणमणंतसुहाण-भायणं झच्चि संपत्ता ॥११४॥
 इति अन्निकापुत्राचार्यचरित्रमिति । गाथाछन्दः ॥ ६१ ॥

जत्थ य अज्जाहि समं थेरा वि न उल्लवति गयदसणा । न य झायति र्थीणं, अंगोवंगाइ तं गच्छं ॥६२॥

व्याख्या—यत्र च गच्छे आर्याभिः—साध्वीभिः समं—सार्धं स्थविरा अपि साधवः किं पुनस्तर्हणाः नोल्लवन्ति—नालापसंला-
 पादि कुर्वन्ति, किंभूताः गताः—नष्टाः दशनाः—दन्ताः येषां ते गतदशनाः न च ध्यायन्ति—चिन्तयन्ति स्त्रीणां—नारीणां
 अङ्गोपाङ्गानि, तत्राङ्गान्यष्टौ बाहुद्वयं ऊरुद्वयं पृष्टिः शिरः हृदयं उदरं च, उपाङ्गानि—कर्णनेत्रनासिकादीनि तं गच्छं वदन्तीति

वज्रेह अप्यमत्ता, अजासंसर्गि अगिविससरिस्सी । अजाणुचरो साहू, लहइ अकिंतिं खु अचिरेण ॥६३॥
व्याख्या—वर्जयत—मुञ्चत अप्रमत्ताः—प्रमादवर्जिताः सन्तो भो साधवो यूयं का आर्यासंसर्गीः—साध्वीपरिचयान् अत्र शसो लोपः प्राकृतत्वात् कथंभूताः आर्यासंसर्गीः अगिविससदृशीरुपलक्षणत्वात् व्याघ्रविषधरादिसदृशीश्च यत उक्तं स्त्रियोऽधिकृत्य तंदुर्लभैचारिकप्रकीर्णके—“ जाओ चिय इमाओ इत्थियाओ अणेगेहिं कइवरसहस्सेहिं विविहपासपडिवद्धेहिं कामरागमोहेहिं वन्नियाओ वि एरिसाओ तं जहा—पगइ विसमाओ, पियरुसणाओ, पियवयणवल्लरीओ, कइअववेमगिस्तिडीओ, अवराहसहस्सधरणीओ, पभवो रोगस्स, विणासो वलस्स, सूणा पुरिसाणं, नासो लज्जाए, संकरो अविणयस्स, निलओ नियडीणं, खाणी वइरस्स, सरीरं सोगस्स, भेओ मज्जायाणं, आसओ रागस्स, निलओ दुच्चरियाणं, माईए सम्मोहो, खलणा नाणस्स, चळणं सीलस्स, विण्णो धम्मस्स, अरी साहूणं, दूसणं आयारपत्तार्ण, आरामो कम्मरयस्स, फलिहो सुक्खमगस्स, भवणं दरिदस्स, अवि य इमाओ आसीविसो विव कुवियाओ, मत्तगओ विव मयणपरवसाओ, वग्गी विव दुट्ठहियाओ, तणच्छन्नकूवो विव अप्पगासहियाओ, मायाकारओ विव उवयारसयंघंगमउत्ताओ । आदरिसविंघं पिव दुगिज्जसब्भावाओ, फुंफुमा विव अंतोदहणसीलाओ, नगमगो विव अणवट्ठियचित्ताओ, अंतोदुट्ठवणो विव कुहियहियाओ, किण्हसप्पो विव अविस्ससणिज्जाओ, संझब्भरागो विव मुहुत्तरागाओ, समुद्वीची विव चवलसभावाओ, मच्छो विव दुप्परिवत्तणसीलाओ, वानरो विव चवलचित्ताओ, मच्चू विव निव्विसेसाओ, कालो विव निरणुकंपाओ, वरुणो

विव पासहत्याओ, सलिलाओ विव निन्नगामिणीओ, किवणो विव उत्ताणहत्थाओ, नरओ विव उत्तासणिज्जाओ, खरो
 इव दुस्सीलाओ, दुट्ठस्सो विव दुद्धमाओ, बालो इव मुहुत्तहिययाओ, अंधयारमिव दुप्पवेसाओ, विसवल्ली विव अणल्लिय-
 णिज्जाओ, दुट्ठगाहा वावी इव अणवगाहाओ, ठाणभट्ठो विव इस्सरो अप्पसंसणिज्जाओ, किंपागफलमिव मुहमहुराओ,
 रिच्चमुंदी विव बाललोभणिज्जाओ, मंसपेसीगहणमिव सोवद्धाओ, जलियच्चुडिली विव अमुच्चमाणडहणसीलाओ, अरिद्धमिव
 दुल्लंघणिज्जाओ, कूडकरिसावणो विव कालविसंवायणसीलाओ, चंडसीलो विव दुक्खरक्खियाओ, अइविसाओ, दुगंछि-
 याओ, दुखचाराओ, अंगभीराओ, अविस्ससणिज्जाओ, अणवत्तियाओ, दुक्खरक्खियाओ, दुक्खपालियाओ, अरइक-
 राओ, कक्कसाओ, दढवेराओ, ख्वसोहगमउम्मत्ताओ, भुयगइक्कुडिलहिययाओ, कंतारगइठाणभूयाओ, कुलसयणमित्त-
 भयकारियाओ, परदोसपगासियाओ, कयग्घाओ, वलसोहियाओ, एगंतहरणकालाओ, चंचलाओ, जाइभंडोवगारो विव
 मुहरागविरागाओ, अवियाइंताओ, अरज्जुउपासो अ(इ)दारुयाअडवी, अणालस्स निलओ, अइतिक्खवेयरणी, अणिमिओ
 वाही, अविउगोविप्पलावो, अरुवउवसगो, रइमंतो चित्तविब्भमो, सवंगिओ दाहो, अणव्भपसूया वज्जासणी, असलि-
 लप्पलावो समुहरओ, अवियाइं तासिं इत्थियाणं अणेगाणि नामनिरुत्ताणि, पुरिसे कामरागपडिबद्धे नाणाविहेहिं
 उवायसयसहस्सेहिं वहंवंधणमाणयंति । पुरिसाणं नो अन्तो एरिसो अरी अत्थि चि नारीओ, तं जहा-नारीसमा न
 नराणं अरीओ नारीओ ?, नाणाविहेहिं कम्महेहिं सिण्णयइहिं पुरिसे मोहंति चि महिलाओ २, पुरिसे (प)मत्ते करंति
 चि पमयाओ ३, महंतं कलं जणयंति चि महिलायाओ ४, पुरिसे हावभावमार्हिं रमंति चि रामाओ ५, पुरिसे अंगाणु-

राए करंति चि अंगणाओ ६, नाणाविहेसु जुद्धभंडणसंगामाढवीसु मुहाण गिन्हणसीउन्हदुक्खकिलेसमाईसु पुरिसे लालंति चि लंलणाओ ७, पुरिसे जोगनिउणेहिं वसे ठावंति चि जोसियाओ ८, पुरिसे नाणाविहेहिं भावेहिं वण्णंति चि वणि-याओ १९ ” इत्यादि तथा दशवैकालिकेऽप्युक्तं “ विभूसा इत्थिसंसग्गी, पणीअं रसभोअणं । नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ १ ॥ ” तथाऽन्यैरप्युक्तं—“ आवर्त्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानां, दोषाणां सन्निधानं कपदशतदृहं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् । स्वर्गद्वारस्य विघ्नो नरकपुरमुखं सर्वमायाकरण्डः, स्त्रीयन्त्रं केन सृष्टे विषमविषमयं सर्वलोकस्य पाशः ॥ १ ॥ नो सत्येन मुगाङ्क एव वदनीभूतो न चेन्दीवरद्वन्द्वं लोचनतां गतं न कनकैरप्यङ्गयष्टिः कृता । किं त्वेवं कविभिः प्रतारितमनास्तत्त्वं विजानन्नपि, त्वङ्मांसास्थिमयं वपुर्मृगदृशां मत्वा जनः सेवते ॥ २ ॥ यदेतत्पूर्णेन्दुश्रुतिहरमुदाराकृतिधरं, मुखाब्जं तन्वङ्गचाः किल वसति यत्राधरमधुः। इदं तत्किम्पाकद्रुमफलमिवातीव विरसं, व्यतीतेऽस्मिन् काले विषमिव भविष्यत्यसुखदम् ॥ ३ ॥ व्यादीर्घेण चलेन वक्रगतिना तेजस्विना भोगिना, नीलाब्जश्रुतिनाऽहिना वरमहं दष्टो न तच्चक्षुषा । दष्टे संति चिकित्सका दिशि दिशि प्रायेण पुण्यार्थिनो, मुग्धाक्षोक्षणवीक्षितस्य नहि मे वैद्यो न वाऽप्यौषधम् ॥ ४ ॥ संसार तत्र निस्तार-पदवी न दवीयसो । अन्तरा दुस्तरा न स्युर्यदि रे मदिरक्षणाः ॥ ५ ॥ नूनं हि ते कविवरा विपरीतबोधा, ये नित्यमाहुरवला इति कामिनीनाम् । याभिर्विलोलतरतारकदृष्टिपातैः, शक्रादयोऽपि विजितास्त्ववलाः कथं ताः ॥ ६ ॥ जहपन्ति सार्धमन्येन पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः । हृदये चिन्तयन्त्यन्यं, प्रियः को नाम गोपिताम् ॥ ७ ॥ स्मितेन भावेन च लज्जया भिया, पराङ्मुखैरर्द्धकटाक्षवीक्षितैः । वचोभिरोष्याकलहं न लीलया, ममस्तभानैः

खलु बन्धनं स्त्रियः ॥ ८ ॥ आर्यासंसगवर्जने कारणमाह-सुः-यस्मादर्थे ततोऽयमर्थः यस्मात्कारणात् आर्यानुचरः साधुः-
मुनिर्लभते-प्राप्नोति अकीर्तिं-असाधुवादं अचिरेणेति-स्तोककालेनेति । गाथाछन्दः ॥ ६३ ॥

थेरस्स तवस्सिस्स व, बहुस्सुअस्स व पमाणभूयस्स । अज्जासंसग्गीए, जणजंपणयं हविज्जाहि ॥ ६४ ॥

व्याख्या-स्थविरस्य-दृढस्य तपस्विनो वा-तपोयुक्तस्य बहुश्रुतस्य वा-अधीतबह्वागमस्य प्रमाणभूतस्य वा-सर्वजन-
मान्यस्य एवंविधस्यापि साधोः आर्यासंसर्ग्या-साध्वीप रिचयेन 'जणजंपणयं' ति जनवचनीयता-जनापवाद इत्यर्थः भवेदिति ।
गाथाछन्दः ॥ ६४ ॥ अथ यद्येवंविधस्याप्यार्यासंसर्ग्या जनापवादः स्यात् तर्हि एतद्विपरीतस्य का कथेत्याह-

किं पुण तरुणो अबहुस्सुओ अ नय वि हु विगिटुतवचरणो । अज्जासंसग्गीए, जणजंपणयं न पाविज्जा ६५

व्याख्या-तरुणो-युवा अबहुश्रुतश्च-आगमपरिज्ञानरहितः न चापि हु विकृष्टतपश्चरणो-न दद्यमादितपः-कर्त्ता एवं-
विधो मुनिरार्यासंसर्ग्या जनवचनीयतां किं पुनर्न प्राप्नुयात् अपि तु प्राप्नुयादेत्यर्थः । गाथाछन्दः ॥ ६५ ॥ एतदपि कुत इत्याह-
जइवि सय थिरचित्तो, तहवि संसागिलद्धपसराए । अग्गिसमीवेव घयं, विलिज्जा चित्तं खु अज्जाए ॥ ६६ ॥

व्याख्या-यद्यपि स्वयमात्मना स्थिरचित्तो-दृढान्तःकरणः साधुः तथापि तस्येति शेषः, आर्यायाः संसर्ग्या प्राकृतत्वात्
विभक्तिलोपः, कण्धप्रसरया-प्रसरणवत्या अग्गिसमीपे-धृतमिव खु-निश्चयेन चित्तं-मनो विलीयेत-क्षैथिल्य भजेत् अथवा
संसर्गिलङ्घप्रसरया आर्यायां तस्य चित्तं विलीयेत । तत्र संसर्ग्या गमनागमनादिना संगत्यां मुनिना कण्धप्रसरः-कियत्का-

लभद्रोपाङ्गलोकनालापादिकरणरूपो यस्याः सा तथा तथा दृष्टमात्रया राजीमत्या रथनेमिमुनेरिव तथा हि-यदा श्रीनेमिः प्रव्रजितस्तदा रथनेमिर्ज्येष्ठभ्राता राजीमतीमुपचरति सा मामिच्छेदिति सा भगवती निर्विक्रकामभोगा अन्यदा तदभिप्रायं ज्ञात्वा मधुघृतसंयुता पेया पीता तस्मिन् आगते तथा मदनफलाघ्राणेन वान्ता उक्तञ्च-एतां पेयां पिव, रथनेमिरुत्वे कथं वान्ते पीयते ? सा ग्राह-अहं श्रीनेमिना वान्ता कथं पातुमिच्छसि । धिर त्थु ते जसोकामी, जो तं जीवियकारणा । वान्त इच्छसि आवेडं सेअं ते मरणं भवे ॥ १ ॥ धिगस्तु ते तव पौरुषमिति गम्यते हे यशस्कामिन् ! सासूयं क्षत्रियामन्त्रणं अथवाऽकार-प्रश्लेषादयशःकामिन् धिगस्तु तव यस्त्वं जीवितकारणात्-असंयमजीवितहेतोर्वान्तमिच्छस्यापातुं श्रेयस्ते मरणं भवेत् । रथ-नेमिः सम्बुद्धः प्रव्रजितः राजीमत्यपि प्रव्रजिता, अन्यदा रथनेमिद्वारिवत्यां भिक्षामाहिण्डय स्वामिसकाशमागच्छन् दृष्ट्याभ्याहतो गुह्यामनुप्रविष्टः, राजीमती स्वामिनं वन्दित्वा प्रतिश्रयमागच्छन्ती दृष्ट्यान्तरा तामेव गुह्यामायाता । रथनेमिस्तां दृष्ट्वाऽप्युपपन्नः, सा ज्ञात्वेदमवोचत् ॥ १ ॥ अहं च भोगरायास, तं च सि अंघगवन्निहो । मा कुले गंधणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥२॥ अहं च भोगराज्ञः-उग्रसेनस्य दुर्हातेति गम्यते, त्वं च भवस्यन्धकष्टणैः-समुद्रविजयस्य सुत इति गम्यते, अतो मा एकैकप्रधाने कुल आवां गन्धनौ भूवः-जघन्यसर्पतुल्यावित्यर्थः, अतः संयमं निभृतश्चर” इत्यादि गायान्दः ॥ ६६ ॥ सवत्थ इत्थिवगंगंमि, अप्पमत्तो सया अवीसत्थो । नित्थरइ बंभचेरं, तविवरीओ न नित्थरइ ॥६७॥

व्याख्या-सर्वत्र-सर्वस्मिन् प्रव्रजिताप्रव्रजितरूपे स्त्रीवर्गे अप्रमत्तः-निद्राविकयादिप्रमादरहितः सदा-सर्वकालं अविश्व-स्तो-विश्वासरहितश्च सन् निस्तरति-पालयतीत्यर्थः, ब्रह्मचर्यं-मैथुनत्यागरूपं तद्विपरीतः-उक्तविशेषणरहितो न निस्तरति-

न निर्वहति ब्रह्मचर्यमिति । गाथाछन्दः ॥ ६७ ॥

सब्रत्थेसु विमुक्तो, साहू सब्रत्थ होइ अप्पवसो । सो होइ अण्पवसो, अज्जाणं अणुचरंतो उ ॥ ६८ ॥

व्याख्या-सर्वार्थेषु विमुक्तः-सर्वपदार्थेषु ममतारहितः साधुर्मेक्षसाधकः सर्वत्रात्मवशो भवति न कुत्रापि परवशः, स पुनर्मुनिर्भवत्यनात्मवशः-परवशः किं कुर्वन्नित्याह 'अज्जाणं' इति 'क्वचिद् द्वितीयादेः (८-३-१३४) इति प्राकृतसूत्रेण द्वितीयास्थाने षष्ठीविधानात् आर्याः-साध्वीरनुचरन्-साध्वीनां किङ्करत्वं कुर्वन्नित्यर्थः तुः-पुनरर्थे इति । गाथाछन्दः ॥ ६८ ॥ खेलपडिअमप्पाणं, न तरइ जह मच्छिआ विमोएउं । अज्जाणुचरो साहू, न तरइ अप्पं विमोएउं । ६९ ।

व्याख्या-श्लेषमपतितमात्मानं न शक्नोति, यथा मक्षिका विमोचयितुं-पृथक् क्तु एवमार्यानुचरः-साध्वीपाशवद्धपादः साधुर्न शक्नोति आत्मानं विमोचयितुं जिनाङ्गया ग्रामादिषु विहरणार्थमिति । गाथाछन्दः ॥ ६९ ॥

साहुस्स नत्थि लोए अज्जासरिसी हुबंथणे उवमा । धम्मणे सह ठवंतो, नय सरिसो जेण असिलेसो । ७० ।

व्याख्या-लोके-जगति साधोः-मुनेरार्यासदृशी हु-निश्चित बन्धने उपमा नास्ति, अविधिना आर्याः परिवर्तयतः साधोरार्यासदृशमन्यत्कर्मबन्धस्थानं नास्तीत्यर्थः, तथा धर्मेण सह वर्तमानस्येति शेषः, 'ठवंतो' इति विभक्तित्व्ययात् आर्याः स्यापयतः प्रक्रमाद्धर्मे एव यासां सदृशोऽश्लेषो-अबन्धनं न च नैवास्ति, कोऽर्थः यः स्वयं धर्मेवान् विधिपरिवर्त्तनेनार्या धर्मे स्यापयति तस्यार्यासदृशमन्यत् कर्म(र्मे)बन्धस्थानमुपलक्षणत्वात्कर्मनिर्जरास्थानं च नैवास्तीत्यर्थः, तथा चोक्तं-निशीथपंचदशो-

देशकभाष्यचूर्णयोः प्रलम्बाधिकारे—“पुच्छ सहुभीअपरिसो, चउभंगे पढमगे अणुण्णातो । सेसतिगे नाणुण्णा, गुरुगा परियट्टणे जं च ॥१॥ एत्थं सीसो पुच्छति, जं सुत्तं दोण्हवि वग्गाण दोसु खित्तेसु त्ति एत्थ पुढो ठित्ताणं संजतीणं वा दुक्खं वावारो बुज्झति, दोसदंसी य पुढो खित्ते उवेह जतो अदोसा समुपज्झति, तं न वेत्तव्वं आगमे य पवावेज्जा, अतो संसतो किं परि-यट्टियवाओ न परियट्टियवाओ ? आयरिओ भणइ-नत्थि कोइ नियमो जहा अवस्सं परियट्टियवाओ न व त्ति, जइ पुण पवावेच्चा नायओ परियट्टति तो महतीए जिज्जराए वट्टति, अह अण्णायओ पालेइ तो अतिमहामोहं पकुट्ठइ दीहं संसारं णिवत्तेइ, तो केरिसेण परियट्टियवाओ ? को वा परियट्टणे विधी ? अतो भणति, सहू भीयपरिसो त्ति एतेहिं दोहिं पदेहिं चउभंगो कायवो-सहू भीयपरिसो ? सहू अभीयपरिसो २ असहू भीयपरिसो ३ असहू अभीतपरिसो ४ धितिवल-संपण्णो इंदियनिग्गहसमत्थो धिरचित्तो य आहारोवधिवेत्ताणि य तप्पाउग्गणि उप्पाएउं समत्थो एरिसो सहू, जरस सवो साहुणिवग्गो भया न किंचि अकिरियं करेति भया कं पति एसो भीतपरिसो, एत्थ पढमभंगिच्छरस परियट्टणं अणुण्णायं, सेसेसु तिसु भंगेसु नाणुण्णायं, अह परियट्टति तो चउगुरुं ‘परियट्टणे जं च’ त्ति वितियभंगिच्छो अपणा सहू परं अभीतपरिस-त्तणओ जं ताओ सच्छंदपयाराओ काहिंति तं पावति, ततियभंगिच्छो पुण असहूभीतत्तणओ तासिं अंगपच्चंगसंठाणचारुल्लविय-पेहिंय दट्ठुं जं समायरति तं पावति, चरिमे य वितियततियभंगदोसा दट्ठवा । पढमभंगिच्छो जति पुण पवावेती, जावल्लीवाइ ताओ पालेति । अणासति कप्पेवि हु, गुरुगा जं निज्जरा विउला ॥ २ ॥ ‘जति’ त्ति अब्भुवगमे किमब्भुवगच्छति, ताओ पवावेवं जति ता पवावेति तो विधीए जावल्लीवं परियट्टति, ‘पुण’ त्ति विसेसणे किं विसेसेति इमं सो पढमभंगिच्छो जइ

जिणकण्णं पडिवज्जिउकामो अण्णं च अज्जाओ परिअट्ठियवाओ तो किं करेउ ? जइ अत्थि गच्छे अन्नो परिअट्ठगो तो चिर-
दिक्खिस्सयाओ अहिणवाओ दिक्खेउं तस्स सम्पेउं जिणकण्णं पडिवज्जउ, अहं नत्थि अन्नो परिअट्ठगो तो मा जिणकण्णं
पडिवज्जउ ताओ चिय परिअट्ठउ एवं विसेसेति किं एवं भन्नइ, उच्यते—अन्नवट्ठावगस्सासति जति जिणकण्णं पडिवज्जति
तो चउगुरुणा । अण्णं च जिणकण्णपट्ठिअस्स जा निज्जरा तओ विधीए संजतीउ अणुपालेत्तस्स विउल्लतरा णिज्जरा भवतीति ।^{१२}
तथाऽत्र प्रसङ्गतो निशीयाष्टमोद्देशकभाष्यचूर्णीगतः साधुभिः सार्धं साध्वीविहारविधिर्यथा—“इदानीं गच्छस्स आणण चि
दां—पडिलेहिए अ खित्ते, संजतिवग्गस्स आणणा होइ । निक्कारणंमि मग्गउ, कारणि पुरओ व समं वा ॥ १ ॥ जया
खेत्ताओ खेत्तं संजतीउ संचारिज्जंति तदा निब्भए—निराबाधे साहू पुरतो ठितो ताओ अ मग्गतो ठिता, आगच्छंति, भया-
इकारणे पुण साहू पुरतो मग्गतो पक्खा पक्खिअं वा समंतओ वा ठिता गच्छंति ॥१॥ निप्पच्चवाइसंबंधि भावितो गणहरो
एवितइतो । नेति भये पुण सत्थेण सद्धिं कयकरणसहिओ वा ॥ २ ॥ संजतीणं संबंधिणो जे संजया तेहिं सहितो गण-
धरो अप्पवित्तिओ अप्पवित्तिओ वा निप्पच्चवाए नेति, सपच्चवाए सत्थेण सद्धिं नेति, जो वा संजओ सहस्सजोही सत्थे
वा कयकरणो तेण सहितो नेति ॥२॥ उभयद्वा विणिविट्ठं मा पेत्थे समणि तेण पुरवेगे । तं उ न जुज्जइ अविणयविरुद्धउभयं
च जयणाए ॥३॥ एगे आयरिया भणंति पुरतो वि ठिता संजतीउ गच्छंतु किं कारणं, आह—काइअसणाविणिविट्ठं संजतं
मा वइणीपेत्थिहि चि । सोवा वइणि तम्हा पुरतो गच्छंतु तं न जुज्जति ॥ कम्हा तासिं अविणतो भवति लोगविरुद्धं च
तम्हा उभयं जयणाए करेत्त का जयणा ? जत्थ एगे काइअसणं वोसिरति, तत्थ सन्वेवि चिद्धंति, ततो सन्वेवि चिद्धंते

ददुं मगओ चैव चिद्वृत्ति, ताओ वि पिद्वृत्तो सरीरचितं करेति एवं दोसा न भवतीति ।” अयं च साध्वीविहारविधिवृहत्कल्प-
वृत्तिप्रथमखण्डप्रान्तेऽप्यस्ति । तथा साधुसाध्वीनामेकत्र स्थानाद्याश्रित्य स्थानाङ्गपञ्चमस्थानकेऽप्युक्तं, यथा-” पंचहिं
ठाणेहिं निगंथा य निगंथीओ य एगंतओ ठाणं वा सेज्जं वा निसीहियं वा चैयमाणे नाइक्कमंति, तं जहा-अथेगइआ
निगंथा य निगंथीओ य एगं महं आगामिअं छिन्नावायं दीहमद्धमडविमणुपविट्ठा, तत्थेगयतो ठाणं वा सेज्जं वा निसीहिअं
वा चेअमाणे नाइक्कमंति ? , अथेगइया निगंथा य निगंथीओ य गामंसि वा नगरंसि वा जाव रायहारणिसि वा वासं
उवागया एगइया जत्थ उवस्सयं लभंति एगइआ णो लभंति तत्थेगयतो ठाणं वा जाव नाइक्कमंति २, अथेगइया निगंथा
य निगंथीओ य नागकुमारारावासंसि वा सुवन्नकुमारारावासंसि वा वासं उवागया तत्थेगयओ जाव नाइक्कमंति ३, आमोसगा
दीसंति ते इच्छंति निगंथीओ चीवरपडिआए पडिगाहित्तए तत्थेगयओ जाव नाइक्कमंति, ४, जुवाणा दीसंति ते इच्छंति
निगंथीओ मेहुणपडिआए पडिगाहित्तए तत्थेगयओ ठाणं वा जाव नाइक्कमंति ५, इच्चेतेहिं पंचहिं ठाणेहिं जाव नाइक्कमंति-
तथा पंचहिं ठाणेहिं समणे निगंथे अचेलए सचेलिआहिं निगंथी हिं सद्धिं संवसमाणे नाइक्कमंति, तं जहा खित्तचित्ते समणे
निगंथे निगंथेहिं अविज्जमाणेहिं अचेलए सचेलिआहिं निगंथीहिं संवसमाणे नाइक्कमइ ? , एवमेतेणं गमएणं दित्तचित्ते
२, जक्खाइट्ठे ३, उम्मायपत्ते ४, निगंथी पवाविए समणे निगंथेहिं अविज्जमाणेहिं अचेलए सचेलिआहिं निगंथीहिं सद्धिं
संवसमाणे नाइक्कमंति ५ । ” इति, गाथाछन्दः ॥७०॥ पूर्वपार्थीधिकारे ‘जइवि सयं थिरचित्तो’ इत्यादिना कस्यचिदार्यया
रागादिप्रादुर्भावेन चारित्रभ्रंशोऽपि स्यादित्युक्तमथ बाङ्मात्रेणापि भ्रष्टचारित्रस्य दण्डप्रतिपादनद्वारेण प्रस्तुतमेवाह-

वायामित्तेण वि जत्थ, भट्टचारिअस्स निगहं विहिणा । बहुलद्धिजुअस्सावी, कीरइ गुरुणा तयं गच्छं ७१
 व्याख्या-वाङ्मात्रेणापि किं पुनः कायेनेत्यपि शब्दार्थः, यत्र गच्छे भ्रष्टचरितस्य-खण्डितचारित्रस्य साधोः 'निगहं'
 ति, नपुंसकत्वं प्राकृतत्वात्, निग्रहो-दण्डो विधिना आगमोक्तप्रकारेण, कथम्भूतस्य बहुलब्धियुतस्यापि-आमर्षौषध्याद्यने-
 कलब्धिसमन्वितस्यापि क्रियते-विधीयते गुरुणा आचार्येण क्षुल्लकस्येव पित्रा स गच्छः स्यादिति क्षुल्लकसम्बन्धश्चायम्-

वसन्तपुरे देवप्रियः श्रेष्ठी, यौवने भार्या मृता, पुत्रेणाष्टवार्षिकेण सह प्रव्रजितः । इतश्च स क्षुल्लकः परीषहैर्बाध्यमानो
 वक्ति-तात ! न शक्नोमि भिक्षाटनं कर्तुं, ततः पिता आनीय दत्ते, एवं भूमौ न संतारयितुं शक्नोमि, ततः पिता फल-
 कर्मर्पयति, एवं लोचस्थाने क्षौरं कारयति, प्रक्षालयत्यङ्गं प्रासुकनीरेण, पुनर्वक्ति तात ! न शक्नोमि ब्रह्मव्रतं पालयितुं,
 ततोऽयोग्योऽयमिति पित्रा निष्काशितः, मृत्वा महिषो जातः, पिता चारित्रमाराध्य देवो जातः, अवधिना सुतं महिषं
 पश्यति, सार्थवाहरूपं कृत्वा तं महिषं गुरुभारं वाहयन् तात ! न शक्नोमीत्यादिपूर्वभवोक्तं पुनः पुनः कथयन् स्मारयति,
 तस्य जातिस्मरणं उत्पन्नम्, गृहीतानश्वनो महिषो मृत्वा वैमानिकदेवो जात इति क्षुल्लककथा । अत्राधिकारात् आमर्षौषध्या-
 दिलब्धस्वरूपं लिख्यते-

आमोसहि १ विण्णोसहि २ खेलोसहि ३ जल्लओसही ४ चैव । सवोसहिंसंभिन्ने ६, ओही ७ रिउ ८ विउल्लमइ-
 लद्धी ९ ॥१॥ चारण १० आसीविस ११ केवली अ १२, गणधारिणो अ १३ पुवधरा १४ । अरिहंत १५ चक्कवी १६,
 बल्लदेवा १७ वासुदेवा १८ य ॥ २ ॥ खीरमहुसप्पिआसव १९-कोट्टयसुद्धी २० पयाणुसारी य । तह वीयबुद्धि २२

तेयग २३-आहारग २४ सीयलेसा य २५ ॥ ३ ॥ वेडविदेहलद्धी २६, अक्सीणमहाणसी २७ पुलगा य २८ । परिणाम-
तत्रवसेर्ण, एमाई हुति लद्धीओ ॥ ४ ॥ इह लब्धिशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धात् ' आमोसहिलद्धि ' ति आमर्शो-हस्तादिना
स्पर्शः औषधिर्यस्य स आमर्षौषधिस्तस्य स एव वा लब्धिलब्धिमतोरभेदविवक्षणाल्लब्धिः-सम्पदामर्षौषधिरैवमग्रेऽपि ज्ञेयम्
१ । ' विष्णोसहि ' ति विष्णु-उच्चारः पुरीषमिति यावत् औषधिर्यस्य स तथा तस्य स एव वा लब्धिः विष्णुडौषधिलब्धिः २ ।
'खेलोसहि'ति खेलः-श्लेषः ३ । 'जल्लोसहि' ति जल्लः-कर्णदन्तनासिकानयनजिह्वोद्भवः शरीरसम्भवश्च मलः ४ । 'सर्वोसहि' ति
सर्वे विष्णुभूतकेशनखादय उक्ता अनुक्ताश्च औषधयो यस्य स तथा, उक्तं च योगशास्त्रप्रथमप्रकाशवृत्तौ श्रीहेमचन्द्रसूरिपादैः—
“ योगिनां कायसंस्पर्शः, सिञ्चन्निव सुधारसैः । क्षिणोति तत्क्षणं सर्वा-नामयानामयाविनाम् ॥ १ ॥ योगिनां योगमाहा-
त्म्यात्, पुरीषमपि कल्पते । रोगिणां रोगनाशाय, कुमुदामोदशालि च ॥ २ ॥ तथाहि योगमाहात्म्या-द्योगिनां कफविन्दवः ।
सनत्कुमारोदेरिव, जायन्ते सर्वरूक्छिदः ॥ ३ ॥ मलः किल समास्त्रातो, द्विविधः सर्वदेहिनाम् । कर्णेनेत्रादिजन्मैको, द्विती-
यस्तु वपुर्भेदः ॥ ४ ॥ योगिनां योगसम्पत्ति-माहात्म्याद् द्विविधोऽपि सः । कस्तूरिका परिमलो, रोगहा सर्वरोगिणाम् । ५ ॥
नखाः केशा रदाश्चान्य-दपि योगिशरीरगम् । भजते भेषजीभाव-मिति सर्वौषधिः स्मृता ॥ ६ ॥ तथाहि तीर्थनाथानां, योग-
भुञ्जन्नुत्तिनाम् । देहास्थिशकलस्तोमः, सर्वस्वर्गेषु पूज्यते ॥ ७ ॥ ” किञ्च-भेदघुक्तमपि वारि यदङ्गसङ्गमात्राद्वादीगतमपि
सर्वरोगहरं भवति, तथा विषमूर्च्छिता अपि यदीयाङ्गसङ्गिवातस्पर्शादेव निर्विषी भवन्ति, विषसम्पृक्तमप्यन्नं यन्मुखप्रविष्ट-
मविषं भवति, महाविषमव्याधिबाधिता अपि यद्वचः श्रवणमात्राद्दर्शनमात्राच्च वीतविकारा भवन्ति, एषः सर्वोऽपि सर्वौष-

धिप्रकार इति ५। तथा 'संभिन्ने'ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् सम्भिन्नश्रोतो लब्धिः सम्भिन्नानि-एकैकशः सर्वविषयैः संगतानि श्रोतांसि-इन्द्रियाणि यस्य स तथा तस्य लब्धिः सम्भिन्नश्रोतो लब्धिः, उक्तञ्च-“सर्वेन्द्रियाणां विषयान्, गृणहात्ये-कमपीन्द्रियम् । यत्प्रभावेण सम्भिन्न-श्रोतोलब्धिस्तु सा मता ॥ १ ॥” ६, तथा 'ओहि' ति अवधिज्ञानलब्धिमूर्तद्वय-विषयं ज्ञानम्, उक्तञ्च-“द्रव्याणि मूर्तिमन्त्येव, विषयो यस्य सर्वतः । नैयत्यरहितं ज्ञानं, तत्स्यादवधिलक्षणम् ॥ १ ॥” ७ तथा ऋजुमतिलब्धिरद्धतृतीयोच्छ्रयाद्गुलन्यूनमनुष्यक्षेत्रवर्तिसञ्ज्ञिषञ्चेन्द्रियमनोद्रव्यप्रत्यक्षीकरणहेतुर्मनःपर्यायज्ञानभेदः, विपुलमतिलब्धिस्तु विशुद्धतरः सम्पूर्णमनुष्यक्षेत्रवर्तिसञ्ज्ञिषञ्चेन्द्रियमनोद्रव्यप्रत्यक्षीकरणहेतुर्मनःपर्यायज्ञानभेद एव, उक्तञ्च-स्यान्मनःपर्ययोज्ञानं, मनुष्यक्षेत्रवर्तिनाम् । प्राणिनां समनस्कानां, मनोद्रव्यप्रकाशकम् ॥ १ ॥ ऋजुश्च विपुलश्चेति, स्यान्मनःपर्ययो द्विधा । विशुद्धचमतिपाताभ्यां, विपुलस्तु विशिष्यते ॥ २ ॥ ८, ९, तथा 'चारण'ति अतिशयचरणाश्चार्णास्ते च द्विधा, जंघाचारणा विद्याचारणाश्च, अथवाऽन्येऽपि बहुभेदाश्चरणा भवन्ति, तथा चोक्तं योगशास्त्रवृत्तावेव “द्विविधाश्चरणा ज्ञेया, जंघाविद्योत्थशक्तिः । तत्राद्या रुचकद्वीपं, यान्त्येकोत्पातलीलया ॥ १ ॥ वलंतो रुचकद्वीपा-देकेनोत्पत्तेन ते । नन्दीश्वरे समायान्ति, द्वितीयेन यतो गताः ॥२॥ ते चोर्द्ध्वगत्यामेकेन, समुत्पत्तनकर्मणा । गच्छन्ति पाण्डुकवर्नं, मेरुशैलशिरःस्थितम् ॥ ३ ॥ ततोऽपि वलिता एको-त्पातेनायान्ति नन्दनम् । उत्पातेन द्वितीयेन, प्रथमोत्पात-भूमिकाम् ॥ ४ ॥ विद्याचारणास्तु गच्छ-न्त्येकेनोत्पातकर्मणा । मानुषोत्तरमन्येन, द्वीपं नन्दीश्वराह्वयम् ॥५॥ तस्मादायान्ति चैकेनोत्पातेनोत्पत्तिता यतः । यान्त्यायान्त्यूर्ध्वमार्गेऽपि तिर्यग्यानक्रमेण ते ॥६॥” अन्येऽपि बहुभेदाश्चरणा भवन्ति,

तद्यथा-आकाशगामिनः पर्यङ्कासनावस्थानिषण्णाः कायोत्सर्गशरीरा वा पादोत्क्षेपनिक्षेपक्रमादिना व्योमचारिणः । केचिन् जल १ जङ्घा २ फल ३ पुष्प ४ पत्र ५ श्रेण्यद्ग्निशिखा ७ धूम ८ नीहारा ९ वक्ष्याय १० मेघ ११ वारिधारा १२ मर्कटकतन्तु १३ ज्योतीरश्मि १४ पवनाद्यालम्बनगतिपरिणामकुशलाः १५, जलमुपेत्य वापीनिम्नगासमुद्रादिष्वप्यायिक-जीवाणविराधयन्तो जले भूमाविव पादोत्क्षेपनिक्षेपकुशला जलचारणाः १, सुव उपरि चतुरङ्गुलप्रमिते आकाशे जङ्घानिक्षेपो-त्क्षेपनिपुणा जङ्घाचारणाः २, नानाद्रुमफलान्युपादाय फलाश्रयप्राण्यविराधनेन फलतले पादोत्क्षेपनिक्षेपकुशलाः फलचारणाः ३ नानाद्रुमलताशुल्मपुष्पाण्युपादाय पुष्पसूक्ष्मजीवानविराधयन्तः कुसुमतलदलवलम्बनसङ्गतयः पुष्पचारणाः ४, नाना वृक्ष-शुल्मवीरुल्लताविताननानामवालतरुणपल्लवालम्बनेन पर्णसूक्ष्मजीवानविराधयन्तश्चरणोत्क्षेपपटवः पत्रचारणाः ५, चतुर्योजनशतो-च्छ्रितस्य निषधस्य नीलस्य वाऽद्रेष्टुकच्छिन्नां श्रेणिमुपादायोपर्यधो वा पादनिक्षेपोत्क्षेपपूर्वकुसुत्तरणावतरणनिपुणाः श्रेणि-चारणाः ६, अग्निशिखामुपादाय तेजःकायिकानविराधयन्तः स्वयमदहमानाः पादविहारनिपुणा अग्निशिखाचारणाः ७, धूमवर्त्तिरश्मीनामूर्द्धगां वा आलम्ब्यास्खलितगमनारकन्दिनो धूमचारणाः ८, नीहारमवष्टभ्याप्यायिकपीडामजनयन्तो गतिमसङ्क्रान्तुवाना नीहारचारणाः ९, अवक्षायमाश्रित्य तदाश्रयजीवानुपरोधेन यान्तोऽवक्षायचारणाः १०, नभोवर्ध्मेन प्रवित्तजलधरपटलपटास्तरणे जीवानुपयातिचङ्क्रमणप्रभवो मेघचारणाः ११, प्रावृषण्यादिजलधरादेर्विनिर्गतवारिधारावलम्ब-नेन प्राणिपीडामन्तरेण यान्तो वारिधाराचारणाः १२, कुब्जवृक्षान्तरालभाविनभःप्रदेशेषु कुब्जवृक्षादिसम्बद्धमर्कटकतन्तवा-

१ प्रचलित प्र०

लम्बनपादोद्धरणनिक्षेपावदाता मर्कटकतन्तुच्छन्दन्तो यान्तो मर्कटकतन्तुचारणाः १३, चन्द्रार्कग्रहनक्षत्राद्यन्यतमज्योतिर-
त्रिमसम्बन्धेन भ्रुवीवपादविहारद्वुशला ज्योतिरक्षिमचारणाः १४, पवनेष्वनेकदिग्मुखोन्मुखेषु प्रतिलोमानुलोमवर्त्तिषु तत्पदेशाव-
लीमुपादाय गतिमस्खलितचरणविन्यासमारकन्दन्तो वायुचारणाः १५, इति चारणाश्च सातिरेकानि सप्तदशयोजनसहस्राणि
ऊर्ध्वमुत्पत्य पश्चात्तिर्यग्गच्छन्ति, उक्तञ्च समवायांगे, “ इमीसेणं रयणणभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ
साइरेगाई सत्तरसजोअणसहस्साई उड्डं उप्पइत्ता तओ पच्छा चारणाणं तिरियगती पवत्तति त्ति” १० । तथा आशीविषलब्धिः
-निग्रहानुग्रहसामर्थ्यं यदाह-“ तपश्चरणमाहात्म्यात्, गुणादितरतोऽपि वा । आशीविषाः समर्थाः स्युः, निग्रहेऽनुग्रहेऽपि च
॥ १” ॥ ११ । तथा केवलिलब्धि १२, गणधरलब्धि १३, पूर्वधरलब्धि १४, अर्हल्लब्धि १५, चक्रवर्त्तिलब्धि १६, बल-
देवलब्धि १७, वासुदेवलब्धयः प्रतीताः १८ । ‘स्त्रीरमहुसपिआसव’ त्ति पुण्ड्रेषुचारिणीनां गवां लक्षस्य क्षीरमद्धार्द्धिकमेण
दीयते यावदेकस्याः क्षीरं तत् चातुरिक्यमित्यागमे गीयते तदिह क्षीरं ज्ञेयम्, मध्वाद्यप्यजीवसम्पातितर्करादि किञ्चिद्विशिष्टं
द्रव्यं ज्ञेयम्, ततो येषां पात्रपतितं कदम्बमपि क्षीरमधुसर्पीरसवीर्यविपाकं जायते, वचनं वा शारीरमानसदुःखप्राप्तानां देहिनां
क्षीरादिवत्सन्तर्पकं भवति, ते क्षीराश्रवा मध्वाश्रवाः सर्पिराश्रवा उपलक्षणत्वादमृताश्रवा इक्षुरसाश्रवाश्च १९ । तथा ‘कोट्ट-
बुद्धि’ त्ति कोष्ठबुद्धयः कोष्ठागारिकस्थापितानामसङ्कीर्णानामविनष्टानां भूयसां धान्यबीजानां यथा कोष्ठेऽवस्थानं तथा परो-
पदेशादवधारितानां श्रोतानामर्थग्रन्थबीजानां भूयसामनुस्मरणमन्तरेणाविनष्टानामवस्थानात् कोष्ठबुद्धयः २० । तथा ‘पया-
णुसारि’ त्ति पदानुसारिणस्त्रिधा अनुश्रोतः पदानुसारिणः १ प्रतिश्रोतः पदानुसारिणः २ उभयपदानुसारिणश्च ३, तत्रा-

दिपदस्यार्थं ग्रन्थं च परत उपश्रुत्य आ अन्त्यपदादर्थग्रन्थविचारणसमर्थपटुतरमतयोऽनुश्रोतः पदानुसारिबुद्ध्यः, अन्त्यपद-
 स्यार्थं ग्रन्थं च परत उपश्रुत्य ततः प्रातिकूल्येनादिपदादाअर्थग्रन्थविचारपटवः प्रतिश्रोतः पदानुसारिबुद्ध्यः, मध्यपदस्यार्थं
 ग्रन्थं च परकीयोपदेशादधिगम्याद्यन्तावधिपरिच्छिन्नपदपदसमूहप्रतिनियतार्थग्रन्थोदधिसमुत्तरणसमर्थसाधारणातिशय-
 पटुविज्ञाननियता उभयपदानुसारिबुद्ध्यः २१ । ? 'तह वीयबुद्धि' चि तथा बीजबुद्ध्यः उत्कृष्टसुमतीकृते क्षेत्रे
 क्षित्युदकाद्यनेककारणविशेषापेक्षं बीजमनुपहतं यथाऽनेकबीजकोटीप्रदं भवति तथैव ज्ञानावरणादिक्षयोपशमातिशयप्रति-
 लम्भादेकार्थबीजश्रवणे सति अनेकार्थबीजानां प्रतिपत्तारो बीजबुद्ध्यः बीजबुद्धिरेकपदार्थावगमादनेकार्थानामवगन्ता,
 पदानुसारी त्वेकपदावगमात् पदान्तराणामवगन्तेति विशेषः २२ । तथा 'तेयग' चि तेजोलेख्यालब्धिः क्रोधाधिव्यात् प्रति-
 पन्थिनं प्रति सुखेन विशिष्टतपोजन्यानेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवरतुदहनसमर्थतेजोज्वालामोचनशक्तिः, सा तु यो यमी नित्यं
 षष्ठं तपः करोति पारणके सनखकुल्माषमुष्ट्या जलजुलुकेन चास्ते तस्य षष्मासान्ते सिद्ध्यतीति २३ । तथा 'आहारग' चि
 आहारकलब्धिः—आहारकशरीरकरणशक्तिः, आहारकशरीरं च हस्तप्रमाणमेकरिम्बन् भवे द्विः, संसारे च चतुःकृत्वः, तीर्थकर-
 स्फातिदर्शनाद्यर्थं चतुर्दशपूर्वविदा विधीयते, नानाजीवापेक्षयात्वेकरिम्बन् समये तेषां नवसहस्राणि लभ्यन्ते, अन्तरं जघन्यं समये
 उत्कृष्टं तु षष्मासाः २४ । तथा शीतलेख्यालब्धिरगण्यकारुण्यवशादनुग्राहं प्रति तेजोलेख्याप्रतिघातप्रत्यलंशीततेजोविशेषवि-
 मोचनशक्तिः २५ । तथा 'वेडद्विदेहलद्धि' चि वैक्रियशरीरकरणशक्तिः साचानेकधा, अणुत्व १ महत्त्व २ लघुत्व ३

१ सुकृष्टसुमती, प्र०

गुरुत्व ४ प्राप्ति ५ प्राकाम्ये ६ शिव ७ वशित्व ८ अप्रतिघातित्व ९ अन्तर्धान १० कामरूपित्वादि ११ भेदात्, तत्राणुत्वं-
 अणुशरीरविकरणं येन विसृष्टिद्रमपि प्रविशति, तत्र च चक्रवर्तिभोगानपि भुङ्क्ते १, महत्वं-मेरोरपि महत्तरशरीरकरणसा-
 मर्थ्यं २, लघुत्वं-वायोरपिलघुतरशरीरता ३, गुरुत्वं-वज्रादपि गुरुतरशरीरतया इन्द्रादिभिरपि प्रकृष्टबलैर्दुःसहता ४,
 प्राप्तिः-भूमिस्थस्य अङ्गुल्यग्रेण भेरुपर्वताग्रभाकरादिस्पर्शसामर्थ्यं ५, प्राकाम्यं-अप्सु भूमानिव गमनशक्तिः, तथा अश्विव
 भूमावुन्मज्जननिमज्जने ६, ईशित्वं त्रैलोक्यस्य प्रभुता तीर्थकरत्रिदशेश्वरकृद्धिविकरणं ७, वशित्वं-सर्वजीवशीकरणलब्धिः
 ८, अप्रतिघातित्वं-अद्रिमध्येऽपि निःसङ्गगमनम् ९, अन्तर्धानं-अदृश्यरूपता १०, कामरूपित्वं-युगपदेव नानाकाररूपविक-
 रणशक्तिः ११ । २६ । तथा 'अक्षवीणमहाणस'त्ति अक्षीणमहानसो महानसं-अन्नपाकस्थानं तदाश्रित्वाद्राद्धानमपि महान-
 समुच्यते, ततश्च येषामसाधारणान्तरायक्षयोपशमादल्पमात्रमपि पात्रपतितमन्नं गौतमादीनामिव पुरुषशतसहस्रेभ्योऽपि
 दीयमानं स्वयमेवाभुक्तं न क्षीयते, ते अक्षीणमहानसाः, उक्तं च-“ अक्षवीणमहाणसिआभिक्षवं जेणाणिअं पुणो तेण ।
 परिभुत्तं चिय खिज्जइ बहुएहि वि न पुण अन्नेहि ॥ १ ॥ ” उपलक्षणत्वादक्षीणमहालयाश्च ते च यत्र परिमितभूप्रदेशेऽव-
 तिष्ठन्ते, तत्रासङ्ख्याता अपि देवास्तिर्यश्चो मनुष्याश्च सपरिवाराः परस्परवाधारहितास्तीर्थकरपर्षदीव सुखमासते इति
 २७ तथा “ पुलाग ’ त्ति पुलाकाः-पुलाकलब्धियुक्ता ये संघादिकार्ये चक्रवर्त्तिनमपि चूर्णयेयुः, उक्तं च-भगवतीवृत्तौ
 “ संघाइयाण कज्जे, चुण्णिज्जा चक्कवट्ठिमवि जीए । तीए लद्धीइ जुत्तो, लद्धिपुलाओ मुणयेवो ॥ १ ॥ ” २८ । एवमेता
 अष्टाविंशतिसङ्ख्या आदिशब्दादन्याश्च मनोवाक्यावलिलब्ध्यादयो जीवानां शुभशुभतरशुभतमपरिणामवशादसाधारणतपः

प्रभावाच्च नानाविधा लब्धयः—ऋद्धिविशेषा भवन्ति, तत्र प्रकृष्टज्ञानावरणवीर्यान्तरायक्षयोपशमविशेषेण वस्तूद्धृत्यान्तर्मुहूर्त्तेन सकलश्रुतोद्ध्यवगाहनावदातमनसो मनोविलिनः १। अन्तर्मुहूर्त्तेन सकलश्रुतवस्तूच्चारणसमर्था वाग्वलिनः, अथवा पदवाक्यालङ्कारोपेतां वाचमुच्चैश्चारयन्तो अविरहितवाक्क्रमा अहीनकंठा वाग्वलिनः २। वीर्यान्तरायक्षयोपशमाविर्भूतासाधारणकायबलत्वात् प्रतिमया अवतिष्ठमानाः श्रमक्लमविरहिता वर्षमात्रप्रतिमाधरा बाहुबलिप्रभृतयः कायबलिनः ३। तथा प्रकृष्टश्रुतावरणवीर्यान्तरायक्षयोपशमाविर्भूतासाधारणमहाप्रज्ञद्विलाभा अनधीतद्वादशाङ्गचतुर्दशपूर्वा अपि सन्तो यमर्थं चतुर्दशपूर्वी निरूपयति तस्मिन् विचारकृच्छ्रेष्यर्थेऽतिनिपुणप्रज्ञाः प्राज्ञश्रमणाः, अन्ये अधीतदशपूर्वा राहिणीप्रज्ञहत्यादिमहाविद्यादिभिरद्भुष्टप्रसेनिकादिभिरल्पविद्यादिभिश्चोपनतानां भूयसीनामृद्धीनामवशगा विद्यावेगधारणाद्विद्याधरश्रमणा इत्यादि। तथा भवसिद्धि-अपुरिप्साणं, एयाओ हुंति भणिअलद्धीओ। भवसिद्धिअमहिलाणवि, जत्तिय जायंति ते बुच्छं ॥ १ ॥ ” अरिहंते ? चक्कि २ केसव ३—बल ४ संभिन्ने य ५ चारणे ६ पुवा ७। गणहरं ८ पुलाय ९ आहारं च १०, न हु भवियमहिलाणं ॥ २ ॥ अभवियपुरिसाणं पुण, दस पुविच्छा उ केवलितं च ११। उज्जुमई १२ विउलमई १३ तेरस एयाउ नहु हुंति ॥ ३ ॥ अभवियमहिलाणं पुण, एयाउ न हुंति भणियलद्धीओ १३। महुखीरासवलद्धीवि, नेव सेसा उ अविरुद्धा ॥४॥ ” इति लब्धिस्वरूपं प्रवचनसारोच्चार-योगशास्त्रवृत्त्याद्यवलोक्य लिखितमिति, गाथाछन्दः ॥ ७१ ॥ अथ सन्निध्याद्यनेक-दोषपरिवर्जनं गुणप्रतिपत्तिं चासाधारणां प्रतिपादयन् गाथात्रयेण गच्छत्वमेव समर्थयति—

जत्थ य संनिहिउक्खल-आहडमाईण नामगहणे वि । पूर्वइकम्मा भीता, आउत्ता कप्पतिप्पेसु ॥ ७२ ॥

मउए निहुअसहावे, हासदविविज्जिए विगहमुक्के। असमंजसमकरंते, गोअरभूमट्ट विहरंति ॥ ७३ ॥
मुणिणं नाणाभिग्गह-दुक्करपच्छित्तमणुच्चरंताण। जायइ चित्तचमक्कं, देविंदाणं पि तं गच्छं ॥ ७४ ॥

व्याख्या-यत्रेति प्रतिवाक्यं सम्बन्धनीयम्, चः संयुच्ये सन्निधिनिशायामशनादिधारणं, 'उक्खड'त्ति औद्देशिकं आ-
हृतं-अभ्याहृतं आदिशब्दात्पूतिकर्मव्यतिरिक्ता दोषाः पूतिकर्मणः पृथगुक्तत्वात्, एतेषां नामग्रहणेऽपि सति तथा 'पूति-
कम्म'त्ति पूतिकर्मदोषाच्च यत्र गच्छे मुनयो भीताः-पापभीरुतया भयवन्तो भवन्ति, तत्र सन्निधिविषये किञ्चिन्निशीथैका-
दशोद्देशकोक्तमुच्यते, "जे भिक्खू असणं वा पाणं वा खाइमं वा दिया पडिगाहेत्ता दिया भुंजइ १, जे भिक्खू
असणं वा ४ दिया पडिगाहेत्ता राओ भुंजइ २, जे भिक्खू असणं वा ४ राओ पडिगाहेत्ता दिया भुंजइ ३, जे भिक्खू असणं
वा ४ राओ पडिगाहेत्ता राओ भुंजइ ४, चउसुवि भंगेसु आणादिया य दोसा चउसुहं च पच्छित्तं तवकालविसेसियं
दिज्जंति । तथा जे भिक्खू पारियासियं पिप्पल्लिं वा पिप्पल्लिचुण्णं वा मिरियं वा मिरियचुण्णं वा सिंगेबेरं वा सिंगेबेरचुण्णं
वा विलं वा लोणं उन्निभयं वा लोणं आहारेइ आहारंते वा साइज्जइ ॥ अस्य चूर्णिः-पारियासियं णाम-राओ पंज्जुसियं
अभिण्णा पिप्पली सा एव सुहुमा भेदकया चुण्णा, एवं मिरियसिंगेबेरं-सुंठी, जत्थ विसए लोणं नत्थि तत्थं
ऊसो पच्चइ तं विललोणं भन्नति, उन्नेतिमं पुणं सयंरुहं जहा सामुहं सिंघवं वे"त्यादि । तथा बृहत्कल्पपञ्चमोद्देशकप्रान्ते-
प्युक्तं, यथा "नो कप्पति निर्मंथाण वा २ पारिवासिअस्स आहारस्स जाव तयप्पमाणमिप्पत्तमवि भूइप्पमाणमिप्पत्तमवि तो-

अचिदुपमाणमित्तमवि आहारं आहारित् ए नन्नस्य आगाढेसु रोगायंकेसु ॥”ति एतद्वृत्तिलेशो यथा—“ त्वक्प्रमाणमात्रं नाम-
तिलतुपत्रिभागमात्रं तच्चाशनस्य घटते, भूतिप्रमाणमात्रं सक्तुकादीनां, तोयविन्दुप्रमाणमात्रं पानकस्य, इदमेवापवदति आगाढेभ्यो
रोगांतंकेभ्योऽन्यत्र न कल्पते” तेषु पुनः कल्पते इति सूत्रार्थः। अथ निर्युक्तिविस्तरः—“ परिवासिआहारस्स मगणे”त्यादि
बहुस्ति परं किञ्चिद्विहित्यते—“ मिच्छता संचइए, विराहणा सत्तुपाणजईओ । संसुच्छणा य तक्कण, दवे अ दोसा इमे
हुंति ॥ १ ॥ अशनादिपरिवास्यमानं दृष्ट्वा शैक्षोऽन्यो वा मिथ्यात्वं गच्छेत्, उड्डाहं वा कुर्यात् अहो अमी असंचयिकाः,
परिवासिते तु संयमात्मविराधना भवति, सक्तुकादिषु धार्यमाणेषु ऊरुणिकादयः प्राणजातयः सम्मूर्च्छन्ति, पूषलिकादिषु
लालादिसम्मूर्च्छना च भवति, उंदरो वा तत्र तर्कणं—अभिलाषं कुर्वन् पार्श्वतः परिभ्रमन् मार्जारदिना भक्ष्यते, एवमादिकां
संयमविराधना, आत्मविराधना च, तत्राशनादौ लालाविषः सर्पो लालं मुञ्चेत्, त्वग्निषो वा जिघ्रन् निःश्वासेन
विपीकुर्यात् उंदरो वा लालं मुञ्चेत्, द्रवे चाहारे एते वक्ष्यमाणा दोषा भवन्तीत्यादि ।” अथ औद्देशिकमोयविभाग-
भेदाद् द्विधा, तत्र स्वार्थमग्निज्वालनस्थाल्यारोपणादिकपाकाधारस्मै यः कश्चिदागमिष्यति, तस्य दानार्थं यः क्रियानपि
भागः कल्पते तदौघौद्देशिकं विभागौद्देशिकं तु उद्दिष्टं १ कृतं २ कर्म ३ ति मूलभेदानां प्रत्येकं उद्देशसमुद्देशादेशसमादेशरू-
पोत्तरभेदद्विदशविधं यथा उद्दिष्टोद्देशं १ उद्दिष्टसमुद्देशं २ उद्दिष्टादेशं ३ उद्दिष्टसमादेशं ४ कृतोद्देशं ५ कृतसमुद्देशं ६ कृतादेशं ७
कृतसमादेशं ८ कर्मोद्देशं ९ कर्मसमुद्देशं १० कर्मादेशं ११ कर्मसमादेशं १२ इति ॥ उत्तरभेदानां अर्थो यथा समस्तार्थिनां
निमित्तं कल्पितमशनाद्युद्देशं १, चरकादीनां निमित्तं विवक्षितमशनादिसमुद्देशं २, निर्ग्रन्थशाक्यतापसगैरिकजीविकानां

निमित्तं कल्पितमशनाद्यादेशं ३, साधूनां निमित्तं कल्पितमशनादिसमादेशं ४, तत एवं योजना विवाहादिप्रकरणे स्वजनादि-
 भुक्तोद्धरितमोदनतीमनदधिमोदकचूर्णादिभक्तं तदवश्यमेव चतुर्णां पूर्वोक्तानां निमित्तमुद्दिशति-मनसा संकल्पयति वाचा
 वा निर्दिशति गृहस्थः, यथा समस्तभिषुकेभ्य इदं दातव्यमित्युद्दिष्टौद्देशिकं १, पाखण्डिकेभ्य इदं दातव्यमिति उद्दिष्टसमुद्दे-
 शिकं २, श्रमणेभ्य इदं दातव्यमित्युद्दिष्टादेशिकं ३, निर्ग्रन्थेभ्य इदं दातव्यमित्युद्दिष्टसमादेशिकं ४, तथा विवाहादिप्रकरणे
 भुक्तोद्धरितमोदनमोदकचूर्णादिकं दधितोमनविकटफाणितनिर्भक्षणघृतादिना तदर्थमेव मिश्रं करम्बकादिलक्षणं कृत्वा मनसा
 संकल्पयति, वाचा वा निर्दिशति, पूर्वोक्तन्यायेन यथा इदं समस्तभिषुकेभ्यो दातव्यमिति कुतोद्देशिकं १, पाखण्डिकेभ्यो
 दातव्यमिति कृतसमुद्देशिकं २, श्रमणेभ्य इदं दातव्यमिति कृतादेशं ३, निर्ग्रन्थेभ्य इदं दातव्यमिति कृतसमादेशं ४, तथा
 च विवाहादिप्रकरणोपभुक्तावशेषं यन्मोदकचूर्णमुद्गौदनानादिकं तदर्थमेवाशितापितगुडादिना पुनर्मोदकादि विधाय मुद्गादीन् वा
 पुनः संस्कृत्य सचित्तजललवणप्रभृतिद्रव्यसन्मिश्रदध्यादिना करम्बकं वा कृत्वा चतुर्णां पूर्वोक्तन्यायेन संकल्पयति निर्दिशति
 च, यथा समस्तभिषुकेभ्यो दातव्यमिदमिति कर्म्मोद्देशिकं १, पाखण्डिकेभ्यो दातव्यमिति कर्म्मसमुद्देशिकं २, श्रमणेभ्यो
 दातव्यमिदमिति कर्म्मोद्देशिकं ३, निर्ग्रन्थेभ्यो दातव्यमिति कर्म्मसमादेशिकं ४मिति । अथ अभ्याहृतमाचीर्णानाचीर्णभेदाद्
 द्विधा, तत्राचीर्णमपि जघन्यमध्यमोक्तुष्टभेदात् त्रिधा, तत्र महत्याम्भोक्तुजनपङ्क्तौ दूरप्रवेशे तथाविधगृहे वा पङ्क्तिस्थित-
 गृहत्रये वा साधुसङ्घाटकस्य भिक्षां जिघृक्षोस्तद्दानार्थं यद्भक्तादि कश्चिद्दस्तशतादानयति तदुक्तुष्टमाचीर्णाभ्याहृतं तत्रोपयोग-
 सम्भवात्, हस्तपरिवर्तरूपं तु जघन्याचीर्णाभ्याहृतं, शेषं तु मध्यममिति । अनाचीर्णं तु हस्तशतात् परतः समानीतं तत्रोप-

योगसम्भवात्, तच्च स्वपरग्राभादिभेदादनेकविधम्, तत्र जलस्थलपथयोरपकायादिसत्त्वोपमर्दनात् संयमविराधना, जलनिमज्जनमकरतन्तुकण्टकाहिचौरश्वापदज्वराद्युत्पादकश्रमादिभ्यस्त्वात्मविराधना । अथ आधाकम्भौदेशिकांतिमत्रिकमिश्रजाताध्यवपूरकान्तिमद्विकभक्तपानपूतिवादरप्राभृतिकलक्षणाऽविशोधिकोटीनामवयवेन मिलित शुद्धमप्यशनाद्यश्चिलवेनेव पूतिकर्म स्यात्, तच्च सूक्ष्मवादरभेदेन द्विविधम्, तत्र शुद्धमप्यशनादिकमाधाकर्मभक्तादिगन्धवाष्पाग्निधूमैः सह मिलितं सूक्ष्मपूतिस्तच्चाचीर्णत्वादशकथपरिहारत्वाच्च न दोषकारि । उपकरणभक्तपानभेदेन वादरमपि द्विविधम्, तत्राधाकर्मिकचुल्लीस्थाल्यादिचट्टकडच्छुकोदुखलिकादिषु गतं शुद्धमप्यशनादि उपकरणपूतिः स्यात्, तत् स्वयोगेन पृथक् संक्रामितं कल्पते, आधाकर्मिकवधारहिंशुलवणजीरकादियुक्तं भक्तपानपूतिः स्यात् । तथा 'आउत्ता कप्पतिप्पेसु'ति आयुक्ता-उद्यताः सावधाना वा यत्र गच्छेसाधवः स्युः कयोः कल्पश्च त्रेपश्च कल्पत्रेपौ तयोः तत्र कल्पो-भोजनानन्तरं पात्रादिधावनरूपः, स च सामान्येन सर्वत्र कल्पसप्तकरूपः विशेषतस्तु जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदेन त्रिधा, कथं ओदनमण्डकयवक्षोदकुलमाषराजमुद्गचवलकचवलिकावृत्तचणकसामान्यचणकनिष्पावतुवरीभसूरमुद्गाद्यलेपकृदाहारे गृहीते सति एकः पात्रस्य मध्ये कल्पो द्वितीयो वहिः तृतीयस्तु सर्वत्रेति कल्पत्रयरूपो जघन्यः १, शाकपेयायवागूद्रवौदनराजमुद्गदाल्यादिसौवीरतीमनाद्यलपलेपकृदाहारे गृहीते सति द्वौ कल्पौ पात्रस्य मध्ये ततो द्वौ वहिः तत एकः सर्वत्रेतिकल्पपञ्चरूपो मध्यमः २, तथा दुग्धदक्षिरीयेतिलघृतगुडपानकादिबहुलेपकृदाहारे गृहीते कल्पत्रयं मध्ये ततो द्वौ वहिः ततो द्वौ सर्वत्रेतिकल्पसप्तकरूप उत्कृष्टः ३, इति वृद्धवादः । हस्ते तु मणिबन्धं

१ राजमाष, प्र० २ यवाकणू प्र०

યાવત્ કલ્પો દેય ઇતિ । ત્રેપો-અપાનાદિક્ષાલનલક્ષણોઽત્ર કિઞ્ચિન્નિશીથસૂત્રચતુર્થોદેશકગતં લિખ્યતે-“ જે ખિવસૂ ૨ સા-
 ણુપાણ ઉચ્ચારપાસવળભૂમિં ન પડિલેહેઈ ન પડિલિહંતં વા સાહજ્જહ ૧ । અસ્ય ચૂર્ણિઃ-સાણુપાઓ ગામ-ચઽભાગાવસે-
 સચરિમા તીણ ઉચ્ચારપાસવળભૂમીઓ પડિલેહેયદ્વાઓ ૧ ॥ જે ખિવસૂ ૨ તઓ ઉચ્ચારપાસવળભૂમિઓ ન પડિલેહેઈ ન પડિલેહંતં
 વા સાહજ્જહ ૨ ॥ જે ખિવસૂ ૨ સુહુર્ગસિ થંડિલંસિ ઉચ્ચારપાસવળં પરિઠવહ પરિઠવંતં વા સાહજ્જહ ॥ ૩ ॥ અસ્ય ચૂર્ણિઃ-
 રયણિપમાણાઓ જં આરઓ તં સુહું તત્થ જો વોસિરહ તરસ માસલહું આણાદિયા દોસા । વિત્થારાયામેણં થંડિલ્લં જં ભવે
 રયણિમેતં । ચઽરંગુલમોગાઠં, જહઞ્ચયં તં તુ વિચ્છિન્નં ॥ ૧ ॥ વિત્થારો-પોહતં આયામો-દગ્ધત્તણં રયણી-હત્થો તમ્માણે ઠિતં રયણિ-
 મિતં જસસ થંડિલસસ ચત્તારિ અંગુલા અહે અચિત્તા તં ચઽરંગુલાવગાઠં ઇયપમાણં જહણ્ણયં વિચ્છિણ્ણં । ઇત્તો હીણતરાગં, સુહુર્ગં
 તં તુ હોઈ નાયવં । અહરેગયરં ઇત્તો, વિચ્છિણ્ણં તં તુ નાયવં ॥ ૨ ॥ સઽવુક્કોસં વિચ્છિણ્ણં વારસજં, યણં તં ચ જત્થ ચક્કવદ્દિવંધા-
 વારો ઠિઠત્તિ ૩ । જે ખિવસૂ ઉચ્ચારપાસવળં અવિધીણ પરિઠવેઈ પરિઠવંતં વા સાહજ્જહ ૧ । અસ્ય ચૂર્ણિઃ-થંડિલસામાયારીં ન
 કરેઈ एस અવિધીણ વોસિરતિ, તરસ માસલહું આણાદિયા ય દોસા । ઇમા વિધી સામારિયસંરદ્ધણદ્વા ઉહુમહોતિરિય ચ
 દિસાવલોગો ક્ષાયવો અહ ન કરેતિ તો દવઅપ્પકલુસાદિણિં ઉહુહો ભવહ ઇચ્છાઈ ૪ । જે ખિવસૂ ૨ ઉચ્ચારપાસવળં
 પરિઠવિત્તા ન પુંહંતં વા સાહજ્જહ ૧ । અસ્ય ચૂર્ણિઃ-ન પુંહંતિ-ન પિહુમલેઈ ૫ । જે ખિવસૂ ૨ ઉચ્ચારપાસવળં
 પરિઠવિત્તા કટ્ટેણ વા કલિંવેણ વા અંગુલિયાણ વા સલાગાણ વા પુહ્ણતિ પુંહંતં વા સાહજ્જહ ૧ । અસ્ય ચૂર્ણિઃ-કલિંવો
 વંસકપ્પરી અણતર કટ્ટઘડિયા સલાગા તરસ માસલહું ૬ । જે ખિવસૂ ઉચ્ચારપાસવળં પરિઠવિત્તા ણાયમેતં વા સાહ-

ज्जइ । अस्य चूर्णिः—उच्चारं वोसिरिज्जमाणे अवरसं पासवणं भवति चि तेण गहिंयं पासवणं पुण काडं असागारिणं आयमंति जहा उच्चारं ॥ ७ ॥ जे भिवखू उच्चारपासवणं परिठविता । तत्थेव आयमंति आयमंते वा साइज्जइ । अस्य चूर्णिः—तत्थेव चि थंछिले जत्थ सण्णा वोसिरिया ८ । जे भिवखू २ उच्चारपासवणं परिठविता अतिदूरे आयमंति आयमंते वा सातिज्जति, अस्य चूर्णिः—अतिदूरे—हत्थसयपमाणंते ९ । जे भिवखू २ उच्चारपासवणं परिठविता परं तिहं णावा-पूराणं आयमंति आयमंते वा साइज्जइ । अस्य चूर्णिः—णाव चि पसुती ताहि तिहं आयमयइ, आणे भणंति अंजली पढं णावापूरं तिहा करेति अवयवे विक्किंवेति, वितियं णावापूरं तिहाकरेत्ता सद्वावये विसोद्वति, ततियं णावापूरं तिहाकरेत्ता तिण्णिक्कपे करेइ सुद्ध अतो परं जइ तो मासलहुं । उच्छोलणुपिलावणपडणं तसपाणतस्सगण्णिं । कुस्कुअ-दोसा य पुणो, परेण तिण्हायमंतस्स ॥ १ ॥ उच्छोलणा पधोविमस दुद्धभा सुगई तारिस्सरस । उच्छोलणा दोसो भवति, पिपीलगादीणं वा पाणाण उप्पिलावणा हवति, खिच्छरंथे तसा पडंति, तस्सगणपत्ताण वा पुप्फाणि वा फलाणि वा पडंति, आदिगहणेणं पुढविआउतेउवाडण य । यत्राग्नस्तत्र वाहुना भदितव्यमिति कृत्वा हुस्कुयकरणे य वाउ-सत्तं भवति, कारणे अतिरित्तेण आयमे वितिअपदसेहरोहगहरिसा आगारसोअवादीसु उत्थाणोस्सहपाणे । परेण तिण्हाय-मेज्जासि । जेण वा णिच्छेवं णिगंथं भवतीत्यर्थः ॥ १० ॥ कारणे तु मूत्रेणापि कल्पते । उक्तं च बृहत्कल्पपञ्चमोद्देशके “णो कपइ निगंथाण वा निगंथीण वा अणमणरस मोयं आइयत्तए वा आयमिच्छए वा णत्थस्य गाहेसु अगाहेसु वा रोगायं-केसु ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वाऽन्योन्यस्य—परस्परस्य मोकं—मूत्रं वा पातुं वा आचमिंतुं वा, किं सर्वथैव नेत्याह-

गाढा अहिविषविस्त्रुचिकादयः अगाढाश्च ज्वरादयो रोगातंक्रास्तेभ्योऽन्यत्र न कल्पते, तेषु कल्पते इत्यर्थः । ” इति कल्प-
 त्रेपस्वरूपं । यद्वा कल्पत्रेपशब्देनात्र चैत्रमासाद्यत्वाध्यायि कोत्तरणानन्तरकर्तव्यः परम्परागम्यः कश्चित्कर्तव्यविशेष इति ।
 तथा यत्र गच्छे मृदुकाः—मार्दवोपेता विनयादिसमन्विता इत्यर्थः निभृतस्वभावा—आलोचनादौ रहस्येऽपि प्रोक्ते गम्भीर-
 स्वभावाः निश्चलचित्ता वा हास्यं—सामान्येन द्रवः—परिहासः परोत्पासनं परोपहास इत्यर्थः हास्यं च द्रवश्च हास्यद्रवौ
 ताभ्यां विवर्जिता—रहिताः, विरुद्धा कथा विकथास्ताभिर्मुक्ता—विवर्जिताः असमञ्जसं—गुर्वाज्ञाभङ्गाद्यन्यायमुकुर्वन्तः एवं-
 विधाः सन्तः साधवो गोचरभूम्यर्थं तात्स्थान्यपदेश इति गोचरभूमिलभ्याऽऽशनाद्यर्थं न निष्प्रयोजनमित्यर्थः, अत्र विभ-
 क्तिलोपः प्राकृतत्वात् । अथवा गोचरभूमयः, ऋज्वी ? गत्वा प्रत्यागतिका २ गोमूत्रिका ३ पतंगवीथिका ४ पेठा ५
 अर्द्धपेठा ६ अभ्यन्तरशम्बूता ७ वहिःशम्बूता ८ रूपाः क्षेत्राभिग्रहभेदविशेषास्तासां, ‘अट्ट’त्ति अष्टकं तस्मिन् विहरन्ति—
 विचरन्ति भिक्षार्थमिति शेषः, तथा यत्र गच्छे नानाभिग्रहान् दुःकरप्रायश्चित्तं चानुचरतो मुनीन् क्वचिद् द्वितीयादेः (८-
 ३-१३४) इति प्राकृतसूत्रेण द्वितीयाथं षष्ठीविधानात् दृष्ट्वाति शेषः देवेन्द्राणामपि किं पुनरन्येषां चित्तचमत्कारः—अन्तःकरणा-
 श्रयं जायते, हे गौतम ! स गच्छः । अत्राधिकारादभिग्रहप्रायश्चित्तस्वरूपं किञ्चिदुच्यते, तत्राभिग्रहाः—द्रव्य ? क्षेत्र २ काल
 ३ भाव ४ भेदाच्चतुर्विधास्तद्यथा—लेवढमलेवढं वा, अमुगं दवं व अज्ज घेत्यामि । अमुगेण न दवेणं, अह दवाभिगहो नाम
 ॥ १ ॥ लेपकृतं—झगारिप्रभृतिकमलेपकृतं वा वल्लचणकादि अमुकं वाऽनिर्दिष्टनामकं मण्डकादि द्रव्यमद्य ग्रहीष्यामि, अमु-
 केन वा दर्वीकुन्तादिना दीयमानमहं ग्रहेष्ये, अथायं द्रव्याभिग्रहो नाम—भिक्षाग्रहणविषयप्रतिज्ञाविशेष इति, द्रव्या-

भिग्रहाः ॥ १ ॥ अट्ट उ गोयस्भूमी, एलुगविवर्धमिच्छगहनं व । सगामपरगामे एवइयधरा य खित्तम्मि ॥ २ ॥ अष्टौ गोचरभूमयो भवन्ति, ताश्चैताः—ऋज्वी १ गत्वा प्रत्यागतिका २ गोमूत्रिका ३ पतंगवीथिका ४ पेदा ५ अर्द्धपेदा ६ अभ्यन्तर-शंबूका ७ वहिःशंबूका ८ । तत्र यस्यामेकां दिशमभिशृङ्खोपाश्रयान्निर्गतः (ग्रं० ३०००) प्राञ्जलेनैव पथा समश्रेणिव्यवस्थितगृह-पङ्क्तौ भिक्षां परिभ्रमन् तावद्याति यावत् पङ्क्तौ चरमगृहं, ततो भिक्षामगृहद्वेव अपर्याप्तेऽपि प्राञ्जलयैव गत्या प्रतिनिवर्त्तते, सा ऋज्वी १, यत्र पुनरेकस्यां गृहपङ्क्तौ परिपाट्या भिक्षमाणः क्षेत्रपर्यन्तं गत्वा प्रत्यागच्छन् पुनर्द्वितीयस्यां गृहपङ्क्तौ भिक्षामदति सा गत्वा प्रत्यागतिका, गत्वा प्रत्यागतिर्यस्यां सा गत्वा प्रत्यागतिकेति व्युत्पत्तेः २, यस्यां तु वामगृहादक्षिण-गृहे दक्षिणगृहाच्च वामगृहे भिक्षां पर्यदति, सा गोः—बलीवर्दस्य मूत्रणं गोमूत्रिका, तदाकारा गोचरभूमिरपि गोमूत्रिका ३, यस्यां तु त्रिचतुरादीनि गृहाणि विमुच्योग्रतः पर्यदति सा पतंगवीथिका, पतङ्गः—शलभस्तस्येव या वीथिका—पर्यटनमार्गः सा पतङ्ग-वीथिका, पतङ्गो हि गच्छन्नतल्लुत्योत्लुत्यनियतया गत्या गच्छति एवं गोचरभूमिरपि या पतंगोडुयनाकारा सा पतङ्गवीथिकेति भावः ४, यस्यां तु साधुः क्षेत्रं पेदाश्चतुरस्रं विभज्य मध्यवर्त्तीनि च गृहाणि मुक्त्वा चतसृष्वपि दिक्षु समश्रेण्या भिक्षामदति सा पेदा, अर्द्धपेदाऽप्येवमेव नवरमर्द्धपेदासदृशसंस्थानयोर्दिग्द्वयसम्बद्धयोर्गृहश्रेण्योरत्र पर्यदति, ६, तथा शम्बूकः—शङ्खस्तद्वद्या वीथी सा शम्बूका सा द्वेधा, अभ्यन्तरशम्बूका वहिःशम्बूका च, तत्र यस्यां क्षेत्रमध्यभागात् शङ्खवृत्तया परिभ्रमणभङ्ग्या भिक्षां गृणहन् क्षेत्रवहिर्भागमागच्छति सा अभ्यन्तरशम्बूका ७, यस्यां तु क्षेत्रवहिर्भागात् तथैव भिक्षामदन् मध्यभागमायाति सा वहिःशम्बूका ८, तथा एलुकः—उदुम्बरस्तस्य विष्कम्भ—आक्रमणं तन्मात्रेण मया ग्रहणं कर्त्तव्यमिति कस्याप्यभिग्रहो भवति यथा श्री-

मन्महावीरस्वामिनः, तथा स्वग्रामे वा परग्रामे वा एतावन्ति गृहाणि मया प्रवेष्टव्यानीत्येष क्षेत्रविषयोऽभिग्रह इति क्षेत्राभि-
ग्रहाः ॥ २ ॥ काले अभिगमो पुन, आई मज्झे तहेव अवसाने । अप्पत्ते सइकाले, आई विइओ अ चरमम्मि ॥ ३ ॥ काले
कालविषयोऽभिग्रहः, पुनरयं आदौ मध्ये तथैव चावसाने भिक्षावेलायाः एतदेव व्याचष्टे, अप्राप्ते भिक्षाकाले यत्पर्यटति स
आदाविति आद्यभिक्षाकालविषयः प्रथमोऽभिग्रहः, यत्तु सति प्राप्ते भिक्षाकाले चरति स द्वितीयो मध्यभिक्षाकालविषयोऽभि-
ग्रहः, यत्पुनश्चरमेऽतिक्रान्ते भिक्षाकाले पर्यटति, सोऽवसानविषयोऽभिग्रहः, कालत्रयेऽपि गुणदोषानाह-दिन्तगपडिच्छगणं,
हविज्ज सुहुमपि मा हु अचियत्तं । इय अप्पत्ते अइए, पवत्तणं मा ततो मज्झे ॥ ४ ॥ ददत्ततोच्छकयोरिति भिक्षादातुरगारिणो
भिक्षाप्रतीच्छकस्य च वनीपकादेर्माभूत सूक्ष्ममप्यचियत्तं-अपीतिकमित्यस्माद्धेतोरप्राप्तेऽतीति च भिक्षाकालेऽटनं न श्रेय इति
गम्यते, 'पवत्तणं मा ततो मज्झे'ति अप्राप्ते अतीति वा पर्यटतः प्रवर्त्तनं पुरःकर्मपश्चात्कर्मदिर्माभूत् एतेन हेतुना मध्ये-प्राप्त-
भिक्षाकाले पर्यटन्तीति कालाभिग्रहाः ॥ ४ ॥ उक्खित्तमाइचरगा, भावजुया खलु अभिगगाहोति । गायंतो व रुदंतो,
जं देइ निसन्नमाई वा ॥ ५ ॥ उत्तिस्सं पाकपिठरात्पूर्वमेव दायकेनोद्धृतं तद्ये चरंति-गवेषयन्ति ते उत्तिस्सचरकाः, आदिश-
ब्दान्निक्षिप्तचरका संख्यादत्तिकाः पृष्टलाभिकाः दृष्टलाभिकाः इत्यादयो गृह्यन्ते, एते गुणिनः कथञ्चिदभेदाद्भावयुताः खल्व-
भिग्रहा भवन्ति भावाभिग्रहा इति भावः, यद्वा गायन् यदि दास्यति तदा मया गृहीतव्यम्, एवं रुदन् वा निषण्णादिर्वा
आदिग्रहणादुत्थितः सम्प्रति स्थितो यद्ददाति तद्विषयोऽभिग्रहः स सर्वोऽपि भावाभिग्रह उच्यते ॥ ५ ॥ तथा ओसक्कणअहिस्स-
क्कण-परम्मुहालंकिपरयो वावि । भावन्नयरंण जुओ, अहभावाभिगगाहो नाम ॥ ६ ॥ अवष्वक्कन्-अपसरणं कुर्वन्नभिष्वक्कन्-

सम्मुखमागच्छन् पराङ्मुखः प्रतीतः अलङ्कृतः कटकैर्युरादिभिः इतरो वाऽनलङ्कृतः पुरुषो यदि दास्यति तदा मया ग्राह्य-
मित्येतेषां भावानामन्यतरेण भावेन युतः अथायं भावाभिग्रहो नामेति भावाभिग्रहाः ॥ ६ ॥ एते च द्रव्यादयश्चतुर्विधा अप्य-
भिग्रहास्तीर्थैकरूपि यथायोगमाचीर्णत्वान्मोहमदापनयनप्रत्यलत्वाच्च गच्छन्वासिनां तथाविधसहिष्णुपुरुषविशेषापेक्षया महत्याः
कर्मनिर्ज्वराया निबन्धनं प्रतिपत्तव्या इति । तथा प्रायश्चित्तं दशधा, तद्यथा—आलोयणारिहं १, पडिक्कमणारिहं २, तदुभ-
यारिहं ३, विवेगारिहं ४, उस्सग्गारिहं ५, तवारिहं ६, छेदारिहं ७, मूलारिहं ८, अणवट्ठुप्पारिहं ९, पारंचियारिहं १० ।
तत्थ आहाराइगहणे तहा उच्चारसज्जायभूमिवेइयजइवदणत्थं पीढफलगच्छणत्थं कुलगणसंघाइकज्जत्थं वा हत्थसया वारिहं
निग्गमे आलोअणारिहं । तत्र आलोचनानां—गुरुनिवेदनां विशुद्धये यदहंति भिक्षाचर्याद्यतीचारजातं तदालोचनार्हं तद्विशोधक-
मालोचनालक्षणं प्रायश्चित्तमप्युपचारादालोचनार्हमित्युक्तं एवमन्यान्यपि १, पडिक्कमणं—मिच्छादुक्कड्डाणं तं च सहसा
अणाभोगेण वा गुत्तिसमिइप्पमाए, गुरुआसायणाए, विणयभंगे, इच्छाकाराइसामायारीअकरणे, लहुमसुसावायअदिन्नादाण-
मुच्छासु, अविहीए खासखुयजंभियवाएसु, कंदप्पहासविकहाकसायविसयाणुसंगेसु, आभोएणवि अप्पेसु नेहभयसोगवाड-
साइसु य कीरइ । तत्थ लहुसमुसावायपया पयला १ उल्ले २ मरुए ३, पच्चवखाणे अ ४ गमण ५ परिआए ६ । समुदेस
७ संखडीओ ८, खुड्डग ९ परिहारिअ १० सुहीओ ११ ॥१॥ अवसगमणे १२ दिसासु १३, एगकुले चैव १४ एगदव्वे अ
१५ । एए सन्वेवि पया, लहुसमुसाभासणे हुंति ॥२॥ इतिगाहादुगुत्ता पनरस निसीहपीढाउ जेया, अणिकाचिए लहु-
समुसावाओ भवइ, णिकाचिए बादरो सुसावाओ ति । लहुसअदिणं अणुणन्नविय तणडगलछारलेवाइगहणं । लहुसमु-

च्छा सिज्जायरकण्डगाइसु वसहिंसंथारयठाणाइसु वा ममतं २ । सहसाणाभोगेण वा संभमयाईहिं वा सववयाईयारेसु उत्त-
 रगुणइयारेसु वा दुव्विचिंतियाइसु वा कणसु भीसं पच्छित्तं ३ । पिंडोवहिसेज्जाई गीएण उवउत्तेण गहिंयं पच्छा असुद्धं त्ति नायं
 अहवा कालद्धाईयं अणुगयत्थमि य गहिंयं कारणगहिंयं वा उवरियं भत्ताई विगिंचंतो सुद्धो ४ । काउस्सगो हत्थसया बाहिं
 गमणागमणे विहारे नावानंसंतरे सावज्जसुमिणाइसु अ ५ । तव पच्छित्तं निव्विगाइयं जीयकप्पाउ णेयं ६ । तवगव्विय व-
 असमत्थतव दुइमाइसु पंचरायाइपज्जायळेदणं हेदो ७ । आउट्टियाए पंचिंदियवहे दप्पमेहुणे अदिण्णसुसापरिगहेण उक्कोसा-
 भिक्खसेवणे उसन्नयाविहारे इचाइसु मूलं, भिक्खुस्स नवमदसमावत्तीए वि मूलं चैव दिज्जइ ८ । सपक्खे परपक्खे वा
 निरवेक्खपहारे अत्थादाणहत्थलंबदाणाइसु य अणवट्ठपो कीरइ, तत्थ अत्थायाणं दव्वोवज्जणकारणं अट्ठगनिमित्तं
 तस्स पउजणं हत्थालंबदाणं पुण पुरगेहाइअसिंवे तप्पसमणत्थमभिचारमंतादिप्पओगो, एयं पुण पच्छित्तं उवज्झायस्सेव दि-
 ज्जइ ९ । तित्थयरार्हणं बहुसो आसायगो रायवहगो रायगमहिंसिपडिसेवओ सपरपक्खकसायविसयपटुट्ठो थीणद्धीनिदा-
 वंतो अन्नोन्नं कुवाणो य पारंचियमावज्जइ, एयं च पच्छित्तं आयरिअस्सेव दिज्जइ १० । तत्थ तवअणवट्ठपो तवपारंचि-
 ओ य पढमसंधयणे चउइसपुव्वथरम्मि वोच्छिन्ना । सेसा पुण लिंगसेत्तकालअणवट्ठप्पपारंचिया जाव तित्थं ताव वट्ठिहिंति ।
 एयस्स वित्थरो जीयकप्पाउ णेउ त्ति । त्रीण्यपि गाथाछन्दांसि ७२ । ७३ । ७४ ॥

अथ वृत्तसप्तकेन पृथिव्यादिषड्जीवघटनामाश्रित्य प्रस्तुतमेवाह-

पुढविदगअगणिमारुअ-वाउवणस्सइतसाण विविहाणं । मरणंते विन पीडा, कीरइ मणसा तयं गच्छं ७५

व्याख्या-पृथिवी च-पृथ्वीकायः, दकं च-उदकं, अग्निश्च-वह्निः, मास्तवायुश्च त्रियन्ते क्षुद्रजन्तवोऽनेनेति मरुत् मरुदेव
मारुतः स चासौ वायुः-अतिचञ्चलत्वेन क्षुद्रसत्त्वोपद्रवकारी समीरणः, वनस्पतिश्च-प्रत्येकसाधारणरूपः, त्रसाश्चद्वित्रिचतुःपञ्च-
न्द्रियरूपाः ते तथा तेषां विविधानां-अनेकप्रकाराणां पीडा-वाधा मरणान्तेऽपि यत्र गच्छे मनसा उपलक्षणत्वाद्वचनकायाभ्यां
'च न क्रियते मुनिभिः, हे गौतम ! स गच्छः स्यादिति । गाथाछन्दः ॥ ववचिद्वाउत्ति पदं न दृश्यते, तत्र व्याख्यानं सुकरमेव,
छन्दस्तु उपगीतिः, तल्लक्षणं चेदं-“आर्या द्वितीयकेऽर्द्धे, यद्गदितं लक्षणं तत् स्यात् । यद्युभयोरपि दलयो-रुपगीतिं तां मु-
निर्धूते ॥ १ ॥” इति ॥ ७५ ॥

खज्जूरिपत्तमुंजेण, जो एमजे उवस्सयं । नो दया तरस जीवेसु, ससमं जाणाहि, गोअसा ! ॥ ७६ ॥

व्याख्या-‘खज्जूरिपत्तमुंजेण’त्ति खर्जूरीपत्रमयप्रमार्जन्या मुञ्जमयवहुकर्या वा यः साधुरुपाश्रयं-वसतिं प्रमार्जयति तस्य
मुनेः जीवेषु दया-घृणा नारित, हे गौतम ! त्वं सम्यग् जानीहीति । अनुटुप् छन्दः ॥ ७६ ॥

जत्थ य बाहिरपाणिअ-बिंदूमित्थं पि गिम्हमाईसु । तन्हासोत्ति अपाणा, सरणे विमुणी न गिण्हंति ॥ ७७ ॥

व्याख्या-हे गौतम ! यत्र गच्छे बाह्यपानीयविंदुमात्रमपि-संचित्तजललेशमात्रमपि ग्रीष्मादिषु कालेषु तृष्णया-द्वितीयप-
रिपहेण शोपिताः-स्नानं प्रापिताः प्राणा-इन्द्रियादयो येषां ते तृष्णाशोषितप्राणाः मरणान्तेऽपि मुनयः-साधवो न गृण्हन्ति
क्षुल्लकवत्, तथाहि-उल्लेणी नयरी, तत्थ धणमित्तो नाम वणियआ, तरस पुत्तो धणमित्तो पुत्तेण सह
एवइओ, अपणया य ते साहू विहरंता मज्झन्हसमए एलगत्यपुरपहे पडिया, सो वि खुड्डओ तिसाए अभिभूओ सणियं स-

णियं एइ, सो वि से खंतओ सिणेहाणुरागेण पच्छओ एइ । साहुणो वि पुरओ वर्चति, अंतरा य नई समावडिया, खंतएण
 भणियं, एहि पुत्ता पियसु पाणियं, नित्यरेसु आवइ, पच्छा आलोएज्जसि, सो न इच्छति, खंतो नईउत्तिन्नो चितेइ, अओ-
 सराभि-मणागं जावेस खुडुगो पाणियं पियइ मा ममासंकाए न पाही, एंगते पडिच्छइ जाव खुडो पत्तो नई, दृढययाए स-
 त्तसारयाए ण पीयं । अन्ने भणति-अईव बाहिओ हंत पिवापि पाणियं पच्छा गुरुमूले पायच्छित्तं पडिवज्जिस्सामि त्ति उ-
 क्खित्तो जलंजली, अह से चिंता जाया कहमेए हलहलए जीवे पियामि, जओ “एक्कम्मि उदगविंदुस्मि, जे जीवा जिणवरेहि
 पणत्ता । ते पारेवयमित्ता, जंबुदीवे न माएज्जा ॥१॥” जत्थ जलं तत्थ वर्णं, जत्थ वर्णं तत्थ निच्छओ तेऊ । तेऊ वाउसहगओ,
 तसा य पच्चक्खया चेव २ ॥ ता हंतुण परपाणे, अप्पाणं जो करेइ सप्पाणं । अप्पाणं दिवसाणं, कएण नासेइ अप्पाणं ॥३॥” तथा जा
 अहिंसा भगवई सा अपरिमियनाणंदंसणधरेहिं सीलगुणविणयतवसंजमनायोगेहिं तित्थकरेहिं सव्वजगवच्छलेहिं तिलोगमहिंएहिं
 जिणचंदेहिं सुडुदिट्ठा ? ओहिजिणेहिं विणयाया २ उज्जुमईहिं विदिट्ठा ३ विउलमईहिं विइया ४ पुव्वधरेहिं अहीया ५ वेउवीहिं
 पइण्णा ६ आभिणिवोहियनाणीहिं ७ सुयनाणीहिं ८ मणपज्जवनाणीहिं ९ केवलणाणीहिं १० आमोसहिपत्तेहिं ? १ खेलोस-
 हिपत्तेहिं ? २ जल्लोसहिपत्तेहिं ? ३ विण्णोसहिपत्तेहिं ? ४ सव्वोसहिपत्तेहिं ? ५ वीयबुद्धीहिं ? ६ कुट्टबुद्धीहिं ? ७ पयाणुसारीहिं
 ? ८ संभिण्णसोएहिं ? ९ सुयधरेहिं ? १० मणबलिएहिं ? ११ वयबलिएहिं ? १२ कायबलिएहिं ? १३ नाणबलिएहिं ? १४ दंसणबलिएहिं
 ? १५ चरित्तबलिएहिं ? १६ खीरासवेहिं ? १७ महुआसवेहिं ? १८ सप्पियासवेहिं ? १९ अवखीणमहाणसिएहिं ? २० चारणेहिं ? २१
 विज्जाहरेहिं ? २२ चउत्थभत्तिएहिं ? २३ एवं जाव छम्मासभत्तिएहिं ? २४ उविखत्तचरएहिं ? २५ निविखत्तचरएहिं ? २६ अंतचर-

एहिं ३७ पंतचरएहिं ३८ लूहचरएहिं ३९ समुदाणचरएहिं ४० अणगिलाएहिं ४१ मोणचरएहिं ४२ संसट्ठकप्पिएहिं ४३ तज्जायसंसट्ठकप्पिएहिं ४४ उवनिहिएहिं ४५ सुद्धेसाणिएहिं ४६ संखादत्तिएहिं ४७ दिट्ठलाभिएहिं ४८ अदिट्ठलाभिएहिं ४९ पुट्ठलाभिएहिं ५० आयंविहिएहिं ५१ पुरिमड्डिएहिं ५२ एकासणिएहिं ५३ निविइएहिं ५४ भिण्णपिंडवातिएहिं ५५ परिमियपिंडवाइएहिं ५६ अंताहारेहिं ५७ पंताहारेहिं ५८ अरसाहारेहिं ५९ विरसाहारेहिं ६० लूहाहारेहिं ६१ अंतजीविहिं ६२ पंतजीविहिं ६३ लूहजीविहिं ६४ तुच्छजीविहिं ६५ उवसंतजीविहिं ६६ पसंतजीविहिं ६७ विविचजीविहिं ६८ अक्खीरमहुसप्पिएहिं ६९ अमज्जमंसासिएहिं ७० पठाणाइएहिं ७१ पडिमट्टाइएहिं ७२ टाणुकडिएहिं ७३ वीरासणिएहिं ७४ जेसज्जिएहिं ७५ दंढायइएहिं ७६ लगंडसाइएहिं ७७ एगपासगेहिं ७८ आयावएहिं ७९ अपाउएहिं ८० अणिट्ठुभएहिं ८१ अकंडुयएहिं ८२ अधुयकेसमंमुल्लोमनखेहिं ८३ सव्वायपडिकम्मविपप्पुकेहिं ८४ समणुचिण्णा एवं भावं तेण अइसंविगेण न पीयं उत्तिन्नो नइं, आसाए छिन्नाए नमोकारं ज्ञायंतो सुहपरिणामो कालगओ देवसु उववन्नो । ओहीपउत्तो जाव खुडुग-सरीरं पासइ तहिमणुपविट्ठो खंतमणुगच्छइ । खंतो वि एइ त्ति पत्थिओ । पच्छा देवेण अनुकंपाए साहूणं गोकुलाणि वि-उच्चियाणि, साहूवि तासु वइयासु तक्काईणि गिण्हंति, वइया परंपरणेण जणवयं पत्ता । पच्छिमाए वइयाए देवेण विट्ठिया पम्हुसाविद्या जाणावणनिमित्तं, एगो य साहू निवत्तो तयवत्थं पेच्छइ विट्ठियं नत्थि वइया, आगंतूण साहियं तेण, पच्छा नायं-तेहिं सा दिव्वं ति । इत्थंतरे देवेण साहू वंदिया खंतो न वंदिओ, तेहिं पुच्छिओ किमेयं न वंदसि, तओ सबं परिक-हेइ नियवइयरं, भणइ अ अहं एएण परिचत्तो वयलोवेण दोगइभायणं कओ आसि, तुममेयं पियाहि जंपतेण जइ तं पा-

णियं पियंतो तो संसारं भमंतो, देवो पडिगओ ति । हे गौतम ! स गच्छो द्वेय इति शेषः । गायाछन्दः ॥ ७७ ॥

इच्छिज्जइ जत्थ सया, वीयपएणा वि फासुयं उदयं ।
आगमविहिणा निउणं, गोअम ! गच्छं तयं भणियं ॥ ७८ ॥

व्याख्या—इष्यते—वाञ्छयते यत्र गणे सदा—नित्यं उत्सर्गपदापेक्षया द्वितीयपदं—अपवादपदं—तेनापि किम्पुनरुत्सर्गपदेनेत्यपि शब्दार्थः, प्रगता असवः—प्राणा यस्मात् तत्प्राप्तुकं किं उदकं—जलं तच्च उत्कालत्रयोत्कलनादिप्रकारेण प्राप्तुमी स्यात् ननु तप्तमात्रम् । यत्र उक्तम् दशवैकालिके—“गिहिणो वेयावडियं, जाययाजीववत्तिया । तत्तानिबुडभोइत्तं, आउरस्सरणाणि य ॥ १॥” तस्मान्निवृत्तभोजित्वं तप्तं च तदनिवृत्तं चाऽत्रिदण्डोद्धृतं च उदकमिति विशेषणान्यथानुपपत्त्या गम्यते, तद्भोजित्वं मिश्र-सचित्तोदकभोजित्वमित्यर्थः । आगमविधिना—सिद्धान्तोक्तप्रकारेण निपुणं यथा स्यात् तथा हे गौतम ! स गच्छो भणितः, प्राकृतत्वान्नपुंसकत्वं, अत्र पानीयमाश्रित्य आगमोक्तं किञ्चिल्लिख्यते—तत्राऽऽचाराङ्गे “से भिक्खू वा भिक्खूणी वा जाव स-माणे सेज्जं पुण पाणगजायं जाणिज्जा तं० उस्सेइमं वा ? संसेइमं वा ? संसेइमं वा २ चाउलोदगं वा ३ अन्नतरं वा तहएगारं पाणगजातं अहुणा धोतं अणविलं अबोक्कं अपरिणतं अविद्धत्थं अफासुयं जाव णो पडिगाहेज्जा । अह पुणेवं जाणेज्जा चिरा धोयं अंविळं बुक्कं परिणयं विद्धत्थं फासुयं जाव पडिगाहेज्जा” सभिसुगृहप्रतिकुलं पानकार्थं प्रविष्टः सन् यत्पुनरेवं जानीयात् त-द्यथा—“उस्सेइमं व” ति पिष्टोत्स्वेदनार्थमुदकम् ? ‘संसेइमं व’ ति तिलधावनोदकं यदि वा अरुणिकादिसंस्विन्नधावनोदकम् २ तत्र प्रथमद्वितीयोदके प्राप्तुकं एव तृतीयचतुर्थं तु मिश्रे कालान्तरेण परिणने भवतः । ‘चाउलोदगं’ ति तंदुलधावनोदकम् ३ अत्र

च त्रयोऽनादेशास्तद्यथा-बुद्धबुदापगमो वा १ भाजनलग्नविन्दुशोषो वा २ तंतुलपाफो वा ३ आदेशस्त्वयं उदकस्वच्छोभावः, तदेवमाद्युदकं अनाम्लं-स्वस्वभावादचलितं अब्युत्क्रान्तं-अपरिणतमविध्वस्तमप्रासुकं यावन्न प्रतिगृण्णीयादिति । एतद्विपरीतं तु ग्राह्यमित्याह-अहेत्यादि सुगमम् । तथा “से भिक्खू वा २ जाव समाने सेज्जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा, तं जहा-तिलोदगं वा ४ तुसोदगं वा ५ जवोदगं वा ६ । आयामं वा ७ सोवीरं वा ८ सुद्धवियडं वा ९ अण्णतरं वा तहप्पगारं पागगजायं पुवामेव आलोएज्जा आउसु त्ति वा भगिणि त्ति वा दाहिसि मे एत्तो अण्णतरं पाणगजायं से सेवं वदंतस्स परो वएज्जा, आउसंतो समणा तुमं चेवेदं पाणगजायं पडिगहेण वा उस्सिच्चियाणं ओवत्तिआणं वा गिण्हाहि तहप्पगारं पाणगजायं सयं वा गिण्हेज्जा परो वा से दिज्जा फासुयं लाभे संते पडिगाहेज्जा ।” तिलोदकं-तिलैः केनचित्प्रकारेण प्रासुकीकृतमुदकमेवं तुर्वैवैर्धी तथा आचाम्लं-अवश्यामं, सौवीरं-आरनालं, शुद्धविकटं-प्रासुकमुदकं, अन्यद्वा तथाप्रकारं द्राक्षापानकादिपानकजातं-पानीयसामान्यं पूर्वमेवालोकेयत्-पश्येत् । ततश्च दृष्ट्वा तं गृहस्थं असुक इति वा भगिनीति वा इत्यामन्यैवं ब्रूयात्, यथा दास्यसि मे किञ्चित् पानकजातं ? स परस्तं भिक्षुमेवं ब्रूयात् यथाऽऽयुष्मन् ! श्रमण ! त्वमेवेदं पानकजातं स्वकीयेन पतद्ग्रहेण दोष्परिकया कटाहकेन वोत्सिच्याऽपवृत्त्य वा पानकण्डकं गृहाण । स एवमभ्यनुज्ञातः स्वयं गृण्णीयात् परो वा तस्मै दद्यात् तदेवं लाभे सति परिगृण्णीयादिति । “से भिक्खू वा २ जाव समाने सेज्जं पुण पाणगजातं जाणिज्जा तं० अंवपाणगं वा १ अंवाडगपाणगं वा २ कविट्टपाणगं वा ३ माडलिंगपाणगं वा ४ मुट्टियापाणगं वा ५ दालिमपाणगं वा ६ खज्जूरपाणगं वा ७ णालिण्णपाणगं वा ८ करीरपाणगं वा ९ कोलपाणगं वा १० आमलगपाणगं वा ११ चिंचापाणगं वा १२ अन्नतरं

वा तह'पगारं पाणगंजायं सअट्ठियं सकणुयं सबीयं अस्संजए अस्संजए भिक्खुपडियाए छव्वेण वा दूसेण वा चालेणे वा आवलियाणं
 परपीलियाणं परिस्सावियाणं आहट्ठुदलएल्ला तह'पगारं पाणगजातं अफासुयं लाभे संते णो पडिगाहेज्जा ।” ‘अंबपाणं
 वे’त्यादि सुगमम् । नवरं ‘सुद्धिया’ द्राक्षा कोलानि-बदराणि एतेषु च पानकेषु द्राक्षावदराम्लिकादिकतिचित्पानकानि तत्स-
 णमेव सम्मर्थं क्रियन्ते, अपराणि त्वाम्नाम्बाटकादिपानकानि द्वित्रादिदिनसन्धानेन विधीयन्त इत्येवंभूतं पानकजातं, तथा-
 प्रकारमन्यदपि सास्थिकं सहास्यना-कुलकेन यद्वर्त्तते, तथा सह कणुकेन-त्वगाद्यवयेन यद्वर्त्तते, तथा वीजेन सह यद्वर्त्तते, अ-
 स्थिबीजयोश्चामलकादौ प्रनीतो विशेषः, तदेवंभूतं पानकजातमभ्यतो-गृहस्थो भिक्षुप्रतिज्ञया-भिक्षुमुद्दिश्य साध्वर्थं द्राक्षादि-
 कमामर्थं वंशत्वभिण्णपादितच्छव्वकेन वा तथा दूसे-वस्त्रं तेन वा तथा ‘चालगेणं’ति गवादिवालधिवालनिष्पन्नचालकेन सुघरि-
 कागृहकेन वेत्यादिनोपकरणेनाऽस्थयाद्यवनयनार्थं सकृदापीड्य पुनः पुनः परिपीड्य तथा परिश्राव्य-निर्गल्याहृत्य च सा-
 धुसमीपं दद्यादित्येवं प्रकारं पानकजातमुद्गमदोषदुष्टं सत्यपि लाभे न प्रतिगृह्णीयादिति वृत्तौ, चूर्णौ तु गोलविसए अंबपाणि
 फालित्वा सुक्कविज्जंति तेसिं धोवणं अंबपाणं एवं अंबाडगाइणं सबेसिं धोवणं रसमीसं वा इत्यस्ति । अयं चाचारंगोक्तः
 सर्वस्मिन् काले साधूनां साधारणः पानकग्रहणविधिः, तथा वर्षाकालमाश्रित्य श्रीगत्कल्पेऽप्युक्तं, तद्यथा-“वासावासं पज्जो-
 सवियाणं निच्चभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति सवाइं पाणगाइं पडिगाहत्तए ? वासावा० चउत्थभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति
 तओ पाणगाइं पडिगाहत्तए तं जहा उस्सेइमं ? संसेइमं ? चाउलोदगं ? वासावा० छट्ठभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ
 पाणगाइं तं० तिलोदगं ? सुसोदगं ? जवोदगं ? वासावा० अट्ठभत्ति० तओ पाणगाइं तं० आयामं ? सोवीरं ?

मुद्धवियडं ३ । ४ । वासावा० विकिद्धभक्तियस्स भिक्खुस्स कण्ह एगे उसिणवियडे पडिगाहित्तए से वि य णं असित्थे नो वि य णं ससित्थे । ५ । वासावा० भत्तपडिआइक्खियस्स कण्ह एगे उसिणवियडे पडिगाहित्तए, से वि य णं असित्थे नो चेव णं ससित्थे, से वि य णं परिपूए नो चेव णं अपरिमिए । ६ । ” ‘सव्वाइ पाणागइ’ति पानैषणोक्तानि वक्ष्यमाणानि वा नवोत्सवेदिमानि, तत्रोत्सवेदिमं-पिण्डजलं पिण्डभृतहस्तादिशालनजलं वा ? संस्वेदिमं संसेकिमं वा-यत्पणाञ्चुक्काल्यसीतोदकेन सिच्यते तत् २, चाउलोदकं-तंदुलधावनोदकं ३, तिलोदकं-महाराष्ट्रादिषु नित्यवित्तनिलधावनं जलं ४, सुषोदकं-त्रीह्यादिधावनं ५, यत्रोदकं-यवधावनं ६, आयामको-ऽऽश्रावणं ७, सौवीरं-काञ्चिकं ८, शुद्धविकटं-उष्णोदकं वर्णान्तरादिप्राप्तं शुद्धजलं वा केवलोष्णं तु उसिणवियड इत्यनेनैवोक्तमिति । ‘एगे उसिणवियडे’ ति । एकमुष्णोदकं तदप्यसिक्त्थं, यतः प्रायेणाष्टमोद्धवं तपस्विनो देहं देवताधितिष्ठति, भत्तपडि० प्रत्याख्यातभक्त्यानशानिन इत्यर्थः । तथा हरीतकीप्रभृतिफलादिभिरपि जलं प्राप्तुं स्यात् । यत उक्तं श्रीबृहत्कल्पप्रथमोद्देशकभाष्ये-“तुवरे फले अ पत्ते, रुक्खसिलातप्पमहणाईसु । पासंदणे पवाए, आयवतत्ते वहेयवहे ॥ १ ॥ ” अध्वनि वर्त्तमानैः काञ्चिकादिप्राप्तुकपानकाऽप्राप्तावीहसानि पानकानि गृहीतव्यानि । तद्यथा-तुंबरफलानि-हरीतकीप्रभृतीनि तुंबरपत्राणि-पलाशपत्रादीनि तैः परिणामितं, तथा ‘रुक्खे’ ति वृक्षकोटरकटुकफलपत्रादिपरिणामितं, एवंविधस्याभावे ‘सिल’ ति शिलाजतुभावितामित्यादि, एतच्च निशोथभाष्यपीठेऽप्यस्ति इति । गाथाछन्दः ॥ ७८ ॥

जत्थ य सूलविसूइय-अन्नयरे वा विचित्तमायंके । उप्पणणे जलणुज्जालणाइ, कीरइ न मुणि तयं गच्छं ७९

व्याख्या-यत्र च गणे शूले विशूचिकायां प्राकृतत्वाद्विभक्तिलोपः, अन्यतरस्मिन् वा विचित्रे-ऽनेकविधे आर्तके-रोगे उत्पन्ने-प्रादुर्भूते सति ज्वलनस्य-अग्रेरुज्ज्वालनं ज्वलनोज्ज्वालनं तदादि न क्रियते, उत्सर्गपदेनेति शेषः, हे मुने ! गौतम ! स गच्छः स्यादिति । गीतिछन्दः ॥ ७९ ॥

वीर्ययष्टं सारूचिगाइसड्डाइसाइएहिं च । कारिंती जयणाए, गोयम ! गच्छं तयं भणियं ॥ ८० ॥

व्याख्या-यत्र गच्छे मुनयो द्वितीयपदेन-उत्सर्गपदापेक्षयाऽपवादपदेनेत्यर्थः, सारूपिकेणादिशब्दात् सिद्धपुत्रकेण पञ्चा-
त्कुनेन च, तत्र मुण्डितशिराः शुक्लवासपरिधायी कच्छामवधनान् अभार्याको भिक्षां हिण्डमानः सारूपिकः, सभार्याकोऽभा-
र्याको वा शुक्लाम्बरधरो मुण्डितशिराः सशिखाकोऽदण्डकोऽपात्रकः सिद्धपुत्रकः, त्यक्तचारित्र्यवेषः पञ्चात्कुतः, तथा श्राद्धेन-
गृहीताणुव्रतेन आदिशब्दात् सम्यग्दृष्टिना यथा भद्रकेन च तृतीयादिशब्दादन्यनीर्थिकेन तद्गृहस्थेन च शूले विशूचिकायाम-
न्यतरस्मिन् वा रोगे उत्पन्ने ज्वलनोज्ज्वालनादीति पूर्वगाथात् आकर्षणीयम्, यतनया पूर्वपूर्वस्याभावे उत्तरोत्तरेणेत्यर्थः ।
‘कारिंति’ ति कारयन्ति अत्र छन्दोभङ्गनिवृत्तये प्राकृतत्वादीर्घः, एवमन्यत्रापि द्वेयम् । अथवा निशीथयीठोक्ता यतना सा
च तत एवावर्सेया । हे गौतम ! स गच्छो भणित इति । गाथाछन्दः ॥ ८० ॥

पुप्फाणं बीयाणं, तयसाईणं च विविहदद्वाणं । संघट्टणपरिआवण, जत्थ न कुज्जा तयं गच्छं ॥ ८१ ॥

व्याख्या-पुष्पाणि द्विविधानि जलजानि स्थलजानि च, तत्र जलजानि सहस्रपत्रादीनि, स्थलजानि कोरुण्डकादीनि, तान्यपि
प्रत्येकं द्विविधानि वृंतवद्धानि अतिमुक्तकादीनि नालवद्धानि च जातिपुष्पमधुतीनि, तत्र यानि नालवद्धानि तानि सर्वाणि संख्ये-

यजीवानि यानि तु द्रुतवद्भानि तानि असंख्येयजीवानि, स्नुह्यादीनां पुष्पाणि अनन्तजीवानीति तेषां तथा बीजानि शालिगोधू-
मयवादीनि तेषां, त्वगादीनां च आदिशब्दात् मूलपत्राङ्कुरफलादीनां विविधद्रव्याणां-नानाविधसजीविषिण्डानां वनस्पतिकाय-
भेदानामित्यर्थः । सङ्घट्टनं-मनाकृस्पर्शनं परितापनं-सर्वतः पीडनम्, यत्र न कुर्यात् मुनिकरः स गच्छः स्यादिति शेषः । कारणे
तु वृक्षादीनां सङ्घट्टादिकं कुर्यादपि यदुक्तमाचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धतृतीयेर्याध्ययनस्य द्वितीयोद्देशके “से भिक्खू वा भिक्खुणी
वा गामाणुगामं दूङ्गज्जमाणे अंतरा से वप्पाणि वा फलिहाणि वा पागाराणि वा तोरणानि वा अगलाणि वा अगलपासगाणि
वा गङ्गाउ वा दरीउ वा सति परक्कमे संजयामेव परक्कमेज्जा णो उज्जुयं गच्छेज्जा, केवली बूया आयाणमेयं, से तत्थ परक्कम-
माणे पयलेज्ज वा पवडेज्ज वा से तत्थ पयलमाणे पवडमाणे वा रुक्खाणि वा गुच्छाणि वा गुम्माणि वा लयाउ वा वल्लीउ वा
तणाणि वा गहणाणि वा हरियाणि वा अवलंबिय अवलंबिय उत्तरेज्जा, जे तत्थ पाडिपहिया उवागच्छंति ते पाणी जाएज्जा,
ततो संजयामेव अवलंबिय अवलंबिय उत्तरेज्जा, ततो संजयामेव गामाणुगामं दूङ्गजेज्जा । अस्य वृत्तिः-स भिक्षुग्रामान्तराले
यदि वप्पादिकं पश्येत् ततः सत्यन्यस्मिन् संक्रमे तेन ऋजुना पथा न गच्छेत्, यतस्तत्र गर्त्तादौ निपतन् सचित्तवृक्षादिकमवलम्बेत्
तच्चायुक्तम्, अथ कारणिकस्तेनैव पथा गच्छेत् कथंचित्पतितश्च गच्छगतो बल्यादिकमप्यवलम्ब्य प्रातिपथिकं हस्तं वा याचित्वा
संयत एव गच्छेदि”ति । गाथाछन्दः ॥ ८१ ॥ अथ हास्यादित्याजनद्वारेण प्रस्तुतमेव विशेषयति-

हासं खेड्ढाकंदप्प, नाहियवायं न कीरए जत्थ । धावणडेवणलंघण-समकारावणणउच्चरणं ॥ ८२ ॥

व्याख्या-हारयं-हसनं खेला-क्रीडा शारिचतुरङ्गद्युताद्या अन्त्याक्षरिकाप्रहेलिकादानादिजनिता वा इन्द्रजालकगोलकवे-

लनाद्या वा 'कंदप्प' ति कान्दर्पभावन विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, उपलक्षणत्वादाभियोगी २ किल्विषय्या ३ सुरी ४
मोही ५ भावनाश्च, एतासां भावनानां व्याख्यानगाथा उत्तराध्ययनप्रान्तोक्ता यथा—“कंदप्पकोकुयाइं, तह सीलसहावहास-
विगहाहि । विग्हावितो अ परं, कंदप्पं भावणं कुणइ ॥ १ ॥” कन्दर्पों—अट्टहासहसनं, अनिष्टतालापाश्च गुर्वीदिनापि सह
निष्ठुरवक्त्रोक्त्यादिरूपाः कामकथा—कामोपदेशकामप्रशंसाश्चेति, काकुच्यं द्विधा, कायकौकुच्यं वाक्कौकुच्यं च, तत्राद्यं यत्
स्वयमहसन्नेव भ्रूनयनवदनादि तथा करोति यथाऽन्यो हसति, यत्तु तज्जलगति येनान्यो हसति, तथा नानानीवविस्तानि
मुखातोद्यवाद्यनां च विधत्ते तद्वाक्कौकुच्यं ततः कन्दर्पश्च कौकुच्यं च कन्दर्पकौकुच्ये कुर्वन्निति शेषः । ‘तह’ति येन प्रकारेण
परस्य विरमयः उपजायते तथा यच्छीलं च—फलनिरपेक्षा वृत्तिः स्वभावश्च परविस्मयोत्पादनाभिसन्धिनैव तत्तन्मुखविकारा-
दिकं स्वरूपं हासश्च—अट्टहासादिः विकथाश्च—परविस्मापकविविधोच्छ्रापरूपाः शालस्वभावहासविकथास्ताभिर्विस्मापयंश्च—
विस्मितं कुर्वन् परम्—अन्यं कन्दर्पयोगात् कन्दर्पाः प्रस्तावाद्देवास्तेषामियं तेषूपतिहेतुतया कान्दर्पणी तां भावयते—आत्मसाद्वी-
यते आत्मा अनयेति भावना, तद्भावाभ्यासरूपा तां करोति, एवमुत्तरत्रापि भावनीयम् ॥ १ ॥ “मंताजोगं काडं, भूईकम्मं
च जे पंजंति । सायरसइड्डिहं अमिओगं भावणं कुणइ ॥ २ ॥” मंत्राणामायोगो—व्यापारो मन्त्रायोगस्तं यदि वा मन्त्रा-
श्चयोगाश्च—तथाविधद्रव्यसंयोगाः सूत्रत्वान्मन्त्रयोगः तत्कृत्वा—विधाय व्यापार्यं वा भूत्वा—भस्मना उपलक्षणत्वान्मृदा सूत्रेण कर्प-
रक्षार्थं वसत्यादिपरिवेष्टनं भूतिकर्म च शब्दात् कौतुकादि च यः प्रयुक्ते, किमर्थं सातं—सुखं रसा—माधुर्यादयः, ऋद्धिरूपकर-
णादिसंपदेता हेतवो यस्मिन् प्रयोजने तत्सातरसर्द्धिहेतुको भावः, साताद्यर्थं मन्त्रयोगादि प्रयुक्ते एवमाभियोगी भावनां करोति

इह च सानादिहेतोरभिधानं निःस्पृहस्यापवादत एवत् प्रयोगे प्रत्युत गुण इति ख्यापनार्थम् ॥२॥ “नाणस्स केवलीणं, धम्मापरिगस्स संघसाहूणं । माई अवण्णवाई, किंविस्सियं भावणं कुणइ ॥ ३ ॥” ज्ञानस्य-श्रुतज्ञानादेः केवल्लिनां धर्माचार्यस्य-धर्मोपदेशकस्य सत्त्व साधकश्च सद्गुसाधकस्तेषां अवर्णवादीति सर्वत्र योज्यम्, तत्रावर्णो-अश्लाघारूपः, स चैवम्-श्रुतज्ञानस्य पुनस्त एव क्रायास्तान्येव व्रतानि तावत्, च प्रमादाप्रमादाविहाभिधेयौ मोक्षाधिकारिणां च किं ज्योतिर्योनिपरिज्ञानेनेत्यादि भाषते केवल्लिनां च ज्ञानदर्शनयोः क्रमेणोपयोगे परस्परारवणता युगपदुपयोगे चैक्यापत्तिरिति, धर्माचार्यस्य जात्यादिभिर-भ्रितोपणादीनि सद्गुस्य च वहवः भ्रष्टगालादिसंघास्तकोऽयमिह सद्गुः, साधूनां च नाऽमी परस्परमपि सहन्ते तत एव देशान्तरयायिनोऽन्यथा त्वेकत्रैव संहत्या तिष्ठेयुस्त्वस्तिगततया मन्दयायिनोऽत एव वकवृत्तिरियमेषामित्यादि, एवंविधमवर्णं वदितुं शीलमस्येत्यवर्णवादी माया-अस्य स्वभावविनिगूहनादिरूपास्तीति मायी क्लिविषिकीं भावनां करोतीति ॥ ३ ॥ “अणुवद्धरोसपसरो, तह य निमित्तंमि होइ पडिसेवी । एएहि कारणेहिं, आसुरियं भावणं कुणइ ॥ ४ ॥” अनुवद्धः-सततमन्यवच्छिन्नो रोपस्य-क्रोधस्य प्रसरो-विस्तारो यस्य सोऽनुवद्धरोपप्रसरः निम्नं विरोधशीलतया पश्चादननुतापितया क्षामणादावपि मनःप्रसस्यगाप्या चेति भावः, तथा च निमित्तं-अनीतानागतवर्तमानभेदात् त्रिधा तस्मिन् विषये भवति जायते प्रतिसेवीति-अवश्यं प्रतिसेवकोऽपुष्टालम्बनेऽपि तदसेवनात् । एताभ्यां कारणाभ्यामासुरीं भावनां करोति ॥ ४ ॥ मोहीभावनामाह-“सत्यग्रहणं विसभवखणं च, जलणं च जलपवेसो अ । अणयारभंडसेवा, जम्मणमेरणाणि वंधंति ॥ ५ ॥” ग्रहणं-खट्वादि तस्य ग्रहणं-स्वीकरणमुपलक्षणत्वादस्यात्मनि वधार्थं व्यापारणं शस्त्रग्रहणं, विषं-तालपुटादि तस्य भक्षणं विष-

भक्षणं, चः समुच्चये, ज्वलनं भस्मीकरणमात्मन इति गम्यते, जले प्रवेशो-निमज्जनं जलप्रवेशशब्दोऽनुक्तश्रुतादिपरिग्र-
 हार्थः, आचारः-शास्त्रविहितो व्यवहारस्तदभावोऽनाचारस्तेन भाण्डस्य-उपकरणस्य सेवा-हास्यमोहादिभिः परिभोगोऽनाचा-
 रभाण्डसेवा गम्यमानत्वादेतानि कुर्वन्तो यतयो जन्मरणान्युपचारात् तद्धेतुकर्मणि वदन्ति-आत्मना श्लेषयन्ति, सङ्कलेश-
 जनकत्वेन शस्त्रग्रहणादीनामनन्त भवहेतुत्वात् । एतेन चोन्मार्गप्रतिपत्त्या सन्मार्गविप्रतिपत्तिराक्षिप्ता, तथा चार्थतो मोहभाव-
 नोक्ता । यतस्तल्लक्षणं-“उन्मग्नदेसओ मगनासओ, मगविपडीवत्ती । मोहेण य मोहिता, सम्मोहं भावणं कुणइ” ॥ १ ॥”
 ननु पूर्वं तद्विविधदेवगामित्वं भावनाफलमुक्तं, इह त्वन्यदेवास्या इति कथं न विरोधः उच्यते-अनन्तरफलमाश्रित्य तदुक्तमिद-
 मेव तु परम्पराफलं सर्वभावनानामिति ज्ञापनार्थमित्यमुपन्यासस्तथा चोक्तं-“एयाउ भावणाओ, भाविता देवदुगइं जंति ।
 तत्तोय जुया संता, पढंति भवसागरमणतं ॥१॥” इति ॥ तथा ‘नाहियवाय’मिति नास्तिकवादः-चार्वाकमताऽभ्युपगम इत्यर्थः,
 सूत्रे नपुंसकत्वं प्राकृतत्वात् । यत्र न क्रियते इति क्रियाभिसम्बन्धः प्रत्येकं विधेयः । अत्र नास्तिकवादे च पूर्वपक्षसमाधाने
 यथा-“संति पंच महब्भूया, इहमेगेस्सिमाहिया । पुढवी ? आऊ ? तेऊ ? वाऊ ४ आगासंपंचमा ॥१॥ संति-विद्यन्ते महान्ति
 च तानि भूतानि च महाभूया, इहमेगेस्सिमाहिया । पुढवी ? आऊ ? तेऊ ? वाऊ ४ आगासंपंचमा ॥१॥ संति-विद्यन्ते महान्ति
 लोके एकेषां भूतवादिनामाख्यातानि सर्वलोकव्यापित्वात् महत्त्वं विशेषणं, अनेन च भूताभाववादिनिराकरणं द्रष्टव्यम्, इहास्मिन्
 तिपादितानि, तानि चामूनि, तद्यथा-पृथिवी कठिनरूपा ? आपो द्रवलक्षणाः ? तेज उष्णरूपं ? वायुश्चलनलक्षणः ४
 आकाशं शुषिरलक्षणमिति ५ तच्च पञ्चमं येषां तानि तथा एतानि च आगोपालाङ्गनाप्रसिद्धत्वात् प्रत्यक्षप्रमाणोक्तत्वाच्च न

कैश्चिदप्यपन्होतुं शक्यानीति ॥१॥ एए पंचमहब्धूआ नब्धो एगो चि आहिआ । अह तेसिं विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥ २ ॥ एतान्यनन्तरोक्तानि पृथिव्यादीनि पञ्चमहाभूतानि यानि तेभ्यः कायाकारपरिणतेभ्य एरुः कश्चिच्चिद्रूपो भूताव्य-
निरिक्तः आत्मा भवति, न भूतेभ्यो व्यतिरिक्तोऽपरः कश्चित्परपरिक्लिप्तः परलोकयायी सुखदुःखभोक्ता जीवाख्यः पदा-
र्थोऽस्तीत्येवमाख्यातवन्तस्तौ, ननु च यदि भूतव्यतिरिक्तोऽपरः कश्चिदात्माख्यः पदार्थो न विद्यते कथं तर्हि मृत इति व्यप-
देश इत्याशङ्क्याह—अथैषां कायाकारपरिणतौ चैतन्याभिव्यक्तौ सत्यां तदूद्ध तेषामन्यतमस्य विनाशो अपगमे वायोस्तेजसो
वोभयोर्वी देहिनो देवदत्ताख्यस्य विनाशापगमो भवति, ततश्च मृत इति व्यपदेशः प्रवर्तते, न पुनर्जीवापगमः ।” इति द्वितीया-
ङ्गोक्तो नास्तिकमतपूर्वपक्षः, अत्र समाधानार्थं श्रीदशवैकालिकनिर्युक्तिः किञ्चिदुच्यते—“आत्थि चि दारमहुणा, जीवो
अत्थि चि विज्जए नियमा । लोगाययमयघायत्थ—मुच्चए तत्थिमो हेऊ ॥ १ ॥ लोकायतमतघातार्थ—नास्तिकाभिप्रायनिराकर-
णार्थ ॥ १ ॥ जो चित्तेइ सरीरे, नत्थि अहं स इव होइ जीवु चि । न हु जीवम्मि असंते, संसयउप्पायओ अच्चो ॥ २ ॥
यश्चिन्त्यति शरीरे नास्त्यहं स एव चिन्तयिता भवति जीवः, न हु—यस्माज्जीवेऽसति मृतदेहादौ संशयोत्पादकोऽन्यः प्राणा-
दिश्चैतन्यरूपत्वात् संशयस्य ॥ २ ॥ एतदेव भावयति—जीवस्स एस धम्मो, जा ईहा अत्थि नत्थि वा जीवो । थाणुमणुस्सा-
णुगया, जह—ईहा देवदत्तस्स ॥ ३ ॥ जीवस्यैषः धर्मः—स्वभावः या ईहा—सदर्थपर्यालोचनान्त्मिकाऽस्ति नास्ति वा जीव इति,
लोकाप्रसिद्धं निदर्शनमाह—स्थाणुमणुग्यानुगता—किमयं स्थाणुः किं वा पुरुष इत्येवं रूपा यथेहा देवदत्तस्य जीवतो धर्मः ॥ ३ ॥
प्रकारान्तरेण तदेवाह—सिद्धं जीवस्स अत्थिचं सद्दादेवाणुमीए । नासओ भुवि भावस्स सद्दो हवइ केवलो ॥ ४ ॥ सिद्धं—प्रति-

ष्टितं जीवस्य-उपयोगलक्षणस्यास्तित्वं शब्दादेव जीव इत्यस्मादनुमीयते कथमेतदेवमित्याह-नासतो-ऽविद्यमानस्य भुवि-पृ-
 थिव्यां भावस्य-पदार्थस्य शब्दो भवति वाचकः खरविषाणादिशब्दैर्व्यभिचारमाशङ्क्याह-केवलः-शुद्धोऽन्यपदासंस्पृष्टः खरा-
 दिपदसंस्पृष्टाश्च विषाणादिशब्दाः ॥ ४ ॥ एतद्विवरणार्थेवाह-अस्थि च निविगप्सो, जीवो नियमात् सद्व्यो सिद्धी । कम्हा
 सुद्धपयत्ता, घटखरसिंगणुमाणाओ ॥५॥ अस्तीति निर्विकल्पो जीवः, निर्विकल्प इति-निःसन्देहः नियमाल्प्रतिपत्त्यपेक्षया,
 शब्दतः सिद्धिः-वाचकाद्वाच्यप्रतिपत्तितः, एतदेव प्रश्नद्वारेणाह, शुद्धपदत्वात्-केवलपदत्वाज्जीवशब्दस्य घ-
 टखरभृङ्गानुमानादनुमानशब्दः दृष्टान्तवचनः, घटखरभृङ्गदृष्टान्तादिति प्रयोगार्थः, प्रयोगस्तु मुख्येनार्थेनार्थवान् जीवशब्दः शुद्ध-
 पदत्वात् घटशब्दवत्, यस्तु मुख्येनार्थेनार्थवान् भवति स शुद्धपदमपि न भवति, यथा खरभृङ्गशब्दः ॥५॥ पराभिप्रायमाशङ्क्य
 परिहरन्नाह-सुद्धपयत्ता सिद्धी, जइ एवं सुन्नसिद्धि अमंहपि । तं न भवइ संतेणं जं सुन्नं सुन्नगेहं व ॥ ६ ॥ उक्तवच्छुद्धपद-
 त्वात् सिद्धिर्यदि जीवस्य एवं तर्हि शून्यसिद्धिरस्माकमपि शून्यनष्टशब्दस्यापि शुद्धपदत्वादित्यभिप्रायः, अत्रोत्तरमाह-तन्न
 भवति, यदुक्तं परेण कुत इत्याह सता-विद्यमानेन पदार्थेन यत्-यस्मात् शून्यं शून्यमुच्यते किञ्चित्तदित्याह-शून्यगृहमिव यथा-
 हि-देवदत्तेन रहितं शून्यगृहमुच्यते निवृत्तो घटो नष्ट इति । न त्वनयोर्जीवशब्दस्य जीववद्विशिष्टं वाच्यमस्तीति ॥ ६ ॥
 प्रकारान्तरेणास्तित्वपक्षमेव समर्थयन्नाह-मिच्छा भवे उ सबत्था, जे केइ पारलोइया । कत्ता चेवोपभुत्ता य, जह जीवो न वि-
 ज्जइ ॥ ७ ॥ पारलौकिका दानादयः कर्त्ता चैव कर्मण उपभोक्ता च तत्फलस्य । एतदेव स्पष्टतरमाह-पाणिदया तव नियमा
 वंभं दिक्खा य इदियनिरोहो । सबनिरत्थयमेयं जइ जीवो न विज्जइ ॥ ८ ॥ लोइआ वेइआ चैव तथा सामाइआ-विज्ज ।

निचो जीवोपि हू देहा इह सत्त्वे ववत्थिया ॥ ९ ॥ लोकिक्का-इतिहासादिकर्तारः वेदिकाश्चैव-त्रैवेद्यदृष्टास्तथा सामायिक्रा-
स्त्रिपिटिकादिसमयवृत्तयो विद्वांसः-पण्डिताः नित्यो जीवो नाऽनित्य एवं पृथग्देहात् इत्येवं सर्वे व्यवस्थिता नान्यथा ॥ ९ ॥
एतदेव व्याचष्टे । लोए अच्छिज्जभिज्जो, वेए सपुरीसदड्ढुगस्सियालो । समए अहमासि गओ, तिविहो दिवाइसंसारो ॥ १० ॥
लोके अच्छेद्योऽभेद्य आत्मा पठ्यते । यथोक्तं गीतासु 'अच्छेद्योऽयमभेद्योऽय-मविकार्योऽयमुच्यते । नित्यः सततगः स्थाणूरच-
लोऽयं सनातनः ॥ १ ॥' इत्यादि, तथा वंदे सपुरीषो दग्धः शृगालः पठ्यत इति । यथा-शृगालो वै एष जायते यः सपुरीषो
दहते ।' अथ अपुरीषो दहतेऽक्षौध्रुक्का अस्य प्रजाः प्रादुर्भवन्तीत्यादि, तथा समयेऽहमासीद् गज इति पठ्यते । तथा च बु-
द्धवचने 'अहमासं भिक्षवो ! हस्ती षड्दन्तः शंखसद्विभः । शुकः पञ्जरवासी च शकुंतो जीवजीवक ॥ १ ॥' इत्यादि । तथा
त्रिविधो दिव्यादिसंसारः कैश्चिदिष्यते । देवमानुषतिर्यग्भेदेन आदिशब्दाच्चतुर्विधः कैश्चिन्नारकाधिक्येन ॥ १० ॥ पुनः प्रका-
रान्तरेणाह-अत्थि सरोरविधाता, पडिनिअताकारमाइभावाओ । कुंभस्स जह कुलालो, सो सुत्तो कम्मसंजोगा ॥ ११ ॥
फरिसेण जहा वाऊ, गिज्झइ कायसंसिओ । नाणाइहिं तहा जीवो, गिज्झइ कायसंसिओ ॥ १२ ॥ कायसंश्रिनो-देहसङ्गतः ॥
अर्णिदियगुणं जीवं, दुत्तेयं मंसचक्खुणा । सिद्धा पांसंति सवन्नु, नाणसिद्धा य साहुणो ॥ १३ ॥ " तथा च पूर्वार्चायैकृत-
गाथा-" जीवो अणाइनिहणो, अविणासी अक्खओ धुवो निच्चं । दव्वट्टयाइनिच्चो, परियायगुणेहि य अणिच्चो ॥ १ ॥ जह
पंजरउ सउणी, घडाउ वयराणि कंचुआ पुरिस्सो । एवं न चैव भिन्नो, जीवो देहाउ संसारी ॥ २ ॥ जह खीरोदगतिलत्तिह-
कुसुमंगथाण दीसइ न भेओ । तह चैव न जीवस्सवि, देहादच्चंतिओ भेओ ॥ ३ ॥ संकोअविक्कोएहि अ, जहकमं देहलोअ-

मित्तो वा । हत्पिस्स व कुंथुस्स व, पएससंखा समा चेव ॥४॥ कालो जहा अणाई, अविणासी होइ तिसु वि कालेसु । तह जीवो वि
 अगाई, अविणासी तिसु वि कालेसु ॥५॥ गयणं जहा अरूवी, अवगाहगुणेण धिप्पई तं तु । जीवो तहा अरूवी, विघ्नाणगु-
 नेण धित्तवो ॥६॥ जह पुहवी अविण्हा, आहारो होइ सबदद्धानं । तह आहारो जीवो, नाणाईणं गुणगणार्णं ॥७॥ अक्ख-
 यमणंतमउलं, जह गयणं होइ तिसु वि कालेसु । तह जीवो अविणासी, अवट्ठिओ तिसु वि कालेसु ॥ ८ ॥ जह कणगाओ
 कीरंति, पज्जवा मउडकुंडलाईया । दवं कणगं तं चिय, नामविसेसो इमो अन्नो ॥ ९ ॥ एवं चउगईए, परिब्भमंतस्स जी-
 वकणगस्स । नामाई बहुविहाई, जीवदवं तयं चेव ॥ १० ॥ जह कम्मयरो कम्मं, करेइ खुंजेइ सो फलं तस्स । तह जीवो वि
 अ कम्मं, करेइ खुंजेइ तस्स फलं ॥ ११ ॥ उज्जोवेउं दिवसं, जह सूरु वच्चई पुणो अत्थं । नय दीसइ सो सूरु, अन्नं
 खित्तं पयासंतो ॥ १२ ॥ जह सूरु तह जीवो, भवंतरं वच्चए पुणो अन्नं । तत्थवि सरीरमन्नं, खित्तं व रवी पयासेइ ॥ १३ ॥
 फुल्लुप्पलकमलार्णं, चंदणअगरूण सुरहिगंधीणं । धिप्पइ नासाइ गुणो, नय रुवं दीसए तेसिं ॥ १४ ॥ एवं नाणगुणेणं,
 धिप्पइ जीवो वि बुद्धिमंतेहिं । जह गंधो तह जीवो, न हु सक्खा कीरए भित्तुं ॥ १५ ॥ भंभामउइमइल-पणवमकुंदाण
 संखसन्नाणं । सहुच्चिय सुवइ केवलु त्ति न हु दीसई रुवं ॥ १६ ॥ पच्चक्खं गहगहिओ, दीसइ पुरिसो न दीसइ पिसाओ ।
 आगारेहि मुणिज्जइ, एवं जीवो वि देहठिओ ॥ १७ ॥ हसइ विरुसइ रुसइ, नच्चइ गाएइ रुयइ सुहदुक्खं । जीवो देहमइ-
 गओ, विविहपयारं पयंसेइ ॥ १८ ॥ जह आहारो भुत्तो, जिआण परिणमइ सत्तमेएहिं । वस १ सोणिय २ मंस ३ ट्ठिअ
 ४ मज्जा ५ तह मेय ६ सुक्केहिं ७ ॥ १९ ॥ एवं अट्ठविहं चिअ, जीवेण अणाइसहगयं कम्मं । जह कणगं पाहाणे, अणाइस-

जोगनिष्कन्दे ॥ २० ॥ जीवस्स य कम्मस्स य, अणाइं चैव होइ संजोगो । सो वि उवाएण पुढो, कीरइ न वलाउ जह कणं ॥ २१ ॥ ज(इ)ह पुवयरं कम्मं, जीवो वा जइ हविज्ज वइ कोइ । सो वत्तवो कुकुडि-अंडाणं भणसु को पढमो ॥ २२ ॥ जह अंडसंभवा कुकुडि ति अंडं च कुकुडाइभवं । नय पुवावरभावो, जह तह कम्माण जीवाणं ॥ २३ ॥ अणुमाणपहे सिद्धं, छउमल्याणं जिणाण पच्चक्खं । गिणहसु गणहर ! जीवं, अणाइयं अवस्वयसरूवं ॥ २४ ॥ कत्थ य जीवो वलिओ, कत्थ य कम्माइ हुंति वलियाइ । जीवस्स य कम्मस्स य, पुवनिवद्धाइ वेराइ ॥ २५ ॥ इति जीवस्थापनकुलकम् ॥

अथवा 'नाहियवायं' ति धूत्ताहियानादिवदसरवज्जल्पनम् । यथा अत्रंतीजणवए उज्जेणी नाम णगरी, तीसे उत्तरपासे जिणुज्जाणं णाम उज्जाणं, तत्थ वहवे धुत्ता समागया, तेसिं अहिवइणो इमे-ससगो ? एलासाहो २ मूलदेवो ३ खंडपाणा य इत्थिया ४ । एक्केक्कस्स पंच पंच धुत्तसया धुत्तीण[ए]य पंचसया खंडपाणाए, अहणया पाउसकाले सत्ताहवइले भुक्खत्ताणं इमेरिसी कहा संवुत्ता, को अम्हं देज्ज भत्तं ति ? मूलदेवो भणति-जं जेण अणुभूयं सुयं वा सो तं कहयतु, जो तं ण पत्तिय-ति तेण सवधुत्ताणं भत्तं दायवं, जो पुण भारहरामायणसुइसुत्थाहिं उवणयउववत्तीहिं पचीहिंति सो मा किंवि दलयतु । एवं मूलदेवेण भणिए सवेहि वि भणियं-साहु त्ति । ततो मूलदेवेण भणियं-को पुवं कहयति ? एलासाहेण भणियं-अं भे कहयामि, ततो सो कहिउमारद्धो । अहयं गावीउ गहाय अटविं गओ पेच्छामि चोरे आगच्छमाणे, तो मे पाव-रणी कंवली पत्थरिज्जणं तत्थ गावीउ छुभिज्जणाहं पोट्ठयं वंधिज्जण गाममागओ । पेच्छामि य गाममज्जयारे गोइहे रममाणे,

તા હં ગહિયગાવો તે પેચ્છિહમારદ્દો, સ્વર્ણમેત્તેણ ય તે ચોરા કલયલં કરેમાણા તત્થેવ ણિવહતા । સો ય ગામો સદુપદચણ્ણપદો
 એકં વાહુકં પવિદ્ધો । તે ય ચોરા પહિગયા । તં પિ વાહુકં એગાણ અજિયાણ ગસિયં । સા વિ અજિયા ચરમાણી અયગરેણ
 ગસિયા । સો વિ અયગરો એગાણ ઢેકાણ ગહિઓ । સા હહિહં વહપાયવેં ણિલીણા । તીસે ય એગો પાઓ પલંબતિ । તસ્સ
 ય વહપાયવસ્સ અહે સંધાવારો ઠિઓ, તેમિ ય ઢેકાપાણ ગયવરો આગલિતો, સા હહિહં પયત્તા આગાસે હણ્ણાઓ ગયવરે
 કહિત્તુપારદ્દ હોવેહિં કલયલો કઓ । તત્થ સદ્ધેવેહિણો ગહિયચાવા પત્તા, તેહિં સા જમગસમગં સરેહિં પૂરિયા, સા મયા, રણ્ણા
 તોણ પોહં ફાહાવિયં, અયગરો દિદ્ધો, સોવિ ફાહાવિઓ અજિયા દિદ્ધા, સા વિ ફાલાવિયા વાહુકં દિદ્ધં રમણિજ્ઞં, દ્વત્થંતરે
 તે ગોદ્દહા હપરતા, પતંગસેણા ઇવ ભૂવિલાઓ સો ગામો વાહુકાઓ ણિગંતુમારદ્દો, અહંપિ ગહિયગાવો ણિગઓ । સવો સો
 જણો સદ્ધાણાણિ ગઓ । અહંપિ અવહણ્ણિય ગાવો ઇહમાગતો, તં ભણ્ણહ કહેં સચ્ચં ? સેસગા ભણંતિ-સચ્ચં સચ્ચં, દ્વેલાસાહો ભણતિ-
 કહેં ગાધીહ કંવલીણ માયાઓ ગામો વા વાહુકે ? સેસગા ભણંતિ-ભારહસુતીણ સુદ્ધતિ જહા પુવં આસી દ્વગણ્ણવં જગં સવં,
 તમ્મિ ય જલે અંદમાસી, તમ્મિ અ અંદગં સસેલવણકાણં જગં સવં જહ માયં તો તુહ કંવલીણ ગાવો વાહુકે વા ગામો ણ
 માહિતિ ? જં ભણસિ જહા-હેંહુદરે અંયગરો તરસ ય અજિયા તીણ વાહુકં દ્વત્થવિ ભણ્ણહ ઉત્તરં-સસુરાસુરં સનારકં સસેલ-
 વણકાણં જગં સવં જહ વિણ્ણહસ્સ હરે માયં સો વિ ય દેવેહિં હરે માઓ, સા વિ ય સયણિજ્ઞે માયા, જહ દ્વયં સચ્ચં તો
 તુહ વયણં કહેં અસચ્ચં ભવિસ્સતિ ? । તતો સસગો કહિતુમારદ્દો-અમ્હે કુહંવિપુત્તા કયાહં ચ કરિસણાણિ, અહં સરય-
 કાલે હેત્તં અતિગઓ, તમ્મિ ય સ્વેત્તે તિલો હુત્તો, સો ય દ્વરિસો જાતો જો પરં કુહાહેહિં હેત્તવો, તં સમંતા પરિબ્ભમામિ,

पेच्छामि य गयवरं, अरण्यतणंमि, उत्थिउं पलाओ, पेच्छामि य अइप्पमाणं तिलरुक्खं तंमि विलण्णो । पत्तो अ गयवरो सो मं अपावन्तो कुलालचक्रं व तं तिलरुक्खं परिभमति चालेइ य तं तिलरुक्खं तेण य चालिओ जलहरो विव तिलो तिल-
बुद्धिं भुंचति । तेण य भंतेण चकत्तिला विव ते तिला पीलिया, तओ तेछोदा णाम णदी वूढा सो य गओ तत्येव तिलच-
लणीए कबुत्तो मओ य । मयावि से चम्मं गहियं दत्तिओ कओ तेछस्स भरिओ अहंपि खुधिओ खलभारं भक्खयामि दस य
तेछघडा तिसिओ पिवामि, तं च तेछपडिपुणं दइयं घेत्तुं गामं पट्ठिओ, गामवहिया रुक्खसालाए णिक्खविउं तं दइयं गि-
हमतिगओ पुत्तो य मे दइयस्स पेसिओ सो तं जाहे ण पावइ ताहे रुक्खं पाडेउं गेण्हत्या । अहंपि गिहाओ उट्ठिओ परिभ-
मंतो इहमागओ । एयं पुण मे अणुभूयं, जो ण पत्तियति सो देउ भत्तं । सेसगा भणंति-अत्थि एसो य भावो भारहरामा-
यणे सुई सुणिज्जति “तेपां कटतटभ्रष्टुर्गजानां मदविन्दुभिः । प्रावर्त्तत नदी घोरा हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥१॥” जं भणसि कहं ए
महंतो तिलरुक्खो भवति, एत्थ भणइ-पाडलिपुत्ते किल मासपादेव भेरी णिम्मविद्या तो किह तिलरुक्खो ए महंतो न हो-
ज्जाहि ? २ । ततो मूलदेवो कहिउमारद्धो सो भणति-तरुणत्तणे इत्थियसुहाभिलासी धाराधरणइयाए सामिगिहं पट्ठि-
ओ छत्तकमंडलुहत्थो, पेच्छामि य वणगयं मम वहाए एज्जमाणं, ततो हं भीतो अत्ताणो असरणो किंचि णिलुक्कणट्ठाणं
अपस्समाणो दगल्लडुणणालएण कमंडलुं अतिगओमिह । सो वि य गयवरो मम वहाए तेणेवतेण अतिगओ । ततो मे सो
गयवरो छम्मासं अंतो कुंडियाए वामोहिओ । तओ हं छट्टमासंते कुंडियगीवाओ णिगओ । सो वि य गयवरो तेणेवतेण

१ आरण्यगयवरं तेणमिउत्थितो पलाओ. प्र०

निगमओ, नवरं वालगंते कुंडियागीवाए लगगो । अहमवि पुरओ पेच्छायि अणोरपारं गंगं, सा मे गोपयमिव तिण्णा गोओ-
 म्हिं सामिगिहं । तत्थ मे तण्हाल्लुहासमे अगणेमाणेण गंगाओ पडंती मत्थए छम्मासा धारिया धारा । तओ पणमिऊण
 महसेणं पयाओ संपत्तो उज्जेणिं तुज्जं व इहं मिलिओ इति । तं जइ सच्चं एयं तो मं हेऊहिं पत्तियावेह, अह मण्ह अलियं
 तो धुत्तारं देहउ भत्तं, तेहिं भणिय सच्चं, मूलदेवो भणइ कंहं सच्चं ? ते भणंति सुणेह पुर्वं वंभाणस्स मुहाओ विप्पा निगगया ?
 वाहाओ खत्तिया २ उरुसु वइस्सा ३ पादेसु सुहा ४, जइ इत्तिओ जणवओ तस्सुदरे माओ तो तुमं हत्थी य कुंडियाए किं न
 माहिह । अणं च किल वंभाणे विण्हु य उट्ठाहं धावंता गता दिवं वाससहस्सं तहा वि लिगस्संतो न पत्तो तं जइ एमहंतं लिगं
 उमाए सरीरे मायं तो तुमं हत्थी य कुंडियाए न माहिह ? जं भणसि वालगे हत्थी कंहं लगगो तं सुणसु-विण्हू जगस्स
 कत्ता एगणवे तप्पति तवं जलसयणगतो । तस्स य गाभीओ वंभो पउमगब्भणिभो निगमओ नवरं पंकयणाभीए लगगो
 एवं जइ तुमं हत्थी य विणिगता हत्थी वालगे लगगो को दोसो । जं भणसि गंगा कहसुत्तिण्णा ? रामेण किल सीताए पवि-
 त्तिहेउं सुग्रीवो आणत्तो तेणावि हणूमंतो सो वाहाहिं समुद्धं तरिउं लंकापुरिं पत्तो दिट्ठा सीया पडिगियत्तो सीया
 भत्तुणा पुच्छिओ कंहं समुद्धो तिण्णो ? भणति-तव प्रसादात् तव च प्रसादाद्भन्तुं ते देवि तव प्रसादात् । साधुप्रसादाच्च
 पितुः प्रसादात्तीर्णो मया गोपदवत्समुद्रः ॥१॥ जइ तेण तिरिण समुद्धो वाहाहिं तिण्णो तुमं कंहं गंगं न तरिस्ससि । जं
 भणसि कंहं छम्मासे धारा धरिता एत्थवि सुणसु दिवं वाससहस्सं तवं कुणमाणं दट्ठुण बंधं खुब्भमाणेहिं लोयहियत्था सुर-
 गणेहिं गंगा अब्भत्थिता अवाराहि मणुयलोगं, तीए भणियं को मे धरेहिति निवडिंति पसुवइणा भणियं अहं ते एगजडाए

धारयामि । तेण सा दिव्वं वाससहस्सं धारिया । जइ तेण सा धरिया तुमं कहं छम्मासं ण वरिस्ससि ? ३ । अह पत्ता खंडयाणा कहितुमारद्धा सा य भणइ ओलंविनंति अम्हेहि, भणह जइ अंजलिं करिय सीसे, उवसप्पह जइ अ ममं तो भत्तं देमि सवेसि ॥ १ ॥ तो ते भणंति धुत्ता, अम्हे सबं जगं तुले माणा । कह एवं दीणवयणं, तुज्झ सगासे भणीहामो ॥ २ ॥ ततो ईसि हसिऊण खंडयाणा कहयति—अहं रायरयगस्स धूया अह अण्णया सह पित्रा वत्थाण महासगडं भरेऊण पुरिस्सस-हस्सेण समं णदिं सलिलपुण्णं पत्ता, धोयाइं वत्थाणि तो आयवे दिण्णाणि उद्यायाणि आगतो महावाओ तेण ताजि सवाणि वत्थाणि अवहरियाणि ततो हं रायभया गोहारूवं काऊण रयणीए णगरूजाणं गया, तत्थाइं रत्तासोगपासे चूयलया जाता, अण्णया य सुणेमि जहा रयगाउम्भिट्तु अभयघोसं पडहसइं सोऊण पुण्णवसरीरा जाया । तस्स य सगडस्स णाडगवरत्ता य जंबूएहिं भक्खियाओ । तओ मे पिउणा णाडगवरत्ताओ अणिस्समाणेण महिसछिप्पा लद्धा तत्थ णाडगवरत्ता वलिता । तं भणह किमेत्थ सच्चं ते भणंति—वंभक्केसवा अंतं ण गया लिंगस्स वाससहस्सेण जति तं सच्चं तुह वयणं कहमसच्चं भविस्सइ-त्ति । रामायणेवि सुणिजइ जइ हणुमंतस्स पुच्छं महंतमासी तं च किल अणेगेहिं वत्थसहस्सेहिं वेढिऊण तेछघडसहस्सेहिं सि-चिऊण पलवियं तेण किल लंकापुरी दड्डा । एवं जइ महिसस्स वि महंतपुच्छेण णाडगवरत्ताओ जायाओ को दोसो । अ-ण्णं च इमं सुइं सुवइ जहा—गंधारो राया रण्णे कुदवत्तणं पत्तो । अवरो वि राया किमस्सो णाम-महाबलपरक्कमो । तेण य सक्को देवराया समरे णिज्जिओ । ततो तेण देवराइणा सावसत्तो रण्णो अयगरो जाओ । अनया य पंडुसुआ रज्जभट्ठा रण्णे ठिआ । अनया य एगागी निगओ भीमो, तेण य अयगरेण गसिओ, धम्मसुतो य अयगरमूलं पत्तो, ततो सो अयगरो

माणुसीए वायाए तं धम्मसुयं सत्त पुच्छातो पुच्छेइ तेण य कहिआतो सत्तपुच्छातो ततो भीमं गिगिलह । तस्स य सावस्स
 अंतो जातो, जातो पुणरवि राया । जइ एयं सच्चं तो तुमं पि सबभूतं गोहाचूयसभावं गंतूण पुणवा जाया । तो खंडवाणा भ-
 णइ-एवं गते वि मज्झ पणामं करेह । जइ कहं वि न जिण्ह तो काणावि कवड्डिया तुब्भं सुल्लं ण भवति । ते भणंति कोऽम्हे
 सत्तो निज्जिणओ, तो सा हसिऊण भणंति । तेसिं वातहरियाण वत्थाण गवेसणाय निग्गया रायाणं पुच्छिउण्णं अण्णं च मम
 दासवेढा गट्ठा ते य अणिसामिता ता इं गामणगराणि अढमाणी इहं पत्ता तं ते दासवेढा तुब्भे ताणि वत्थाणि इमाणि जाणि
 तुब्भं परिहियाणि, तं जइ सच्चं तो देह वत्था । अह अलियं तो देहि भत्तं । असुणत्थं भणियमिणं, सेसं धुत्तक्काणगाणुसारेण
 णेयमिति । गतो लोइओ मुसावाउत्ति । एतच्च निशीथ (चूर्णि) पीठात् लिखितं । तथा धावनं-अकाले वर्षाकल्पादिक्षालनं यदिवा
 निष्कारणमतित्वरितमविश्रामं गमनं कौशिकतापसवत् । तत्सम्बन्धश्च संक्षेपतः पूर्वाचार्यैः पद्यबन्धीकृतो यथा-स्वाम्यपि श्वेतम्बी
 गच्छन्नुचे गोपैरसाष्टजुः । पन्थाः किं त्वत्र कनकखलाख्यस्तापसाश्रमः ॥ १ ॥ सहग्विषाहिना रुद्धोऽप्रचारः पक्षिणामपि ।
 तत्पन्थानं विमुच्यामुं वक्रेणाप्यमुना व्रज ॥ २ ॥ वार्यमाणोऽपि भगवान् ययौ तत्रर्जुनाऽध्वना । ज्ञात्वा च बोधं तस्याहेरवम-
 न्यात्मनो व्यथाम् ॥ ३ ॥ यक्षमण्डपिकायां च कायोत्सर्गेण तस्थिवान् । स तु पूर्वभवे क्वापि गच्छेऽभूत् क्षपकोत्तमः ॥ ४ ॥
 गच्छता पारणार्थं च भेकी पादेन घातिता आलोचनार्थमेतस्य दर्शिता क्षुल्लकेन सा ॥ ५ ॥ क्रुद्धः सोऽदर्शयद्भेकीः मार्गे लो-
 केन मारिताः । अरे किं क्षुल्लकक्षुद्र ! मयैता अपि मारिताः ॥ ६ ॥ क्षुल्लकोऽस्थ्यात् ततस्तूष्णीं सायमावश्यंकेऽपि सः । अना-
 लोच्यैव तां भेकीं न्यषदत् पक्षकस्ततः ॥ ७ ॥ क्षुल्लको स्मारयद्भेकीं तामालोचयसे न किम् । क्षपकोऽथ क्रुधोत्थाय क्षुल्लं

हन्मीति धावितः ॥८॥ मृत्वा स्तम्भास्थिघातेन ज्योतिर्जेषु सुरोऽभवत् । स च्युतः कनकखले पञ्चशत्यास्तपस्विनाम् ॥९॥ पत्युः
कुलपतेः पत्न्याः सुतोऽभूत् कौशिकाभिधः । तत्र कौशिकगोत्रत्वा-दासन्नन्येऽपि कौशिकाः ॥ १० ॥ स चातिकोपनत्वेन
ख्यातोऽभूत् चण्डकौशिकः । मृते कुलपतौ तत्र सोऽभूत् कुलपनिस्ततः ॥ ११ ॥ मूर्च्छालुस्तत्र कस्यापि नादात् पुष्पफलादि
सः । जग्मुर्दिशोदिशं पश्चात् तापसास्तदनामृतः ॥ १२ ॥ अन्यदा कण्टकार्थं च कौशिको गतवान् वहिः । श्वेतम्ब्या एत्य
राजन्यैर्भग्नं तस्य वनं तदा ॥ १३ ॥ भज्यते त्वद्वनं कैश्चिदित्याख्यातेऽस्य गोपकैः । दधावे तत्क्षणात् पशु-पाणिं परशुराम-
वत् ॥ १४ ॥ दृष्टः कुमारैर्नद्यास्ने धावन् गर्ते पपात सः । कुमारः सम्मुखोऽस्या-भूच्छिरस्तेन द्विधा कृतम् ॥ १५ ॥ मोहात्
तत्रैव जज्ञेऽहिर्द्विग्विषश्चण्डकौशिकः । वने तत्र स बभ्राम जीवं दृष्ट्वा दहन् क्रुधा ॥ १६ ॥ दृष्ट्वाऽथ स्वामिनं क्रुद्धः किं मां न
ज्ञातवानसौ । सूरं वीक्ष्य निरैक्षिष्ट परं नादह्यत प्रभुः ॥ १७ ॥ भानुं पुनः पुनर्वीक्ष्य वीक्षते स्म प्रभुं दृशा । परं प्रभौ विष-
ज्वाला पुष्पमाला इवाभवन् ॥ १८ ॥ ददंश ददंशकोऽथ निःशूकः पादयोः प्रभुम् । परं प्रभौ वज्रसारे दंशदंश इवाभवत् ॥ १९ ॥
दृष्ट्वा दृष्ट्वा क्रुधातीवापचक्रामाथ दृग्विषः । मूर्च्छितो मद्विषेण निपतन्मा ममोपरि ॥ २० ॥ शैलवन्निश्चलं वीक्ष्य विलक्षोऽथ
पुरः स्थितः । पश्यन् मूर्तिं प्रभोः शान्तां सुधारसमयीमिव ॥ २१ ॥ निर्विषाक्षः क्षणाज्ज्ञे ततस्तं स्वाम्यवोचत । चण्डकौ-
शिक बुध्यस्व बुध्यस्व ननु मा मुहः ॥ २२ ॥ तत्समाकर्ण्य तस्याहेरुहापोहादजायत । जातिस्मृतिस्ततः स स्वं निन्दन् क्षम्य-
त्प्रभुम् ॥ २३ ॥ प्रदक्षिणात्रयं दत्त्वा स्वाम्यग्रेऽनशनं व्यधात् । रष्टो मा स्म हनं सत्वान् क्षिप्त्वा तुण्डं बिले स्थितः ॥ २४ ॥
स्वाम्यस्थात् कृपया तस्य दृष्ट्वा प्रभुमुपागमन् । गोपालवत्सपालाद्या वृक्षाद्यन्तरिताः स्थिताः ॥ २५ ॥ जघ्नस्ते लेण्डुभिस्त्वेष

चित्रस्थ इव नाचलत् । विश्वस्तास्ते उपेत्याय यष्टिभिस्तमघट्टयन् ॥ २६ ॥ तथाऽप्यविचलंतं तं ते लोकस्य न्यवेदयन् । अथागत्य प्रभुं लोका नत्वाऽहिं तमपूजयन् ॥ २७ ॥ द्यूतविक्रयिकारतं च ब्रक्षयन्ति स्पृशन्ति च । अथैत्य द्यूतगन्धेन कीटिकास्तमुपाद्रवन् ॥ २८ ॥ वेदनामधिसेहे तां कर्मक्षयसहायिनीम् । सोऽहिर्विपद्य पक्षान्ते सहस्रारे सुरोऽभवत् ॥ २९ ॥ इति कौशिकतापससम्बन्धः ॥

तथा डेपनं-गर्तवरंडादीनां रयेणोल्लङ्घनम् । तथा लङ्घनं-साधूपरि श्राद्धाद्युपरि वा कोथादिनाऽन्नपानादिमोचनं अथवा लङ्घनं-उत्प्लुत्य बाहादिकोल्लङ्घनं अहंनित्रसाधुवत्तया हि-क्षितिप्रतिष्ठितं नाम पुरं द्वौ तत्र सोदरौ । अहंनतोऽहंनित्रश्च ज्येष्ठभार्या लघ्वी रता ॥ १ ॥ लघुर्नेच्छति तां चाह भ्रातरं मे न पश्यसि ? । पतिं व्यापाद्य सा भूयस्त्वमूचे न त्वमंस्त स ॥ २ ॥ निर्वेदनाथ तैव स लघुर्व्रतमाददे । तद्रक्ता साऽपि मृत्वाऽभूद् ग्रामे क्वाप्यर्त्तितः शूनी ॥ ३ ॥ साधवोऽपि ययुस्तत्र शुन्याऽदर्शि मुनिः स च । तदैवागत्य सा श्लेषं मुहुर्भर्तुं रिवाकरोत् ॥ ४ ॥ नष्टः साधुर्मृता साऽथ जाताऽटव्यां च मर्कटी । तस्या एव च मध्येनाटव्या यातं कथञ्चन ॥ ५ ॥ अन्तर्मुनीनां तं वीक्ष्य प्रेम्णा शिश्नेष्व मर्कटी । तां विमोच्याऽथ कष्टेन स कथञ्चित्पलायितः ॥ ६ ॥ मृत्वा तत्रापि सा जज्ञे यक्षा तं प्रेक्ष्य साऽवधेः । नैच्छन्मामेष तच्छिद्राणीक्षते न त्ववैक्षत ॥ ७ ॥ समानवयसोऽवोचन् हसन्तस्तं च साधवः । त्वमहंनित्र ! धन्योऽसि यच्छुनीमर्कटीप्रियः ॥ ८ ॥ अन्यदा कमलङ्घ्यं स जलवाहं विलङ्घयितुम् । प्रमादाद् गतिमेदेन पदं प्रासारयन् मुनिः ॥ ९ ॥ तस्य तच्छिद्रमासाद्य सा चिच्छेदां द्विमूलतः । स मि-

ध्यादुष्कृतं न्यपतत्तज्जलाद्वहिः ॥ १० ॥ सम्यग्दृष्टिसुरी तां च निर्धाट्य तं मुनेः क्रमम् । तदैवालगयद् रूढो देवता-
इतिगयेन सः ॥ ११ ॥ इत्यर्हन्मित्रसाधुसम्बन्धः ॥

तथा समकारो-ममत्ताकरणं, वस्त्रपात्रोपाश्रयादिषु, तथाऽवर्णोच्चारणं-अवर्णवादकथनं अर्हदादीनां एतच्च दुर्लभबो-
धिर्वहेतुः । यदुक्तं स्थानाङ्गे-“पंचहिं ठाणेहिं जीवा दुल्लभबोहियत्ताए कम्मं पगरंति । तं अरिहंताणमवन्नं वदमाणे १ अरिहं-
तपन्नत्तस्स धम्मस्स अवण्णं वदमाणे २ आयरियउवज्झायाणमवन्नं वदमाणे ३ चाउवन्नरस संघस्स अवन्नं वदमाणे ४ विवक्कत-
ववंभवेराणं देवाणं अवण्णं वदमाणे ५ ।” विपक्वं-उदयागतं तपोब्रह्मचर्यं तद्धेतुकं देवायुष्कादि कर्म येषां ते तथा । तथाऽ-
वर्णत्रादे गुरुप्रत्यनीकवराहमिहिरसम्बन्धो यथा-अत्थि सिरिभरहवरिट्ठे सयलट्टगरिट्ठे मरहट्ठे धम्मियजणागिन्नपुन्नपडिपुन्नपव-
हणपइट्ठाणं सिरिपइट्ठाणं नाम नयरं, तत्थ य चउदसविज्जाठाणपारगो छक्कम्ममम्मविज्ज पयईए भद्दओ भद्दबाहुनास माहणो
हुत्था । तस्स परमपिम्मभरसरसीरुहमिहिरो वराहमिहिरो सहोयरो । अन्नया तत्थ चउदसपुवडपुवरयणमहेसरो नवतत्तवरनि-
हाणपत्तमाहभद्दो सिरिभं जसोभद्द स्सरिचक्कवट्ठी उज्जाणवणे समोसढो । तन्नभंसणकए अहमहमिगाए सयलं नयरलोयं गच्छंतं
पलोइय किंचि वि संजायपमोओ वराहमिहिरेण सद्धिं भद्दबाहु सरीण वंदणत्थं गओ । ते वंदिय कमवि परमाणंदमुवहंतो
समुच्चियभूभागे निविट्ठो । तओ सरीहिं विहिया निव्वेयसंजणणी देसणा-संसारो दुवस्वरुवो चउगइगुविलो जोणिलक्खप्प-
हाणो, इत्थं जीवाण सुक्खं खणम वि पवरं विज्जाए नेव किंचि । तम्हा तच्छेयणत्थं जिणवरभणिए उज्जया होह धम्मो, खंताईए
मुणीणं गुणगणकलिए सावयाणं च सारे ॥ १ ॥ तं सुणिय वेरगंतंरंगरिगिओ आगमेसिभद्दो पणट्ठमोहनिद्दामुद्दो भद्दबाहु

सहोयरे वराहमिहिरं भणइ-वच्छाई संजायभवविरागो, एसिं गुरुणं चरणमूले सवसंगपरिच्चायं करिय अणवज्जं पवज्जमायरि-
स्सं, भवया पुण घरकज्जेसु सज्जेण होयव्वं । तो वराहमिहिरो तं पइ जंपइ-भाय ! जइ तुमं संसारसायरं तरिउमिच्छसि ता
कहमहं भग्गपवहणजणुव तत्थं मज्जेमि, जओ-सक्करसहिया खीरी, दियाण जह वल्लहा हवइ अहिया । ता किं सा इयराण
वि, नराण न हु होइ अभिरुइया ॥ १ ॥ एवं दिक्खामहिलासं जाणिऊण मा एसो भवावडे निवडउ त्ति भइवाहुणा अणु-
मन्निओ तओ दोव भायरा गुरुपच्चक्खं सव्वं सावज्जं पच्चक्खायंति । तओ भइबाहू गहियदुविहसिक्खो कमेण गुरुवयणक-
मलाओ भसलुव मयंदं चउइसपुवसुत्तथरहस्सं पाऊण सुहिओ सुविहियच्चुडामणी जाओ । इओ यं सिरिमं सिरिजसभइसू-
रीण असमाणविज्जाठाणो असमाणचरित्तो अज्जसंभूयविजओ नाम सीससेहरो आसि । अन्नंमि दिणे सूरिपयजुणे सुयकेव-
लिणो सुणिय संभूयविजयभइबाहू नामए मुणिवरे गणहरपए पट्ठाविऊण सयं सिरिजसभइसूरिणो संलेहणं करिय सुरपुर-
सिरीए अवयसभावमुवगया । तओ ते ससिसूखं मिच्छत्ततिमिरं गोवित्थरेण हणंता महिमंडले पुढो पुढो विहरंति । अह सो
वराहमिहिरमुणी अप्पमई चंदसूरपन्नत्तिपमुहे केवि गंथे मुणिऊण अहंकारविकारनडिओ सूरिपयमहिलसंतो अजुणु त्ति गुरुहिं
नाणवलेण नाऊण न गणहरपए ठाविओ इय सुयवयणं सरंतेहिं । “ वूढो गणहरसहो, गोयममाईहि धीरपुुरिसेहिं । जो ते
ठवइ अपत्ते, जाणंतो सो महापावो ॥ १ ॥ ” तओ वराहमिहिरस जिट्टसहोयरे वि सिरिभइवाहुगणहरे परमा अपीई
जाया, जओ इमेहिं मह माणखंडणा क्या, अओ इत्थ ठाउं न जुज्जइ । भणियं च- “ माणि पणट्ठइ जइ न तणु तो देसडा
चइज्ज । मा दुज्जणकरपल्लविहिं दंसि ज्झंतु भमिज्ज ॥ १ ॥ ” तेण पावकरमोदएण अप्पा गुणपव्वयारूढो वि दोसावडे पाडिओ

अहो दुरंतया कम्माणं । जं तिक्कसाउदएण उत्तमगुणठाणेहिंतो मिच्छत्तगुणठाणे पडिओ दुवालसवरिसे परिपालियचरित्तो जिणमुइं मुत्तण पुणरवि सहावसिद्धं माहणत्तमुवगओ वराहमिहिरो भणियं च—“ प्रकृत्या शीवलं नीरमुष्णं तद्वह्नियोगतः । पुनः किं न भवेच्छीतं स्वभावो दुस्त्यजो यतः ॥ १ ॥ ” तओ चंदसूरपन्नत्तिपमुहागमंगंहेहितो किं पि किं पि रहस्सं गहिऊण सनामेण वाराही संहिय त्ति नामयं जोइस्ससत्थं सवायलक्खपमाणं करेइ । तं च सिद्धंताउ उद्धरिअं ति पाएण सच्चं होइ । अओ लोएसु पसिद्धं तं जायं । अन्नं च अंगोवंगेहिंतो द्वाणुओगाओ मंतंततइं मुणिउं पडंजिऊण य जणमणाइं रंजेइ मिच्छद्दिट्ठीण पुरओ नियचरियमेवं परूवेइ जं अहं दुवालसवरिसे दिणयरमंडले ठिओ, भयवया वि भाणुणा सयलगहमंडलस्सुदयत्थमणक्काइय । रठिइजोगविवागाइयं पसिय मह दंसियं पेसिओ य अहं महियले तओ मे इमं जोइस्ससत्थं कयं । जइ असच्चं ता किं परिमियं भासिज्जइ । मिच्छत्तंधियमइणो धिज्जाइया वज्जपायसरिसं पि तवयणं तहेव पडिवज्जंति । अहो अन्नाणविलसियमेएसिं जओ—“ वत्थंचले सिलाए, खंडं वंधितु मोयगमिमं ति । धुत्तेहिं भणिरेहिं, बाला लहु भोलविज्जंति ॥ १ ॥ ” तयणु भूदेवस्सेव तरस्स वन्नणमेवं कुणंता चिट्ठंति । जमेस वराहमिहिरो मोहणनहगमणाइबहुलूवाहिं विज्जाहिं दिप्पंतो गहगणेहिं सह दुवालस वासाइं भमिऊण जोइस्ससत्थं च काऊण महियलमोइन्नो चउइसविज्जाठाणपारगो जाओ । अज्ज जावइय तप्पसिद्धी लोए वि फुरइ पइट्ठाणपुराहिराओ वि वियक्खणु त्ति तं पूएइ । जओ लोओ पूइयपूयगो न परमत्थविऊ । स कावखण्डसमो वि इंदनीलमणि त्ति संगहिऊण रत्ता स पुरोहिओ विहिओ । न य वियारसारा हवंति रायाणो । तं च रायपसायपत्तं मुणिऊण जणो विसेसेण सम्माणइ । अह सिरिभदवाहू पहू सयलमवणिट्ठाणं वयणामएण सिंचंतो पइट्ठाण-

पुरबाहिरुज्जाणे समोसरिओ । तत्थागयं सूरिसरमायन्निऊण राया पोरपरियरिओ वंदिउं गओ । रायाणुविचीए वराहमिहिरो
 वि । तम्मि समए रायादिसमक्खं एणेण पुरिसेण वराहमिहिरो वद्धाविओ, देव ! संपयं चेव तुम्हघरे पुत्तो उप्पन्नो । तं मुणिय
 राया हरिसिओ वद्धावियनरस्स पारिओसियं दाणं दाऊण पुरोहिंयं वाहरेइ-साहेसु तुमं एस तुब्ब पुत्तो केरिसविज्जो ? कि-
 यप्पमाणाऊ ? अम्हं च पूअणिज्जो होही न व त्ति ? संपइ सब्बपुत्तो समसत्तुमित्तो सिरिभद्दवाहू सूरि तहा जोइसवक्क-
 निरिक्खणवियक्खणो तुमं च अओ दुवे वि नाणिचूडामणिणो वियारिऊण आइसह । तओ वराहमिहिरो सहावचवलमाह-
 णजाइत्तणेण नियनाणुक्करिसं च जाणावयंतो वागरेइ महाराय ! मए एयस्स जम्मकाललगगहाइयं वियारियं । एस सिद्ध
 वरिससयपमाणाऊ तुम्हाणं तुहपुत्तपुत्ताणं च पूइओ अट्टारस विज्जाठाणपारगामी भविस्सइ । एयम्मि समए जिणसमए
 निमित्तकहणं निसिद्धं पि मुणितो नरिंदाइ लोयाओ जिणमयपभावणत्थं कहुओसहपाणं रोगच्छेयणकए कीरंतं सुट्ठुवजायइ
 त्ति वियारिऊण गीयत्थसिरोमणी सिरिभद्दवाहू महामुणी तस्स दारगस्स सत्त दिणंते विडालियाओ मरणमाइसइ । तं वय-
 णमायन्निऊण कोवेण पज्जलिरो वराहमिहिरो नरवरं पइ जंपइ-देव ! जइ एयं एयाणं वयणमन्नहा होइ, ता तुब्भेहिमेयाणं
 पासंडीणं कोवि पयंडो दंडो कायव्वो । एवं वाहरिऊण रोसारुणनयणो वराहमिहिरो रायसहिओ नियघरं गओ । तओ तेण
 झडिति गंतूण स बालो मंदिरब्भंतरे गुत्तठाणे ठाविओ, चउदिसिं च घरवाहिं उब्भडसुहडा सत्थहत्था निवेसिया, धाई पुण
 भोयणाइसाम्मगी सहिया अब्भंतरे चेव निविडनिविडं कवाडसंपुहं संघडिऊण जागरमाणी बालं रक्खइ । तस्सारिड्ढभवणस्स

दुवारदेसे सयं वराहमिहिरो उवविसिय विडालसंचारं रक्खेइ । संपत्ते सत्तमे दिगे तहेव तेसिं रक्खं कुणंताणं उक्किरियविडाला
महाथूला दुवारगगला सहसा वालगोवरिं पडिया, तग्घाएण य दारगो मओ, धाईए हा हि ति हलबोलो कओ । जं एस मए
रक्खंतीए चैव उच्छंगठिओ हयासेण कयंतेण वालगो निहओ । तं वज्जनिवायसरिसं वयणं सुणिय पुरोहिओ मुच्छानि-
मीलियच्छो धस ति धरणीयले पडिओ । सिसिरोवयारेहिं पुणरवि पत्तवेयणो उग्घाडिऊण कवाडसंपुडं तं सुयं सयं पासि-
ऊण हियं ताडयंतो रोइडं पयत्तो-हा हा दुरंतरे दिव ! रोविऊण सुरहुंमं । समुम्मूलेसि किं पाव ! मत्तदंतिव मे सुयं ॥१॥
एयाओ वि दुहाओ अहिययरं दुमेइ सल्लु व मे हियं नाणासच्चत्तणं । एवं सोयं करंतेण तेण जणो वि रोयाविओ, रायावि
विन्नायवइयरो आगंतूण तं पुराणाइभणियसंसाराणिच्चयावयणेहिं पडिबोहेइ । इय साहेइ य भो वराहमिहिर ! सिरिभदबाहु-
सामिनिवेइयं नाणमवितहं जायं, परं विडालाओ जं तस्स मरणमुवइट्ठं तं असच्चं दीसइ, अओ तम्मरणहेउ धाईं पुच्छइ,
धाइए वि स अगला आणेऊण रत्तो दंसिया, तीए अणविभागे उक्किरियं विरालियं दट्ठूण संजायविम्हओ राया स्वरिराय-
शुणक्कित्तणमुहरियमुहो बज्जरइ, अहो ! पिच्छह पिच्छह लोया ! सेयंवरणं नाणलद्धिलच्छीओ । तं सच्चं चैव सव्वनुत्तया जं
एवमविसंवायणा । एवं चमक्किओ राया उट्ठिऊण सिरिभदबाहुगुरुं पणमिय पुच्छइ । भयवं केण हेऊणा पुरोहियवयणमसच्चं
जायं ? तओ गुरु भणइ-महाराय ! एस गुरुपडिणीओ वयाओ परिवडिओ विणट्ठमइओ तुह पुरोहिओ, तेण हेऊणा एय-
स्स वयणं न सच्चं होइ । जं च सव्वनुणा पणीयं वयणं तं जुगंते वि नन्नहा होइ । तओ राया नायपरमत्थो जंपेइ-हा मि-

च्छतधत्तरपाणवामोहियमइणा सयलमवि महियलं कणयमयं मत्तमाणेण मए निरत्थयं मणुयजम्मनिगमियं, ता भयवं! पसिय
 मह सिक्खं देह । जेण सकयत्थो होमि । तओ गुरू दुग्गइगमणपडिवक्खं धम्मसिक्खं सहासमक्खं रत्नो त्रियरइ । सो वि तं
 सेसु व सिरसा पडिच्छइ । जप्पभिइं मयकलेवरं व पुरोहियमयं चइय राया जिणधम्मं पडिवज्जइ, तप्पभिइं च णं लोओ
 तमुवहसइ । सो वि नियतणयमणेण नाणासच्चत्तणेण लोयापवाएण य संजायसंसारनिव्वेओ सबहा विगयसम्मत्तो संगहिय-
 मिच्छत्तो परिद्यायपवज्जं पडिवज्जिय मुणिजणे पउसमावहंतो अन्नाणकट्ठवाइं सुइरमायरिय अणुद्धियपावसल्लो मरिज्ज अ-
 प्पडिओ वंतरो जाओ । अह सो वाणमंतरो विभंगनाणेण नियपुव्वभवमाभोइत्ता मिच्छत्तोदयवसेण जिणसासणे परमवेरं
 वंहंतो चित्तेइ, कयाणं अहं पुव्वभववेरसायरं पवणनंदणु व उल्लंघिय सुहिओ हविसं । तओ देवकिच्चमकाज्ज जिणभत्तिरत्ताणं
 साहुसावयार्इणं उवसगं काउकामो तच्छिद्दाणि गवेसेइ । तओ सया अप्पमत्ताणं सावज्जजोगविरयाणं साहुसाहुणीणं अंधु
 व न किंपि पिच्छइ दूसणं, तेसिं च केसमवि मुसमूरिउमसमत्थो हत्थेण हत्थं मलंतो दंतैहि उट्ठे खंडंतो मुट्ठीए हियं ताडयंतो
 भित्तीए सीसं फोडंतो विहत्थो होत्था । तत्तो तप्पुट्ठिं छंडिज्ज किरियाकलावसिहिलाणं समणोवासयार्इणं छिड्डं लहिज्ज
 स दुट्ठवाणमंतरो विविहे उवसगे कुणइ । तओ सावगा सुयसायरसुवियारा बुद्धिविआरेण तं वंतरकयमुवसगं जाणिय परुप्परं
 मंतयंति, जहा सिंहं विणा महाकरी न वियारिज्जइ, जहा भाणुं विणा तिमिरपडलं न फेडिज्जइ, जहा पवहणं विणा सायरो
 न लंघिज्जइ, जहा ओसहं विणा वाही न छिदिज्जइ, तथा गुरूहिं विणा एस उवहवो न विहविज्जइ त्ति । तओ एयस्स अ-
 त्यस्स संसूयगा तेसिं सिरिभद्दवाहुसूरीणं पासे पेसिया विन्नत्तिया । तेहिं पि नाणवलेण वराहमिहिरवंतरस्स दुट्ठचिद्धियं नाऊणं

सिरिपासतामिणो उवसगगहरथवणं काऊण संघकए पेत्तियं । सवेहिं वि तं पडियं, तओ तप्पभावेण वायपिण्डियवद्दलु व वि-
हुओ तक्कओ उवद्दवो । कप्पवल्ली व मणवच्छियत्थजणणी जाया संती । अओ अज्जवि तं थवणं सप्पभावं पडिज्जमाणं सब-
समीहियत्थं संपाडेइ । अह जुगप्पहाणागमो सिरिभद्दबाहुसामी आयारंगं ? सुयगहंगं २ आवस्सय ३ दसवेयालिय ४ उत्तर-
ज्झयण ५ दसा ६ कप्प ७ ववहार ८ सूरियपन्नती उवंग ९ रिसिभासियाणं ? ० दसनिज्जुत्तीओ काऊण जिणसासणं पभा-
विऊण पंचमसुयकेवल्लियमणुहविऊण य समए अणसणविहाणेणं तियसावासं पत्तो त्ति ॥ इति वराहमिहिरिसम्बन्धः । स गच्छः
स्यादिति शेषः । गाथाछन्दः ॥ हासं खेडा कंदप्पेत्यत्र बाहुल्येन संयुक्तपकारपाठो दृश्यते तत्पाठे तु तृतीयगणस्य पञ्चमात्रत्वेन
गाथान्तरमेव ॥ ८२ ॥ अथ गाथापञ्चकेन स्त्रीकरस्पर्शादिकमधिकृत्य प्रस्तुतमेवोद्भावयति—

जत्थित्थीकरफरिसं, अंतरियं कारणे वि उप्पन्ने । दिट्ठीविसदित्तगगीचिसं व वज्जिजए गच्छे ॥ ८३ ॥

व्याख्या—यत्र गणे स्त्रीकरस्पर्श—स्त्रियाः करस्पर्शोऽथवा स्त्रियाः करेण स्पर्शः स्त्रीकरस्पर्शः तं, उपलक्षणत्वात्
स्त्रीपादादिस्पर्शं च, कथंभूतं ‘अंतरिअं’ति अपिशब्दस्येहापि सम्बन्धात् । अन्तरितमपि—वस्त्रादिना जातान्तरमपि किं
पुनरनन्तरितं, कारणेऽपि—कण्टकरोगोन्मत्तत्वादिके उत्पन्ने सज्जाते सति किं पुनरकारणे दृष्टिविषय—सर्पविशेषः दीप्ता-
ग्निश्च—ज्वलितवह्निः विषं च—हालाह्लादीति समाहारद्वन्द्वः, तदिव वर्ज्येत—उत्सर्गमार्गेण दूरतस्त्यजेत् मुनिसमुदायः ‘गच्छे’ति
स गच्छः स्यादिति शेषः । गाथाछन्दः ॥ ८३ ॥

बालाए बुझ्ढाए, नत्तुअहुहियाह अहव भइणीए । न य कीरइ तणुफरिसं, गोयम ! गच्छं तयं भणियं ॥८४॥
 व्याख्या—इहापेर्गम्यमानस्य सर्वत्र सम्बन्धात् बालाया अपि—अप्राप्तयौवनाया अपि किं पुनः प्राप्तयौवनायाः, वृद्धाया
 अपि—अतिक्रान्तयौवनाया अपि किं पुनरनतिक्रान्तयौवनायाः, एवंविधायाः कस्या इत्याह—नप्तका—पौत्री तस्या अपि, दुहि-
 ता—पुत्री तस्या अपि, अथवा भगिनी—स्वसा तस्या अपि, नालबद्धोपलक्षणत्वादस्य दौहित्रीभ्रातृजाभेयीपितृष्वसृमा-
 तृष्वसृजननीमातामहीपितामहीग्रहः कोऽर्थः ? नप्तकादिकानामेकादशानां नालबद्धानामपि स्त्रीणां किं पुनरनालबद्धानां
 तनुस्पर्शः उपलक्षणत्वात् सविलासशब्दश्रवणादि च यत्र गच्छे न च नैव क्रियते, हे गौतम ! स गच्छो भणित इति । इह
 हि सम्बन्धिन्या अपि स्त्रिया अङ्गस्पर्शादिवर्जनं स्त्रीस्पर्शस्योक्तमोहोदयेहेतुत्वात् । यत उक्तं—श्रीनिशीथचूर्णिपञ्चदशो-
 देशके प्रलम्बाधिकारे “ रसगन्धगाहा । इष्टरसगन्धे पडुच्च इत्थीपुरिसाण तुछो मोहुदओ । जहा निद्धाइरसेण पुरिसस्स इदिआ
 चलिज्जंति तहा इत्थिआए वि १ । तहा चंदणाइ गंधेण वि २ सेसेसु सहरूवफासेसु दुपक्खेवि च्ति । इत्थिपक्खे पुरिसपक्खे
 अ भयणा कायवा, जहा पुरिसफासेण पुरिसस्स मोहोदयो होज्जा वा ण वा, जइ होज्जा तो मंदो पाएण, ण जारिसो
 इत्थिफासेण उक्कडो भवति, इत्थिफासेणं पुण पुरिसस्स णियमा भवति मोहोदओ उक्कडो य । एवं इत्थीए इत्थिफासे भयणा,
 इत्थीए पुरिसफासेण उदयो णियमा ३ । एवं इदं पि सद्धं सोउं पुरिसस्स पुरिससद्धं सोउं भयणा, इत्थिसद्धे मोहोदआ एवं
 इत्थीए भाणियवं ४ । एवं ख्वं पि इदं जीवसहगयं चित्तकम्मादिपडिमाओ वा दडुमिनि ५ । तत्र स्पश्विषये निशीयचूर्णे-
 कादशोद्देशकाष्टमोद्देशकगते क्रमेण राजपुत्रमुकुमारिकोदाहरणे लिख्येते । यथा—आणंदपुरं नगरं, जितारो राया, वीसत्या भा-

रिया, तस्स पुत्तो अणंगो नाम, बालत्ते अच्छिरोगेण गहिओ, निच्चं रुयंतो अच्छति । अन्नया जणणीए णिगिन्नद्वियाए अहाभावेण जाणूरुअंतरे छोहुं उवगूहिओ । दोवि तेसिं गुज्झापरोपरं समफिडिया ताहेव तुण्हको ठिओ, लद्धोवाओ, रुयं- तं पुणो पुणो तहेव करेइ, ठायति रुयंतो, पवहुदमाणो तत्थेव गिद्धो मोत्तुं पि अप्पणुणियं । पिता से मत्तो, सो रज्जे ठिओ तहा- वि तं मायरं परिशुजति, सचिवादीहिं बुच्चमाणो वि णो ठिओ त्ति १ । तथा इहेव अद्धभरहे वणवासी णगरीए वासुदेवस्स जेहुभाउजरकुमारस्स पुत्तो जियसत्तू राया, तस्स दुवे पुता ससओ भसओ य, धूया य मुकुमालिया, असिवेण सबम्मि कुल- वसे पहीने ते तिण्णि वि कुमारगा पवइया । सा य मुकुमालिया जावणं पत्ता अतीवमुकुमाला रुवती य, जया भिक्खादिवि- यारे वच्चइ तथा तरुणजुआणा पिट्ठओ वच्चति । एवं सा रुवदोसेण सपच्चवाया जाया । तन्निमित्तं तरुणेहिं अगिण्णे उव- स्सए । सेसिगाण रक्खणट्ठा गणिणी गुरूणं कहेइ । ताहे गुरूणा ते ससगभसगा भणिया संरक्खइ एवं भगिणिं, ते वेत्तुं वीसुं उवस्सए ठिया । ते य बलवंता सहस्सजोहिणो ताणेणो भिक्खं हिडति, एगो तं पयत्तेण रक्खइ । जे तरुणा अहिंव- डंति ते हयविहए काडं धाडइ । एवं तेहिं बहु लोगो विराहिओ । तत्थ उ तुरुमिणिगरीए पंचसताहिं साहूणं ठिता सया पक्खोभमाणं च, एवं ते किलिस्समाणे णाडं भायणुकंपए मुकुमालिया अणसणं पवज्जति । बहुदिनेहिं खीणा सा मोहं गया । तेहिं णायं कालगय त्ति । ताहे तं एगो गिण्हति, बिनिओ उवगरणं गिण्हति । तओ सा पुरिसफासेणं रातो य सीयलवाएण णिज्जंती अप्पातिता सवेयणा जाया तहावि तुण्हका ठिया, तेहिं परिट्ठविया । ते गया गुरुसगासं । सा वि आसत्था इओ य अदूरेण सत्थो वच्चति दिट्ठा यं सत्थवाहेणं गहिया संभोतिया रुवती महिला कया । कालेण भातिआगमो दिट्ठा अब्भु

द्विधा य दिण्णा भिक्ष्वा । तहावि साहवो निरिक्खता अच्छंति । तीए भणियं किं निरिक्खह । ते भणंति अम्म भणिणीए सारिक्खा हि किंतु सा मया अम्हेहिं चैव परिट्ठविद्या । अण्णहा ण पत्तियंता । तीए भणियं पत्तियह । अहं चिय सा सबं कहेति । वयपरिणया य तेहिं सत्थवाहाओ मोयाविद्या । दिक्खिया च देवलोगं गय ति । गाथाछन्दः ॥ ८४ ॥

जत्थित्थीकरफारिसं, लिंगी अरिहोवि सयमवि करिजा ।

तं निच्छयओ गोयम ! जाणिज्झा मुलगुणे भट्टं ॥ ८५ ॥

व्याख्या—यत्र गणे स्त्रीकरस्पर्शं लिङ्गं विद्यते अस्यासौ लिङ्गी-साधुवेषवान् अहोऽपि-पदव्यादिप्राप्त्या पूजादियोग्योऽपि स्वयमपि अपरेवकारार्थत्वात् स्वयमेव कुर्यात् तं गच्छे निश्चयतो हे गौतम ! जानीयात् मूलगुणभ्रष्टम्-चारित्ररहितमिति, गाथा-छन्दः ॥ ८५ ॥ स्त्रीकरस्पर्शादिकमुत्सर्गपदेन निषिध्याऽथाऽपवादपदेनापि निषिध्यति—

कीरइ बीअपएणं, सुत्तमभणिअं न जत्थ विहिणा उ । उत्पन्ने पुण कजे, दिक्खाआयंकमार्इए ॥ ८६ ॥

व्याख्या—‘बीअपएणं’ति अपेर्गम्यमानत्वात् उत्सर्गपदापेक्षया द्वितीयपदेनापि—अपवादपदेनापीत्यर्थः, ‘सुत्तमभ-णिअं’ति मकारस्यालाक्षणीकत्वात् सूत्राभणितं—सूत्राननुज्ञातं सर्वथाऽऽगमनिषिद्धं स्त्रीकरस्पर्शादिकमित्यर्थः, यत् उक्तं श्रीम-हानिशीथपञ्चमाध्ययने—“जत्थित्थीकरफारिसं, अंतरिया कारणेवि उत्पन्ने । अरिहावि करिज्ज सयं, तं गच्छे मूलगुणमुक्कं ॥१॥” तथा तत्रैव “जण्णं गोयमा ! मेहुणं तं एगंतेणं ३ निच्छयओ ३ बाहं ३ तहा आजतेउसमारंभं च सबहा सबप्पयारेहिं सययं

विवर्जिता” इत्यादि, ‘उत्पण्णे पुण’ति पुनः शब्दस्याप्यर्थत्वात्, उत्पन्नेऽपि दीक्षान्तकादिके कार्ये-प्रयोजने ‘विहिणा उ’त्ति तुरेवकारार्थत्वाद्विधिविधिमतोरभेदविवक्षणाच्च विधिनैव-विधिमतैव आगमोक्तविधिज्ञानैवेत्यर्थः नत्वागमविध्यज्ञेन तस्य मार्गेऽगणनेनैव निषेधात् । यत्र गच्छे न क्रियते-न विधीयते । हे गौतम ! स गच्छः स्यादिति शेष इति । यच्च श्रीवृहत्कल्पश्रुत्येव शके “निगंथस्स य अहे पादंसि खाणू वा कंटगे वा हीरे वा सकरे वा परियावज्जेज्जा, तं च निगंथे नो संचाएज्जा नीहरित्ताए वा विसोहेहत्ताए वा, तं निगंथी नीहरमाणी वा विसोहेहत्ताए वा नाइक्कमइ २ । निगंथी नीहरित्ताए वा विसोहेहत्ताए वा, तं निगंथी नीहरित्ताए वा विसोहेहत्ताए वा नाइक्कमइ ३ । निगंथी नीहरित्ताए वा विसोहेहत्ताए वा नाइक्कमइ ४ । अस्य व्याख्या--निगंथस्य चशब्दो वाक्योपन्यासे अधः पादे-पादतले स्थाणुर्वा कण्टको वा हीरो वा शर्करो वा पर्यापतेत्-अनुप्रविशेत्, तच्च कण्टकादिकं निगंथो न शक्नुयात् नीहर्तुं वा-निष्काशयितुं विशोधयितुं वा-निःशेषमपनेतुं तत् निगंथी नोहरंती वा विशोधयन्ती वा नातिक्रामति आह्वामिति गम्यते इति प्रथमसूत्रम् १ । द्वितीयसूत्रे निगंथस्याक्षिण-लोचने प्राणा वा-मशकादयः सूक्ष्माः बीजानि वा सूक्ष्माणि श्यामाकादीनि रजो वा-सचित्तमचित्तं वा पृथिवीरजः पर्यापतेत्, तच्च प्राणादिकं निगंथो न शक्नुयात् नीहर्तुमित्यादि प्राप्तम् २ । तृतीयचतुर्थसूत्रे निगंथीविषये एवमेव व्याख्यातव्य इति सूत्रचतुष्टयार्थे इत्याद्युक्तं तत्त्वत्यन्तापवाद-

विषयं सम्भाव्यते, यतस्तत्र निर्युक्तिवृत्तिविस्तर एवं प्रावर्तिष्ठ । तथाहि—अय निर्युक्तिविस्तरः—पाए अच्छि वि लगे, सम-
 णाणं संजएहिं कायव । समणीणं समणीहिं, वोच्चुत्थे होति चउगुस्सम ॥ १ ॥ पादे अक्षिण वा विलग्ने कण्टककणुकादौ
 श्रमणानां सयत्तरेव तस्य कण्टकादेर्नीहरणं कर्तव्यम्, श्रमणीनां पुनः श्रमणीभिरेव कार्यम्, अथ व्यत्यासेन कुर्वन्ति तदा
 चतुर्गुरवः एते चापरे दोषाः ॥ १ ॥ अणत्तो च्चिअ कुंटसि, अन्नत्तो कंटओ खतं जातं । दिट्ठं पि हरति दिट्ठिं, किं पुण अ-
 दिट्ठइअरस्स ॥ २ ॥ संयतः संयत्याः पार्थाव् कण्टकमाकर्षयन् कैतवेन यथाभावेन वा अपावृत उपविशेत्, ततः सा तं यथा-
 वस्थितं पश्यन्ती कण्टकस्थानादन्यत्रान्यत्र श्लयोद्धरणादिना कुण्टयेत् स्वःयादित्यर्थः, ततः साधुर्बुधात्—अन्यत एव त्वं कुण्ट-
 यसि कण्टकश्चान्यत्र समस्ति एवं मे क्षतं सञ्जातम्, सा प्राह—इतरस्य पुरुषस्य सम्बन्धि सागारिकं दृष्टमपि श्रुतभोगिन्याः
 स्त्रिया अनेकशो विलोकिनमपि दृष्टिं हरति, किं पुनरदृष्टमश्रुतभोगिन्यास्तस्याः सुरां दृष्टिं हरतीत्यर्थः, एवं भिन्नकथायां
 प्रतिगमनादयो दोषाः । यदा तु निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थ्याः कण्टकमुद्धरति तदाऽयं दोषः ॥ २ ॥ कंटककणुए उद्धर, धगितं अव-
 लं मे भमति भूमी । सुलं च वत्थिसीसे, पेछेहि घणं थणो फुरति ॥ ३ ॥ काचिदार्यिका कैतवेनैवं ब्रूयात्—कण्टककणुके
 पादे कण्टकं चक्षुषि च कणुकमुद्धर धर्णियं—अत्यर्थं मामवलम्बय, यतो मम भ्रमिवशेन भूमिभ्रमेति, सुलं च वस्तिशीर्षे मम स-
 मायाति, तेन स्तनः स्फुरति, अतो घनं प्रेरय । एवं भिन्नकथायां सद्यश्चारित्रविनाशः ॥ ३ ॥ एए चेव य दोसा, कहिया
 शीवेदिआदिसुत्तेसु । अयपालजं बुसीउण्हाडणं लोगिगी रोहा ॥ ४ ॥ एत एवानन्तरोक्ताश्चकारादपरे च बहवो दोषाः
 स्त्रीवेदविषया आदिसूत्रेषु—सूत्रकृताङ्गान्तर्गतस्त्रीपरिज्ञाध्ययनादिषु सविस्तरं परमगुरुभिः कथिनाः तदोयना सूत्रकृताङ्गश्लोकै वाव-

लोकनोया । अत्र चाजापालकशीतोष्णजम्बूपातनोपलक्षिता लौकिकी रोहायाः कथा, तद्यथा--रोहा नामं परिखायगा तीए अयापालगो दिट्ठो, सो तीए अभिहूओ, तोए चित्तिं--विज्ञाणं से परिक्रवामि, सो य तथा जंबूनरुवराब्धो, तीए फलाणि पणइओ, तेण भणइ-किं उण्हाणि देमि उदाहु सीयलाणि चि । तीए भणइ उण्हाणि, तओ तेण धूलीए उवरिं पाडियाणि भणिया खाहि चि, तीए फुसिउं धूलिं अवगेउं खाइयाणि, पच्छा सा भगति--कहं भणसि उण्हाणि ? तेण भणइ जं उण्हं होइ तं फुसिउं सीयलीकज्जइ, सा तुट्ठा, पच्छा भणइ माइट्ठाणेणं कंटओ मे लगो चि, सो उद्धरिउमारद्धो, तीए सणियं सहसियं, सोवि तुसिणीओ कंटगं पलोइत्ता भणइ न दीसइ कंटगोचि । तीए नस्स पण्हो दिण्हा, एवं सो कइअवकंटगो-द्धरणेणं तीए खलीकओ । एवं साहुगो वि एवंविहा दोसा उप्पज्जांत ॥ ४ ॥ किं च-मिच्छते उहु/हो, विराहणा फासभाव-संबंधो । पडिगमणादी दोसा, भुत्तमसुत्ते य णेयवा ॥ ५ ॥ मिथ्यात्वं नाम निर्ग्रन्थ्याः कण्टकमुद्धरन्तं दृष्ट्वा लोको ब्रूयात् यथावादिनस्तथाकारिणोऽपि न भवन्ति, उहु/हो वा भवेत् अहो यदेवमियं पादे गृहीता तन्ननमन्यद/ऽप्येतयाः साद्रूप्यं भविष्यति, विराधना वा संयमस्य भवति, कथमित्याह-स्पर्शतः--शरीरसंस्पर्शेणोभयोरपि भावसम्बन्धो भवति, ततो भुक्तभोगिनोरभुक्तभोगिनोर्वा तयोः प्रतिगमनादयो दोषा ज्ञातव्याः ॥ ५ ॥ अथ मिथ्यात्वपदं भावयति-दिट्ठे संका भोइय-धा-डिगणातीयगामवहियाए । चत्तारि छव लहुगुरु, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६ ॥ तस्याः कण्टकमुद्धरन् केनचिद् दृष्टः तस्य शङ्का किं मन्ये मैथुनार्थमिति लक्षणा यदि भवेत् तदा चतुर्लघु, भोजिकायाः--भार्यायाः कथने चतुर्गुरु, घाटिको-भित्रं तस्य निवेदने षड्लघु, ज्ञातिज्ञापने षड्गुरु, ग्रामाद् बहिः कथने छेदः, मूलादित्रयं पुनरित्थं मन्तव्यम् ॥ ६ ॥ आरक्खियपुरि साणं,

तु साहणे पावती भवे मूलं । अणवद्वृषो सेद्वीणं, दसमं च निवस्स कथितम्मि ॥ ७ ॥ आरक्षकपुरुषाणां कथने मूलं प्रा-
 सोति, श्रेष्ठिनः कथने अनवस्थाप्यं भवेत्, नृपस्य कथने दशमं-पाराश्रिकम् ॥ ७ ॥ एते संयतानां संयतीनाश्च परस्परं कण्ट-
 कोद्धरणे दोषा उक्ताः, अथासंयतैरसंयतीभिश्च कण्टकोद्धरणं कारयताम् दोषानाह-एए चेन्न य दोसा असंजतोकाहिं पच्छ-
 कम्मं च । गिहिएहिं पच्छकम्मं तम्हा समणेहिं कायवं ॥ ८ ॥ एते एव दोषा असंयतिकभिः कण्टकोद्धरणं कारयन्तो मन्त-
 व्याः, पश्चात्कर्म चापक्रामेन हस्तप्रक्षालनरूपं तासु भवति गृहिभिस्तु कारयतः पश्चात्कर्म भवति न पूर्वोक्तदोषा अतः श्रमजैः
 श्रमणानां कण्टकोद्धरणं कर्तव्यम् ॥ ८ ॥ अत्र पर आह-एवं सुत्तं अफलं, सुत्तनिवातो तु असति समणानं । गिहि ? अ-
 ण्णत्तिथि २ गिहिणी ३-परउत्थिगिणी तिविहमेदो ॥ ९ ॥ यदि संयतीभिः न कारयितव्यम् तत एवं सूत्रमफलं प्राप्नोति,
 सूत्रिराह-सूत्रनिपातः श्रमणानामभावे मन्तव्यः । तत्र च प्रथमं गृहिभिः कण्टकोद्धरणं कारणीयम्, तदभावेऽन्यतीर्थिकैस्तद-
 माप्तौ गृहस्थाभिस्तदभावे परतीर्थिकाभिरपि कारयितव्यम्, एषु च प्रत्येकं त्रिविधो भेदः, तद्यथा-गृहस्थः त्रिविधः पश्चात्कृतः
 श्रावको यथा भद्रकथ, एवं परतीर्थिकोऽपि त्रिधा मन्तव्यः, गृहस्था परतीर्थिकी च त्रिविधा स्यत्रिा मध्यमा तरुणी भवति,
 तत्तत्र गृहस्थेन कारयन् प्रथमं पश्चात्कृतेन ततः श्रावकेण ततो यथा भद्रकेणापि कारयति, स च कण्टकाकर्षणानन्तरं प्रज्ञाप-
 नीयो मा हस्तप्रक्षालनं कार्षीः, एवमुक्ते यद्यसौ अशौचवादी तदा हस्तं हस्तेनैव पोञ्छति प्रस्फोटयति वा । अथ शौचवादी
 ततः ॥ ९ ॥ जनिसीसम्मि न पुंछति, तणुगेत्तेसु व न वावि पण्णोडे । तो से अब्बेसिंससति, दवं दुलंती उ मा दगं घाते
 ॥ १० ॥ शौचवादी यदि हस्तं शीर्वं वा पोतेषु वा वस्त्रेषु न पोञ्छति न वा प्रस्फोटयति गृहे सन्नो हस्तं प्रक्षाल-

यिष्यामीति कृत्वा ततः 'से' तस्य अन्येषामशौचत्रादिनाममत्यभावे प्रासुकमात्मोयद्रवं हस्तधावनाय ददति मा शौचवादि-
 तथा गृहगतः सन् दकं-अक्रायं घातयेदिति कृत्वा हन्त्यथश्चिन्ति वचनादत्र चौरादिको हन्षातुरवगन्तव्य इति ॥ १० ॥ तथा
 गृहस्थानामभावे परनीर्थिकेनापि कारयज्ञेवमेव पश्चात्कृतादिक्रमेण कारयेत् तेषामभावे गृहस्थाभिरपि कारयेत् । कथमित्याह-
 माया भगिणी धूया, अज्जियणत्तीयेसेसतिविहाओ । आगादिकारणमी, कुसलेहिं दोहि कायवं ॥ ११ ॥ या तस्य निर्ग्रन्थस्य
 माना भगिनी दुहिता आर्यिका वा-पितामही नष्टका वा-पौत्रो तथा कारयितव्यम्, एतासामभावे याः शेषा अनालवद्धाः
 स्त्रियस्ताभिरपि कारयेत्, ताश्च त्रिविधाः स्थविरा मध्यमाः तरुण्यश्च, तत्र प्रथमं स्थविरया ततो मध्यमया ततस्तरुणयापि
 कारयितव्यम् । अगाढे कारणे कुशलाभ्यां द्वाभ्यामपि कण्टकोद्धरणं कर्त्तव्यं-कारयितव्यमित्यर्थः ॥ ११ ॥ के पुनस्ते द्वे इत्याह-
 गिहि अण्णतित्थिपुरिसा, इत्थोवि य गिहिणि अण्णनित्थोया । संबन्धि इतरा वा, वङ्गी एमेव दो एते ॥ १२ ॥ गृहस्था-पुरु-
 षोऽन्यतीर्थिकपुरुषश्चेति द्वयं गृहस्था अन्यतीर्थिकी चेति वा द्वयं सम्बन्धिनो इतरा वा-असम्बन्धिनो त्रितिनो एवं वा द्वयं एतेषां
 द्विकानामन्यतरेण कुशलेनागाढे कारणे कारयितव्यम् ॥ १२ ॥ आह श्रमणानामभावे सूत्रनिपानो भवतीत्युक्तं, कदा पुनरसौ
 साधूनामभावो भवतीत्याह-तं पुण सुण्णारणे दुद्धारणे व अकुसलेहिं वा । कुसले वा दूरस्थे, ण वण्ड पदं पि गंतुं जे ॥ १३ ॥
 साधवो न भवन्तीति यदुक्तं तत्पुनरित्थं सम्भवति । शून्यारण्यं ग्रामादिभिर्गिरिहिताटवो दुष्टारण्यं वा व्याघ्रसिंहादिभयाकुलं
 एतयोः साधूनामभावो भवेत् उपलक्ष्यत्वादशियादिभिः कारणैरेकाको सज्जात इत्यपि गृह्यते एषा साधूनामसदसत्ता सदसत्ता
 तु सन्ति साधवः परमकुशलाः-कण्टकोद्धरणे अदक्षा अथवा यः कुशलः स दूरस्थो-दूरे वर्तते स च कण्टकविद्धपादः पदमपि

गन्तुं न शक्नोति । ततः पूर्वेक्ता यतना कर्तव्या ॥ १३ ॥ अथ सामान्येन यतनामाह—परपक्वपुरिसगिहिणी, असोयकुस-
 लाण मोत्तु पडिवक्खं । पुरिसजयंतमणुणो, होंति सपक्खेतरावत्ते ॥ १४ ॥ इह प्रथमं पश्चाद्धं व्याख्याय ततः पूर्वार्द्धं व्या-
 ख्यास्यते । ये यतमानाः—संविनाः साम्भोगिकाः पुरुषास्तैः प्रथमं कारयेत् तदभावे अपनोद्धैः—असाम्भोगिकैस्तदभावे ये इतरे
 पार्श्वस्थादयस्तैर्वा कारयेत्, एषा स्वपक्षे यतना भणिता, अथैष स्वपक्षो न प्राप्यते ततः 'परपक्वे' त्यादिपूर्वार्द्धं परपक्षे
 गृहस्थान्यतीर्थिकल्पे प्रथमं पुरुषैस्ततो गेहिनीभिरपि कारयेत्, तत्राप्यशौचवादिभिः कुशलैश्च कारापणीयं, अत एवाह—अ-
 शौचवादि कुशलानां प्रतिपक्षा ये शौचवादिनोऽकुशलाश्च तान् मुक्त्वा कारयितव्यम्, अथैतेऽपि न प्राप्यन्ते तदा संयतीभिरपि
 कारयेत्, तत्रापि प्रथमं मातृभगिन्यादिभिर्नलबद्धाभिस्तदभावे असम्बन्धिनीभिरपि स्थविरामध्यमातरुणीभिर्यथाक्रमं का-
 रयेत् कथं पुनस्तथा कण्टक उद्धरणीय इत्याह—॥ १४ ॥ सल्लुद्धरणक्खेण व, अत्थि व वत्थंतरं व इत्थीसु । भूमीकट्टतलोरुसु,
 काऊण सुसंबुडा दोवि ॥ १५ ॥ शल्योद्धरणेन 'नक्खेण व'त्ति नखहरणिकया वा पादमसंस्पृशन्ती कण्टकमुद्धरति, अथैवं
 न शक्यते ततो वस्त्रान्तरितं पादं भूमौ कृत्वा यद्वा काण्ठे वा तले वा ऊरौ वा कृत्वा उद्धरेत् द्वावपि च संयतीसंयती सुसंघ-
 तावुपविशतः । एष स्त्रीषु कण्टकमुद्धरन्तीषु विधिरवगन्तव्यः ॥ १५ ॥ एमेव य अञ्चिम्मी, चंपादिदं तु नवरि णाणत्तं । निगं-
 धीण तेहेव य, णवरिं तु असंबुडा काई ॥ १६ ॥ यथा कण्टकोद्धरणसूत्रे उत्सर्गतोऽपवादतश्चोक्तमेव चाक्षिस्त्रेऽपि सर्व-
 मपि वक्तव्यम्, नवरं नानात्वं चम्पाह्वान्तोऽत्र भवति, यथा—किल चम्पायां सुभद्रया तस्य साधोश्चक्षुषि पतितं दृणमपनी-
 तम्, तथान्यस्य साधोश्चक्षुषि प्रविष्टस्य तृणादेः कारणे निर्घेन्थ्या अपनयनं सम्भवतीति दृष्टान्तभावाथः । निर्घेन्थीनामपि

सुत्रद्वयं तथैव वक्तव्यम्, नवरं काचिदसंभृता भवति, ततः प्रतिगमनादयो दोषा भवेयुः । द्वितीयपदे निर्ग्रन्थस्तासां प्रागुक्तवि-
धिना कण्टकादिकमुद्धरेदित्यादि । यच्चायमर्थोऽत्र ग्रन्थे न दर्शितः, तत् एतस्य सूत्रस्य श्रीमहानिशीथादिभ्य उद्धृतत्वादिना
महानिशीथवत् प्राय उतसर्गेत्सर्गादिविधेः प्रदर्शकत्वादिति वृद्धाः, अन्यथा वा यथासम्प्रदायमियं गाथा व्याख्येया आग-
मविचारणाचारुचातुरीचञ्चुभिरिति । गाथाछन्दः ॥ ८६ ॥

सूलगुणेहि विमुक्तं, बहुगुणकलियं पि लङ्घिसंपन्नं । उत्तमकुलेवि जायं, निष्ठाडिज्जइ तयं गच्छं ॥ ८७ ॥
व्याख्या—‘मूलगुणे’ न्यादि अत्र नपुंसकत्वस्य प्राकृतप्रभवत्वात् बहुगुणकलितोऽपि—अनेकविज्ञानादिगुणसहितोऽपि
तथा ‘घण्टालाला’ न्यायेनापेरत्रापि सम्बन्धात् लब्धिसम्पन्नोऽपि तत्र लब्धिः—आहारवस्त्राद्युत्पादनशक्तिरामर्षौषध्यादिर्वा
तथा उत्तमकुलेऽपि—उग्रभोगादिके चान्द्रादिके वा जातो—जन्मना दीप्तया वोत्पन्नः एवंविधोऽपि मूलगुणैः—प्राणातिपातविर-
मणादिभिर्विमुक्तः—सर्वथा रहितः स्त्यानर्द्धिनिद्रोपप्लुतसुनिवत्कषायदुष्टादिशुनिवद्वा यत्र गच्छे निर्धाट्यते—ब्रह्मिर्निःकाश्यते,
हे मौत्तम ! स गच्छः स्यात् । तत्र स्त्यानर्द्धिनिद्रायासुदाहरणानि निशीथपीठोक्तानि यथा—एगंमि गामे एगो कुडुंवी पक्काणि
अ तलियाणि य तिममणेसु अ अणेगसो मंसप्पगारे भक्खयति, सो य तहारूवाणं थेराणं अंति ए धम्मं सोऊग पवत्तिओ
विहरति गामाइसु, तेण य एगत्य गामे मंसत्थिएहिं महिसो विकिच्चमाणो दिट्ठो, तस्स मंसे अहिलासो जाओ, सो तेणा-
भिलासेण अवोच्छिण्णेणेव भिक्खं हिडितो, एवं अवोच्छिण्णेणेव विचारभूमिं गतो, चरिमासुत्तपो-

१ उतसर्गादिविधेः, प्र०

रिसी कया, संज्ञावस्सयाई काउं पाउसिआ पोरिसी विहिआ, तदभिलासो चैव सुत्तो, सुत्तस्सेव यीणिद्धी जाता, सो उट्ठिओ
 गओ महिसमंडलं अण्णं हंतुं भक्खियं, सेसं आगन्तुं उवस्सयस्स उवरिं ठवियं, पच्चूसे गुरूण आलोएति, एरिसो सुविणो
 दिट्ठो, साहूहिं दिसावलोयं करेतेहिं दिट्ठं कुणिमं, जाणियं जहा एस यीणिद्धिओ, यीणिद्धियस्स लिंगपारंविं पच्छिञ्चं तं से
 दिण्णं १ । तथा एगो साहू भिक्खं हिंडतो मोयगभत्तं पासति सुचिरं निरिक्खियं अवभासियं च णो लद्धं, गओ, जाव
 तदज्झवसितो सुत्तो, उप्पण्णा यीणिद्धी, राओ तं गिहं गंतूण भिच्छूण क्वाडं मोदगं भक्खयति, सेसे पडिग्गे घेतुमागओ विय-
 डेइ, चरिमाए भायणाणि पडिलेहंतेण दिट्ठा सेसं पोगलसरिसं २ । तथा एगंभि महंते गच्छे कुंभकारो पवतिओ, तस्स राओ
 सुत्तस्स यीणिद्धी उदिण्णा, सो य महियच्छेदब्भासा समीवपासुत्ताण साधूण सिराणि छिंदिउमारद्धो, ताणि य सिराणि
 कलेवराणि एगंते एडेति, सेसा ओसरिया, पुणरवि पासुत्तो, सुमिणमालोयणं, पभाए साहुसंहारेण णायं, दिण्णं, से लिंगपारंचियं
 ३ । तथा एगो साहू गोयरणिगओ हत्थिणा पक्खित्तो, कहवि पलाओ, रुसिओ चैव पासुत्तो, उदिण्णा यीणिद्धी, उट्ठिओ
 गओ, पुरक्कवाडे भैत्तूण गओ, वावातिओ, दंतमुसले घेतूण समागओ, उवस्सयस्स बाहिं ठवेइ, पुणरवि सुत्तो, पभाए उट्ठिओ
 संज्ञोवासणे सुविणं आलोएति, साहूणं दिसावलोयणं, गयदंतदरिसणं, णायं, तहेव विसज्जिओ ४ । तथा एगो साहू भिक्खा-
 यरियं गओ तत्थ पंथे वडसालरुक्खो तस्स साला पंहं णिण्णेणं लंघेत्तुं गया सो य साधू उण्हाभिहयगाओ भरियभा-
 यणो तिसियभुक्खिओ इरिउवउत्तो वेगेण आगच्छमाणो तीए सालक्खंधीए सिरेण फिडिओ सुहुपरिताविओ रुसिओ
 जाव पासुत्तो यीणिद्धी उदिण्णा उट्ठिओ राओ गंतूण तं सालं गहेऊण आगओ उवस्सयदुवारे ठविया ता वियडेण णायं

धीणिद्धी लिंगपारंची कओ। केह आयरिया भणंति सो पुवभवे वणहत्थी आसो, तओ मणुयभवमागयस्स पवइअस्स धीण-
द्धी जाया, पुवब्भासा गंतूण वडसालंभजाणयणं सेसं तेहव ५। वासुदेवस्स जं बलं तन्वलाओ अद्धबलं धीणिद्धिणो
भवति-तं च पढमसंघयणिणो न इदाणि, इदाणि पुण सामन्नबला दुगुणं तिगुणं चउगुणं वा भवइ, सो अ एवं बलजुत्तो मा
गच्छं रुसिओ विणासेज्ज तम्हा सो लिंगपारंची कायवो' ति। अय निशीयचूर्ण्येकादशोवैशकगतकषायदुष्टोदाहरणानि-

एणेण साहुणा सासवणाखुस्सेछयं सुसकत्तं लद्धं, तत्थ से अतीव गेही, तेण य तं गुरुणो उवणीयं, तं च गुरुणा
सवं सुत्तं, इयरस्स कोवो जाओ झटयं च गुरुणा सो खामितो, तद्वावि णोवसंतो भणति य भंजामि ते दंतै, गुरुणावि
चिंतियं मा एस मे असमाहिमरणेण मारिस्सइ ति गणे अन्नं आयरियं ठवित्ता अण्णं गणं गंतुं अणसणं पडिवण्णं, पुच्छति
कहिं गओ गुरु न क्हेति साहवो, अन्नत्थ सोच्चा गओ जत्थ गुरवो, तेहिं कहियं अज्ज चेव कालगओ परिद्विविओ, ताहे
ते पुच्छति कत्थ से संरीरयं, गुरुणा पुवकहियच्चिधेहिं उवलक्खितो सो एसो पावो त्ति, तेण किं करेसि पेच्छामि से
संरीरं ति ताहे दंसिओ, तेण साहुणा गुविलठागट्टिएण पडिचरिओ किमेस काहिति ति पेच्छति उवट्ठिताओ, गोलोवलं
कड्डुंजं दंतै भंजंतो भणति सासवणालं खाइसिच्चि एयं करंतो दिट्ठो ?। एणेण साहुणा अतीव लद्धं सुहणंतं आयियं
तं गुरुणा गहियं एत्थवि सबं पुवक्खाणगसरिसं, नवरं तं सुहणंतं च पच्चप्पिणंतस्स न गहियं जीवंते य गतो राओ अ
साहुविरहं लभित्ता सुहणंतं गिण्हसि ति भणंतो गाढं गले गेण्हति संमूढेण गुरुणा वि सो गहिओ दोवि मया २। एगो
साह अत्थं गए खुरिणं सिवंतो गुरुणा भणिओ पेच्छसिच्चि, उल्लगच्छी सो रुट्ठो भणति-एवं भणंतस्स दोवि ते अच्छीणि

उद्धरामि । एतथवि सवें पढमसरिसं नवरं रयहरणाउ अयोमयं कीलयं कडिऊण दोवि अच्छीणि उद्धरितु होवेति ३ । एणेण साहुणा उक्कोसा सिहरिणी लद्धा गुरुणो आलोइया णिमंतेति गुरुणा सवा आपीता, सो साहू पत्यरं उबिखवित्ता आगओ, अन्नेहि निवारिओ तहावि अणुवसंते गुरुणा चैव भत्तं पच्चक्खायं णो अन्नं गणं गओ । एए चउरो वि लिंगंपारं-चिचि ॥ ४ ॥ गाथाछन्दः ॥ ८७ ॥ अथ गाथात्रयेण हिरण्यस्वर्णाद्यधिकृत्य प्रस्तुतमेव प्रकटयति-

जत्थ हिरण्णसुवण्णे, धणधण्णे कंसतंबफलिहाणं ।

सयणाण आसणाणं य, झुसिराणं चैव परिभोगो ॥ ८८ ॥

जत्थ य वारडियाणं, तत्तडिआणं च तह य परिभोगो । मुत्तु सुक्खिलवंत्थं, का मेरा तत्थ गच्छम्मि ८९

व्याख्या—“ जत्थ हिर० जत्थ य० ” यत्र गणे ‘ हिरण्य(ण)सुवण्णे ’त्ति विभक्तित्व्यत्यात् हिरण्यस्वर्णयोस्तत्र हिरण्यं—रूपं अघटितस्वर्णं वा, सुवर्णञ्च—सामान्येन स्वर्णं घटितस्वर्णं वा, तथा विभक्तित्व्यत्यायादेव धनधान्ययोः, तत्र धनं—ताणकमाणिक्यादि धान्यं—सचित्तं यवादित्तुर्विशतिधा यथा—“ धन्नाइं चउवीसं जव १ गोहूम २ सालि ३ वीहि ४ सट्ठीया ५ । कुइव ६ अणुआ ७ कंगू ८ रालग ९ तिल १० मुग्गा ११ मासा य १२ ॥१॥ अयसि १३ हरिमंथ १४ तिउहा १५ निष्फाव १६ सिलिद १७ रायमासा य १८ । इक्ख १९ मसूर २० तुबरी २१ कुलत्थ २२ तह घन्नय २३ कल्लया २४ ॥२॥ अणुका—युगंधरी ७ कंगुः—बृहच्छिराः ८ रालको—लघुशिराः कंगुविशेषः ९ अतसी—क्षुमा १० हरिमंथाः—कुणव-

णकाः १४ निष्पावाः-वृद्धाः १६ शिल्पिदाः-मकुटाः १७ राजमाषाः-चवलकाः १९ ईशुः-बरटिका २० धान्यकं-कुस्तुभरी २३ कलाया अत्र वृत्तचणकाः ॥२४॥ तथा कांस्यश्च-स्थालकचोलकादिरूपं ताम्रश्च-कण्डलुकलशकलशिकादिरूपं स्फाटिकश्च-स्फाटिकरत्नमयभजनादीनि द्वन्द्वस्तेषां उपलक्षणत्वात् काचकपर्दिका दन्तादिपात्राणां काष्ठपात्रेऽपि पित्तलकादिबन्धनानाञ्च, यत उक्तं श्रीनिशीथसूत्रैकादशके-‘जे भिक्खू वा भिक्खूणी वा अयपायाणि वा १ कंसपायाणि वा २ तंवपायाणि वा ३ तउयपायाणि वा ४ सुवण्णपायाणि वा ५ रूपपायाणि वा ६ सीसगपायाणि वा ७ रीरियपायाणि वा ८ हारपुटपायाणि वा ९ मणिपायाणि वा १० कायपायाणि वा ११ संखयायाणि वा १२ सितगपायाणि वा १३ दंतपायाणि वा १४ चेलपायाणि वा १५ सेलपायाणि वा १६ चम्मपायाणि वा १७ वइरपायाणि वा १८ ‘हारपुटपायाणि’ति लोहपात्राणि ९ करोइ करेतं वा सातिज्जइ, धरेइ धरेतं वा सातिज्जति, परिभुंजतं वा साइज्जति, तस्स चाउम्मासियं परिहार-ट्ठाणं अणुग्धातियं । जे भिक्खू वा भिक्खूणी वा अयवंधणाणि वा कंसवंधणाणि वा जाव वइरवंधणाणि वा करोइ करेतं वा साइज्जइ, जाव परिभुंजतं वा साइज्जइ, तस्स वि पुव्वपच्छित्तं । तथैतन्निषेधः श्रीआचाराङ्गसूत्रद्वितीयश्रुतस्कन्धषष्ठाध्ययनप्रथमो-द्देशकेऽप्यस्ति तथा शयनानां-मञ्चकादीनां आसनानाञ्च-मञ्चिकादीनां कथम्भूतानां ‘झुसिराणं’ति शुषिराणां-सच्छिद्राणां सम्यक्प्रत्युपेक्षितुमशक्यानामित्यर्थः, चैवशब्दात् तथात्रियानां तुलिकागुप्तदवरकशीर्षोपधानगल्लुमसूरिकाचकलकगब्दिकादीनां परिग्रहः परिभोगो-व्यापारणं क्रियत इति शेषः । तथा यत्र च गच्छे ‘वारडियाणं’ति रक्तवस्त्राणां ‘तत्तडियाणं’ति नोलपीतादिरत्नवस्त्राणाञ्च परिभोगः क्रियते किं कृत्वेत्याह-भुक्त्वा-परित्यज्य किं भुक्त्ववस्त्रं यतियोग्याम्बरमित्यर्थः, तत्र

गच्छे का मेरेति-का मर्यादा न काचिदपीति । द्वे अपि-गाथाछन्दसी ॥ ८८ ॥ वस्त्रादिभ्यः स्वर्णादिकं बहुनर्थ-
कारीत्यतस्तद्विशेषयन्नाह-

जतथ हिरण्यसुवर्णं, हतथेण पराणगंपि नो छिप्ये । कारणसमप्पियं पि हु निमिसखगच्छं पि तं गच्छं ॥ ९० ॥

व्याख्या—‘जतथे’ चि यत्र गच्छे हिरण्यसुवर्णे ‘पराणगंपि’ चि अपरेवकारार्थत्वात् परकीये एव नत्वात्मीये यत्रेस्त-
योरसम्भवात् कथमभूते ‘कारणसमप्पियं पि हु’ चि हु-निश्चितं कारणे ग्लानत्वविषग्रस्तत्वादिके केनाप्यगारिणा समर्पितेऽपि
किं पुनरसमर्पिते इत्यपि शब्दार्थः, अस्ति च साधोरपि कारणे हिरण्यसुवर्णयोर्ग्रहणसम्भवः, यत उक्तं—निशीथपीठे परिग्रहम-
तिसेवनाधिकारे यथा—‘गिलाणमंगीकृत्य वेज्जट्ठाय हिरण्णं पि गेहेज्जा उरालस्यापवादः,’ वित्से क्कणं ति विषग्रसुत्तस्य कनकं-
सुवर्णं तं घेत्तुं घसिऊण विसण्णिघायणट्ठा तस्स पाणं दिज्जति, अतो गिलाणट्ठा उरालियगहणं भवेज्ज चि’ एवंविधेऽपि ते
साधुः ‘निमिसखगच्छं पि’ चि निमेषस्य क्षणो-अवसरो वेलेति यावत्तस्याद्धं निमेषक्षणाद्धं निमेषवेलाद्धमित्यर्थः, तदपि
यावत्कार्यकरणानन्तरं कौतुकमोहादिना हस्तेन-करणे न स्पृशेत् ‘तं गच्छं’ ति हे गौतम ! स गच्छः स्यादिति । गाथाछन्दः
॥ ९० ॥ अथ दृत्तषट्केन पुनरप्यार्या अधिकृत्य प्रस्तुतमेवाविकरोति-

जतथ य अज्जालच्छं, पडिगहमाईवि विविहमुवगरणं । परिमुज्जइ साहूहिं, तं गोयम ! केरिसं गच्छं ॥ ९१ ॥

व्याख्या—‘जतथ य०’ यत्र च गणे आर्यालब्धं-साध्वीप्राप्तं पतद्ग्रहादिकं विविधमुपकरणमपि किं पुनराहारादिक-

मित्यपि शब्दार्थः, कारणं विना साधुभिः परिशुज्यते हे गौतम ! स कीदृशो गच्छः ? न कीदृशोऽपीति, नन्वत्र आर्यालब्धत्वं पतद्ग्रहाद्युपकरणस्य कथं सम्भवति, आर्याणां गृहस्थसकाशात् स्वयं वस्त्रपात्रग्रहणस्यैव निषेधात्, ग्रहणे च प्रायश्चित्तमेनेके दोषाश्च । उक्तञ्च-यतिजीतकल्पप्रकरणे “ गुरुउवह्निअपडिलेहे, छण्णइअसोहिंकिंमि तदग्गहणे । लहुया गुरुगज्जाणं, सयमेव य वत्थपायगहे ॥ १ ॥ ” अस्याः किञ्चिद्नूतनपञ्चाद्वृत्तिलेशो यथा-“आर्याणां संयतीनां गृहस्थसकाशात् स्वयमेव वस्त्रपात्रग्रहणे चतुर्गुरुकाः, यतः-संयतीनां गृहस्थेभ्यः स्वयमेव वस्त्रादिग्रहणेऽनेकदोषाः सम्भवन्ति । तथाहि-संयती गृहस्थाद्वस्त्राणि गृह्णन्ती दृष्ट्वा कोऽप्यभिनवश्राद्धो मिथ्यात्वं गच्छेत्, निर्ग्रन्थोऽपि भ्रातृं गृह्णन्तीति शङ्कते वा, गृहस्थो वा वस्त्राणि दत्त्वा मैथुनमवभाषेत, प्रतिषिद्धे चैषा मे वस्त्राणि गृहीत्वा उक्तं न करोतीत्युद्वाहं कुर्यात्, स्त्री च स्वभावेनाल्पसत्त्वा ततो येन तेन वा वस्त्रादिनाऽल्पेनापि लोभ्येत लोभिता चाकार्यमपि करोति, बहुमोहा च स्त्री, ततः पुरुषैः सह संलापं कुर्वन्त्या वस्त्राणि गृह्णन्त्याश्च तस्या पुरुषसम्पर्कतो मोहो दीप्यते, उदाररूपां वा संयतीं दृष्ट्वा कार्यणादिना काश्चिद्वशी कुर्यात्, वशीकृता च चारित्रविराघनां करोति, तस्मान्निर्ग्रन्थीभिर्गृहस्थेभ्यः स्वयं वस्त्राणि न ग्राह्याणि, किन्तु तासां तानि गणधरेण दातव्यानि । तत्रायं विधिः-संयती प्रायोग्यमुपधिसुल्पाद्य सप्तदिनानि स्थापयति, ततः कल्पं कृत्वा स्थविरं स्थविरं वा परिधापयति, यदि नास्ति वीका-रस्ततः सुन्दरं, एवं (परीक्षां कृत्वा ददाति) परीक्षामकृत्वा यदि ददाति तदा चतुर्गुरुकं, तञ्च परीक्षितमुपधिमार्चयेत् गणिन्याः प्रयच्छति, गणिनी च संयतीनां विधिना ददाति । अथाचार्यः स्वयं तासां ददाति तदा चतुर्गुरुकम्, यतः काचिन्मन्दधर्मा भण्डस्याथोक्षतरं दत्तं एषाऽस्येष्टा यौवनस्था च एवमस्थाने स्थापयति तस्मादाचार्येण प्रवर्त्तिन्या एव दातव्यमित्यादि ॥” ।

एतच्च निशीथश्चदशोद्देशकचूर्णविपि सविस्तरमस्तीति । अत्रोच्यते यदुक्तं भवता तत्सत्यं परं सम्भवत्येव श्रमणाभावादौ आर्या लब्धत्वमुपकरणस्य श्रमणासम्भवादौ निग्रन्थीनामपि स्यविरादिक्रमेण स्वयमेव वस्त्रग्रहणस्यानुज्ञानात्, उक्तञ्च-निशीथपश्चदशोद्देशकचूर्णविव यथा-“चोदग आह-यद्येवं सूत्रस्य नैरर्थक्यं प्रसज्यते आयरिओ आह-असइसमणाण चोअग, जायंति निमंतवत्थ तह चेव । जायंति थेरि असती, व मीसगा मोत्तिमे ठाणे ॥१॥ हे चोदक ! समणाणं असति थेरिआओ वत्थे जायंति निमंतणे वत्थं वा गेह्ळति जहा साहू तहा ताओ वि थेरीणं असति तरुणि व तम्मिस्साओ जायंति इमे ठाणे मोत्तु ”मित्यादि । अत्र वस्त्रग्रहणवत्पात्रग्रहणमनुक्तमपि श्रमणाभावादानुज्ञातं सम्भाव्यते ’ इति । गाथाछन्दः ॥ ९१ ॥

अइदुल्लहभेसज्जं, बलबुद्धिविवटूणां पि पुट्टिकरं । अज्जालद्धं भुज्जइ, का मेरा तत्थ गच्छम्मि ॥९२॥

व्याख्या-“अइदु०” यत्र गणेऽपि शब्दस्य प्रति विशेषणं सम्बन्धात् अतिदुर्लभमपि-अतिशयेन दुष्प्राप्यमपि अत्र विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् समासो वा भैषज्यशब्देन सह तथा बलबुद्धिविवर्द्धनमपि तत्र बलं-शरीरसामर्थ्यं बुद्धिः-मेधा तथा पुष्टिकरमपि-शरीरोपचयकार्यपि भैषज्यं-औषधमार्यालब्धं-साध्यानीतं श्रुज्यते साधुभिरिति शेषः । हे गौतम ! का मेरा-का मर्यादा तत्र गच्छे ? न काचिदपीत्यर्थः, मेरेति मर्यादावाची देशीशब्द इति । गाथाछन्दः ॥ ९२ ॥

एगो एगित्थिए सद्धिं, जत्थ चिट्ठिज्ज गोयमा ! । संजइए विसेसेण, निम्मेरं तं तु भासिमो ॥९३॥

व्याख्या-“एगो ए०” एकः-एकाकी साधुरेकाकिन्या स्त्रिया सार्धं हे गौतम ! यत्र तिष्ठेत्, तं गच्छे निर्मेरं-निर्मर्यादिं

भाषामहे वयं, संयत्या चैकाकिन्या एकाकी यत्र साधुस्तिष्ठेत् तं तु गच्छं विशेषेण निर्मरं भाषामहे इति । अत्रैकाकिन्याः स्त्रिया साध्व्या च सार्धमेकाकिनः साधोर्गैदेकत्र स्थानवर्जनं तत्तेषामेकान्ते परस्परभङ्गप्रत्यङ्गादिदर्शनालापादिकरणतो दोषोत्पत्तिसम्भवात्, किञ्च प्रतीतमेवानेकान्तेऽपि श्रेणिकचिह्नणयो रूपादिदर्शनेन श्रीमन्महावीरसाधुसाध्वीनां निदानकर्णादिदोषोत्पत्तिः सञ्जातेति श्रीदशश्रुतस्कन्धे तथोपलम्भादिति । अनुष्टुप्छन्दः ॥ ९३ ॥

दृढचारित्तं मुत्तं, आइज्जं मयहरं च गुणरासिं । इक्को अज्जावेई, तमणायारं न तं गच्छं ॥९४॥

व्याख्या—‘दृढचा०’ अत्र चकारोऽप्यर्थस्तस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धाद् दृढचारित्रामपि—स्थिरसंयमपरिणामामपि तथा मुक्तामपि—निर्लेभामपि तथा आदेयामपि—ग्राह्यवचनामपि तथा गुणराशिमपि—उक्तव्यतिरिक्तानेकगुणकृतितामपि एवंविधां कामित्याह—‘मयहरं’ ति । “सीलत्या कयकरणा, कुलजा परिणामिया य गंभीरा । गच्छाणुमया बुडा, महत्तरत्तं लहइ अज्जा ॥ १-॥” इति गाथोक्तलक्षणां महत्तरामपि—गणिनीमपि किम्पुनरन्यां एकाकिनीं साध्वीं यत्र गच्छे एकाकी साधुरध्यापयति, हे गौतम ! ननुंसकत्वस्य प्राकृतप्रभवत्वात् सोऽनाचारः स गच्छ इति । गाथाछन्दः ॥ ९४ ॥

घणगज्जियहयकुहए—विज्जूदुगिज्जगूढहिययाओ । अज्जा अवारियाओ, इत्थीरज्जं न तं गच्छं ॥९५॥

व्याख्या—‘घणग’ यत्र गच्छे आर्या ‘अवारिआउ’ ति अनिवारिताः—अकृत्यं कुर्वन्त्यः तत्परिवर्त्तकानिषिद्धाः निरङ्कुशा इत्यर्थः वर्त्तन्ते, कथम्भूता आर्याः ‘घणगज्जिए’ त्यादि अत्र कुहकशब्देन धावतोऽश्वस्य उदरप्रदेशसमीपे सम्मूर्च्छितवायु-

विशेष उत्पद्यते स प्राच्यते । यत उक्तं 'परिशिष्टपर्वणि' श्रीहेमचन्द्रस्मरिपदैः--“दध्यौ च स्वर्णकारोऽपि, चरितं योषि-
 तामहो । अध्वानां कुहकारावमिव को वेत्तुमीश्वरः ॥ १॥ ” तथैकारो व्यत्ययनिर्देशश्चार्पत्वात् ततोऽयमर्थः, घनगज्जितहय-
 कुहकवद्विद्युद्वच्च क्रमेण गूढं-मायाकरणहत्वेनाऽकलनीयाशयं दुर्याहं च-अस्थिरत्वेन ग्रहीतुमशक्याशयं हृदयं यासां ता-
 स्तथा सम्भवति चार्याणामपि कासाञ्चित् स्त्रीजातिवेन एवंविधत्वं, यत उच्यते स्त्रीमधिकृत्य लोकेऽपि “अश्वप्लुतं
 माधवगर्जितं च, स्त्रीणां चरित्रं भवितव्यता च । अवर्षणं चाप्यतिवर्षणञ्च, देवा न जानन्ति कुतो मनुष्याः ॥ १ ॥ ” तथा-
 जलमज्ज्ञे मच्छपयं, आगासे पक्खियाण पयंपति । महिलाण हिययमगो, तिन्निवि लोए न दीसंति ॥ २ ॥ ” तथा--“यदि
 स्थिरा भवेद्विद्युत्, तिष्ठन्ति यदि वायवः । दैवात् तथापि नारीणां, न स्थेम्ना स्थीयते मनः ॥ ३ ॥ ” तत् स्त्रीराज्यमुच्यते
 न स गच्छः, आर्याणां हि स्त्रीजातिवेन सर्वकालं तथाविधपरिवर्तकपारतन्त्र्येणैवावस्थानं समुचितं न तु स्वातन्त्र्येण कदा-
 चिदपि यतो लोकेऽप्युच्यते--“पिता रक्षति कौमारं, भर्ता रक्षति यौवने । पुत्रस्तु स्थविरे भावे, न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति
 ॥ १ ॥ ” स्त्रियः दुष्टस्वभावे रेवत्युदाहरणं यथा-तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नगरे गुणसिलए चेइए सेणिए राया, तत्त्य
 णं रायगिहे महासतए नामं गाहावती परिवसइ, अहुं जहा आणंदे, णवरं अट्ट । हरणकोडीओ सकंसाओ निहाणपउत्ताओ,
 अट्ट बुद्धिपउत्ताओ, अट्ट हिरणसकंसाओ पवित्थरपउत्ताओ, अट्ट वया दस गोसाहस्सिएणं वएणं, तस्स णं महासयगस्स रेवई-
 पासुक्खाओ तेरसभारिआओ होत्था, अहीणजावसरूवाओ । तस्स णं महासयगस्स रेवईए भारियाए कोलहरियाओ अट्ट
 हिरणकोडीओ, अट्ट वया दस गोसाहस्सिएणं वएणं होत्था, अवसेसाणं दुवालसणं भारियाणं कोलघरिया, एगमेगा-हिर-

णकोडी एगमेगे य वए दसगोसाहस्सिएणं वएणं होत्था । तेणं कालेणं २ सामी समोसढे परिसा निगया, जहा आणंदे तहा निगच्छइ, तहेव सावयधम्मं पडिवज्जइ, णवरं अट्ट हिरणकोडोओ सकसाओ उच्चारइ, अट्ट वया रेवईपामोक्खाहिं तेरसहिं भारियाहिं अवसेसं मेहुणविहिं पच्चक्खाइ, सेसं सबं तहेव, इमं च णं एयारूवं अभिगहं अभिगिह्ति, कल्लकल्लि च णं कप्पति मे ने दोणियाए कंसपाईए हिरणभरियाए संवहरित्तए । तए णं से महासयए समणोवासए जाए, अभिगयजीवाजीवे जाव विहरति । तए णं समणे भगवं महावीरे वहिया जणवयविहारं विहरइ । तए णं तीसे रेवतीए गाहावइणीए अणया कयाइ पुवरत्तावरत्तकालसमयंसि कुंडुंजावइमेयारूवे अज्झत्थिए ४, एवं खलु अहं इमांसि दुवालसण्हं सवत्तीणं वाघाएणं नो संचाएमि महासयएण समणोवासएणं सद्धिं उरालाई मणुस्सयाई भोगभोगाई भुंजमाणी विहरित्तए तं सेयं खलु ममं एयाओ दुवालसवि सवत्तीओ अगिण्णओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवेयाओ ववरोवित्तए, तांसि एगमेगं हिरणकोडिं एगमेगं वय समयेव उवसंपज्जित्ता णं महासयएणं सद्धिं उरालाई जाव विहरीत्तए, एवं संपेहेइ २ तांसि दुवालसण्हं सवत्तीणं अंतराणि य छिद्दाणि य विवराणि य (ग्रंथाग्रं ० ४०००) पडिजागरमाणि २ विहरइ । तए णं सा रेवई गाहावइणी अणया कयाइ तांसि दुवालसण्हं सवत्तीणं अंतरं जाणित्ता छस्सवत्तीओ सत्थप्पओगेणं उद्वेइ, छस्सवत्तीओ विसप्पओगेणं उद्वेइ २ ता तांसि दुवालसण्हं सवत्तीणं कोलघरियं एगमेगं हिरणकोडिं एगमेगं वयं समयेव पडिवज्जति २ ता महासयएण सद्धिं उरालाई भोगभोगाई भुंजमाणी विहरइ । तए णं सा रेवती गाहावइणी मंसलोखया मंसमुच्छिया जाव अज्झोववणा बहुविहेहिं मंसेहि य ? सोछेहि य २ तल्लिएहि य ३ भज्जिएहि य ४ सुरं च ? महुं च २

राइयं उवासगपडिमं अणुपालिता भवति, से णं असिणाणए वियडभोई मउलियडे दिया वा राओ वा वंभयारी सचिचाहारे
 से परिणाए न भवति, से णं एयाख्वेणं विहारेणं विहरमाणे जहणेणं एगाहं वा दुयाहं वा उक्कोसेणं छम्मासे
 विहरेज्जा छट्ठा उवासगपडिमा ६ । अहावरा सत्तमा उवासगपडिमा सन्वधम्म जाव राओ वा वंभयारी सचिचाहारे से
 परिणाए भवति, आरंभे अपरिणाए भवति, से णं एयाख्वेणं विहारेणं विहरमाणे जहणेणं एगाहं वा दुयाहं वा
 उक्कोसेणं सत्तमासे विहरेज्जा सत्तमा उवासगपडिमा ७ । अहावरा अट्टमा उवासगपडिमा सन्वधम्मरूईया वि भवति, जाव
 राओ वा वंभयारी सचिचाहारे परिणाए भवति, आरंभे से परिणाए भवति, पेस्सा से अपरिणाता भवति से णं एयाख्वेणं
 विहारेणं विहरमाणे जहणेणं एगा दु ति उक्कोसेणं अट्ट मासे विहरेज्जा अट्टमा उवासगपडिमा ८ । अहावरा णवमा उवासग-
 पडिमा सन्वधम्मरूईया वि भवति, जाव आरंभे से परिणाए भवति, पेस्सा से परिणाता भवइ, उद्धिट्ठभत्ते से अपरिणाए
 भवति, से णं एयाख्वेणं विहारेणं विहरमाणे जहणेणं एगाहं वा दु ति उक्कोसेणं नव मासे विहरेज्जा णवमा उवासगपडिमा
 ९ । अहावरा दसमा उवासगपडिमा सन्वधम्म जाव पेस्सा से परिणाता भवति, उद्धिट्ठभत्ते से परिणाए भवति, से णं
 खुरमुंडए वा सिंहलिधारए वा, तस्स णं आभट्टसमाभट्टस्स कर्पंति दुवे भासाओ भासित्तए तं जहा-जाणं वा जाणं अजाणं
 वा णो जाणं, से णं एयाख्वेणं विहारेणं विहरमाणे जहणेणं एगाहं वा दु ति उक्कोसेणं दसमासे विहरेज्जा दसमा उवासगप-
 डिमा १० । अहावरा एक्कारसमा उवासगपडिमा सन्वधम्म जाव उद्धिट्ठभत्ते से परिणाए भवति सेणं खुरमुंडए वा लोइअ-
 सिरए वा गहियायारभंडगनेवत्थे जे इमे समणाणं निगंथाणं धम्मे तं सम्मं काएणं फासेमाणे पालेमाणे पुरओ जुगमायाए

समणोवासिएणं अणाढाइज्जमाणी अपरियाणिज्जमाणी जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया । तए णं से महास-
 यए समणोवासए पढमउवासगपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ, पढमं अहासुत्तं जाव एक्कारस वि । अत्र दग्धाश्रुतस्कन्धात्
 श्रावकप्रतिमा लिख्यन्ते यथा—“ सव्वधम्मरूईयावि भवति, तस्स णं बहूइं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासइं नो
 सम्मं पट्टवियाइं भवंति पढमा उवासगपडिमा १ । अहावरा दोच्चा उवासगपडिमा सव्वधम्मरूईयावि भवति, तस्स णं बहूहिं
 सीलव्वयगुणवेरमणपोसहोववासइं सम्मं पट्टवियाइं भवंति, से णं सामाइयं देसावकासियं नो सम्मं अणुपालित्ता भवति दोच्चा
 उवासगपडिमा २ । अहावरा तच्चा उवासगपडिमा सव्वधम्मरूईयावि भवति, तस्स णं बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपोसहोववासइं
 सम्मं पट्टवियाइं भवंति, से णं सामाइयं देसावकासियं सम्मं अणुपालित्ता भवति, से णं चाउद्दसिअट्टमिउद्दिट्ठुणिमासिणीसु
 पडिपुणं पोसहं नो सम्मं अणुपालित्ता भवति तच्चा उवासगपडिमा ३ । अहावरा चउत्था उवासगपडिमा सव्वधम्मरूईयावि
 भवति, तस्स णं बहूइं सीलव्वयगुण जाव सम्मं पट्टवियाइं भवंति, से णं सामाइयं देसावकासियं सम्मं अणुगलेत्ता भवति,
 से णं चाउद्दसट्ठ जाव सम्मं अणुपालित्ता भवति, से णं एगराइयं उवासगपडिमं णो सम्मं अणुपालित्ता भवति चउत्था उवा-
 सगपडिमा ४ । अहावरा पंचमा उवासगपडिमा सव्वधम्मरूईया वि भवति, तस्स णं बहूइं सील जाव सम्मं पट्टवियाइं भवंति,
 से णं सामाइयं तहेव से णं चाउद्दसि तहेव से णं एगराइयं उवासगपडिमं सम्मं अणुपालित्ता भवति, से णं असिणाणए
 वियडभोईं मउलियडे दिया वंभचारी रत्तिं परिमाणकडे, से णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जहण्णेणं एगाहं वा दुयाहं वा
 तियाहं वा उक्कोसेणं पंचमासे विहरेज्जा, पंचमा उवासगपडिमा ५ । अहावरा छट्ठा उवासगपडिमा सव्वधम्म जाव से णं एग-

मेरुगं च ३ मज्जं च ४ सीधुं च ५ पसणं च ६ आसाएमाणी ४ विहरइ । तए णं रायगिहे णयरे अण्णया कयाइ अमाघाए
 छुट्ठया वि होत्था । तए णं सा रेवइ गाहावइणी मंसलोलुया मंसमुच्छिडया ४ कोलघरिए पुरिते मइवेइ २ ता एवं वयासी-
 तुब्भे णं देवाणुप्पिया ! मम कोलघरिएहिंतो वएहिंतो कळाकल्लि दुवे दुवे गोणपोयए उइवेइ २ ता ममं उवणेइ । तए णं
 से कोलघरिया पुरिसा रेवइए गाहावइणीए तहत्ति एयमट्ठं विणएणं वयणं पडिमुणेंति २ ता रेवइए गाहावइणीए कोलव-
 रिएहिंतो वएहिंतो कळाकल्लि दुवे २ गोणयोयए वहेति २ ता रेवइए गाहावइणीए उवणेति । तए णं सा रेवइ गाहा-
 वइणी तेहि गोमंसेहिं सोल्लेहि य ४ सुरं च ६ आसाएमागो ४ विहरइ । तए णं तस्स मइसयगइस वइहिं सील जाव भावे-
 माणस्स चोइस संवच्छरा वइक्कंता नहेव जेइपुत्तं ठवेइ जाव पोसइसालाए धम्मपण्णत्ति उवसंपज्जित्ताणं विहरइ । तए णं
 सा रेवइ गाहावइणी मत्ता लुलिया विइणकेसी उत्तरिज्जयं विक्कइमाणी २ जेगेव पोसइसाला जेगेव महासयए समयोवा-
 सए तेगेव उवागच्छइ २ ता मोहुम्मायजणणाइं सिगारियाइं इत्थिभावाइं उवदंसेमाणी २ महासययं समयोवासयं एवं
 वयासी-इं भो महासयया ! समयोवासया ! धम्मकामया पुण्णकामया मोक्खकामया धम्मकंखिया ४ धम्मपिवा-
 सिया ४ क्रिणं तुज्झं देवाणुप्पिया ! धम्मणे वा सग्गेण वा मोक्खेण वा जणं तुमं मए सद्धि उरालाइं जाव भुंजमाणे नो
 विहरसि । तए णं से महासयए समयोवासए रेवइए गाहावइणीए एयमट्ठं नो आढाइ नो परियाणइ, अगाढाइज्जमाणे अ-
 परियाणिज्जमाणे तुसिणीए धम्मज्झाणोवगए विहरइ । तए णं सा रेवइ गाहावइणी महासययं दोच्चं पि तच्चं पि एवं वयासी-
 इं भो ! तं चेव भणइ सो वि तहेव जाव अगाढाइज्जमाणे अयरियागिज्जमाणे विहरइ । तए णं सा रेवइ गाहावइणी महासयए गं

पेहेमाणे दड्डुणं तसे पाणे उद्धुपायं रीएज्जा साहडुपायं रीएज्जा तिरिच्छं व पायं कडु रीएज्जा सति परक्कमे संजयामेव पर-
 क्कमेज्जा णो उज्जुयं गच्छेज्जा, केवलं से नायए पेज्जवंधणे अबोच्छिन्ने भवइ, एवं से कप्पइ नायवीथिं एतए, तत्थ से पुवा-
 गमणेणं पुवाउत्तं चाउलोदणे पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे कप्पति से चाउलोदणे पडिगाहितए णो से कप्पति भिल्लिगसूवे पडिगा-
 हितए, तत्थ णं से पुवागमणेणं पुवाउत्ते भिल्लिगसूवे पच्छाउत्ते चाउलोदणे कप्पइ से भिल्लिगसूवे पडिगाहितए नो से कप्पइ
 चाउलोदणे पडिगाहितए, तत्थ से पुवागमणेणं दो वि पुवाउत्ताइं कप्पति से दो वि पडिगाहितए, तत्थ से पुवागमणेणं दो
 वि पच्छाउत्ताइं णो से कप्पति दो वि पडिगाहितए, जे से तत्थ पुवागमणेणं पुवाउत्ते से कप्पइ पडिगाहितए, तत्थ णं जे से
 पुवागमणेणं पच्छाउत्ते से णो कप्पइ पडिगाहितए । तस्स णं गाहावइकुलंसि पिडवायपडियाए अणुपविट्टस्स कप्पइ एवं वदि-
 त्तए समणोवासगस्स पडिमापडिवन्नस्स भिक्खं दलयह । तं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणं केइ पासेता वदेज्जा केइयाउसो
 दुमं ति वत्तेव सिया समणोवासए पडिमा पडिवन्नए अहमत्थीति वत्तवं सिया, से णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जह०
 एगा दुति उक्कोसेणं एक्कारस मासे विहरेज्जा एक्कारसमा उवासगपडिमा ? ? । एयाओ खलु थेरेहिं भगवंतेहिं एक्कारस उवा-
 सगपडिमाओ पणत्ताउ त्ति वेमि ॥ तए णं से महासयए समणोवासए तेणं उरालेणं जाव किसे धमणिंसनए जाए । तए णं
 महासयगस्स समणोवासगस्स अणया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकाले धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयं अब्जत्थिए ४ । एवं खलु
 अहं इमेणं उरालेणं जहा आणंदो तहेव अपच्छिममारंतिअसंलेहणाञ्चसियसरीरे भत्तपाणपडियाइविक्खए कालं अणवकंखमाणे
 विहरइ । तए णं तस्स महासयगस्स समणोवासगस्स सुमेणं अब्जवसाणेणं जाव खओवसमेणं ओहिणाने सणुपणे, पुरत्थि-

मेणं लवणसमुद्द जोयणं साहस्सियं खित्तं जाणइ पासइ, एवं दक्खिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेण जाव चुल्लहिम्वंतं वासहरपव्वयं
 जाणइ पासइ, उहुं जाव सोहम्मं कप्पं जाणइ पासइ, अहे इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए लोलुअच्चुयं नरयं चउरासी वासस-
 हस्सठ्ठियं जाणइ पासइ । तए णं सा रेवई गाहावइणी अणया कयाइ मत्ता जाव उत्तरिज्जयं विकट्टेमाणो २ जेणेव महासयए
 समणोवासए जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता महासययं तहेव भणइ, जाव दोच्चं पि तच्चं पि एवं वयासी—हं भो !
 तहेव । तए णं से महासयए समणोवासए रेवईए गाहावइणीए दोच्चं पि तच्चं पि एवं वुत्ते समाणे आसुरुत्त ४ ओहिं पउंजइ २ ता
 ओहिणा आभोएइ २ ता रेवई गाहावइणिं एवं वयासी—हं भो रेवई ! अपत्थियपत्थिए ४ एवं खलु तुमं अंतो सत्तरत्तस्स
 अलसएणं वाहिणा अभिभूया समाणी अट्टदुहट्टवसट्ठा असमाहिपत्ता कालमासे कालं किच्चा अहे इमीसे रयणप्पभाए पुढ-
 वीए लोलुयच्चुए नरए चउरासीइ वाससहस्सठ्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववज्जिहिसि । तए णं सा रेवई गाहावइणी महा-
 सयएणं समणोवासएण एवं वुत्ता समाणी एवं वयासी—रुहेणं ममं महासयए समणोवासए होणे णं मम महासयए समणो-
 वासए अवज्झायाणं अहं महासयएणं न नज्जइ णं ममं केणवि कुमारेणं (कुमारेणं) मारिस्सत्तिच्चिट्ठु भीया तत्था तसिया
 उद्विग्गा संजायभया सणियं २ पच्चोसक्कइ २ ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ २ ता ओहय जाव ज्ञियायइ । तए णं
 सा रेवई गाहावइणी अंतो सत्तरत्तस्स अलसएणं वाहिणा अभिभूया अट्टदुहट्टवसट्ठा कालमपे कालं किच्चा इमीसे रयणप्प-
 भाए पुढवीए लोलुयच्चुए नरए चउरासीइ वाससहस्सठ्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववण्णा । तेणं कालेणं तेणं समएणं
 समणे भगवं महावीरे समोसरणं जाव परिसा पडिगया, गोयमं समणे भगवं महावीरे एवं वयासी—एव खलु गोयमा ! इहेव

रायगिहे नगरे ममं अतेवासी महासयए समनोवासए पोसहसालाए अपच्छिममारणंनियसंलेहणाए झुमियसरीरे भत्तपाणपडि-
याइक्खिए कालं अणवकंखमाणे विहरइ । तए णं तस्स महासयगस्स रेवई गाहावइणी यत्ता जाव विइडेमाणी २ जेजेव
पोसहसाला जेजेव महासयए तेजेव उवागच्छइ २ ता मोहुम्माय जाव एवं वयासी-तहेव जान दोच्चं पि तच्चं पि एवं वयासी ।
तए णं से महासयगे समनोवासए रेवईए गाहावइणीए दोच्चं पि एवं वुत्ते समणे आसुहत्ते ४ ओहिं पउजइ २ ता
ओहिणा आभोएइ २ ता रेवई गाहावइणिं एवं वयासी-जाव उवज्जिहिसि, णो खलु कण्णइ गोयमा ! समनोवासगस्स
अपच्छिम जाव झुमियसरीरस्स भत्तपाणपडियाइक्खियस्स परो संतेहि तच्चेहिं तहिंएहिं राब्भूएहिं अणिट्टेहिं अकंतेहिं अपि-
एहिं अमणुणेहिं अमणोभोहिं वागरणेहिं वागरित्तए, तं गच्छ णं देवाणुप्पिया तुमं महासयं समनोवासयं एवं वयाहि
नो खलु देवाणुप्पिया ! कण्णइ समनोवासगस्स अपच्छिम जाव भत्तपाणपडियाइक्खियस्स परो संतेहिं जाव वागरित्तए तुमे
य णं देवाणुप्पिया ! रेवई गाहावइणिं संतेहिं ४ अणिट्टेहिं ५ वागरणेहिं वागरिया तेणं तुमं एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव
जहारिहिं च पायच्छित्तं पडिवज्जाहि । तए णं से भगवं गोयमे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहति एयमट्ठं विणएणं पडिसु-
णेइ २ ता तओ पडिनिक्खमइ २ ता रायगिहं नगरं मज्झं मज्झेणं अणुप्पविसइ २ ता जेजेव महासयगस्स समनोवासगस्स गिहे
जेजेव पोसहसालाए महासयगे समनोवासए तेजेव उवागच्छइ । तए णं से महासयए समणे भगवं गोयमं एज्जमाणं पासइ
२ ता हट्टुट्ट जाव हियए भगवं गोयमं वंदइ नमंसइ । तए णं से भगव गोयमे महासयं समनोवासयं एवं वयासी-एवं खलु
देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे एवमाइक्खइ भासइ पणवेइ नो खलु कण्णइ देवाणुप्पिया ! समनोवासगस्स अप-

च्छिम जात्र वागरित्तए, तुमे य णं देवाणुप्पिया ! रेवई गाहावइणि संतेहि जाव वागरिया तण्णं तुमं देवाणुप्पिया ! एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव पडिवज्जाहि ! तए णं से महासयए समणोवासए भगवतो गोयमस्स तहत्ति एयमंठं विणएणं पडिसुणेइ २ ता तस्स ठाणस्स आलोएइ जाव अहारिहं च पायच्छित्तं पडिवज्जइ । तए णं से भगवं गोयमे महासयगस्स समणोवासगस्स अंति-याओ पडिनिक्खमइ २ ता रायगिहं नगरं मज्झिमज्जेणं निगच्छइ २ ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवा० २ ता समणं भगवं महावीरे वंदइ नमंसइ २ ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । तए णं समणे भगवं महावीरे अणया कयाइ रायगिहाओ नगरीओ पडिनिक्खमइ २ ता बहिया जणवयविहारं विहरइ । तए णं से महासयए समणोवासए बहूहि सीलजाव भावेत्ता वोसं वासाइं समणोवासगपरियायं पाडणिता एक्कारसं समणोवासगपडिमाओ सम्मं काएण फासित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठि भत्ताइं अगसणाए छेत्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे अरुणवडिसए विमाणे देवत्ताए उववणे चत्तारि पलिओवमाइं ठिईं महाविदेहे वासे सिञ्जिहिदित्ति । इत्थुपाश-कदशाङ्गे । इति गाथाछन्दः ॥ ९५ ॥

जत्थ समुद्देशकाले, साहूणं मंडलीइ अज्जाओ । गोअम ! ठवंति पाए, इत्थीरज्जं न तं गच्छं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—‘जत्थ स०’ यत्र गणे समुद्देशकाले—भोजनसमये साधूनां मण्डल्यां आर्याः—संयत्यः पादौ स्थापयन्ति मण्डल्यां समागच्छन्तीत्यर्थः, हे इन्द्रभूते ! तत् स्त्रीराज्यं जानीहि, न तं गच्छम् । अत्र समुद्देशशब्देन भोजनमुच्यते, यदुक्तं ओघनिर्युक्ति १९८ । १९९ । गाथयोर्वृत्तौ, तथाहि—‘जइ पुण विआलपत्ता पए व पत्ता उवस्सयं ण लभे । सुन्नघर-

देवले वा, उज्जाणे वा अपरिभोगे ॥ १९८ यदि पुनर्विकाल एव प्राप्तास्ततश्च तेषां विकालवेलायां वसतो प्रविशतां प्रमाद-
 कृतो दोषो न भवति, 'एव पत्त' इति प्रगे वा-प्रत्युषस्येव प्राप्ताः, किन्तु उपाश्रयं न लभन्ते ततः कस्मदिदं शून्यगृहे
 देवकुले वा उद्याने वा अपरिभोगे-लोकपरिभोगरहिते समुद्दिशन्तीति क्रियां वक्ष्यति ॥ आवायचिलिमिणीप, रण्णे वा
 णिभए समुद्दिशणं । सभए पच्छन्नासइ, कमढगकुसुयाय संतरिया ॥ १९९ ॥ अथ शून्यगृहादौ सागरिकाणामपातो
 भवति, तत आपाते सति चिलिमिनी-यवनीका दीयते 'रण्णे व'त्ति अथ शून्यगृहादि सागारिकाक्रान्तं ततोऽरण्णे निर्भये
 समुद्दिशनं क्रियते सभयेऽरण्ये पच्छन्नस्य वा असति-अभावे ततो वसिमसमीप एव कमढकेषु शुवलेन लेपेन सबाह्याभ्यन्त-
 रेण लिप्तेषु भुज्यते 'कुरुया य'त्ति कुरुकुचा-पादप्रक्षालनादिका क्रियते सान्तराः-सावकाशा बृहदन्तराला उपविशन्ति इदानीं
 भुक्त्वा बहिः पुनर्विकाले वसतिमन्विषन्तीत्यादि । गायाछन्दः ॥ १९६ ॥ अथ गाथात्रयेण कषायानाश्रित्य गणस्वरूपमेवाह-
 जत्थ मुणीण कसाया, जगडिज्जत्ता वि परकसाएहिं । नेच्छन्ति समुट्टुं, सुनिविट्ठो पंगुलो चेव ॥१७॥

व्यख्या- 'जत्थ मु०' यत्र गच्छे मुनीनां कषायाः परकषायैः 'जगडिज्जत्तावि'त्ति पीडादिकरणेनोदीर्यमाणा
 अपि समुत्थातुं नेच्छन्ति स्कन्दकाचार्यशिष्याः १ जूनमालाकार २ दमदन्तादीनामिव ३ स्ववीर्यं दर्शयितुं नोत्सहन्ते अत्र
 कषायाणां स्वातन्त्र्यविवक्षया कर्तृत्वं यथा उत्पद्यते घट इत्यत्र कुम्भकारेणोत्पाद्यमानस्यापि घटस्य स्वातन्त्र्यविवक्षयैव
 कर्तृत्वमिति । अत्र दृष्टान्तमाह-'चेव'त्ति यथा सुनिविष्टः-सुखोपविष्टः पङ्गुलः-पादविकलः समुत्थातुं नेच्छति-नोत्सहते

हे गौतम ! स गच्छः स्यादिनि शेष इति । अत्र स्कन्दकाचार्यशिष्य २ दमदन्त ३ सम्बन्धा लेखतो
 लिख्यन्ते, तत्रापि स्कन्दकाचार्यशिष्यसम्बन्धो यथा-चंपाणगरी तत्थ खंदगो राया, तस्स भगिणी पुरंदरजसा,
 सा उत्तरापथे कुंभकारकडे नगरे डंडगिरस्स रण्णो दिण्णा, तस्स पुरोहिओ मरुगो पालगो सो अ अकिरियदिट्ठो,
 अणया सो दूओ आगओ चंपं, खंदगरस्स पुरओ जिणसाहुअवणं करेति, खंदगेण वादे जिओ, कुविओ, गओ
 सणगरं, खंदगरस्स व्हं चिंतंतो अच्छति, खंदगो वि पुत्तं रज्जे ठवित्ता मुणिसुवयसामिअंतिए पंचसयपरिवारो पव्वतिओ,
 अधीयसुयस्स गच्छो अणुत्ताओ, अन्नया भगिणि दच्छामिप्ति जिणं पुच्छति, सोवसगं से कहियं, पुणो पुच्छति
 आराहगा न वत्ति, कहियं जिणेण तुमं मोत्तुं आराहगा सेसा, गओ निवारिज्जंतो, सुओ पालगेण आगच्छमाणो, पाल-
 नेणं अगुज्जाणे पंच सया आउहाण ठविया, साहवो आगया तत्थ ठिया, पुरंदरजसादेवी दिट्ठा, खंदगो कंबलरयेण
 पडिलाभिओ, तत्थ निसिज्जाओ क्याओ, पालगेण राया कुगाहिओ, एस परीसहपराजिओ आगओ तुमं मारेउं अहिट्ठे-
 हित्ति, कहं नज्जति ? आयुधा दंसिया, कुविओ राया पालओ भणिओ मारेहित्ति, तेण इवसुजंतं कयं, खंदगेण भणियं
 ममं पुवं मारेहि, जंतसमीवे खंमे बंधिउं ठविओ साधु पीलिउं रुहरिचिरिकाहि खंदगो भरिओ, खुडुगो आयरिअं विल-
 वंतो सो वि आराहगो, तत्थ खंदगेण णियाणं कयं, अगिकुमारेसु उववणो, पुरंदरजसाए देवीए चित्ता उव्वणा वट्ठति
 साधुणो पाणगपढमालियाणिमित्तं नागच्छंति किं होज्ज, एत्थंतरे खंदगेण सक्कुलिकारूव काउं रयहरणं रुहरालित्तं
 पुरंदरजसाए पुरओ पाडियं दिट्ठं सहसा अबंदं करेति उट्ठिया भणिओ राया पाव ! विणट्ठोसि २, सा तेण खंदगेण सप-

रिवारा मुणिसुवयस्स समीवं पीया दिक्खया, खंदगेण संवट्ठवायं विउवित्ता रायाणं सवलवाहणं पुरं च सकोहाविट्ठो वारसजोयणं खेत्तं णिड्डुहति, अज्जवि डंडगारणंति भण्णति, इति निशीथचूर्णिपोडशोद्देशके, ऋषिमंडलरतीत्रे त्वेवम्—“एगुणे पंचसए, खंदगसीसाण कुंभकारकडे । पालयकयउयसणे, पत्ते पणमामि अपवग्गे ॥१॥” अथाऽज्जुनमालाकारस्सञ्चन्धो यथा—तेणं कालेणं २ रायगिहे गुणसिलए चेइए सेणिए राया चेछणा देवी, तत्थ णं रायगिहे अज्जुणए नामं मालागारे पग्गिवसति, अड्डे जाव अपरिभूए, तस्स णं अज्जुणयस्स मालागारस्स वंधुमती नामं भारिया होत्था सुमाला, तस्स णं अज्जुणयस्स मालागारस्स रायगिहस्स नगरस्स वहिया एत्थ णं महं एगे पुष्फारामे होत्था, किंहे जाव निउरंवभूए दसद्धवणकुसुमे पासार्इए ४ । तस्स णं पुष्फारामस्स अदूरसामंते एत्थ णं अज्जुणयस्स मालागारस्स अज्जयपज्जयप्पिइपज्जयागए अगेगकुलपु रिसपरंपरागए मोगगरपाणिस्स पडिमा एगं महं पळसहस्सनिष्फणं अयोमयं मोगगरं गहाय चिट्ठति । तए णं से अज्जुणमालागारे वालपभिइं चैव मोगगरपाणिजक्खभत्ते यावि होत्था, कल्लाकल्लि पच्छियपिडयाइं गेण्हति २ रायगिहाओ नगराओ पडिनिक्खमति २ जेणेन पुष्फारामे तेणेव उवागच्छइ २ पुष्फुचयं करेति अग्गाइं वराइं पुष्फाइं गहाय जेणेव मोगगरपाणिस्स जक्खस्स जक्खवायणे तेणेव उवागच्छइ २ मोगगरपाणिस्स जक्खस्स महरिहं पुष्फचयं करेइ २ जण्णुपायपडिए पणामं करेइ २ तओ पच्छा रायमगंसि वित्तिं कप्पेमाणे विहरति, तत्थ णं रायगिहे नगरे ललिया नामं गोट्ठी परिवसइ, अड्डा जाव अपरिभूया, जं कयसुकया यावि होत्था, तत्थ णं रायगिहे नगरे अणया कयइ पमोदे धुट्ठे यावि होत्था । तए णं से अज्जुणए मालागारे कल्लं पभूयतराण्हिं पुप्फेहिं कज्जमितिकहु पच्चूसकालसमयंसि वंधुमईए भारियाए सद्धिं पच्छियपिडयाइं गेण्हति २

सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमति २ रायगिहं नगरं मज्झमज्जेणं निगच्छइ २ चा जेणेव पुप्फारामे तेणेव उवागच्छइ २ वंधुम-
इए भारियाए सद्धिं पुप्फुच्चयं करेइ । तए णं तीसे ललियाए गोढीए छ गोढिछा पुरिसा जेणेव मोगगरपाणिस्स जक्खस्स
जक्खाययणे तेणेव उवागता अभिरसमाणा चिट्ठति । तए णं से अज्जुणए मालागारे वंधुमइए भारियाए सद्धिं पुप्फुच्चयं करेइ
२ पच्छिछायां भरेइ २ अग्गाइ वराइ पुप्फां गहाय जेणेव मोगगरपाणिस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ । तते णं छ
गोढिछा पुरिसा अज्जुणयं मालागारं वंधुमतीए भारियाए सद्धिं एज्जमाणं पासंति २ ता अणमणं एवं वयासी-एस णं देवा-
णुप्पिया ! अज्जुणए मालागारं वंधुमइए भारियाए सद्धिं इहं इहमागच्छति, तं सेयं खलु देवाणु० अम्हं अज्जुणयं मालागारं
अवओडयवंधणयं करित्ता वंधुमइए भारियाए सद्धिं विउलाइं भोगभोगां भुंजमाणानं विहरित्तएत्तिकट्टु एयमहं अणम-
णस्स पडिसुणेति २ कवाडंतरेसु निळुक्कति, निच्चला निष्फंदा तुसिणीया पच्छणा चिट्ठति । तए णं से अज्जुणए मालागारे
बंधुमइए भारियाए सद्धिं जेणेव मोगगरपाणिस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ २ ता आलोए पणामं करेइ
२ महरिहं पुप्फुच्चणं करेइ जणुपायपडिए पणामं करेइ । तए णं ते छ गोढिछा पुरिसा दवदवस्स कवाडंतरेहिं तो निग-
च्छंति २ अज्जुणयं मालागारं गेळंति, अवओडगवंधणं करेति, वंधुमतीए मालागारीए सद्धिं विउलाइं भोगभोगां भुंज-
माणा विहरंति । तस्स णं अज्जुणयस्स मालागारस्स अयं अज्झत्थिए ४, एवं खलु अहं बालप्पभित्तिं चेव मोगगरपाणिस्स
भगवओ कल्लाकल्लि जाव कप्पेमाणे विहरामि, तं जइ णं मोगगरपाणी जक्खे इहं सणिहिए होति तए से णं किंमं एयाख्वं आवइं
पावेज्जमाणं पासति ? तं नत्थि णं मोगगरपाणी जक्खे इह सणिहिए सुवते णं एस कट्ठे । तए णं से मोगगरपाणी जक्खे अज्जु-

णयस्स मालागारस्स अयमेयाख्वं अङ्कत्थियं जाव वियाणिता अञ्जुणयस्स मालागारस्स सरीरयं अणुपविसति तडतडस्स वंथाइ छिंदती २ ते पलसहरसनिष्फणं अयोमयं मोगगरं गेळति २ ते इत्थिसत्तमे छ पुरिसे घाएइ । तए णं से अञ्जुणए मालागारे मोगगरपाणिणा जवखेणं अण्णाइठे समणे रायगिहरस्स नगरस्स परिपेरेतेणं कल्लाकळ्ळि इत्थिसत्तमे छ पुरिसे घाए-माणे २ विहरति । तए णं रायगिहे नगरे सिंघाडग जाव महापहहेसु बहुजणो अणमणरस्स एवमातिक्खति ४ एवं खलु देवाणु० अञ्जुणए मालागारे मोगगरपाणिणा अण्णाइठे समणे रायगिहे नगरे बहिया इत्थिसत्तमे छपुरिसे घाएमाणे २ विहरति, तए णं सेणीए राया इभीसे कहाए लद्धे समणे कोडुबियपुरिसे सद्दावेइ २ एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! अञ्जुणए मालागारे जाव घाएमाणे विहरति तं मा । तुब्भे केइ वट्टस्स दा तणरस्स वा पाणियस्स वा पुप्फफलाणं वा अट्ठाए सइरं निगच्छउ, मा णं तरस्स सरीरस्स वावत्ती भविरसत्तिक्कहु दोच्चापि तच्चापि घोसणं घोसेह २ खिप्प मभेयं पच्चप्पिणह । तते णं ते कोडुबिय जाव पच्चप्पिणंति । तत्थ णं रायगिहे नगरे सुदंसणे णामं सेट्ठी परिवसति अट्ठु । तए णं से सुदंसणे समणो-वासए यावि होथा आभंगयजीवाजीवे जाव विहरति । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसठे विहरति । तए णं रायगिहे नगरे सिंघाडगबहुजणो अणमणरस्स एवमाइक्खति जाव किमंग पुण विपुलरस्स अट्टस्स गहणयाए ! नस्स सुदसणरस्स बहुजणरस्स अंतिए एयभठे सोच्चा निसम्म अयं अङ्गत्थिए ४, एवं खलु समणे जाव विहरइ, तं गच्छामि णं वंदामि, एवं संपेहेइ २ चा जेणेव अम्मापितरो तेणे उवा० २ करयल एवं वयासी-एवं खलु अम्मयाओ समणो जाव विहरति, तं गच्छामि णं समणं भगवं महावीरं वंदामि नमंसांमि जाव पञ्जुवासांमि । तते णं सुदंसणं अम्मापियरो एवं वदासी-एवं

खलु पुत्ता ! अब्जुणए मालागारे जाव घातेमाणे विहरति, तं मा णं तुमं पुत्ता ! समणं भगवं महावीरं वंदित्तए निगच्छाहि मा णं
 तव सरीरयस्स वावत्ती भविस्सति, तुमणं इहगए चेव भगवं महावीरं वंदाहि णमंसाहि। तए णं से सुदंसणे सेट्ठी अम्मापियरं एवं
 वयासी-किणं अहं अम्मयाओ समणं भगवं महावीरं इहमागयं इह पत्तं इह समोसढं इहगए चेव वंदिस्सामि ? तं गच्छामि
 णं अहं अम्मयाओ तुब्भेहि अब्भणुण्णाए समाणे समणं भगवं महावीरं वंदित्तए तं सुदंसणं सेट्ठि अम्मापियरो जाहे नो
 संचाएति बहूहि आघवणाहि ४ जाव पख्वेत्तए, ताहे एवं वयासी-अहासुहं०। तए णं से सुदंसणे अम्मापितिहि अब्भणुण्णाए
 समाणे ण्हाए सुद्धप्पावेसाइ जाव सरीरे सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमइ २ पायविहारचारेणं रायगिहं नगं जंमज्जेणं
 निगच्छति २ मोगगरपाणिस्स जवखस्स जवखाययणरस अदूरसामंतेणं जेणेव गुणसिलए चेइए जेणेव समणे भगवं महा-
 वीरे तेणेव प्हारेत्थ गमणाए । तए णं से मोगगरपाणी जवखे सुदंसणं समणोवासयं अदूरसामंतेणं वीईवयमाण पासंति २
 आसुरुत्ते ५ तं पलसहस्सनिष्फण अयोमयं मोगरं उल्लाणेमाणे २ जेणेव सुदंसणे समणोवासए तेणेव प्हारेत्थ गमणाए ।
 तए णं से सुदंसणे समणोवासए मोगगरपाणिं जक्खं एज्जमाणं पासति २ ता अभीए अतत्थे अणुव्विणे अक्खुभिए अचलिए
 असंभंते वत्थंतेणं भूमिं पमज्जति २ करयल० एवं वयासी-णमोत्थु णं अरुहंताणं जाव संपत्ताणं नमोत्थु णं समणस्स जाव
 संपाविउकामस्स पुर्व्विपि णं मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए थूलए पाणातिवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए थूलए मुसा-
 वाए थूलए अदिन्नादाणे सदारसंतोसे कए जावज्जीवाए इच्छापरिमाणे कए जावज्जीवाए, तं इदाणिं पि णं तस्सेव अंनिए
 सव्वं पाणातिवायं पच्चक्खामि जावज्जीवाए, मुसावायं अदिन्नादाणं मेहुणं परिगहं पच्चक्खामि जावज्जीवाए, सव्वं कोइ

जाव मिच्छादंसणसल्लं पच्चक्खामि जावज्जीवाए, सव्वं असण पाणं खाइमं साइमं चउव्विहं पि आहारं पच्चक्खामि जावज्जीवाए, जति णं एत्तो उवसग्गाओ मुच्चिस्सामि तो मे कप्पइ पारेत्तए अह एत्तो उवसग्गाओ न मुच्चिस्सामि तो मे तथा पच्चक्खाए चैवत्तिकहु सागारं पडिमं पडिवज्जति । तए णं से मोगगरपाणिजक्खे तं पलसहस्सनिप्फणं अयोमयं मोगगरं उल्लालेमाणे २ जेणेव सुदंसणे समणोवासए तेणेव उवागच्छइ नो चैव णं संचाएति सुदंसणं समणोवासयं तेयसा समधिपडित्तए । तए णं से मोगगरपाणी जक्खे सुदंसणं समणोवासयं सव्वओ समंताओ परिघोलेमाणे २ जाहे नो संचाएति सुदंसणं समणोवासयं तेयसा समधिपडित्तए ताहे सुदंसणस्स समणोवासगस्स पुरओ सपक्खं सपडिदिसं ठिच्चा सुदंसणं समणोवासयं अणिमिसाए दिट्ठोए सुचिरं निरिक्खति २ अज्जुणयस्स मालागारस्स सरीरं विप्पजहति २ तं पलसहस्सनिप्फणं अयोमयं मोगगरं गहाय जामेव दिसि पाउब्भूए तामेव दिसि पडिगए । तए णं से अज्जुणए मालागारे मोगगरपाणिणा जक्खेणं विप्पमुक्के समणे धसत्ति धरणीयलंसि सब्बेगेहिं निवडिए, ततो से सुदंसणे समणोवासए निस्सवग्गमिक्कहु पडिमं पारेइ । ततो ण से अज्जुणए मालागारे ततो सुहुत्तरेणं आसत्थे समणे उट्ठाए उट्ठेइ २ सुदंसणं समणोवासयं एवं वयासी-तुब्भे णं देवाणुप्पिया ! कहिं संपत्थिया ? । तए णं से सुदंसणे समणोवासए अज्जुणयं मालागारं एवं वयासी-एवं खल्ल देवाणुप्पिया ! अहं सुदंसणे नामं समणोवासए अभिगयजीवाजीवे गुणसिलए चेइए समणं भगवं महावीरं वंदए संपत्थिए, ततो से अज्जुणए मालागारे सुदंसणं समणोवासयं एवं वयासी-इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! अहमवि तुमए सद्धिं समणं भगवं महावीरं वंदित्तए जाव पज्जुवासित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! ततो से सुदंसणे समणोवासए अज्जुणएणं मालागारेणं सद्धिं जेणेव गुण-

सिलए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागज्छइ २ अज्जुणएणं मालागारेणं सद्धिं समणं भगवं महावीरं तिव्वुत्तो
 जाव पज्जुवासति । तए णं समणे भगवं महावीरे सुदंसणस्स समणोवासगस्स अज्जुणयस्स मालागारस्स तीसे य धम्म-
 कहा सुदंसणे पडिगए । तए णं से अज्जुणए समणस्स भगवतो महावीरस्स धम्मं सोचा हट्ठुडुं सदहाभि णं भंते !
 निगण्ठं पावयणं जाव अब्भुट्ठेमि, अहासुहं । तए णं से अज्जुणए मालागारे उत्तरपुं सयमेव पंचमुट्ठिअं लोयं करेइ
 जाव अणगारे जाए जाव विहरइ । तए णं से अज्जुणए अणगारे जं चेव दिवसं मुंडे जाव पवइए, तं चेव दिवसं
 समणं भगवं महावीरं वंदति २ इमं एयारुवं अभिगहं उगिह्वति, कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं
 अप्पाणं भावेमाणस्स विहरित्तएत्तिकहु अयमेयारुवं अभिगहं उगिह्वति, कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं
 तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणस्स विहरित्तएत्तिकहु अयमेयारुवं अभिगहं उगिह्वति, कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं
 अणगारे छट्ठक्खवणपारणयंसि पढमाए पोरिसीए सज्झायं करेइ, जहा गोतमसासी जाव अडति । तए णं से अज्जुणए
 अणगारं रायगिहे नगरे उच्च जाव अडमाणं वहवे इत्थीओ य पुरिसा य डहरा य महल्ला य जुवाणा य एवं वयासी-इमेणं
 मे पिया मारिआ, इमेणं मे माया मारिया, भाया भगिणी भज्जा पुत्तो धुया सुण्हा इमेण मे अणतरे सयणसंवंधिपरियणे
 मारिएत्तिकहु अप्पेगइया अक्कोसंति अप्पे हीलंति निंदंति खिसंति गरिहंति तज्जेति तालेंति । तए णं से अज्जुणए अणगारे
 तेहिं बहुहिं इत्थीहि य पुरिसेहि य डहरेहि अ महल्लेहि य जुवाणएहि य अक्कोसिज्जमाणे जाव तालेज्जमाणे तेसिं मणसा वि अप-
 उस्समाणे सम्मं सहति सम्मं खमति तितिव्वइ अहियासेइ सम्मं सहमाणे जाव अहियासेमाणे रायगिहे नगरे उच्चनीयमज्झि-

मकुलाई अहमाणे जइ भत्तं लभति तो पाणं न लभइ, जइ पाणं लभइ तो भत्तं न लभइ । तए णं से अज्जुणए अदीणे अविमणे अकलुसे अणाउले अविसादी अपरितंतजोगी अडति २ रायगिहाओ णयरओ पडिनिक्खमति २ जेणेव गुणसिलए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे जहा गोतमसामी जाव पडिंदेसति २ समणे भगवया महावीरेणं अब्भणुणाए समणे असुच्छिण विलमिव पन्नगभूएणं अप्पाणेणं तमाहारं आहारेइ । तए णं समणे भणवं महावीरे अन्नया रायगिहाओ पडिनिक्खमइ २ बहिया जणवयविहारं विहरति । तए णं से अज्जुणए अणगारे तेणं ओरालेणं त्रिपुलेणं पयत्तेणं पगहिएणं महाणुभागेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणे बहुपडिपुण्णे छम्मासे सामणपरियागं पाउणति, अद्धमासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसेइ तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ २ जस्सट्टाए कीरति जाव सिद्धेत्ति । अन्तक्कुदशाङ्गसूत्रे ॥ अथ दमदन्तसम्बन्धो यथा-अस्थि विबुहपुरंपिव विबुहजणसमाङ्गणं उववणं व पुन्नागपांडुन्नं पायारोवरि दिप्पंतरयणकविसीसं हत्थिसीसं नाम णयरं-जत्थ भुवं वणिगाणं, ववहारपराण धणसमिद्धाणं । वणिगारायाण लीलं, धणओ वि न पावए कहवि ? । तत्थ समरचउरवेरिवारपेरियदंतिभगदंतो दमदंतो नाम राया, किन्ती रणहयरिउचयसंभूया जस्स चंदकरसरिया । चुज्जं करेइ दुज्जणजणमणदहणं हुयासुव ? । अन्नया सो दमदंतराया निखंडभरहेसरं दुद्धरवेरिरायपराजयसमुद्धरकन्धराबन्धं सिरिजरासन्धं पडिवासुदेवं सेवेडं रायगिहं नगरं गओ, तम्मि समए हत्थिणाउराओ नोहरीऊण सपरियणेहिं पंडवेहिं तस्स देसो छलं लहिय ल्हिसिओ इमं सरूवं दमदंतेण रायगिहाओ वलिणए सुणिणए परमं पओसमुव्हंतेण नासियदिन्नेणं नियसिन्नेणं सह हत्थिणाउरं समं-तओ जंबुद्वीवंपिव लवणसायरेणं वेडियं तओ सो दूयमुहेण पंडवे भणावेइ, अम्ह देसो तुम्हेहिं वीरजणगरहणिज्जेण छलेण

उवहृओ न बलेण जओ-“ छलमुचियं कीवाणं, कीवाणव धणियविरहिणं ठाणे । बलवंताण नराणं, न एसमगो सुवंसाण
 ॥ १ ॥ ” ता जइ तुम्हाण पयंडं भुयदंडवलमत्थि तो पुराओ निगंतूण मम परकमपईवसिहाए सलभलीलमुवहह, तओ एव-
 विह दूयवयणतज्जिया अवि पंडवा भयभीया सियाला इव विलाओ न नीहरिया सनयराओ जुञ्झिउं, तओ बहुदिणरोहेण
 निव्विन्नो दमदंतो हत्थिसीसपुरं गओ एवं चिंतिऊण-वत्तिक्खुलुभवाणं, सम्मुहपताणं सिंहपोयव । जुञ्झं काउं उचियं,
 अन्नह अजसो पुरइ लोए ॥ १ ॥ इओ य नाएणं रज्जं पालयंतो दमदंतो कइवयदिणेहिं वइक्केहिं सिरिनेमिनाहसीससि-
 रिधम्मघोसस्सरिवयणमहइसंभूयसंवंगसरंगंतरइतरङ्गिणीए धम्मदेसणाए ण्हाऊण विगयपावसंतावो रज्जमकज्जं, भंडारे
 कारागारे, पेयसीओ रक्खसीओ, विसए विसव, चउरंगसाहणं दुगइसाहणं च मन्नंतो संवेगं गओ संसारसुखमुज्झिय वज्जिय
 सवसावज्जकज्जमणवज्जं पवज्जं पडिवज्जइ, तओ रायरिसी कमेण गीयत्थो होउं विहरंतो पंडवपालिए हत्थिणाउरे गोउर-
 दुयारे मेरुव निप्पकंपो पडिमं ठिओ, तम्मि समए रायवाडियाए निगच्छंतेहिं पंचहि पंडवेहिं पलोइय वाहणेहिं उत्तरिय
 नमंसिओ भावसारं सुणीसरो अहो दुक्करकारओ एस रायरिसी इय अभिनंदिय पुरओ पत्थिएसु तेसु, तत्थ आगओ सप-
 रियणो पयईए दुज्जणो दुज्जोहणो, तं सुणिदं पिक्खिय अणेणग्हाणं पुव्वपुरिसागयं कित्तिसवस्समवहरियं पुव्ववइरमणुसरंतो
 माउल्लिगेण ताडेइ, तब्भावं सुणंतेण तप्परियणेण य पाहाणखंडेहिं आहणिऊण लिट्ठुरासी कओ, तओ रायवाडीए वलिण्ण
 जुहिट्ठिररत्ता तत्थ तं सुणिमपिच्छंतेण तद्वाणे लिट्ठुरासिं पलोयंतेण नियपरियणो पुट्ठो कहिं विहरिओ स महप्पा धम्मकण्ण-
 हुक्कप्पो ? तेणावि दुज्जोहणवुत्तंतो तप्पुरओ वुत्तो-तं सुणिय अईव अचिइ कुणंतो पायक्केहिं लिट्ठुरासिं दूरे काराविय अंगसं

वाहगेहितो अंगं सज्जं निम्मावियं सयं तं मुणिवरं खामिय पत्तो पासायं जुहिद्विरनरवरो, दमदंतोवि संवेगावेगेण एवं भावेइ,
 “एस मे सासओ अप्पा, नाणदंसणसंजुओ । सेसा मे वाहिरा भावा, सव्वे संजोगलक्खणा ॥ १ ॥” तओ सो कोरवेसु
 अवकारकारिसु पंडवेसु य उवयारपरसु समचित्तवित्ति धरेइ । अह जुहिद्विरराओ सेवावसरागयं दुज्जोहणं एवं निब्भंच्छेइ-
 अरे कुलकुटार ! अंगीकयमायं गायार ! इहभवपरभवदुगंछणिज्जं मुणिवरावमाणं किं तए कय ? तइया किं तुमं कत्थवि
 मओ आसि ? किं वा तस्स परक्कमं गीयमाणं न तए सुयं जइया तेण वेढियं हत्थिणाउरं ? अणेण य रायरिसिणा
 पुर्वि पंचावि वयं जिया, संपइ पुण पंचवि इंदिया, धरिओ य दुद्धरो महव्वयभारो, अओ को तं णिज्जिणिउं सकइ । तओ
 सोवि रायरिसी तं दुस्सहं परीसहं सहंतो संवेगावेसेण ज्ञाणंतरियं पडिवज्जिय गुणसेणिमारुहिय संपत्तकेवल्लनाणो सिवपुरं
 गओ । वुत्तंतमेयं दमदंतसाहुणो, चित्ते निसित्ता सममित्तसत्तुणो । संवेगरंगंगणनइसीलया, इवेह सिद्धिं परिणेह लीलया
 ॥ १ ॥ इति गाथाछन्दः ॥ ९७ ॥

धम्मंतरायभीए, भीए संसारगब्भवसहीणं । न उदीरंति कसाए, सुणी सुणीणं तयं गच्छं ॥ ९८ ॥

व्याख्या-धम्मंत० यत्र गच्छे धम्मस्यान्तरायः-कषायोदीरणाजन्यो विघ्नः, तस्माद् भीताः तथा संसारगर्भवसतिभ्यः-
 संसारमध्यवसतिभ्यो भीताः अत्र ‘क्वचिद् द्वितीयादेः’ (८-३-१३४) इति प्राकृतसूत्रेण पञ्चम्यर्थे षष्ठी, एवंविधा मुनयो
 मुनीनां कषायान् क्रोध १ मान २ माया ३ लोभरूपान् ४ नोदीरयन्ति, उपलक्षणत्वात् नोपेक्षन्ते च, यद्वा मुनयो मुनीना-
 मुपरि स्वकषायान्नोदीरयन्ति कषायोदीरणाया इह परलोकोर्महापापफलप्रदत्वात्, हे गौतम ! स गच्छ इति । अत्र क्रोधफले

क्षपकोदाहरणम्, तच्च चण्डकौशिकपूर्वभवसम्बन्धाभिधानेन पूर्वमुक्तमेव, मानफले अचंकारिभट्टोदाहरणं यथा-स्त्रितिपतिठियं
 नयरं जियसत्तु राया धारिणीदेवी सुबुद्धिसचिवो, तत्थ य नगरे धण्णो नामा सेट्ठी, तस्स भद्दा णाम भारिया, तस्स य
 धूया भद्दा, सा य माउपियभाउयाण य ओवातियसयलद्धा, मायपितादीयसवपरिजगो भणति-एसा जं करेति तं करेउ
 ण य केणवि किंवि चंकारेयवंति, ताहे लोणेण से कयं णामं अचंकारियभद्दा, सा य अनीव रूपवती बहुसु वणियकुलेसु
 वरिज्जति, धणो य सेट्ठी भणइ-जो एय ण चंकारेहिति तस्सेसा दिज्जहिति, एवं वरगे पडिसेहति । अणया सचिवेण
 वरिया, धणेण भणियं जइ ण किंचिवि अवराहे चंकारेहिसि तो ते पयच्छामो, तेण य पडिसुयं तस्स दिग्गा भारिया जाया,
 सो तं न चंकारेति सो य अमच्चो रातीए जामे गए रायकज्जाणि समाणेउं आगच्छति, सा तं दिणे दिणे विंसति, सवेलाए
 नागच्छसिति, ततो सवेलाए एत्तुमाहत्तो, अणया रण्णो चिंता जाया किमेस मंती सवेलाए गच्छति ? रण्णो अण्णेहिं कहियं
 एस भारियाए आणाभंगं ण करेति, अणया रण्णा भणियं-इमं एरिसं तारिमं च कज्जं सवेलाए तुमे ण गंतवं, सो उस्सु-
 अभूतोवि रायाणुवत्तीए ठिओ, सा य रुद्धा बारं बंधेउं ठिआ, अमच्चओ आगओ उस्सरे दारमुग्घाडेहिति बहं भणियावि
 जाहे ण उग्घाडेति ताहे तेण चिरं अत्थिऊण भणिया-तुमं ण चेव सामिणी होज्जासिति, अहो मे आलो अंगीकओ, ताए
 सा अहमालो च्चि भणिया दारमुग्घाडिउं पिउधरं गया, सवालंकारविभूसिया अंतरा चोरेहिं गहिया, तीसे सवगलंकारे धेत्तुं सेणाव-
 तिसस उवणीया, तेण सा भणिया मम महिला होहिति, सो तं बला ण भुंजति सावि तं नेच्छति, ताहे ते गवि सा जल्लगवेज्जस्स हत्थे
 विक्कीया, तेण वि सा भणिया मम भज्जा भवाहिति, तं पि अणिच्छंती तेणावि रूसिएण भणिया पाणीयातो जल्लगा गेण्हहि, सा

अप्याणं णवणीएण मविखलं जलमवगाहति, एवं जलगाओ गिण्हति, सा तं अण्णुखवं कम्मं करेति ण य सीलभंगं इच्छति, सा तेण रुहरिसावेण विखुवलावणा जाया, इतो य तरस भाया दूयकिच्चेण तत्थागओ, तेण सा अणुसरिसत्ति काउं पु-
 न्छिया तीए कहियं, तेण दवेण मोयाविआ आणिया य, वमणविरेयणेहि पुण णवसरीरा जाया, अमच्चेण पच्छा णियवर-
 माणिया सवसाभिणी ठविया, ताहे कोहपुरस्सरस माणस्स दोसं दहुं अभिगहो गहिओ, ण मए कोहो माणो वा कायवो,
 तरस घरे सयसहस्सपाणं तेल्लमत्थि, तं च साहुणो वणसंरोहणत्थं ओसहं मगियं तीए दासचेडी आणत्ता आणेहिन्ति,
 तीए आणंतीए सह तेल्लेण एगं भायणं भिन्नं एवं तिण्णि भायणाणि भिण्णाणि ण य सा रुद्धा, तिसु सयसहस्सेसु विण्णट्टेसु
 चउत्थवाराए अप्पणा उट्टेऊण दिण्णं, जइ तीए कोहपुरस्सरो रेस्सरिसो माणो निज्जिओ तो साहुणा सुहुतरं णिहंतवोत्ति
 २ । मायाफले पाण्डुरार्यो उदाहरणम् । यथा—एगा पासत्था सरीरोवगरणवउसा निच्चं सुक्किलवासं परिहित्ता चिट्ठइत्ति,
 लोणेण से णामं कयं पंडुरज्जत्ति, सा य विद्यामंतवसीकरणुच्चाडणकोउएसु य कुसला जणेसु पउंजति, जणो अ से पणयसिरो
 कयंजलिओ चिट्ठति, अह वयातिक्कंता वेरग्गमुवगया गुरुं विन्नवेइ आलोयणं पयच्छामिन्ति, आलोइए पुणो विण्णवेति ण
 दीहं कालं अहं पवज्जं काउं समत्था, ताहे गुरुहि अप्पं कालं परिक्कमावेत्ता विज्जामंतादियं सव्वं छडुवेत्ता अणसणं पच्च-
 क्खावियं आयरिएहिं समणा समणीओ अ उभयवग्गोवि वारिओ ण लोगस्स कहेयव्वं, सा भत्ते पच्चक्खाएण जहा पुव्वं बहु-
 जणपरिवुढा अत्थि नइया तहा अच्छति अप्पसाहुसाहुणपरिवारा चिट्ठइ, ताहे सा अरती करेति तओ तीए लोगवसी-
 करणविज्जा मणसा आवाहिया, ताहे जणो पुप्फधूवंगंधहत्यो अलंकियविभूसिओ वंदवंदेहिं एतुमाढत्तो, ताहे उभयवग्गो

पुच्छिओ गुरुणा किं ते जणरस अवखायं ते भणंनि जेवत्ति सा पुच्छिया भणति मए विज्जाए अभिओइओ एति गुरुहिं
 भणिया ण वट्ठति, ताहे पडिक्कता समं वित्तो लोगो आगंतुं एवं तओ वाराए मम्मं पडिक्कता चउत्थवाराए पुच्छिया ण सम्म-
 माउट्ठा, भणति य पुट्ठभासा अहुणा आगच्छंति अणालोएउं कालगया सोहम्ममे एरावणस्स अगगमहिंसा जाया, ताहे सा
 भगवओ वुद्धमाणस्स समोसरणे आगया धम्मकदावसाणो हत्थिणिरूवं काउं भगवतो पुरओ ठिच्चा महता सदेण वातकम्मं
 करेइ, ताहे भगवं गोयमो जाणगपुवं पुच्छेत्ति, भगवया पुव्वभवो से वागरिओ मा अण्णो वि कोइ साहू साहुणी वा मायं
 काहिंति, तेण एआए वायकम्मं कयं भगवया वागरिअं तम्हा एरिसी माया दुरंता न कायवत्ति ॥ ३ ॥ लोभफले मथूरामं-
 गूदाहरणं यथा-उज्जमंगू आयरिया बहुरसुयाऽवज्जआगमा बहुसरसपरिवारा उज्जयविहारिणो ते विहरंता महुरं णगरिं
 गया, तत्थ वेरंणर्यात्ति काउं सड्ढोह वरथाइएहि पइता खीरददिसप्पियगुलातिएहि दिणे पज्जतिएण पडिलाभयंति,
 सो आयरिओ लोभेण सायासोवखपाटवद्धो ण विहरति नितिओ जाओ सेसा साधू विहरिया, सोवि अणालोइयपडिक्कतो
 विराहियसामणो वतरे णिद्धमणाजवखो जाओ, तेण य पदेसेण जया साहू णिगमणपवेसं करंति ताहे सो जक्खो पडिमं
 अणुपविसिय महप्पमाणं जीहं णिह्हालेइ, साहूहि पुच्छिओ भणइ अहं सायासुवखपडिवद्धो जीहादोसेण अप्पिडिओ इह
 णिद्धमणाअहो भोमेज्जे णगरे वंतरो जाओ तुम्ह पडिवोहणत्थमिहागओ तं मा णं तुब्भे एवं काहिह, अण्णे कहंति जया
 साहू भुंजंति तदा सो महप्पमाणं हत्थं सवालंकारं विउडिज्जण गववखदरिण साधूण पुरओ पसारेइ साहूहि पुच्छिओ भ-
 णाति सो हे अज्जमंगू इडिउसरसादगुरुओ मरिज्जण णिद्धमणाजवखो जाओ तं मा कोइ तुब्भं एवं लोभदोसं करेज्जत्ति ४ ।

एते त्रयोऽपि सम्बन्धाः निशीथचूर्णिदशमोद्देशकाल्लिखिताः ! अथ कषायोपेक्षादोषे दृष्टान्तो यथा—एगं अरण्यमझे अगाहजलं सरं जलजोवसोहिअं वणसंडमंडियं, तत्थ य वहूणि जलचरखहचरथलचराणि य सत्ताणि आसियाणि, तत्थ य एगं महल्लं हत्थिजूहं परिवसति, अण्णया गिम्हकाले तं हत्थिजूहं पाणियं पाउप्पहाउत्तिणं मज्झणहदेसकाले सीयलरुखच्छायाए सुहं-सुहेण पसुत्तं चिट्ठत्ति, तत्थ य अदूरे दो सरडा भिडिउमारद्धा, वणदेवयाए य ते दंहुं सद्धेसिं समासाए आयोसियं—मा एते सरडे भंडते उवेक्खह चारेह, तेहिं जलचरखहचरथलचरेह चितयं किं अमं एते सरडा भंडता काहिंति, तत्थ य एगो सरडो भंडतो भग्गो पेच्छिओ सो धाविज्जतो सुहसुत्तस्स हत्थिस्स विलंति काउं णासाबुडं पविट्ठो वित्थिओवि पविट्ठो ते सिरक्खाले जुहुं लग्गा सो हत्थी विउलोभूओ महनीए असमाहोए वेयणट्ठो य सूरणंति तं वणसंडं चूरियं वहवे तत्थ वासिगो सत्ता घानिया जलं च आहोहिंतेण जलचरा घातोया तलागपाली भेदिया तलागं च विणट्ठं ताहे जलचरा सद्धे निणट्ठा एवं माहुस्सवि उवेहं करेमा-णस्स महंतो दोसो उपज्जति, तेण उवेक्खित्ते संते अयसो भवति अण्णोण्णयस्व परिगहकरणेन गणभेओ वा भवति, एग पक्खेण रायकुले कहिए अहवा चाडहिं कहिए तत्थ गेण्हादिया दोसा भवंति, कलहुत्ताकालंति कसायदोसंतावियमगो ण पढति, साहुपदोसकरणत्तेण अवच्छल्लत्तं भवति, अवच्छल्लए य दंसगहाणी भवति, जहा जहा कोहादियाण बुड्ढो तथा तथा चरित्तहाणी भवति, जम्हा एते दोसा तम्हा उवेहा न कायवा, तो किं कायवं ? भण्णइ अधिकरणे आगाहे कक्खडे उप्पण्णे कोहाभभूया उवसामेयवा कलहंता य पासट्ठिहिं अवरुद्धेयवा, गुरुहिं उवसमणट्ठा इमे वयणं भणियधं अज्जो ! उवसमह अणुवसमंताण कओ संजमो कओ वा सज्जाओ ? तम्हा उवसमह उवसमित्ता य सज्जायं करेह, इत्यादि निशी-

शचूर्णिदशमोद्देशके एवेति । गाथाच्छन्दः ॥ ९८ ॥

कारणमकारणं, अह कहवि मुणीण उट्टहि कसाए ।

उदए वि जत्थ रुंमहि, खामिज्जहि जत्थ तं गच्छं ॥ ९९ ॥

व्याख्या—‘कारण०’ कारणेन केनापि—बाह्यहेतुना अकारणेन वा—बाह्यहेत्वभावेन अथ कथमपि कर्मोदयवशतो मुनीनां कपाया उत्तिष्ठन्ति—उदयमायान्ति, तदा ‘उदए’ इति उदयोदयवतोऽभेदविवक्षणात् उदयवतोऽपि उदयागतानपि तान् यत्र गच्छे मुनयो रुन्धन्ति, तदनन्तरं च रोधनादवक् कृतान् तान् यत्र क्षमयन्ति हे गौतम ! स गच्छः स्यादिति, अत्र कषायक्षामणे लौकिकलोकोत्तरिकोदाहरणानि यथा—आरियजणवर्यस्स अंतगामे एगो कुंभकारी, सो कुलालाणं भंडिं भरिऊण पच्चतगामं दुल्लवगं णामयं गओ, तेहि य दुल्लवगवोहि गोहेहि एगं वइल्लं हरिउकामेहि भणइ—भो ! भो ! पेच्छह इमं अच्छेरं एगेण वइल्लेग-भंडी गच्छति, तेणवि कुंभकारेण भणियं—पेच्छह भो ! इमस्स गामस्स खलहाणाणि हज्झंति, अतिगया भंडी गाममज्जे ठिया तस्स तेहिं दुल्लविचेहिं छिदं लहिऊण एगो वइल्लो हडो, विक्कयं काउं गतो कुलालो ते य गामिल्लया जाइया देह वइल्लं, ते भणंति—तुंभं एक्केण चैव वइल्लेणं आगओ, ते पुणो पुणो जातिया जाहे ण देति ताहे सरयकाले सव्वयणाणि खलयाणेसु कयाणि नाहे अग्गोदिण्णो, एवं तेण सत्तवरिसाणि झामिया खलयाणा, ताहे अट्टमे वरिसे दुल्लवगामेल्लएहिं मल्लजुद्धमे वट्टमाणे भाणगो भणियो—घोसेहिं भो जस्स अग्गेहिं अवरद्धं तं खामेओ जं च गहियं तं देवो मा अग्गे सस्से देहेउ, तओ भाणएण

उद्योगोदियं, ततो कुंभकारेण भाणगो भणिओ, भो ! इमं घोसेहिं । अपिणह तं वड्ढं, दुखवगा तस्स कुंभकारस्स । मा भेदिहिही
गायं, अन्नाणवि सत्त वासाणि ॥१॥ भाणगेण उद्योसित तं तेहिं दुखवगवेहि सो कुंभकारो खामिओ दिण्णो य से वड्ढो, इमो
उवसंहारो, जइ ता तेहि असंजएहिं अण्णानीहिं हतेहिं खामियं तेणवि खमियं किमंग पुण संजएहिं नाणीहिं जं कयं तं सव
खमियं खमावेयं च १। तथा एगो दमगो, तस्स चेडखवाणि इस्सरगिहेसु सरयकाले पायस दंहुं पियरं ओभासंति,
अमहवि पायसं देहति भणिते तेण गामे दुद्धतंदुले ओहारिऊण समपियं भारियाए पायसमुवसाहेहिति, सो अ पञ्चनगामो
तत्थ चोरसेणा पडिया ते य गामं विखुलिउमाढत्ता, तस्स दमगस्स सो य पायसो सह थालीए हडो तं वेलं सो दमगो छेतं
गतो, सो य छेत्ताओ तणं लुणिऊण आगओ, तं चित्तेनि अज्ज चेडखवेहिं समं पायसं भोक्खेमिति, घरंगणपत्तस्स चेडखवेहिं
रुयंतेहि कहियं तात ! वप्पेत्ति भणंतेहिं सो य पायसो हडो, सो तणपूलियं छेडुण गओ कोहाभिभूओ पेच्छति सेणाहि-
वस्स पुरओ पायसथालियं उवियं, ते य चोरा पुण गामं पविट्ठा एगगी सेणाहिवो चिट्ठइ, तेण य दमगेण असिएणं सीसं
छिन्नं सेणाहिवरस न्हो दमगो, ते य चोरा हयणायगा णट्ठा तेहि य गएहि मयकिचं काउं तस्स डहरतरओ भाया सो
सेणाहिवो अभिसित्तो, तस्स मायभगिणीभाउज्जाइयाओ अ खिसंति तुमं भाओ वेरिए जीवंते अच्छसि सेणाहिवत्तं काउं
धिररथु ते जीवियरस, सो अमरसिण गओ गहिओ दमगो जीवगेज्जो आणिओ निगलवेहिओ सयणमज्झगओ आसण-
हिओ सत्थं गहाय भणइ-रे रे भातिवेरिया ? कत्थ ते आहणामिति, दमगेण भणियं जत्थ सरणागया पहरिज्जंति तत्थ
पहराहित्ति, एवं भणिए सयं चित्तेइ सरणागया णो पहरिज्जंति, ताहे सो माउभगिणीसयणाणं च मुहं निरिक्खति तेहि

भणिओ णो सरणागयस्स पहरिज्जति ताहे सो तेण पूएऊण मुक्को, जइ ता तेण सो धम्मं अजाणमाणेण मुक्को किं पुण
 साहुणा परलोगभीएण अब्भुवगयवच्छल्लेण अब्भुवगयस्स सम्मं न सहियव्वं खामियव्वंति २ । तथा इहेव जंबुद्वीवे दीवे अद्ध-
 भरहे चंपाणामं णगरी, तस्य अणंगसेणो णाम सुवणणगारो, सो अ अतीव थीलोलो सो य जं ख्ववइं कण्णं पासइ तं बंहुं,
 दविणजायं दाउं परिणेइ, एवं तेण किल पंच इत्थीसया परिणीया, सो ताहि सद्धिं माणुस्सए भोगे सुंजमाणो विहरइ, इओ
 य पंचसेलणामदीवं तस्य विज्जुम्माली णाम जक्खो परिवसइ सो य चुओ, तस्स दो अणमहिंसीओ हासा पहासा य, ताओ
 भोगत्थिणीओ चित्तेति कंचि उवलोभेमो, ताहि य दिट्ठो अणंगसेणो सुंदरे ख्वे विउव्विऊण तस्स असोगवणियाए णि-
 लीणा, ताओ दिट्ठाओ अणंगसेणेणं, ताओ य तस्स मणक्खेवकरे विब्भमे दरिसेंति, अक्खित्तो सो ताहिं हत्थं पसारंउमा-
 रद्धो, ताहिं भणिओ जइ ते अम्हेहिं कज्जं तो पंचसेलदीवं एज्जहत्ति भणित्ता ताओ अहंसणं गया, इयरो विविहप्पलावी-
 भूओ आसत्थो संतो रण्णो पण्णागारं दाऊण उग्घोसणपडहं णीणावेति, इमं उग्घोसिज्जति जो अणंगसेणयं पंचसेलं दीवं
 पावेइ तस्स सो दविणस्स कोटिं पयच्छति, एवं घुस्समाणे एगेणं णाचियथेरेण भणियं अहं पावेमिप्पि छिक्को पडहो तस्स
 दिण्णा कोढी, ते दुयगा गहियंसंत्वा दुल्ला णावं जाहे दूरं गया ताहे णाविएण पुच्छिओ किंचि अगओ जलोवरि पाससि
 तेण भणियं पेवत्ति, जाहे पुणो दूरं गतो ताहे पुणो पुच्छति तेण भणियं किंचि माणुससिरप्पमाणं घणंजणवण्णं दीसति,
 णाविएण भणियं एस पंचसेलदीवणगस्स धाराए ठिओ वडक्खो एसा णावा एयस्स अहेण जाहित्ति, एयस्स परभागे
 जलावन्तो तुमं किंचि संबलं घेतुं दक्खो होउं वडसालं विलगेज्जासि अहं पुण सह णावाए जलावत्ते गच्छीहामि, तुमं पुण

जाहे जलं वेलाए ओअत्तं भवति, ताहे णगधाराए णं आरुभित्ता पुरओ पच्चोरुभित्ता पंचसेलयं दीवं तत्थ जत्थ ते अभि-
 प्पेयं तत्थ गच्छेज्जसु । अत्ते भणंति तुमं एत्थ वडरुक्खआरुढो ताव अच्छसु जाव उ संज्झावेलाए मंहता पक्खिणो आगमि-
 स्संति पंचसेलगदीवाड ते राउवसित्ता पभाए पंचसेलगदीवं गमिस्संति, तेसिं चलणविलणो गच्छेज्जसु, जाव य सो धेरो
 एवं कहेति ताव संपत्ता वडरुक्खं णावा अणंगसेणो वडरुक्खमारुढो णावियथेरो सह णावाए जलावत्ते गओ एतेसिं दोण्ह
 पगारारणं अणतरेणं सो गओ, परिभमंतेणं ताओ दिट्ठाओ, ताहिं संभट्ठो भणिओ य ण एरिसेण असुइणा देहेण
 अम्हे परिभुंजामो किंचि बालतवचरणं काउं णियाणेण य इह उवज्जसु ताहे सह अम्हेहिं भोगे भुंजीहिंसि, ताहि
 य से सुस्सादुमंते पत्तपुप्फफले य दत्ते उदगं च सीयलच्छायाए पासुत्तो, ताहि य देवयाहिं पासुत्तो चेव करयल-
 पुडे छुब्भित्ता चंपाए सभक्को पक्खित्तो, विबुद्धो य पासति सभक्कं सयणपरिजणं च, आढत्तो. पलविउं हा
 हासे पहासे, लोणेण पुच्छिज्जंतो भणाति-दिट्ठं सुयमणुभूयं, जं वत्तं पंचसेलए दीवे । को ताड पाउणिज्जा हा हा हासे
 प हासेत्ति ॥ १ ॥ तस्स य वयंसो णाइलो नाम सावओ सो से जिणपणत्तं धम्मं कहेति एयं करेहि, तओ सोधम्माइसु
 कप्पेसु दीहकालट्ठितीओ सह वेमाणिणीहिं उत्तमे भोगे भुंजीहिंसि किमेतेहिं वधूएहिं वाणमंतरीएहिं अप्पकाल-
 ट्ठितीएहिं, सो तं असद्वहंतो सयणपरियणं च अगणंतो णियाणं काउं इंगिणिमरणं पडिवज्जति, कालगओ उववण्णो पंच-
 सेलदीवे विज्जुमाली णाम जक्खो हासापहासाहिं सह भोगे भुंजमाणो विहरति, सोवि णाइलो सावगो संवेगेण सामणं काउं
 आलोइअपडिक्कंतो कालं काउं अच्चुए कप्पे सामाणिओ जाओ, सो वि तत्थ विहरति । अणया गंदीसरवरदीवे अट्ठाहि-

यामहिमणिमित्तं सयइंदाणत्तीहिं अप्पण्णोणिउगेहिं णिउत्ता देवसंघा मिलंति, विज्जुमालीजक्खस्स य आउज्जणिओगो
पडहमणिच्छंतो बला आणिओ, देवसंघस्स य दूरत्थो आउज्जं वायंतो णाइलदेवेण दिट्ठो, पुवाणुरागेण तप्पडिवोहणत्थं च
णाइलदेवो तस्स समीवं गओ, तस्स य तेयं असहमाणो पडहमंनरे देति, णाइलदेवेण पुच्छिओ मं जाणसिन्ति ? विज्जुमा-
लिणा भणियं-को तुब्भे सक्काइए इंदे ण याणत्ति, देवेण भणियं-परभवं पुच्छामि णो देवत्तं विज्जुमालिणा भणियं ण जाणामि
ते, ततो देवेण भणियं-अहं ते परभवे चंपाए णगरीए वयंसओ आसी णाइलो णाम, तुमे तया मम वयणं न कयं तेण
अप्पडिएसु उववण्णो, तं एवं गएवि जिणएणीयं धम्मं पडिवज्जसु, धम्मो से कहिओ पडिवण्णो य, ताहे सो विज्जुमाली
भणेइ इदाणि किं मया कायवं ? अच्चुयदेवेण भणियं-वोहिणिमित्तं जिणपडिमावतारणं करेहि, तओ सो विज्जुमाली अट्ठा-
हियमहे वत्ते गंतुं चुल्लहिमवंतं गोसीसदारुमयं पडिमं देवयाणुभावेण णिवत्तेत्ति, रयणविचित्ताभरणेहिं सवालंकारविभू-
सियं करोत्ति, अणस्स य गोसीसचंदणदारुस्स मज्झे पक्खिवत्ति चित्तेत्ति य कत्थियं णिवेसेमि, इओ य समुद्दे वणियस्स
वहणं दुव्वाउणा गहियं डोल्लत्ति तस्स य डोलायमाणस्स छम्मासो वट्ठत्ति, सो य वणिओ भीउविण्णो धूवकडुच्छुयहत्यो
इट्ठेवयाणमोकारपरो अच्छत्ति, विज्जुमालिणा भणियं भो मणुया अज्ज पभाए इमं ते जाणपत्तं वीयभए णगरे कूलं पाविहि-
त्ति इमं च गोसीसचंदणदारुं पुरजणवयं उदायणं च रायाणं सेलेउं भणिज्जासि एत्थ देवाहिदेवस्स पडिमं करिज्जह एसा
देवाणत्ती, तओ देवाणुभावेण नावा पत्ता वीयभयं णगरं, तओ वणिओ अम्वं वेत्तुं गओ रायसमीवं भणियं च तेण इत्थ गोसोसंचंदणे
देवाधिदेवस्स पडिमा कायवा सवं जहावत्तं वणिएण रण्णो कहियं गओ वणिओ, रणावि पुर चाउवेज्जे मेलेउं अक्खियं अवत्ता-

णयं सदिया यणकुट्टगा इत्थ पडिमं करेहत्ति कते अधिवासणे वंभणेहिं भणियं देवाहिदेवो वंभणो तस पडिमा कीरउ वाहिओ कु-
 द्वारो ण वहन्ति, अण्णेहिं भणियं विहू देवाहिदेवो तहावि ण वहति, एवं खंदरुद्दाइया देवयगणा भाणेत्ता सत्थाणि वाहियाणि ण
 वहंति, एवं संकिलिस्संति इओ य पभावतीए ओहोरो रण्णो उवसाहिओ, जाहे राया तत्थ वक्खित्तो णागच्छति ताहे
 पभादर्दए दासचेडी विसज्जिया गच्छ रायाणं भणाहि वेलाइकमो वट्ठति सबसुवसाहिअं किं ण भुंजहित्ति, गया दासचेडी
 सव कहिअं तओ गइणा भणिअं सुहिज्जासि अमहं इमेरिसो कालो वट्ठति, पडिगया दासचेडी तीए दासचेडीए सबं पभा-
 वतीए कहियं ताहे पभावती भणति अहो मिच्छदंसणमोहिया देवाहिदेवंपि न सुणंति, ताहे पभावती ण्हाया कयकोउय-
 मंगला सुक्किल्लावासपरिहाणपरिहिया वलिपुफधूवकडुच्छुयहत्था गया, तओ पभावतीए सबं बलिमाह काउं भणियं देवाहिदेवो
 महावीरवद्धमाणसामो तस्स पडिमा कीरउत्ति पहराहि, वाहिओ कुहाडो एगघाए चेव दुहा जायं, पेच्छंति य पुव्वणिवत्तियं
 सवालंकारभूसिअं भगवओ पडिमं सा णेउं रण्णा घरसमीवे देवाययणं काउं तत्थ उविया, तत्थ य किण्हगुलिया णाम दास-
 चेडी देवयसुस्सकारिणी णउत्ता अट्ठमि चाउदसीसु अ पभावती देवी भत्तिरागेण समयेव णट्ठोवहारं करेति, रायावि
 तयाणुवत्तीए मुरवे पचाएत्ति । अण्णया संज्ञाए पभावतीए णट्ठोवहारं कीरंतीए रण्णा सिरच्छाया ण दिट्ठा उप्पाउत्ति काउं
 आगुलचित्तस्स रण्णो णट्ठसमं मुरवक्खोडाण पडंतित्ति रुद्धा महादेवी अवज्जत्ति काउं, ततो रण्णा लवियं ण मे अवज्जा
 मा रूससु इमेरिसो उप्पाओ दिट्ठो ततो चित्ताकुलयाए मुरवक्खोडयाण चुक्कोत्ति, ततो पभावतीए लवियं जिणसासणं पव-
 ण्णेहिं मरणस्स न भेयवं । अण्णया पुणोवि पभावतीए ण्हायकयकोउयाए दासचेडी वाहित्ता देवगिहपवेसा सुद्धवासा आणे-

हित्ति भणिया ते य सुद्धवासा आणिल्लमाणा कुसुंभरागरत्ता इव अंतरे संजाया उप्पायदोसेण, पभावईए अद्दाए सुहं णिरि-
 क्खंतीए ते वत्था पणामिया, ततो रुद्धा पभावती भणइ, देवयायणं पविसंतीए किं मे अमंगलं करेसित्ति ? किमहं वासघर-
 पवेसणित्ति अद्दाएणं दासवेडी संखावत्ते आहया, मया दासवेडी, खणेण वत्थावि साभाविया जाया, पभावती चित्तेति
 अहो ! मे णिरवराहावि दासवेडी वावातिया, चिराणुपालियं च थूलगणातिवायवयं भगं, एसो वि मे उप्पाउत्ति, तओ
 रायाणं विण्णवेइ, दुब्भेहिं अणुणाया पवज्जं अब्बुद्धेमि मा अपरिचत्तकामभोगामरामित्ति, रण्णा भणियजइ मे सद्धम्मो बोहे-
 हिसित्ति, तीए अब्बुवगयं, णिकखंता, छम्मासं संजमं अणुपालेत्ता आलोइयपडिक्कंता मया, उववन्ना वेमाणिएसु, तओ पासित्ता
 पुवभवं पुवाणुराणेण संसारविमोक्खणत्थं च बूहूहिं वेसंतरेहिं रण्णो जिणधम्मं कहेइ, रायावि तावसभत्तो तं नो पडिवज्जति,
 ताहे पभावती देवेण तावसवेसो कओ, पुक्कफलोदगहत्थो रण्णो समीवगं गओ, अतीव एगं रमणीय फलं रण्णो समप्पियं,
 रण्णा अग्यायं सुरभिगंधंति, फरिसितं सुफासंति, आलोइय चक्खूणा सरूवंति, आसाइयं अमयरसोवमंति, रण्णा य पुच्छिओ
 तावसो, कत्थ एरिसा फला संभवंति ? तावसेण भणियं-इतो णाइदूरासण्णे तावसासमे एरिसा फला भवंति, रण्णा लवियं,
 दंसेहि मे तं तावसासमं, तथा रुक्खे तावसेण भणियं-एहि दुअग्गा वि तं वयामो, दो वि पयाता, राया य मउडादिण्ण
 सवालंकारविभूसिओ गओ, पेच्छति य मेहणिगुरंवभूयं वणसंडं, तत्थ पविट्ठो, दिट्ठो तावसासमो, तावसासमे य पिच्छति,
 सदारे पत्तेगं वंद वंद ट्ठिए य मंतमाणे निस्सुणेइ, एस राया एगागी आगओ, सवालंकारो मारेउं गेण्हामो से आभरणं, राया
 भीओ, एत्थतो ओसक्किउमारद्धो, तावसेण य कूवियं, धाह धाह एस पलाओ गेण्ह, ताहे सवे तावसाभिसियगणे तिय-

नियद्वियक्रमंडलु हृत्वा धाविया, हण हण, गेण्ह गेण्ह, मारह मारहत्ति भणंता रण्णो अणुमगओ लण्णा, राया भीओ पलायंतो पेच्छइ एगं महत वणसंडं, सुणेति य तत्थ माणुसालावं, एत्थ सरणंति मन्नामाणो तं वणसंडं पविससि, पेच्छइ य तत्थ चंदमिव सोम, कामदेवमिव सुखं, पागकुमारमिण सुणेवत्थं, वहस्ससतिमिव सवत्थविसारयं वहूणं समणाणं समणीणं वा सावगाणं सावियाण य सुस्सरेणं सरेणं धम्ममवखायमाणं समणं, तत्थ राया गओ, सरणं सरणं भणंतो समणेण य लवियं, ते ण भेत्तवन्ति २, छुट्ठोसि चि भणिता तावत्ता पडिगया, राया वि तेसिं विप्परिणओ इस्सिं आसत्थो, धम्मो य से कहिओ, पडिक्खो य धम्मं, पभावईदेवेण वि सच्चं पडिसंहारियं, राया अप्पाणं पेच्छति सिंघासणत्थो वेव, चिट्ठाभि ण कहिं विगओ आगओ वा, चित्तेति य किमेयंति ? पभावति देवेण य आगासत्थेण भणियं-सवमेयं मया तुज्झ पडिवोहणत्थं कयं, धम्मो ते अवियं भवतु, अणत्थवि मं आवयकज्जे संभरेज्जासिच्चि लविय गओ पभावई देवो । सवपुरजणवए सुयपारंपरेण जिण्वोसो निगओ वीय-भए णमरे देवाहिदेवरस देवावतारिया पडिमत्ति । इतो य गंधाराओ जणवयाओ सावगो पट्ठं कामो सवत्तित्थंकराण जम्मनिवस्समकेवल्लुप्पायणिपाणभूमीओ दंहुं पडिनियत्तो पट्यामिति ताहे सुयं, वेअड्डगिरिगुहाए रिसभाइयाण तित्थंकराण सववरयणविवत्तियाओ कणगपडिमाओ साहुसगासे सुणिता ताओ दच्छामिति तत्थ गओ । तत्थ देवयारायणं करेत्ता विहाडियाओ पडिमाओ, तत्थ सो सावओ थयथुतीहि शुणंतो अहोरत्तं णिवसितो, तस्स निम्मलरयणेसु न मणागमवि-लोभो जाओ । देवया चित्तेति अहो माणुसमल्लदंति, तुहा देवया, बूहि वरं भणंती उवट्ठिया, ततो सान्नेगेण लवियं णियत्तोह माणुस्सएसु कामभोगेसु किं मे वरेणं कज्जाति ? अमोहं देवयादंसणंति भणिता देवया अट्ठसयं मुलियाणं जहा चितियमणो-

रहाणं पणायेइ, ताओ य गहियाओ सावएण, ततो निगओ, सुयं चाणेण जहा वीयभए णगरे सवालंकारविभूसिया देवा-
 वतारिता पडिमा, तं दच्छामित्ति तत्थ गओ, वंदिया पडिमा, कतिवि दिणे पज्जुवासामित्ति तत्थेव देवतायणे ठिओ, (त)
 तो य सो तत्थ गिलाणो जाओ, देसिओ सावणोत्ति काउं कण्हगुलियाए पडिचरिओ, तुहो सावगो, किं मम पव्वतितु का-
 मस्स गुलियाहिं ? एस भोगत्थिणी तेण तीसे जहा चित्तिमणोरहाणं अट्टसयंगुलियाणं दिण्णं, गओ सावगो । ततो वि
 किण्हगुलियाए विणासणत्थं किं एयाओ सव्वं जहा चित्तिमणोरहाओ उदाहु नेति ? जइ सच्चं तोहं उत्तकणगवन्ना सुरूवा
 सुभगा य भवामीति एगा गुलिया भविक्खया, ताहे देवया इव कामरूद्धिणी परावत्तियेवेसा उत्तकणगवण्णा सुरूवा सुभगा य
 जाता, ततो पभिइं जणो भासिउमाढत्तो, एसा किण्हगुलिआ देवयाणुभावेण उत्तकणगवण्णा जाता इयानिं होउ से णामं
 सुवण्णगुलियत्ति । तं च घुसितं सव्वजणवएसु, ततो सा सुवण्णगुलिया गुलिए लद्धपच्चया भोगत्थिणी एंगंगुलियं सुहे
 पक्खिविउं चित्तेइ, पज्जोओ मे राया भत्तारो भवेज्जत्ति । वीयभयाओ उज्जेणी किल असीतिमित्तसु जोयणेसु तत्थ य अकम्हा
 रायसभाए पज्जोयस्स अगओ पुरिसा कहं कहेति-वीयभए नगरे देवावतारियपडिमाए सुस्सुसकारिया कण्हगुलिगा देव-
 याणुभावेण सुवण्णगुलिया जाया, अतीव रूवसोद्दगलावन्नजुत्ता बहुजणस्स पत्थणिज्जा जाया, तं सुणेत्ता पज्जोओ तस्स
 गुणमोहिओ दूयं विसज्जेति उदायणस्स, एयं सुवण्णगुलियं मम विसज्जेसुत्ति । गओ दूओ, विणत्तो उदायणे, उदायणेण, रुहेण
 विसज्जिओ असक्कारिओ असम्माणिओ य दूओ, जहावत्तं दूएण पज्जोयस्स कहियं, पुणो पज्जोएण रहसिओ दूओ विसज्जिओ
 सुवन्नगुलियाए, जइ मं इच्छसि तओ हे रहस्सियमागच्छामि, तीए भणियं-जति पडिमा गच्छति तो गच्छामि इयरहा णा-

गच्छे, गंतुं दूएण कहियं पज्जोयस्स, तओ पज्जोयओऽणलगिरिणा हत्थिरयणेण सणद्धणिम्मियगुडेण अप्परिच्छदेणागतो अहोरेत्तेण पत्तो पउसवेलाए, पविट्ठो(डा) चरा कहियं सुवण्णगुलियाए, तत्थ य बालवसनकाले लेप्पगमहे वट्टमाणे पुव्वाकारिया पज्जोएण लेप्पगपडिमा मंहियपसाधिता गीताउज्जणिग्घोसेण रायभवनं पवेसिया, देवतावतारियपडिमाययणं च भवि-यव्वयाए छलेण य तंमि आययणे सा ठविया, इयरा देवावतारियपडिमादुसुमोमालिता गीयवाइत्तणिग्घोसेण सव्वजणसमक्खं लेप्पगच्छलेण णीया, सुवन्नगुलिगा य, पडिमं सुवन्नगुलिगं च पज्जोओ हरिउं गओ, जं च रयणि णलगिरी वीतभए णगरे पवेसिओ, तं रयणि अंतो जे गया ते णलगिरिणो गंधहत्थिणो गंधेण आलाणखंभं भंतुं सवेवि छलिया, सव्वजणस्स जायं किमेयंनि? महामंतिजणेण य उण्णीयं, णूणं एत्थ णलगिरी हत्थि खंभविपणट्ठो आगओ, अण्णो वा कोइ गंधहत्थी, पभाए रण्णा गवेसावियं, दिट्ठो णलगिरिस्स आणिमलो, पवत्तिवाहएहिय साहियं रत्तो, आगओ पज्जोओ पडिगओ अ, गवेसाविआ सुवन्नगुलिगा, गतत्ति णायं, तदट्ठा य आगओ आसित्ति । रण्णा भणिअं, पडिमं गवेसहत्ति, गविट्ठा कुसुमोमालिया चिट्ठति, देवतावतारियपडिमाए य गोसीसंचंदणसीताणुभावेण कुसुमा ण मिलायंति, ण्हायपयतो य राया मज्झण्हदेसकाले देवाययणं अतिगओ, पेच्छती य पुव्वकुसुमे परिमिलणे, रण्णा चित्तियं किमेस उप्पाओ? उत अण्ण चेव पडिमत्ति, ताहे अण्णेउं कुसुमे णिरि-त्रियया, णायं हडा पडिमा, रुट्ठो उद्दायणो दूयं विसज्जति, जइ ते हडा दासचेडी तो हडानाम, विसज्जेह मे पडिमं, गयपच्चा-गएण दूएण कहियं उद्दायणस्स, ण विसज्जेति पज्जोओ पडिमं, ततो उद्दायणो दसहिं मउडवद्धरातीहिं सह मव्वसाहणवलेण पयाओ, कालो य गिम्हो वट्ठति, मरुजणवयमुत्तरंतो य जलाभावे सव्वखंधावारो तितियदिणे तिसाभिभूओ विसण्णो, उद्दा-

यणस्स रण्णो कहियं, रण्णावि अप्पवहुं चित्तितं, णत्थि अण्णो उवाओ, सरणं वा णत्थि, परं पभावई देवो सरणंति पभाव-
 तिदेवो मणंसि कतो, पभावतीदेवस्स य कयसंगरस्स आसणकंपो जाओ, तेण ओही पउत्ता, दिट्ठा उदायणस्स रण्णो आवती,
 ततो सो आगओ तुरंतो, पिणद्धमंवरं जलधरेहि पुवं, अप्पातितो जणवओ पविरल्लतुसारसीयलेण वायुणा, ततो पच्छा चाल-
 णिपरिखित्तंपि व जलं जलधरेहिं मुक्कं सरसरस्स, तं च जलं देवताकयपुक्खरिणी ति ए संठियं, देवकयं पुक्खरणिन्ति अबुह-
 जणेण त्तिपुक्खरं तित्थं पवत्तियं, ततो उदायणो राया गओ उल्लेणि, रोहिया उल्लेणी, बहुजणक्खए वट्टमाने उदायणेण
 पज्जोओ भणिओ, तुज्झं मज्झ य विरोहो, अम्हे चेव दुअग्गा जुज्झामो, किं सेसजणवणं माराविणंति, अब्भुवगयं पज्जोएण,
 दुअग्गाणवि दूयसंचारेण संलावो, कंहं जुज्झामो? किं रोहं गएहिं अस्सेहिंति? उदायणेण लवियं-जारिसो तुज्झ णलगिरी
 हत्थी एरिसो मज्झे णत्थि, तहावि तुज्झ जेण अभिपेयं तेण जुज्झामो, पज्जोएण भणियं-गएहि असमाणं जुज्झति कल्लं रोहं
 जुज्झामोत्ति, दुवग्गाणवि अवट्ठिय वित्तियदिणे उदायणो रहेण उवट्ठिओ, पज्जोओ णलगिरिणा हत्थिरयणेण, सेसखंधावारो
 सणद्धपरिवारो, पेच्छगो उदासीणो चिट्ठति, उदायणेण भणियं-एस भट्ठपडिण्णो हओ, मया संपलभं जुद्धं, आगओ हत्थी उदा-
 यणेण चक्कब्भमे छूढो, चउसुवि पायतलेसु विद्धो, सरोहिं पूरिओ पडिओ हत्थी, एवं उदायणेण रण्णे जिणित्ता गहिओ पज्जोओ,
 भगं परवलं, गहिया उल्लेणी, णट्ठा सुवणणगुलिया, पडिमा पुण देवयाहिट्ठिया संचालितं ण सक्किया, पज्जोओ य ललाटे सुणह-
 पाएण अंकिओ, इमं च से णामयं ललाटे चेव अंकिय, “दासो दासीवतिओ, छेत्तही जो धरेइ वत्थवो । आणं कोवेमाणो,
 हंतवो वंधियवो य ॥ ? ॥” कंठा नवर ‘छेत्तही’ क्षेत्रार्थी क्षेत्रस्थितिर्वा हालिकादिः ‘कोवेमाणो’ भंजन् उदायणो से

साहणेण पडिणियत्तो, पज्जोओवि वद्धो खंधावारे णिज्जात, उदायणो आगओ जाव दसपुरुद्देसे, तत्थ वरिसाकालो जातो, दसवि मउडवद्धरायाणो अप्पण्णो णिवेसेण ठिया, उदायणस्स य उवजेमणाए भुंजति पज्जोओ, अणया पज्जोसवणकाले पत्ते उदायणो उववासी तेण सुओ विसज्जिओ. पज्जोयं अज्ज पुच्छसु किं ते उवसाहिज्जउत्ति ? गओ सुओ, पुच्छिओ पज्जोओ, आसंक्खियं पज्जोतस्स, ण कयाति अहं पुच्छिओ ! अज्ज पुच्छा कओ, णूणं अहं विससंमिस्सेण भत्तेण अज्ज मारिज्जिउकामो, अहवा किं मे संदेहेणं एयं चेव पुच्छामि, पज्जोएण पुच्छिओ सुओ, अज्ज मे किं पुच्छिज्जति ? किं वाहं अज्ज मारिउं कामो ? सुएण लवियं-ण तुमं मारिज्जसि राया, सणोवासओ अज्ज पज्जोसवणाए उववासीतो, ते जं इहं तं अज्ज उवसाहयामिति पुच्छिओ, तओ पज्जोएण लवियं-अहो ! मे पावकस्मेण वसणपत्तेण पज्जोसवणावि णो णाया, गच्छ, कहेहि राइणो उदायणस्स, जहा अहंवि सणोवासगो अज्ज उववासिओ, भत्तेण ण मे कज्जं, सुएण गंतु उदायणस्स कहियं, सोवि सणोवासगो अज्ज न भुंजति, ताहे उदायणो भणति, सणोवासणेण मे वद्धेण अज्ज सामानियं ण सुज्झति, ण य सम्मं पज्जोसवियं भवति, तं गच्छामि सणोवासगं वंधणाउ मोएमि, खामेमि य सम्मं, तेण सो मोइओ खाधिओ य, ललाटणां कच्छायणडयाय सोवणो से पटो वद्धो, ततो पभिइं पट्टवद्धा रायाणो जाया, एवं ताव जइ गिहिणो वि कयवेरा अग्रिरणाइं उवसंमंति, सणोहिं पुण सव्वपावविरएहिं सुहुतरं उवसयेयव्वंति, सेसं सवित्थरं जीवंतसामिउप्पत्तीए वत्तंति । एतानि त्रीणधुदाहरणानि निशीथचूर्णिदशमोद्देशकतो लिखितानीति । गाथाछन्दः ॥ ९९ ॥ अथ धम्मन्तरायमाश्रित्य मस्तुतमेव दर्शयति—

सीलतवदाणभावन-चउविहधम्मन्तराय भयभीए । जत्थ बहूगीअत्थे, गोअम ! गच्छं तयं भाणिओ ॥ १०० ॥

व्याख्या—‘सीलत०’ दानं ज्ञानदाना १ भयदान २ धर्मेपग्रहदान ३ भेदात् त्रिविधम्, यदुक्तं ‘दिनकृत्य’ वृत्तौ दानशीलतपोभावैः स तु धर्मश्चतुर्विधः । दानं तावत् त्रिधा ज्ञानाऽभयोपग्रहभेदतः ॥ १ ॥ अन्येभ्यो भव्यवर्गेभ्यो—ऽध्यापन-
 श्रावणादिभिः । यद्दानमागमस्येतत्, ज्ञानदानमुदाहृतम् ॥ २ ॥ यत्स्वभावात्सुखैषिभ्यो, भूतेभ्यो दीयते सदा । अभयं दुःख-
 भीतेभ्यो—ऽभयदानं तदुच्यते ॥ ३ ॥ ज्ञानाभयप्रदातृणामाहारद्वैरुपग्रहः । दत्तैर्यजयते शुद्धैस्तद्भस्मेपिगृहं स्मृतम् ॥ ४ ॥ शील-
 मपि सदाचाररूपं, अष्टादशसहस्रं शीलान्नलक्षणं, ब्रह्मव्रतरूपं चेति त्रिविधं; यदुच्यते—“ सुद्धं समायारमनिन्दणिज्जं, सहस्स-
 अट्टारसभेयम्भिनं । वंभाभिहाणं च महावयंति । सीलं तिहा केवल्लिणो वयंति ॥ १ ॥ ” तपो वाह्याभ्यन्तररूपं द्वादशविधं,
 षष्ठ्यधिकत्रिंशत्तमेदं वा । यदुक्तं श्रीगणिविद्याप्रकीर्णके—“ महा भरणि पुद्वाणि, तिणिण उग्गा विआहिआ । एएसु तवंकुज्जा,
 सन्निभंतरवाहिर ॥ १ ॥ निणिसयाणि सट्ठाणि, तवो कम्माणि आहिआ । उग्गनक्खत्तजोएसु, तेसुमन्नयरं चरे ॥ २ ॥ ”
 कैश्चित्तु शारीरादिभेदं त्रिविधमप्युच्यते—यदुक्तं ‘गुरुगुणषट्त्रिंशिकावृत्तौ’ कैश्चित्तपस्त्रिविधं शारीरादिभेदमप्युच्यते, यथा—
 देवातिथिगुरुमाज्ञ-पूजनं शौचमार्जनं । ब्रह्मचर्यमहिंसा च, शारीरं तप उच्यते ॥ १ ॥ अनुद्वेगकरं वाक्यं, सत्यं प्रियं हितं
 च यत् । स्वाध्यायाभ्यसनं चैव, वाङ्मयं तप उच्यते ॥ २ ॥ मनःप्रसादः सौम्यत्वं, मौनमात्मविनिग्रहः । भावसंशुद्धिरि-
 त्येतत्, मानसं तप उच्यते ॥ ३ ॥ शारीराद् वाङ्मयं सारं, वाङ्मयान्मानसं शुभ । जघन्यमध्यमोत्कृष्टनिर्जराकरणं तपः
 ॥ ४ ॥ ” सात्त्विकं, राजसं, तामसमिति वा त्रिविधं; यथा—तपश्च त्रिविधं ज्ञेय-मफलाकाङ्क्षिभिर्नरैः । श्रद्धया परया तप्तम्,
 सात्त्विकं तप उच्यते ॥ १ ॥ सत्कारमानपूजार्थम्, तपो दम्भेन चैव यत् । क्रियते तदिह प्रोक्तम्, राजसं चलमध्रुवम् ॥ २ ॥

गच्छो
चार-

॥१२४॥

मूढग्रहेण यच्चात्म-पीडया क्रियते तपः । परस्योच्छेदनार्थं वा, तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ३ ॥ ” भावना-अनित्यत्वा ? शरण २ संसार ३ कत्वा ४ अन्यत्वा ५ शौचा ६ श्रव ७ संवर ८ कर्मनिर्जरा ९ धर्मस्वाख्यातता १० लोक ११ बोधिभावना १२ रूपा द्वादशैव, अत्र द्वन्द्वः, ता एव चतस्रो विधाः प्रकारा यस्य स दानशीलतपोभावना चतुर्विधः । सूत्रे च वन्यानुलोरयाद् व्यत्ययनिर्देशः, एवंविधो यो धर्मस्तरयान्तरायो विघ्नस्तस्माद् यद्भयं तेन भीताः, सा शंका यत्र गच्छे, वहवो गीतार्थी भवन्ति, हे गौतम ! सगच्छो भणित इति । गाथाछन्दः ॥ १०० ॥ अथ गाथाचतुष्केनोत्सर्जनीयगच्छं दर्शयति—

जत्थ य गोयम पंचणह, कहवि सूणाण इक्कमवि हुज्जा । तं गच्छं तिविहेणं, वोसिरिअ वइज्ज अनन्तथ ॥१॥

व्याख्या—यत्र च गच्छे गौतम ! कथमपि पञ्चानां सूनानां-वधस्थानानां मध्ये एकापि भवेत्, तं गच्छं त्रिविधेन-मनोवाक्कायलक्षणेन व्युत्सृज्य-त्यक्त्वाऽन्यत्र सद्गच्छे व्रजेत् । तत्र घरादिका ? उदूखलं २ चुल्ली ३ पानीयगृहं ४ प्रमार्जनी ५ चेति पञ्च सूनाः । उक्तं च शुक्संवादेऽपि-खंडनी ? पेपणी २ चुल्ली ३ जलकुम्भः ४ प्रमार्जनी ५ पञ्चसूना गृहस्थस्य तेन स्वर्गं न गच्छतीति । गाथाछन्दः ॥ १०१ ॥

सूणारंभपवत्तं, गच्छं वेसुज्जलं न सेविज्जा । जं चारित्तुणेहिं, तु उज्जलं तं तु सेविज्जा ॥१०२॥

व्याख्या—‘सूण०’ सूणारम्भप्रवृत्तं-खण्डनाद्यारम्भकर्तरि, तथा वेषेनोज्ज्वलं वेपोज्ज्वलं, एवंविधं गच्छं न सेवेत, संसारवर्द्धकत्वात्, ननु उज्ज्वलवेषस्य को दोषः ? उच्यते-उज्ज्वलवेषेण विभूषा भवति, विभूषातश्च चिकणः कर्मवन्धः,

॥१२४॥

ततश्च संसारपर्यटनमिति, उक्तं च-दशवैकालिकसूत्रे-“विभूसावत्तिअं भिल्लू, कम्मं वंधइ चिक्कणं । संसारसायरं धोरे, जेणं पढइ दुरुत्तरे ॥ १ ॥ विभूसावत्तिअं चेयं, बुद्धा मन्नंति तारिसं । सावज्जबहुलं चेयं, नेयं ताईहं सेवियं ॥ २ ॥” तथोज्ज्वलवेषेण ब्रह्मविनाशोऽपि सम्भवी, उज्ज्वलवासः परिधानमुषितशरीरो हि विरूपोऽपि रमणीयत्वेन प्रतिभासमानो रमणीनां रमणयोग्योऽयमिति प्रार्थनीयो भवति, किं पुनः शरीरावयवरामणीयकोपशोभितः ? ततः कामिनीकटाक्षविक्षेपादि-क्षोभितोऽवश्यं ब्रह्मचर्यादपभ्रश्यति । अथ यदि कथञ्चित् तत्त्ववेदितया संयमविषये निष्प्रकम्पधृत्यवष्टम्भतो न ब्रह्मचर्यादप-भ्रश्यति, तथाऽप्युज्ज्वलवेषतो लोकेन सोऽस्थाने रथायते, यथा-नूनमयं कामी, कथमन्यथा आत्मानमित्थं भूषयति ? न खलु अकामी मण्डनप्रियो भवतीति । तुः-पुनर्यो गच्छश्चारित्रगुणैरुज्ज्वलो निरतिचारस्तमेव गच्छं सेवेत, संसारक्षयहेतुत्वात्, तुरेवार्थ, इयं गाथा श्रीमहानिशीथपञ्चमाध्ययनेऽप्यस्तीति । गाथाछन्दः ॥ १०२ ॥

जतथय मुणिणो कयविककयाइ कुब्बंति संजमव्भट्टा । तं गच्छं गुणसायर ! विसं वदूरं परिहरिज्जा ॥ १०३ ॥

व्याख्या-यत्र गणे मुनयो-द्रव्यसाधदः क्रयं-मूल्यान वस्त्रपात्रौषधशिष्यादिग्रहणं विक्रयं च-मूल्यानान्येषां वस्त्रपा-त्रादिकार्पणं कुर्वन्ति, च शब्दादन्यैः कारयन्ति अनुमोदयन्ति च. किम्भूता मुनयः ? संयमभ्रष्टाः-दूरीकृतचारित्रगुणाः, गुण-सागरेति गौतमामन्त्रणं, तं गच्छं विषमिव-हालाहलमिव दूरतः परिहरेत् सन्मुनिः, अत्र विषस्योपमा देशसाम्ये, यतो विषा-देकमरणं भवति संयमभ्रष्टगच्छात्त्वनंतानि जन्ममरणानि भवन्तीति । गाथाछन्दः ॥ १०३ ॥

आरंभेसु पसस्ता, लिङ्घतपरंमुहा विसयगिद्धा । मुत्तुं सुणिणो गोयम ! वसिज्ज मज्झे सुविहियाणं ॥१०४॥

व्याख्या-‘आरंभे०’ आरम्भेषु-पृथिव्याद्युपमर्दनेषु प्रसक्ताः-तत्पराः, सिद्धान्तपराङ्मुखाः-आगमोक्तानुष्ठानशून्याः, विषयेषु-शब्दरूपरसगन्धस्पर्शेषु गृह्य-लम्पटाः, हे गौतम ! ये एवंविधास्तान् मुनीन् मुक्त्वा-परित्यज्य, सुविहिनानां--सदनुष्ठानोद्यतानां मध्ये वसेन्मुनिरिति । अत्र शब्दादिविषयलम्पटत्वे क्रमेण राम ? चपलाक्ष २ गन्धप्रियकुमार ३ मधुप्रियकुमार ४ महेन्द्रद्रष्टान्ताः ५ लिख्यते । तत्र रामकथा यथा-ब्रह्मस्थलपुरे भुवनचन्द्रो राजा, रामः सुतः ७२ कलाकुशलः, अन्यदा राज्ञा मन्त्री पृष्टः, रामाय यौवराज्यपदं ददामीति, मंत्र्याह-नायं योग्यः, को दोषः ? इति राज्ञोक्ते मन्याह-देव ! अयमवशश्चोत्रेन्द्रियः प्रत्यहं गीतप्रियः, राजा हसित्वाऽऽह-मंत्रिन् ! राज्ञां गीतप्रियत्वं गुणः, अहो ! तत्र चतुरता, मंत्र्याह-देव ! अत्याप्तत्वं दोषः, “जह अभिीह लवोवि हु, पसरंतो दहइ गामनगराई । इक्किक्किमिदियं पि हु, तह पसरंतं समगगुणे ॥ १ ॥ तत एतस्य लघुभ्रातुः सस्मरति जानस्य राजलक्षणलक्षितस्य यौवराज्यं दीयतामिति मन्त्रिणि कथयत्यपि राज्ञा रामस्यैव दत्तं, क्रमेण राज्ञि स्मृते स एव राजा जातः, कनीयान् भ्राता युवराजा, रामोऽहर्निशं गीतानि शृणोति, स्वयमपि गायति, करोत्यभिनवानि गीतानि, शिक्षयति हुंवादीन्, नित्यं गीतासक्त एवास्ते, न राज्यचिन्तां करोति, अन्यदा तरुणी हुंवीभिर्गीतप्रसक्तस्नद्रूपमोहितोऽवगणय निजकुलादिमर्यादा, तां सेवतेऽनाचारी सततं तदासक्त एवास्ते, ततो मन्त्रिप्रभृतिभिर्विचार्य तस्य लघुभ्राता महाबलो राज्ये स्थापितः, रामो निद्धीदितो देशात्, विदेशे भ्रान्त्वा मृत्वा हरिणो जातः, गीतश्रवणासक्तो व्याधेन हतः, जातो महाबलपुरोहितस्य पुत्रः, तत्रापि गीतप्रियः अवशश्रवणेन्द्रियः, अन्यदा महाबलनृपेण रात्रौ हुम्बकुटुम्बे गायति पार्श्वे स्थितः

पुरोहितपुत्रो भणितः, यन्मम निद्रासमये एते गायन्तः स्थाप्याः, तेन सरसगीतासक्तेन न वारिताः, पश्चाद् रात्रौ राजा प्रबुद्धो रुष्टः, तैलमुत्काल्य तस्य कर्णयोः क्षिपति, स मृतः, राज्ञः पश्चात्तापो जातः, यत्स्वल्पेऽप्यपराधे मया गुरुदण्डः कृतः इति । इतश्च तत्रायातः केवली, राजा तं वन्दित्वा तस्य कथां पृच्छति, रामाभवादारभ्य यथास्थितमाख्यत्, अग्रतस्तस्य भूयान् संसारः, इति श्रुत्वा श्रवणेन्द्रियविपाकदारुणं दृष्ट्वा महाबलः प्रव्रजितः शिवमाप । इति श्रवणेन्द्रियविषयविपाके रामकथा ? ।

विजयपुरे विश्वम्भरिभूषः, कुशलो मन्त्री, यशोधरः श्रेष्ठी, त्रयाणामन्योन्यं प्रीतिः, अन्यदा त्रयाणामपि त्रयः पुत्रा जाताः, यौवनमायुः, अन्यदा मन्त्री श्रेष्ठिनमाह-यथा तव पुत्रो न भव्यः, यतो राजकुले व्रजन् राज्ञोऽन्तःपुरीः सुचिरं तृषितः प्रेक्षते, गच्छति कालेऽयं विनाशमपि करिष्यति, ततो वार्यताम्, स श्रेष्ठिना वारितोऽपि न तिष्ठति, अन्यदा नृपेण सुचिरं सरागदृष्ट्या रमणीः प्रेक्ष्यमाणो दृष्टः, हर्षितो वाहं, निषिद्धो राजकुले प्रवेशोऽपि तस्य, ततश्च चपलाक्ष इति प्रसिद्धो जातः । अन्यदा वणिक्पुत्रैः सह विदेशे प्रहितः, तत्रापि चक्षुरिन्द्रियपरवशः प्रासादारामवापीकूपादीन् प्रत्यहं विलोकते । अन्यदा प्रासादे कापि पाषाणपुत्रिकां दिव्यरूपां दृष्ट्वा तामेव पश्यन्नास्ते, भोजनाद्यपि मुक्तम्, ततो वणिक्पुत्रैस्तादृशी वस्त्रमयी पुत्रिका कारिता, पाषाणपुत्रिकां गोपयित्वा तत्स्थाने स्थापिता, स तां निरीक्षते, ततो वणिक्पुत्रैः सा उत्तारके नीता, स तामेव विलोकमानः पृष्ठिलग्रः समागात्, वणिक्पुत्रा व्यवसायं कृत्वा वस्त्रपुत्रिकां गृहित्वा स्वपुरं प्रति चलिताः श्रेष्ठि-पुत्रयुताः, मार्गे धाट्या लुण्ठितः सार्धः, वस्त्रपुत्रिका गृहीता, तामपश्यन् श्रेष्ठिर्गृहीलो जातः अदृष्यां भ्रमति, अन्यदा विज-यपुरं प्राप्तः, अन्यदा राजाङ्गना वने क्रीडन्तीं दृष्ट्वा तदेकदृष्टिस्तस्ते, राजपुरुषैर्मरितो मृतः शलभो जातः, दहने च मृतः, एव-

मनेकभयं भ्रान्तः । इति चक्षुरिन्द्रियविषयविषाके चपलाक्षकथा २ ।

पञ्चखण्डपुरे राजा प्रजापतिः, ज्येष्ठपुत्रस्तस्य गन्धप्रियनामा, यद्यत् सुगन्धिवस्तु तत् २ घ्राणेन्द्रियवशगो जिघ्रति, अन्यदा नद्यां क्रीडति । इतश्चापरमाता तन्मारणाय चूर्णयोगं महारौद्रं सुगन्धं पुटिकायां बद्ध्वा क्षिप्त्वा पयसि प्रवाहयति, कुमारस्तां दृष्ट्वा गृण्हाति, वार्यमाणोऽपि गन्धमाघ्राय मृतः, भृङ्गो जातः, ततोऽनन्तं संसारं भ्रान्तः । इति घ्राणेन्द्रियविषाके गन्धप्रियकथा ३ ।

अथ सिद्धार्थपुरे - विमलः श्रेष्ठो, तस्य रसनेन्द्रियवशगः पुत्रः तिक्तकुटुम्बकायादिरसेषु शुद्धः, प्रत्यहमपूर्वामपूर्वाम् रसवतीं कारयत्यासक्त्या तद्वैयग्र्येण व्यवसायादि न करोति, अन्यदा स चिन्तयति, भुक्ता मया सर्वे रसाः, परमस्मत्कु-
पिबति, वार्यमाणोऽपि न तिष्ठति, ततः पित्रा कालाक्षरितः देशान्तरे भ्राम्यति, मधुप्रिय इति लोकप्रसिद्धो जातः । अन्यदा रसनेन्द्रियपरवशतया महामांसासक्तो जातः, प्रच्छन्नं लोकानां शिशून् मारयित्वा भक्षयति, दृष्टस्तलारक्षेण, बद्ध्वा विडम्ब्य शूलायामारोपितः, मृतो नरकादिष्वनन्तं संसारं भ्रान्तः । इति मधुप्रियकथा रसनेन्द्रियविषाके ४ ।

अथ विश्वपुरे धरणेन्द्रो राजा, महेन्द्रः पुत्रः, मदनः श्रेष्ठिपुत्रो मित्रं, मदनस्य चन्द्रवदना भार्या, साऽन्यदा पतिमित्राय महेन्द्राय गुहागताय स्वहस्तेन ताम्बूलमर्पयति, तस्या हस्तस्पर्शं सुकुमारं ज्ञात्वा सोऽध्युपपन्नः, स्पर्शनेन्द्रियपरवशतया तत-
स्तया सह हास्यं करोति, एवं प्रसङ्गतोऽनाचारमपि सेवते स्म । अन्यदा राजा महेन्द्रस्य राज्यं दातुमिच्छति । इतश्च महेन्द्रेण

चन्द्रवदनामुकुमारस्पर्शखुब्धेन मदनं हन्तुनियुक्ताः सेवकाः, ते मदनं प्रहारेर्जैर्यन्ति, तलारक्षैश्छाः, राज्ञा पार्श्वे नीताः, राज्ञा नियुक्ताः, केन यूयं प्रहिताः, तेऽध्युक्षुः, महेंद्रकुमारेण, ततो राज्ञा सम्यग्वृत्तान्तं ज्ञात्वा स देशान्निष्काशिनः, चन्द्रवदनां लाल्ता स गतो विदेशं, मदनो वैद्यैः सज्जः कृतः, राजाऽन्यपुत्राय राज्यं दत्त्वा प्रव्रज्य मोक्षं गतः, मदनोऽपि तथाविधं स्त्री-चरितं दृष्ट्वा संविशः, प्रव्रज्य वैमानिको देवो जातः, चन्द्रवदनामहेन्द्रौ भ्रमन्तौ चौरैर्निगृहीतौ, वन्बरकुले विक्रीतौ, तत्र रुधि-राकणमवेदनां सहेतौ, भवमनन्त भ्रान्तौ । इति स्पर्शनेन्द्रियविषयविपाके महेंद्रकथा । ५ ।

तथा विषयविवशत्वेन विनश्यतां पशवोऽपि निदर्शनीभवन्तो दृश्यन्ते । यदुक्तं श्री 'प्रशमरतौ' " कलरिभितमधुरगां धर्वतूर्ययोषिद्विभूषणरचाद्यैः । श्रोत्राववच्छददयो, हरिण इव नाशमुपयाति ॥ १ ॥ गतिविभ्रमेङ्गिताकार-हास्यलीलाकटाक्ष-विक्षिप्तः । रूपावेक्षितचक्षुः, शलभ इव विपद्यते विवशः ॥ २ ॥ स्नानाङ्गरागवार्त्तिक-वर्णकधूपाधिवासपटवासैः । गन्धभ्रमित-मनस्को, मधुकर इव नाशमुपयाति ॥ ३ ॥ मृष्टान्नपानमांसौ-दनादिमधुरसविषयगृद्धात्मा । गलयन्त्रप्राशबद्धो मीन इव विनाशमुपयाति ॥ ४ ॥ शयनासनसम्बाधन-सुरतस्नानानुलेपनासक्तः । स्पर्शव्याकुलितमति-गंजेन्द्र इव बध्यते मूढः ॥ ५ ॥ एवमनेके दोषाः प्रनष्टशिष्टेष्टदृष्टिचेष्टानाम् । दुर्नियमितेन्द्रियाणाम्, भवन्ति बाधाकरा बहुशः ॥ ६ ॥ एकैकविषयसङ्गा-द्रागद्वेषादुरा विनष्टास्ते । किं पुनरनियमितात्मां, जीवः पञ्चेन्द्रियवशात्तः ॥ ७ ॥ तथा विषयैस्तरवोऽपि विगोपिताः । यतः पठ्यते-
" पादाहतः प्रमदया विकसत्यशोकः, शोकंजहाति वकुलो मुखसीधुसिक्तः । आलिङ्गितः कुरवकः कुरुते विकाश-मालोकितः सतिलकस्तिलको विभाति ॥ ८ ॥ इति गाथाछन्दः ॥ १०४ ॥ एवं शुभाशुभगच्छस्वरूपेऽवगते संति मुनिः किं कुर्यात् ? इत्याह-

तम्हा सम्मं निहालेउं, गच्छं सम्मगपट्टियं । वसिज्ज पवखमासं वा, जावज्जीवं तु गोयसा ॥१०५॥

व्याख्या—‘तम्हा०’ यस्मात् सद्गच्छः संसारोच्छेदकारी, असद्गच्छश्च संसारवर्द्धकः, तस्मात् सम्यग्निभात्य—सम्यग् विलोक्य, गच्छं—गणं सन्मार्गप्रस्थितं, तत्र पक्षं वा मासं वा ऊपलक्षणत्वात् भासद्दयादिकं वा यावज्जीवं वा, तुरपि विकल्पार्थं एव, वसेन्मुनिः । हे गौतम ! इति । अनुष्टुप् छन्दः ॥ १०५ ॥ अथैकाकिना खुल्लादिनोपाश्रयरक्षणमाश्रित्य साधुस्वरूपाधिका-
रास्वशेष दर्शयति—

खुड्डो वा अहवा सेहो, जत्थ रक्खे उवस्सयं । तरुणो वा जत्थ एगागी, का मेरा तत्थ भासिमो ॥१०६॥

व्याख्या—‘खुड्डो’ इत्यादि, यत्र गणे खुल्लो वा—वालयतिरयवा शैक्षो—नवदीक्षित एकाकी उपाश्रयं रक्षेत्, तरुणो वा एकाकी साधुर्यत्रोपाश्रयं रक्षेत्, अत्रानुक्तास्यापि गौतमान्त्रणस्य गम्यमानत्वात् हे गौतम ! तत्र गच्छे का मेरा ?—का मर्यादा ? न काचिदपीत्यर्थः । इति वयं भाषामहे । एकाकिखुल्लादेः वसतिरक्षणे बहुदोषोत्पत्तेः, तथाहि—“एगो खुड्डो रमइ, रममाण-
स्स अण्णे धुत्ताइया उवहिं हरंति, बालं वा भोलविऊण अण्णत्थ गच्छन्ति । वसहीए वा कयाइ वलमाणाए खुड्डो वत्थाइ गहणत्थं पविसति, सप्पो वा डसइ, नट्टाइपेच्छणत्थं वा गच्छिज्जा, एवमाइ बहु एगागिणि वाले दोसा । सेहोवि एगागी कयाइ सवरं गच्छेज्जा, अन्नत्थ वा गच्छेज्जा, अम्मापियरो अण्णो वा सयाणो कयाइ मिलिज्जा, सिगेहेण रोएज्जा, भासासमिइं भंजिज्जा, ऊड्डाहं वा करिज्जा, एवमाइ बहु सेहे दोसा । तरुणो वि एगागी कयाइ मोहोदएण इत्यकम्भं करिज्जा, अंगादाणं

वा किङ्काण् वालिज्जा, इत्थी वा काइ तरुणं दह्ढुण आगच्छिज्जा, स चऊत्थं भंजिज्जा ऊङ्गाहं वा करिज्जा, मोहोदएण गच्छं मुत्तूण गच्छिज्जा वा, एवमाइ बहू एगागितरुणे दोसा ॥ विशेषतो निशीथचूर्णयादिभ्यो द्वेया इति । एतावता च प्रायो गच्छस्वरूपनिरूपणद्वारेण यतिस्वरूपमेव निरूपितम् । इतश्च प्राय आग्रन्थपरिसमाप्तेर्गच्छस्वरूपनिरूपणद्वारं यतिनीस्वरूपं निरूपयिते, ननु गच्छस्वरूपे वक्तुं प्रक्रान्ते कथं यतियतिनीस्वरूपमुच्यते ? ऊच्यते, तदात्मकत्वाद् गच्छस्य, तत्स्वरूपे निरूपिते गच्छस्वरूपस्यापि निरूपणादिति विषमाक्षरेति ॥ गाथाछन्दः ॥ १०६ ॥

इति श्रीमत्तपागच्छनभोमणिभट्टारकपुरन्दरश्रीआनन्दविमलसूरीश्वरचरणाम्भोजरजश्चरीकायमाणपंडितश्री विजयविमलगणिविरचितायां गच्छाचारप्रकीर्णकटीकायां साधुस्वरूपनिरूपणाधिकारो द्वितीयः ॥

वर्णितं त्रतिस्वरूपम् । अथ क्रमप्राप्तं त्रतिनीस्वरूपं वर्णयते, तत्रापि प्रथमं एकाकिन्या छुल्लिकादिकया त्रतिन्योपाश्रय-रक्षणे दोषमेव दर्शयति—

जत्थ य एगा खुड्डी, एगा तरुणाउ रक्खए वसहिं । गोयम ! तत्थ विहारे, का सुद्धी बंभचेरस्स ॥ १०७ ॥

व्याख्या—‘जत्थ य एगा०’ यत्र च साध्वी विहारे एकाकिनी छुल्लिका, एकाकिनी तरुणी वा, तुशब्दात् नवदीक्षिता चैकाकिन्युपाश्रयं रक्षति, हे गौतम ! तत्र साध्वी विहारे ब्रह्मचर्यस्य का शुद्धिः ? न काऽपीत्यर्थः । इत्थवि दोसा—कयाइ वसहीए एगा खुड्डी किङ्किज्जा, कोइ तं अवहरिज्जा वा, बलाओ वा कोइ सेविज्जा, ईच्चाइ बहूदोसा । तरुणी वि एगागिणी मोहोदएण फलादिणा चऊत्थं सेविज्जा, एगागिणि वा तं दह्ढुणं तरुणा समागच्छंति, हासाइअं कुवंति, अंगे वा लगंति, तओ

ऊहाहो भवति, तप्तासाओ वा मोहोदओ भवति, सीलं भंजिज्ज वा, गब्भो वा भवेज्ज, तं चज्ज गालइ तो महादोसो भवइ, अह वइदइ तो पवयणे महा ऊहाहो भवति, अहवा पुव्वकीलियं समरमाणी वेस्साइय वा दइण गच्छ मुत्तण, एगागिणी तरुणी साहुणी गच्छिज्जा, एवमाई वहुदोसा, एवं नवदिक्खयाए वि एगागिणीए एगागिसेहसाहुव दोसा नायवत्ति । गाथाछन्दः ॥ १०७ ॥ अथैकाकिन्या व्रतिन्या रात्रौ वसते बहिर्गमने निर्मयदित्वमाह—

जत्थ य उवस्सयाओ, बाहिं गच्छे दुहत्थमित्तंपि । एगा रत्तिं समणी, कां मेरा तंतथ गच्छस्स ॥ १०८ ॥

व्याख्या—‘जत्थ य०’ यत्र च गणे उपाश्रयाद्वहिरैकाकिनी ‘रत्ति’ ति ‘सप्तम्या द्वितीया (८-३-१३७)’ इति सूत्रेण सप्तमीस्थाने द्वितीयाविधानात्, रात्रौ श्रमणी-सांधी द्विहस्तमात्रामपि भूमिं गच्छेत्, तत्र गच्छे गच्छस्य का मर्यादा ? अथवा वचिद् ‘द्वितीयादेः (८-३-१३४)’ इति प्राकृतसूत्रेणात्र सप्तम्यर्थे षष्ठी, ततस्तत्र गच्छे का मर्यादा ? न काचिदपीत्यर्थः । इत्थवि दोसा—कयाइ परदारसेवका रयणीए एगागिणीं समणिं दइण हरिज्जा, उहुहं वा करेज्जा, पच्छन्ने वा रायाई भममाणो संकिज्जा, का एसा ? चोरा वा अवहरंति, वत्थाइयं वा गिण्हंति, अहवा कयाइ गुरुणीए फरसचोयणं संभरमाणी, पुव्वकीलियं वा रयणीए विसेसओ संभरमाणी एगागिणी गच्छिज्जा, इच्चाई वहुदोसत्ति । गाथाछन्दः ॥ १०८ ॥ अथैकाकिश्रमण्यधिकारादेवमाह—

जत्थ य एगा समणी, एगो समणो य जंपए सोम ! निअवंधुणावि सद्धिं, तं गच्छे गच्छणुणीणं ॥ १०९ ॥

व्याख्या—‘जत्थ य०’ यत्र च एकाकिनी श्रमणी एकाकिना निजबन्धुनाऽपि सार्द्धं जल्पति, अथवा एकाकी साधुरे-
काकिन्या निजभगिन्यापि सार्द्धं जल्पति, हे सौम्य !—हे गौतम ! तं गच्छं गच्छगुणहीनं जानीहीति शेषः । यत एकाकिन्या
श्रमण्याः निजबन्धुनापि सार्द्धं, एकाकिनः साधोर्वी निजभगिन्याऽपि सार्द्धं संदर्शनसंभाषणादिना बहु दोषोत्पत्तिर्भवति, काम-
वृत्तेर्मलिनत्वात् । तथा चोक्तं—“संदंसेण १ पीई २ पीईउ रई ३ रईओ वीसंभो ४ । वीसंभाओ पणओ ५ पंचविहं वडूए
पिममं ॥ १ ॥” जह जह करेसि नेहं, तह तह नेहो मि वडूइ तुमंमि । तेण नहिओ मि बलियं, जं पुच्छसि दुब्बलतरोसि
॥२॥ मिति मम । इय संदंसेणसंभासेण संदीविओ मयणवणी । वंभाई गुणरणे, डहइ अणिच्छ वि पमायाओ ॥३॥ अनि-
च्छतोऽपि दहति । तथा ‘मात्रा स्वस्सा दुहिन्ना वा, न विविक्तासनो भवेत् । बलवानिन्द्रियग्रामः, पण्डितोऽप्यत्र मुह्यति ॥४॥’
इति गाथाछन्दः ॥ १०९ ॥ अथार्याया गृहिसमक्षं दुष्टभाषणे दोषमाह—

जत्थ जयारमयारं, समणी जंपइ गिहत्थ पच्चक्खं । पच्चक्खं संसारे, अज्जा पक्खिवइ अप्पाणं ॥११०॥

व्याख्या—‘जत्थ०’ यत्र गच्छे ‘जयारमयारमिति’ अवाच्यदुष्टगालिरूपं जकारमकारसहितं वचनं या श्रमणी गृहस्थ-
प्रत्यक्षं—गृहिसमक्षं जल्पति, हे गौतम ! तत्र गच्छे सा आर्या आत्मानं संसारे प्रत्यक्षं साक्षात् प्रक्षिपतीति । गाथाछन्दः ॥११०॥
अथार्याया गृहस्थभाषाभाषणे दोषमाह—

जत्थ य गिहत्थभासाहिं, भासए अज्जिआ सुरुट्ठावि । तं गच्छं गुणसायर ! समणगुणविवज्जिअं जाणा ॥१११॥

व्याख्या—यत्र च, सुख्ण्डापि—कथमपि कारणवशेन भृशं रोषंगताऽपि, किं पुनरुष्टा आर्या गृहस्थभाषाभिः—तव गृहं ज्वलतु, तव शवं कर्षयामि, तवाऽक्षिणी स्फुटिते ? तव पादौ कृत्तौ स्तः ? इत्यादि कठोरसावधरूपाभिर्भाषिते, हे गुणसागर ! तं गच्छं श्रमणगुणविवर्जितं जानीहीति । गाथाछन्दः ॥ १११ ॥ अथार्याया विचित्रवस्त्रपरिधाने दोषमाह—

गणिगोअम ! जा उच्चिअं, सेअवत्थं विवज्जिउं । सेवए चित्तरूवाणि, न सा अज्जा विआहिया ॥ ११२ ॥

व्याख्या—‘गणिगो०’—हे गणिन् ! गौतम ! आर्या उचितं श्वेतवस्त्रं विवर्ज्य, चित्ररूपाणि—विविध वर्णानि विविध-चित्राणि वा वस्त्राणि सेवते, उपलक्षणत्वात् पात्रदण्डाद्यपि चित्ररूपं सेवते, सा आर्या न व्याहृता—न कथितेति विषमाक्षरेति । गाथाछन्दः ॥ ११२ ॥ अथार्याया गृहस्थादीनां सीवनादिकरणे दोषमाह—

सीवणं तुन्नाणं भरणं, गिहत्थाणं तु जा करे । तिह्णउव्वट्ठणं वा वि, अप्पणो अपरस्स य ॥ ११३ ॥

व्याख्या—‘सीवणं०’ या आर्या गृहस्थानां तु शब्दादन्यतीर्थिकादीनां, वस्त्रकम्वलचीनांशुकादिसम्वन्धि सीत्रनं, तुन्नाणं, भरणमिति भरतभरणं करोति, तथा या आत्मनश्च स्वस्य परस्य च गृहस्थदिम्भादेः ‘तिह्ण’ति—तैलाभ्यङ्गम् । ‘उव्वट्ठणं’ति सुरभिचूर्णादिनोद्वर्त्तनम्, वापीतिशब्दान्नयनाञ्जनमुखशालनं मण्डनादिकञ्च करोति, न सा आर्या व्याहृतेति पूर्वगायानं आकर्षणीयम्, तस्याः पार्श्वस्थादित्वसमासादनात् । अत्र ‘निरयावत्यु’पाङ्गतः सुभद्रार्योदाहरणं ज्ञाताधर्मकथाङ्गतः कार्यार्योदाहरणञ्च लिख्यते । तत्रापि प्रथमं सुभद्रोदाहरणञ्च लिख्यते—यथा—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे गुणसिलए

चेइए, सेणिए राया, सामी समोसढे, परिसा निगया, तेणं कालेणं तेणं समएणं बहुपुत्तिया देवी सोहम्मे कप्पे बहुपुत्तिए विमाणे सभाए
 सुहम्माए बहुपुत्तियंसि सीहासणंसि चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं चउहिं महत्तरियाहिं सपरिवाराहिं तिहिं परिसाहिं सत्तहिं
 अणिआहिंवेइहिं सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं अन्नेहिं बहूहिं बहुपुत्तियविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहिय सद्धिं
 संपरिवुडा महया हयनट्ठीयवाइयंतनीतलतालुट्टियघणमुइंगपडुप्पवादियखेणं दिवाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरति, इमं च
 णं केवलकप्पं जंबुदीवं दीवं विउलेणं ओहिणा आभोएमाणी २ पासति २ समणं भगवं महावीरं जहा सूरियाभे जाव नमंसित्ता
 सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहा सन्निसन्ना, आभिओगे' देवे सदावेइ जहा सूरियाभस्स सूसरा घंटा, आभिओगे' देवं सदावेति
 जाणविमाणं जोअणसहस्सविच्छिणं जाणविमाणवन्नओ जाव उत्तरिच्छेणं निज्जाणमणेण जोयणसाहस्सिएहिं विग्गहेहिं
 आगया, जहा सूरियाभे, धम्मकहा सम्मत्ता । तएणं सा बहुपुत्तिया देवी दाहिणं भुयं पसारति, देवकुमाराणं अट्टसयं देवकुमा-
 रियाणं वामाओ भूयाओ अट्टसयं, तयाणंतरं च णं बहवे दारगा य दारियाओ य डिंभए य डिंभिआओ य विउव्वइ, णट्टिविहिं
 जहा सूरियाभे, उवदंसित्ता पडिगया । तए' णं भगवं गोयमे समणं भगवं जाव कूडागारसाला, बहुपुत्तियाए णं भंते ! देवीए
 एसा दिवा देविट्ठी पुच्छा जाव अभिसमन्नागया । एवं खलु गो० तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणारसी नामं नगरी, अंबसालवणे
 चेइए, तत्थ णं वाणारसीए नयरीए भदे नामं सत्थवाहे होत्था । अहू जाव अपरिभूए, तस्स णं भदस्स य सुभहा नामं
 भारिया सुमाला वंझा, अवियाउरी, जाणुकोप्परमाया यावि होत्था । तए णं तीसे सुभहाए सत्थवाहीए अन्नया कयाइ पुव्वर-

१ आभिआगा जहा सूरियाभस्स प्र० २ भंतेति भ० प्र०

त्तावरत्तकालसमयसि कुंडवजागरियं जागरमाणीए इमेयारूवे जाव संकण्णे समुपज्जित्या । एवं खलु अहं भदेणं सत्यवाहेणं सद्धिं विउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरामि, नो चेव णं अहं दारगं वा दारियं वा पयायामि, तं धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव सुलद्धे णं तासिं अम्मगाणं मणुअजम्मजीवियफले, जासिं मन्ने नियगकुच्छिसंभूयगाइं, थणदुद्धलुद्धाणि, महुरसमुल्लावगाणि, मंजुलपजंपियाणि, थणमूलकक्खदेसभागं अभिसरमाणगणि, सुद्धयाइं पण्हयं पियंति, पुणो वि कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गिण्हिऊण उच्छंगनिवेसयाइं देंति, समुल्लावए सुमहुरे पुणो मंजुलपभणिए य । अहंनं अयन्ना, अपुन्ना, अकयपुन्ना, इत्तो एगमवि न पत्ता ओहय जाव ल्झियारयति । तेणं कालेणं तेणं समएणं सुद्धयाणं अज्जाओ इरियासमियाओ, भासास०, एसणास०, आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमियाओ, उच्चारपासवणखेलसिंघाणजल्लुपारिद्धावणासमियाओ, मणगुत्ताओ, वयगुत्ताओ, कायगुत्ताओ, गुत्तिंदियाओ, गुत्तवंभचारिणीओ, बहुस्सुयाओ, पुद्वाणुपुवि चरमाणीओ, गामाणुगामं दूज्जमाणीओ, जेणेव वाणारसी नगरी, तेणेव उवा० २ अहापडिखुवं उगहं २ संजमेणं तवसा जाव विहरंति । तए णं तासिं सुद्धयाणं अज्जाणं एगे संघाडए वाणारसीए णयरीए उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुद्दाणस्स भिक्खायरियाए अडमाणे भद्दस्स सत्यवाहस्स मिहं अणुपविट्ठे । तए णं सा सुभदा सत्यवाही ताओ अज्जाओ एज्जमाणीओ पासति २ हट्ठं खिप्पासेव आसणाओ अब्बुट्ठेइ २ सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ २ वंदइ नमंसइ २ विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभित्ता, एवं वयासी-एवं खलु अहं अज्जाओ ! भदेणं सत्यवाहेणं सद्धिं विउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरामि, नो चेव णं अहं दारगं वा दारियं वा पयायामि । तं धण्णाओ णं ताओ अम्मगाओ जाव एत्तो एगमवि न पत्ता, तं तुब्भे णं अज्जाओ बहुणायाओ,

बहुपढियाओ, बहूणि गामागरनगर० जाव संनिवेसाइं आहिंढह, बहूण य राईसरतलवरमांडविय० जाव सत्यवाहणपभित्तीं
 गिहाइं अणुपविसह, अत्थि भे' केइ कहिं वि विज्जाणपओगे वा मंतपओगे वा वमणं वा विरेयणं वा बत्थिकम्मे वा ओसहे वा
 भेसज्जे वा उवल्लेहे? जेणं अहं दारगं वा दारियं वा पयाएज्जा, तए णं ताओ अज्जाओ सुभइं सत्यवाहिं एवं वयासी-अम्हे णं
 देवाणुप्पिए! समणीओ निमांथीओ इरियासमियाओ जाव गुत्तवंभयारिणीओ, नो खलु कप्पइ अम्हं एयमट्ठं कण्णेहि वि णिमुणि-
 त्तए! किमंग पुण उवदंसित्तए वा समायरित्तए वा। अम्हे णं देवाणुप्पिए! पुण तव विचित्तं केवल्लिपन्नत्तं धम्मं परिकहेमो। तए णं
 सा सुभदा सत्यवाही तासिं अज्जाणं अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठुहा, ताओ अज्जाओ तिववुत्तो वंदइ नमंसति, एवं वयासी-
 सद्वहामि णं अज्जाओ! निगंथं पावयणं, पत्तियामि णं रोएमि णं अज्जाओ! निगंथं० एवमेयं तहमेयं अवितहमेयं जाव सावग-
 धम्मं पडिवज्जित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिए! मा पडिवंथं। तए णं सा सुभदा सत्यवाही तासिं अज्जाणं अंतिए जाव पडिव-
 ज्जति २ ताओ अज्जाओ वंदइ नमंसइ पडिविसज्जति। तए णं सा सुभदा सत्यवाही समणोवासिया जाया जाव विहरति। तए णं
 तीसे सुभदाए समणोवासियाए अन्नया कयाइ पुव्वरत्तावरत्त जाव कुंडुव जाव समुप्पज्जित्था; एवं खलु अहं भदए णं सत्यवा० विउ-
 लाइं भोगभोगां जाव विहरामि, नो चेवणं अहं दारगं दारियं वा पयाभि, तं सेयं खलु ममं कल्लं जाव जलंते भदस्स सत्यवाहस्स
 आपुच्छित्ता सुवयाणं अज्जाणं अंतियं अगागओ जाव पव्वइत्तए, एवं संपेहेति २ ता कल्लं जेणेव भदे सत्यवाहे तेणेव० करयल०
 एवं वयासी-एवं खलु अहं देवाणुप्पिया तुब्भेहिं सद्धिं बहूइं वासाइं भोगभोगाइं (ग्रंथायं ५०००) जाव विहरामि, नो चेव णं

दारुणं वा दारिद्र्यं वा पयामि, तं इच्छामि नं देवाणुष्पिया ! तुभ्येहिं अबभणुणाया समानी सुवयाणं अज्जाणं जाव पवइत्तए, तए णं से भद्दे सत्थवाहे सुभदं सत्थवाहिं एवं वयासी-मा णं तुमं देवाणु० इयाणिं मुंडा जाव पवयाहि, भुंजाहिं ताव देवाणु-
 ष्पिए ! मए सद्धिं विउलाइं भोगभोगाई ततो पच्छा भुत्तभोई सुवयाणं अज्जाणं जाव पवयाहि । तए णं सा सुभदा सत्थ-
 वाही भदस्स सत्थवाहस्स एयमट्ठं नो आढाति नो परि० दुच्चं पि तच्चं पि भदं स० एवं वयासी-इच्छामि नं देवाणुष्पिया !
 तुभ्येहिं अबभणुणाया समानी जाव पवइत्तए । तए णं से भद्दे सत्थवाहे जाहे नो संचाएति, बहुहिं आयवणाहिं एवं पन्न-
 वणाहिं जाव विन्नवित्तए, ताहे अकामए चैव सुभदाए निक्खमणं अणुमन्नित्था । तए णं से भद्दे सत्थवाहे विउलं असणं
 पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेति २ मित्तनाति० जाव ततो पच्छा भोयणवेलाए जाव मित्तनाति० सक्कारेति २ सुभदं सत्थ०
 ण्हायं जाव पायच्छित्तं सद्दालंकारविभूसियं पुरिससहस्सवाहिणिसीयं दुरुहेति, तए णं सा सुभदा सत्थवाही मित्तणाति
 जाव सद्धिं संपरिवुडा, सद्धिं ड्ढीए जाव रवेणं वाणारसीनगरीमज्झमज्जेणं जेणेव सुवयाणं अज्जाणं उवस्सए तेणेव उवाग-
 च्छइ २ पुरिससहस्सवाहिणीं सीयं ठवेति २ सुभदा सत्थवाही सीयाओ पच्चोरुहति । तए णं भद्दे सत्थवाहे सुभदं सत्थवाहिं
 पुरओ काउं जेणेव सुवया अज्जा तेणेव उवागच्छइ २ सुवयाओ अज्जाओ वंदति नमंसति २ एवं वयासी-एवं खलु देवाणु-
 ष्पिया सुभदा सत्थवाही ममं भारिया इद्दा जाव कंता जाव मा णं वाइया पित्तिया जाव फुसंतु । एस ण देवाणुष्पिया संसार-
 भउव्विणा भीया जम्मजरामरणं देवाणुष्पियाणं अंतिए मुंडा भवित्ता जाव पवयाति, तं एतं अहं देवाणुष्पियाणं सीसि-
 णिभिवक्खं दलयामि, पडिच्छंतु णं तुमं देवाणुष्पिया ! सीसिणिभिवक्खं, अहासुहं मा पडिवंधं । तए णं सुभदा सत्थवाही सुव-

याहिं अज्जार्हि एवं वुत्ता समाणी हद्दा २ सयमेव आभरणमल्लंकारं ओसुयइ २ सयमेव पंचसुट्ठियं लोयं करेति २ जेणेव
 सुव्वयाओ अज्जाओ तेणेव उवागच्छइ २ सुव्वयाओ अज्जाओ तिवसुत्तो आयाहिणपयाहिणेणं वंदइ नमंसइ २ एवं वयासी-
 आलिच्चेणं भंते जहा देवाणंदा तहा पव्वइया जाव अज्जा जाया जाव गुत्तवंभयारिणी, ततो सा सुभद्दा अज्जा अन्नया
 कयाइ बहुजणस्स चेडख्वेसु सुच्छिया जाव अज्झोववन्ना, अब्भंगणं च, उव्वट्ठणं च, फासुअपारणं च, अलत्तगं च, कंकणाणिय
 अंजणं च, वन्नगं च, चुन्नगं च, खेलगाणि य, खीरं च, पुप्फाणि य गवेसति २ बहुजणस्स दारए वा दारियाओ
 वा कुमारए अ कुमारिआओ अ डिंभए य डिंभियाओ य अप्पेगइयाओ अब्भंगेइ-अप्पेगइयाओ उव्वट्ठइ, एवं अप्पेगइयाओ फा-
 सुयपाणएणं ण्हावेति, अप्पेगइयाओ पाए रयति, अप्पेगइआओ उट्ठे रएति, अप्पेगइयाओ अच्छीणि अंजेति, अप्पेगइयाओ उमए
 करेइ, अप्पेगइयाओ तिलए करेति, अप्पेगइयाओ एगिंदलए य करेति, अप्पेगइयाओ पंतियाओ करेति, अप्पे छिज्जाइं करेइ,
 अप्पेगइए वन्नएणं समालभई, अप्पेगइए चुन्नएणं समालभइ, अप्पेगइयाणं खेलणगाइ दलयति, अप्पेगइयाणं खड्डुल्लगाइ दलयति,
 अप्पेगइयाणं खीरभोयणं भुंजावेति, अप्पेगइयाणं पुप्फाइ ओसुयति, अप्पेगइया पादेसु ठवेति, अप्पे जंधासु करेति, एवं
 ऊरुसु उच्छंगे कडीए विपिट्ठोए उरंसि खंधे सीसे करतलपुडेण गहाय, हलउलेमाणी २ गायमाणी २ पुत्तपिवासं वा धूय-
 पिवासं वा नत्तुपिवासं वा नत्तिपिवासं वा पच्चणुब्भवमाणी विहरति, तए णं ताओ सुव्वयाओ अज्जाओ सुभदं अज्जं एवं
 वयासी-अमहे ण देवाणुप्पिए ! समणीओ निगंथीओ इरियासमिइयाओ जाव गुत्तवंभचारिणीओ, नो खलु अमहं कप्पति
 धातीकम्मं करित्तए तुमं चणं देवाणुप्पिए ! बहुजणस्स चेडख्वेसु सुच्छिया जाव अज्झोववन्ना अब्भंगणं जाव नत्तिपिवास

पञ्चणुबन्धमाणी विहरसि, तण्णं तुमं देवाणुप्पिए ! एयस्स टाणस्स आलोएहि जाव पच्छित्तं पडिवज्जाहि । तए ण सा सुभद्दा अज्जा सुव्वयाणं अज्जाणं एयमट्ठं नो आढाति, नो परिजाणइ, अणाढाएमाणी अपरिजाणमाणी विहरति । तए णं ताओ समणीओ निगंथीआ सुभद्दं अज्जं हीलंति निदंति खिंसंति गरहंति, अभिक्खणं २ एयमट्ठं निवारेंति । तए णं तीसे सुभद्दाए अज्जाए समणीहि निगंथीहि हीलज्जमाणीए जाव अभिक्खणं एयमट्ठं निवारिज्जमाणीए अयमेयारूवे अज्झत्थिए ससु०, जया णं अहं अगारदासं वसाभि, तया णं अहं अप्पवसा जप्पभिइं च णं अहं मुंडा भविच्चा, अगाराओ अणगारियं पव्वइया, तप्पभिइं च णं अहं परवसा, पुव्वं च मम समणीओ आढंति परिजाणेंति, इयाणिं नो आढंति नो परिजाणेंति, तं सेयं खल्ल मम कल्लं जाव जलंते सुव्वयाणं अज्जाणं अंतियाओ पडिनिकखमिच्चा पाडियकं उवस्सयं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए, एवं संपेहेति २ कल्लं जाव जलंते सुव्वयाणं अज्जाणं अंतियाओ पडिनिकखमति २ पाडियकं उवस्सयं उवसंपज्जित्ताणं विहरति । तए णं सा सुभद्दा अज्जा अणोहट्ठिता, अणिवारिया, सच्छंदमई वहुजणस्स चेडरूवेसु सुच्छिता जाव अब्भंगणं जाव नत्तिप्पिवासं च पच्चणुबन्धमाणी विहरति । तए णं सा सुभद्दा अज्जा पासत्था पासत्थविहारी एवं ओ-सन्ना०कुसीला०संसत्ता०अहाळंदा अहाळंदविहारी वहूहि वासाइं सामन्नपरियाणं पाउणति२अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं तीसं भत्ताइ अणसणाए छेएइ २ चा तस्स टाणस्स अणालोइय अपडिक्कंता कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे वहुपुत्ति-याविमाणे उववायसभाए देवसयणिज्जंसि देवदूसंतरिआ अंगुलस्स असंखिज्जभागमेत्ताए ओगाहणाए वहुपुत्तियदेविच्चाए उववन्ना । तए णं सा वहुपुत्तिया देवी अहुणोवन्नमिच्चा समानी पंचविदाए पज्जत्तीए जाव भासामणपज्जत्तीए, एवं खल्ल

गोयमा ! बहुपुत्तियाए देवीए सा दिवा देविडी जाव अभिसमणागया, से केण्डेणं भंते ! एवं बुच्चइ ? बहुपुत्तिया देवी
 बहु २ गो० बहुपुत्तियाणं देवीणं जाहे जाहे. सकस्स देविंदस्स देवरणो उवत्थाणियं करेइ, ताहे ताहे बहवे दारए य २
 दिंभए य २ विउव्वति, जेणेव सक्के देविंदे देवराया तेणेव उवागच्छइ २ सकस्स देविंदस्स देवरणो दिव्वं देविदिं
 देवजुइ दिव्वं देवाणुभावं उवदंसेइ से तेण्डेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ बहुपुत्तिया देवी ! बहुपुत्तियाएणं भंते ! देवीए केवइयं कालं
 ठिइ पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिइ पणत्ता, बहुपुत्तियाणं भंते ! देवी तओ देवलोगाओ आऊक्खएणं
 ठितीक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता कहिं गच्छहिंति ? कहिं ऊववज्जिहिंति ? इहेव जंबुदीवे दीवे भारे वासे विज्झगिरियाय-
 मूले वेभेले संनिवेसे माहणकुलंसि दारियताए पच्चायाहिंति । तएणं तीसेदारियाए अम्मापियरो एक्कारसमे दिवसे वीतिकंते
 जाव वारसहिं दिवसेहिं वतिकंतेहिं अयमेयारूवं नामधिज्जं करेहिंति, होऊणं अम्हं इमीसे दारियाए नामधिज्जं सोमा । तए
 णं सा सोमा ऊम्मुक्कवालभावा विन्नाय परिणयमित्ता जुवणगमणुप्पत्ता रूवेण य जोव्वणेण य लावणेण य उक्कट्टा उक्किट्टा सररीरा
 यावि भविस्सति । तए णं तं सोमं दारियं अम्मापियरो उम्मुक्कवालभावं विन्नायजोव्वणगमणुप्पत्तं पडिक्कूइएणं सुक्केणं पडिरूवएणं
 विणएणं नियगस्स भायणिज्जरट्ठकूडस्स भारियत्ताए दलयिस्सति, सा णं तस्स भारिया भविस्सति, इट्ठा कंता जावभंडकरंडग-
 रामाणा तिळ्ळेकेला इव सुसंगोपिता, चेलपेला इव सुसपरिहिया, रयणकरंडगओ विव सुसंरक्खया, सुसंगोविता, माणं सीयं
 जाव विविहा रोआतंका फुसंतु । तए णं सा सोमा माहणी रट्ठकूडेणं सद्धिं विज्जलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी संवच्छरे २ जुयलणं
 पयायमाणी सोलसहिं संवच्छरेहिं वत्तीसं चेडगरूवे पयाया । तए णं सा सोमामाहणी तेहिं बहूहिं दारगेहिं य दारियाहिं य,

कुमारएहि य कुमारियाहि य, डिंभिएहि डिंभियाहि य, अप्पेगइएहि अप्पेगइएहि य थणियपाएहि अप्पे० पीह-
गपाएहि अप्पेगइएहि परंगणएहि अप्पेगइएहि परक्कममाणेहि अप्पे० पक्खोलणएहि अप्पेगइएहि थणं मग्गमाणेहि अप्पेगइएहि
खीरं मग्गमाणेहि अप्पेगइएहि खिल्लणयं मग्गमाणेहि अप्पेगइएहि खज्जंगं मग्गमाणेहि अप्पे० कूरं मग्गमाणेहि पाणियं मग्गमाणेहि
हसमाणेहि रुसमाणेहि अक्कोसमाणेहि अक्कुस्समाणेहि हणमाणेहि हम्ममाणेहि विपलायमाणेहि अणुगम्ममाणेहि रोवमाणेहि
कंदमाणेहि विलवमाणेहि कूदमाणेहि उक्कवमाणेहि निज्जायमाणेहि निदायमाणेहि पलवमाणेहि वममाणेहि छेरमाणेहि
मत्तमाणेहि मुत्तपुरीसवमियमुल्लित्तोवल्लित्ता मइलवसणपुवड जाव असुइवीभच्छा परमदुगंधा नो संचाएइ रट्ठकूडेण सद्धि विज्जलाइ
भोगभोगाई भुंजमाणी विहरित्तए। तए णं तीसे सोमाए माहणीए अणण्या कयाइ पुव्वरत्तावरत्त० कुंडुवजागरियं० अयमेयरूवे०
समुप्पजित्था, एवं खल्ल अहं इमेहि वट्ठहि दारगेहि य जाव डिंभियाहि अप्पेगइएहि उत्ताणसिज्जएहि जाव अप्पेगइएहि सुत्तमाणेहि,
दुज्जाएहि दुज्जंमएहि हयविप्पहयभग्गेहि एगप्पहारपडिएहि जेणं मुत्तपुरीसवमियमुल्लित्तोवल्लित्ता जाव परमदुब्बिगंधा नो संचाएमि
रट्ठकूडेण सद्धि जाव भुंजमाणी विहरित्तए, तं धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जावज्जीवियफले जाओ णं वंझाओ अवियारीओ
जाणुकोप्परमायाओ सुरभिमुगंधंघियाओ विज्जलाइ माणुस्सगाई भोगभोगाई भुंजमाणीओ विहरंति, अहणं अयग्गा अपुण्णा
अकयपुण्णा नो संचाएमि रट्ठकूडेण सद्धि विज्जलाइ जाव विहरित्तए। तेणं कालेणं तेणं समएणं सुवयाओ नाम अज्जाओ इरिया०
जाव बहुपरिचाराओ पुब्बाणुपुविं जेणव केमेले सन्निवेसे अहापडिरूवं ऊगहं जाव विहरंति। तए णं तासिं सुवयाणं अज्जाणं
एगे संघाडए केमेले सन्निवेसे उच्चनीयजावअडमाणे रट्ठकूडस्स गिहं अणुपविट्ठे। तए णं सा सोमा माहणी ताओ अज्जाओ

एज्जाओ एज्जमाणीओ पासति २ हद्दा० खिप्पमेव आसणाओ अब्बुट्ठेइ २ ता, सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छति वंदइ २ नमंसइ
 विज्जेणं असण ४ पडिलाभिच्चा, एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! अहं अज्जाओ ! रट्ठकूडेण सद्धिं विज्जलाइं जाव संव-
 च्छरे २ जुगलं पयामि, सोलसहिं संवच्छरेहिं बत्तीसं दारगल्लवे पयाया । तए णं अहं तेहिं बहूहिं दारएहिं जाव, डिभयाहि य
 अप्पेगतिएहिं उक्ताणसिज्जएहिं जावमुत्तमाणेहिं दुज्जातेहिं जाव नो संचाएमि विहरित्तए, तं इच्छामि णं अज्जाओ ! तुमहं
 अंतिए धम्मं निसामित्तए । तए णं ताओ अज्जाओ सोमाए माहणीए विचित्तं जाव केवल्लि० परिक्कहेति । तए णं सा सोमा-
 माहणी तासिं अज्जाणं अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठ० जाव हियया ताओ अज्जाओ वंदइ नमंसइ २ एवं वयासी-सइहामि
 णं अज्जाओ निगंथं पावयणं जाव अब्बुट्ठेमि णं अज्जाओ निगंथं पावयणं, एवमेयं अज्जाओ जाव से जहेयं तुम्भेवदइ, नवरं
 अज्जाओ रट्ठकूडं आपुच्छामि, तए णं अहं देवाणुप्पियाणं अंतिअं मुंडा जाव पवयामि, अहासुहं देवाणुप्पिए ! मा पडिबंथं ।
 तएणं सा सोमा माहणी ताओ अज्जाओ वंदइ नमंसइ, २ पडिविसज्जति । तए णं सा सोमामाहणी जेणेव रट्ठकूडे तेणेव ऊ-
 वागच्छइ २ करयल० एवं वयासी-एवं खलु मए देवाणुप्पिया ! अज्जाणं अंतिए धम्मे निसंते सेवि अ णं धम्मे इच्छिए जाव
 अभिरुइए तए णं अहं देवाणुप्पिया ! तुम्भेहिं अब्बणुणाया सुवयाणं जाव पवइत्तए । तए णं से रट्ठकूडे सोमं माहणिं एवं वया-
 सी मा णं तुमं देवाणुप्पिए ! इयाणि मुंडा भविच्चा, जाव पवयाहि, मुंजाहि ताव देवाणुप्पिए ! मए सद्धिं विज्जलाइं भोगभोगाइ,
 ततो पच्छा भुत्तभोई सुवयाणं अज्जाणं अंतियं मुंडा जाव पवययाहि, तएणं सा सोमा माहणी रट्ठकूडस्स एयमट्ठं पडिसुणेति,
 तए णं सा सोमा माहणी ण्हाया जाव सरीरा चेडिया चक्कवालपरिक्किणा साओ गिहाओ निक्खमति २ वेभेळं संनिवेसं

मच्छंमद्वेणं जेणेव सुव्वयाणं अज्जाणं उवस्सए तेणेव उवागच्छइ २ सुव्वयाओ अज्जाओ वंदति, नमंसइ, पज्जुवासइ २ । तएण ताओ सुव्वयाओ अज्जाओ सोमाए माहणीए विचित्तं केवल्लिपणत्तं धम्मं कहेति जहा जीवा सिज्जंति । तए णं सा सोमा माहणी सुव्वयाणं अंतियं जाव दुवालसविहं सावगधम्मं पडिवज्जइ २ सुव्वयाओ अज्जाओ वंदइ नमंसइ २ जामेव दिसि पाउब्भूया जात्र पडिगया । तए णं सा सोमा माहणी समणोवासिया जाया, अभिगय० जावअण्णं भावेमाणी विहरति । तए णं ताओ सुव्वयाओ अज्जाओ अन्नया कयाइ वेमेलओ संनिवेसाओ पडिनिक्खमंति, बहिया जणवयविहारं विहरंति । तए णं ताओ सुव्वयाओ अज्जाओ अन्नया कयाइ पुवाणु० जाव विहरंति । तएणं सा सोमा माहणी इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणी हट्ठा ण्हाया तहेव निग्गया, जाव वंदइ नमंसइ २ धम्मं सोच्चा जाव नवरं रट्ठकूडं आपुच्छामि तए णं पव्वयामि अहासुह । तए णं सा सोमा माहणी सुव्वयाणं अज्जाणं वंदइ नमंसइ २ सुव्वयाणं० पडिनिक्खमइ जेणेव सए गिहे जेणेव रट्ठकूडे तेणेव उवागच्छइ २ करयलपरिगहियं तहेव आपुच्छइ जाव पव्वइत्तए जात्र अणुमणित्था । तए णं रट्ठकूडे विउलं असणं ४ तहेव जाव पुव्वभवे सुभद्दा जाव अज्जा जाया, इरिया समिया जाव गुत्तवंभयारिणी । तए णं सा सोमा अज्जा सुव्वयाणं अज्जाणं अंतियं सामाइयमाइयाइ एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ २ बहूहिं छट्ठम जाव भावे-माणी बहूहिं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणेति २ मासियाए संलेहणए सट्ठिं भत्ताइं अणस २ आलोइय पडिक्कता समाहिपत्ता कालमासे कालं किच्चा सक्कस्स देविदस्स देवरणो सामाणियदेवत्ताए उववज्जिहिति, तत्थ णं अत्थे गइयाणं देवाणं दो-सागरोवमाइं ठिई पणत्ता, तत्थ णं सोमस्स वि देवस्स दो सागरोवमाइं ठिई पणत्ता । से णं भंते ! सोमे देवे तओ देव-

लोगाओ आउखएणं जाव कहिं उववज्जिहिति ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जाव अंतं काहिति ॥ अथ काल्युदाहरणम् ।
 यथा-तेणं कालेण तेणं समएणं रायगिहे नगरे गुणसिलए चेइए सेणिए राया चिल्लणा देवी सामी समोसहे, परिसा निगया
 जाव परिसा पज्जुवासेइ, तेणं कालेणं तेणं समएणं काली नामं देवी चमरचंचाए रायहाणीए कालवडिसगभवणे कालंसि
 सीहासणंसि चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं, चउहिं मयहरियाहिं, सपरिवाराहिं, तिह परिसाहिं, सत्तहिं अणिएहिं, सत्ताहिं अ-
 णियाहिवईहिं, सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं, अण्णेहि य वहुहिं कालवडिसयभवणवासीहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहि य
 साद्ध संपरिवुडा मया जाव विहरइ, इमं च णं कैवल्लकपं जंबुदीवं दीवं विउलेणं ओहिणा आभोएमाणी २ पासइ, तत्थ समणं
 भगवं महावीर जंबुदीवे दीवे भारहे वासे रायगिहे नगरे गुणसिलए चेइए अहापडिरूवं उगहं उगिणिहत्ता संजमेणं तवसा
 अप्पाणं भावेमाणे पासइ २ ता, दट्टदुट्ठचित्तमाणंदिया पीयमणा जाव हयहियया सीहासणाओ अब्भुडेइ २ ता पायपीढाओ
 पच्चोरुहइ २ ता पाउयाओ ओमुयइ २ ता तित्थगराभिमुही सत्तट्ठपाइं अणुगच्छइ २ ता वामं जाणुं अंचेइ दाहिणं जाणुं
 धरणितलंसि निहट्टु तिकखुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि निवेसेइ २ ता इसिं पच्चुणमइ २ ता कडयतुडियथंभियाओ भुयाओ
 साहरइ २ ता करयल जाव कट्टु एवं वयासी-नमोत्थु णं अरहंताणं जाव संपत्ताणं नमोत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स
 जाव संपाविडकामस्स, वंदामि णं भगवंतं तत्थ गयं इह गया पासउ मे समणे भगवं महावीरे तत्थ गए इह गयं तिकट्टु वंदइ ० २
 सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहा णिसण्णा, तए णं तीसे कालीए देवीए इमेयारूवे जाव समुण्णज्जित्या-संयं खलु मे समणं
 भगवं महावीरं वंदित्ता जाव पज्जुवासित्तएत्तिकट्टु एवं संपेहेइ २ ता आभिओगियदेवे सद्दावेइ २ ता एवं वयासी-एवं खलु

देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरं एवं जहा सूरियाभो तहेव आणत्तियं देइ २ जाव दिव्वं सुरवराभिगमणजोअं करेह २ ता जाव पच्चप्पिणह, ते वि तहेव करित्ता जाव पच्चप्पिणंति, णवरं जोयणसहस्सविच्छिणं जाणं सेसं तहेव णामगोयं साहेइ, तहेव णट्ठविहिं उवदंसेइ जाव पडिगया । भंतेत्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ २ एवं वयासी-कालीए णं भंते ! देवीए सा दिव्वा देविड्ढो ३ कहिं गया कूडागारसालादिट्ठतो, अहो णं भंते ! काली देवो महिड्ढिया ! कालीए णं भंते ! देवीए सा दिव्वा देवीड्ढी किण्णा लद्धा किण्णा पत्ता किन्ना अभिसमण्णा गया ? एवं जहा सूरियाभस्स जाव एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाणामं णयरी होत्था, वण्णओ, अंवसालवणे चेइए, जिय-सच्चू राया, तत्थ णं आमलकप्पाए णयरीए काले णामं गाहान्दं होत्था, अट्ठे जाव अपरिभूए, तस्स णं कालस्स गाहावइस्स कालसिरीणामं मारिया होत्था, सुकुमाल जाव सुल्ला, तस्स णं कालस्स गाहावइस्स धूया कालसिरीए भारियाए अत्तया कालीनामं दारिया होत्था, वड्ढा वड्ढुकुमारी, जुण्णा जुण्णकुमारी, पडियपुत्तत्थणी, निविन्नवरा, वरगपरिवज्जियावि होत्था । तेणं कालेणं तेणं समएणं पासे अरहा पुरिसादाणीए आइगरे जहा वद्धमाणसामी, णवरं णवहत्थुस्सेहे, सोलसहिं समणसाहस्सीहिं अट्ठतीसाए अज्जियासाहस्सीहिं सद्धिं संपरिवुडे जाव अंवसालवणे समोसहे, परिसा निग्गया जाव पज्जुवासइ । तए णं सा काली दारिया इमीसे कहाए लद्धद्वा समाणी हट्ठं जाव हियया जेणेव अम्मापियरो तेणेव उवागच्छइ २ करयल जाव एवं वयासी-एवं खलु अम्मयाओ ! पासे अरिहा पुरिसादाणीए आइगरे जाव विहरइ, तं इच्छामि णं अम्मयाओ ! तुब्भेहिं अब्भण्णयाया समाणी पासस्स अरंहओ पुरिसादाणीयस्स पायवंदिया गमित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिए मा पडिवंधं

करेहि । तए णं सा काली दारिया अम्मापिइहिं अब्भणुणाया समाणी हट्ठुह^० जाव हियया ण्हाया कयवलिकम्मा कय-
 कोउयमंगलपायच्छिन्ना सुद्धप्पावेसाइं मंगल्लाइ वत्थाइं पवरपरिहिया अप्पमहग्घाभरणालंक्रिय सरीरा चेडिया-
 चक्कवालपरिकिण्णा साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ २ ता जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे
 तेणेव उवागच्छइ २ धम्मियं जाणप्पवरं एवं जहा देवइ जाव पज्जुवासइ । तए णं पासे अरहा पुरिसादाणीए कालीए दारि-
 याए तीसे य महइ महालियाए परिसाए धम्मं कहेइ । तए णं सा काली दारिया पासस्स अरहओ पुरिसदाणीयस्स अंतिए
 धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ^० जाव हियया पासं अरहं पुरिसादाणीयं निक्खुत्तो वंदइ नमंसइ २ एवं वयासी-सद्धहामि णं भंते !
 णिगंगथं पावयणं जाव से जहेयं तुब्भे वयह । जं णवरं देवाणुप्पिआ ! अम्मापिअरो आपुच्छामि । तए णं अहं देवाणुप्पियाण
 अंतिए जाव पवयामि, अहासुहं देवाणुप्पिए ! तए णं सा काली दारिया पासेणं अरहा पुरिसादाणीए णं एवं वुत्ता समाणी
 हट्ठुट्ठा जाव हियया पासं अरहं वंदइ णमंसइ २ ता, तमेव धम्मियं जाणप्पवरं दुरुहइ २ पासस्स अरहओ पुरिसादाणीयस्स
 अंतियाओ अवसालवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ २ ता जेणेव आमलकपा णयरी तेणेव उवागच्छइ २ आमलकपं णयरिं
 मज्झमज्झेणं जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ २ धम्मियं जाणप्पवरं ठवेइ २ धम्मियाओ जाणप्पवराओ
 पच्चोरुहइ २ जेणेव अम्मापियरो तेणेव उवागच्छइ २ करयल जाव एवं वयासी-एवं खलु अम्मयाओ ! मए पासस्स अर-
 हओ अंतिए धम्मे निसंते, से वि य धम्मे इच्छिए पडिच्छिए अभिरुइए । तए णं अहं अम्मयाओ ! संसारभउव्विगा, भीया
 जम्मणमरणणं, इच्छामि णं तुब्भेहिं अब्भणुणाया समाणी पासस्स अरहओ अंतिए मुंडा भवित्ता, अगाराओ अणगारियं

पवइत्ताए, अहामुहं देवानुप्पिए ! मा पडिबंथं करेह । तए णं से काले गाहावइ विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ २ ता मित्त-
णाइनियगसयणसंबंधिपरियणं आमतैइ २ तओ पच्छा ण्हाए जाव विउलेणं पुण्फत्थंगंमल्लालंकारेणं सक्कारेत्ता, सम्माणेत्ता
तस्सेव मित्तणातिणियगसयणसंबंधि परियणस्स पुरओ कालियं दारियं सेयापीएहिं कलसेहिं ण्हावेइ २ सवालंकारविभूसियं
करेइ २ ता पुरिससहस्सवाहणीयं सीयं दुरुहति, मित्तणाइनियगसयणसंबंधिगरियेण सद्धिं संपरिवुडा सच्चिदीए जाव
रेवेणं आमलकणं णयरिं मज्झमज्जेणं निगच्छइ २ ता जेणेव अंवसालवणे चेइए तेणेव उवा० २ ता छत्ताइए तित्थगराइ-
सए पासइ २ ता सीयं ठवेइ २ ता कालियं दारियं सीयाओ पच्चोरुहति । तए णं तं कालियं दारियं अम्मापियरो पुरओ
काउं जेणेव पासे अरहा पुरिसादाणीए, तेणेव उवा० २ वंदइ नमंसइ २ एवं वयासी-एवं खलु देवानुप्पिया ! कालो दारिया
अम्हं धूया इट्ठा जाव किमंग पुण पासण्याए ! एस णं देवानुप्पिया ! संसारभउविग्गा, इच्छइ देवानुप्पियाणं अंतिए मुंडा
भविता जाव पवइत्ताए, तं एयं देवानुप्पियाणं सिस्सिणिभिव्वं दलयामो, पडिच्छंतु णं देवानुप्पिया ! सिस्सिणिभिव्वं,
अहामुहं देवा० मा पडिबंथं । तए णं सा काली कुमारी पासं अरहं वंदइ नमंसइ २ ता, उत्तरपुरच्छिन्नं दिसीभागं अव-
क्कमइ २ ता, सयमेव - आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ २ ता सयमेव लोयं करेइ २ जेणेव पासे अरहा पुरिसादाणीए तेणेव
उवा० २ पासं अरहं तिक्खुत्तो वदइ णमंसइ २ एवं वयासी-आलित्ते णं भंते लोए एवं जहा देवाणंदा जाव सयमेव पवाविउं ।
तए णं पासे अरहा पुरिसादाणीए कालिं सयमेव पुण्फचूलाए अज्जाए सिस्सिणीयत्ताए दलयइ, तए णं सा पुण्फचूला
अज्जा कालिं कुमारिं सयमेव पवावेइ जाव उवसंपज्जित्ताणं विहरइ । तए णं सा कालो अज्जा जाया, इरिया समिया

जाव गुत्तवंभयारिणी । तए णं सा काली अज्जा पुप्फचूलाए अज्जाए अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाई अहिज्जइ,
 बहुइं चउत्थ जाव विहरइ, तए णं सा काली अज्जा अणया कयाइ सरीरवाउसिया जाया यावि होत्था, अ-
 भिक्खणं २ हत्थे धोवेइ, पाए धोवेइ, सीसं धोवेइ, मुहं धोवेइ, थणंतराणि धोवेइ, सीसं धोवेइ, कक्खंतराणि
 गुज्झंतराणि धोवेइ, जत्थ २ वि य णं ठाणं वा सेज्जं वा निसीहिंयं वा चेणइ, तं पुन्वामेव अब्भुक्खेत्ता,
 तओ पच्छा आसयइ वा सयइ वा, तए णं सा पुप्फचूला अज्जा कालिं अज्जं एवं वयासी-णो खलु कप्पइ देवाणुप्पिए !
 समणीणं निगंथीणं सरीरवाउसियाणं होत्तए, तुमं च णं देवाणुप्पिए ! सरीरवाउसिया जाया, अभिक्खणं २ हत्थे धोवसि
 जाव आसयाहि सयाहि वा तं तुमं देवाणुप्पिए ! एयस्स ठाणस्स आलोएहिजाव पायच्छित्तं पडिवज्जाहि । तए णं सा
 काली अज्जा पुप्फचूलाए अज्जाए एयमहुं नो आढाइ जाव तुसिणीया संचिद्धइ । तए णं ताओ पुप्फचूलाओ अज्जाओ
 काल अज्जं अभिक्खणं २ हीलंति णिंदंति खसंति गरिहंति अवमणंति अभिक्खणं २ एयमहुं निवारंति । तए णं तीसे
 कालीए अज्जाए समणीहिं णिगंथीहिं अभिक्खणं २ हीलज्जमाणीए जाव वारिज्जमाणीए इमेयारूढे अज्झत्थिए जाव समु-
 पज्जत्था, जया णं अहं अगारवासमज्झे वसित्था, तदा णं अहं संयंवसा जप्पमिं च णं अहं मुंडा भवित्ता अगाराओ
 अणगारियं पद्धया तप्पमिं च णं अहं परव्वसा जाया, तं सेयं खलु मम कल्लं पाऊप्पाभायाए रयणीए जाव जलंते पाडिक्कं
 ऊवस्सयं ऊवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए चिक्कडु एवं संपेहेइ कल्लं जाव जलंते पाडिक्कं ऊवस्सयं गिण्हइ, तत्थ णं अणिवारिया
 अणोहट्ठिया सच्छंदमइ अभिक्खणं २ हत्थे धोवेति जाव सयइ वा, तए णं सा काली अज्जा पासत्था पासत्थविहारी, ओस-

द्या ओसन्नविहारी, कुसीला २ अहाळंदा २ संसत्ता २ बहूणि वासाणि सामणपरियाणं पाउणति २ अद्धमासियाए संले-
हणाए अप्पाणं झुसेति २ तीसं भत्ताई अणसणाए छेएइ २ तस्स ठणस्स अणालोइय अपडिक्कता कालमासे कालं किच्चा
चमरचंचाए रायहाणीए कालवडिंसए भवणे उववायसभाए देवसयणिज्जंसि देवदूसंतरिया अंगुलस्स असंखेज्जभागमित्ताए ओ-
गाहणाए कालीदेवित्ताए उववण्णा । तए णं सा काली देवी अहुणोववण्णा समाणी पंचविहाए पज्जतीए जहा खुरियाभो जाव
भासामणपज्जतीए, तए णं सा काली देवी चऊण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव अन्नोसिं च बहूणं कालवडिंसगभवणवासीणं
असुरकुमारणं देवाण य देवीण य आहेवच्च जाव विहरति, एवं खलु गोयमा ! कालीए देवीए सा दिवा देविडू ३ लद्धा
पत्ता अभिसमण्णागया, कालीए णं भंते ! देवीए केवतियं कालं ठिती पन्नत्ता ? गोयमा ! अट्ठाईज्जाई पलिओवमाई ठिई
पणत्ता । काली णं भंते ! देवी ताओ देवलोगाओ अणंतरं उवट्ठित्ता कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ? गोयमा ! महा-
विदेहे वासे सिज्झिहिति ५ एवं काली गमेण राईपण्णहाओ वि सद्याओ नाया धम्मकहंगवितिअमुयक्खंधाओ जेआओ, एवं च
पासस्स भगवओ सव्वगेणं छउत्तरदुसय २०६ मित्ताओ साहुणीओ बाउसत्ताइणा विराहिअसामण्णाओ भवणवडंद ११८
वंतरिंद ६४ सूर ४ चंद ४ सोहम्मी ८ साणिदाणं ८ अगमहिंसित्तं पाविऊण वीरस्स पुरओ गोयमाईणं समणाणं नट्ठविहिं
उवदंसित्ता सट्ठाणं गयाओ । तओ चुया महाविदेहे सिज्झिस्संतित्ति । विषमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥ ११३ ॥ अथ गाथात्रयेण
गच्छप्रत्यनीकाया दर्शयति—

गच्छइ सविलासगई, सयणीअं तूलिअं सविब्बोअं । उवट्ठेइ सरिरं, सिणाणमाईणि जा कुणइ । ११४ ।

गेहेसु गिहत्थाणं, गंतूण कहा कहेइ काहीआ । तरुणाइअहिवडंते, अणुजाणे साइ पडिणिआ । १२५।

अनयोव्यख्या—‘गच्छइ०’ गेहे० ’ याऽऽर्या सविबोके यथा स्यात् तथा सविलासा गतिर्यस्याः सा सविलासगतिर्गच्छति, तत्र विबोके विलासयोर्लक्षणमिदं—इष्टानामर्थानां प्राप्तावभिगानगर्वसम्भूतः । स्त्रीणामनादर कृतो, विबोको नाम विज्ञेयः ॥ १ ॥ स्थानासनगमनानां, हस्तभूनेत्रकर्मणां चैव, उत्पद्यते विशेषो यः, श्लिष्टः स तु विलासः स्यात् ॥ २ ॥ अन्ये त्वाहुः—विलासो नेत्रजो विकार इति, तथा शयनीयं—पल्यंकादिकं तूलिकाश्च—संस्कृतरूतादिभूतामर्कतूलादिभूतां वा सेवते इति शेषः । तथा या शरीरमुद्रत्तयति—तैलादिना अभ्यङ्गयति, तथा या स्नानादीनि च करोति, अथवा सविलासगतिर्गच्छति तथा शयनीयं तूलिकाश्च ‘सविबोके’ नि उच्छीर्षिकसहितां सेवते, शेषं तथैव, तथा गृहस्थानां गृहेषु गत्वा उपलक्षणत्वादुपाश्रयेऽपि स्थिता संयमयोगान्मुक्त्वा या कारिका-कारिका-काथिकलक्षणोपेता आर्या कथाः—धर्मविषयाः संसारव्यापारविषया वा कथयति । काथिकलक्षणश्चेदम-सज्जायादिकरणिजे जोगे मोक्षं जो देसकहाइ कहाओ कहेइ सो काहियो—‘आहारादीणह्वा, जसहेउं अहव पूअण-निमित्तं । तक्कमो जो धम्मं, कहेइ सो काहियो होइ ॥ १ ॥ धम्मकहं पि जो करेइ आहारादिनिमित्तं वत्थपायादिनिमित्तं जसत्थी वा वंदणादि पूआनिमित्तं वा सुत्तत्थपोरिसिमुक्कवावरो अहो अ राओ अ धम्मकहादिपढणकहणवगो, तदेवास्य केवलं कर्म तत्कर्मा, एवंविधो काहियो भवति, चोअगआह—“नणु सज्जाओ पंचविहो वायणादिगो, तस्स पंचमो भेदो धम्म-कहा, तेण भवसत्ता पडिबुज्झंति, तित्थे अ अबुच्छिती पभावणा य भवति, अतो ताओ निज्जरा चेव भवति, कहे काहिएत्तं पडिसिज्झइ ? आचार्य आह—“कामं खलु धम्मकहा, सज्जायस्सेव पंचमं अंगं । अबुच्छिती अ तवो, तित्थस्स पभावणा

नेव ॥ १॥ ” पूर्वाभिहितनोदकानुमते कामशब्दः खलुशब्दोऽवधारणार्थे किमधारयति ? इमं सञ्ज्ञायस्स पंचमं चेवांगं धम्म-
कहा, जइ अ एवं । “तहमि अ न सबकालं, धम्मकहा जीइ सब मरिहाणी । नाउं च खेत्तकालं, पुरिसं च पवेदए धम्मं ॥२॥”
सत्तकालं धम्मो न कहेअवो जओ पडिलेहणाइ संजमजोगाणं, सुत्तथपोरिसीण य, आयरिय-गिलाणमाइ किच्चाण य, परि-
हाणी भवति; अतो न काहिअत्तं कायवं । जया पुण धम्मं कहेइ तथा नाउं साधुसाधुणीण य बहुगच्छुवगहं खित्तं चि
ओमहाले बहूणं साहुसाहुणीणं उवग्गहकरा इमे दागसड्डादि भविसंसेति, धम्मं कहेइ रायाइपुरिसं वा नाउं कहिज्जा, महा-
कुले वा इमेण उवसंसेण पुरिसेण बहू उवसमंतीनि कहिज्जति, श्रीनिशीथसूत्रत्रयोदशो देशकप्रान्तगत- “जे भिक्खू काहीअं
वंदइ वंदंतं वा साइज्जतो ” -ति सूत्रचूर्णो-तथा या तरुणादीन् पुरुषान् अभियततः-अभिमुखमगच्छत अनुजानाति-सुन्दर-
मागमनं भवतां, पुनरागमनं विधेयं, कार्यं ज्ञाप्यमित्यादि प्रकारेण “माइ जे राः पादपूरणे” (८-२-२१७) इति प्राकृतसूत्रो-
क्तेरिकारः पादपूरणार्थः । गच्छस्य प्रत्ययनीका शत्रुतुल्या स्यात् भगवदाज्ञाविराधकत्वादिति । द्वे अपि गाथाछन्दसी ॥१४॥ १५॥
बुद्धाणं तरुणाणं, रत्तिं अज्जा कहेइ जा धम्मं । सा गणिणी गुणसायर ! पडिणीआ होइ गच्छस्स ॥ ११६ ॥

व्याख्या-‘बुद्धाणं०’ दृढानां-स्थविराणां तरुणानां-यूनां पुरुषाणां केवलानामकेवलानां वा रत्तिं ति “सप्तम्या
द्वितीया” (८-३-१३७) इति प्राकृतसूत्रेण सप्तमीस्थाने द्वितीयाविधानात् रात्रौ या आर्या गणिनी ‘धम्मं’ इति धर्मकथां
कथयति, उपलक्षणत्वादिवसेऽपि या केवलपुरुषाणां धर्मकथां कथयति, गुणसागर ! हे इन्द्रभूते ! सा गणिनी गच्छस्य
प्रत्ययनीका भवति, अत्र च गणिनी ग्रहणेन शेषसाध्वीनामपि तथाविधाने प्रत्ययनीकत्वमवसेयमिति । ननु कथं साध्वयः केव-

लपुरुषाणामग्रे धर्मकथां न कथयन्ति ? उच्यते—यथा साधवः केवलानां स्त्रीणां धर्मकथां न कथयन्ति, तथा साध्व्योऽपि केवलानां पुरुषाणामग्रे धर्मकथां न कथयन्ति, यत उक्तं श्रीउत्तराध्ययने—“नो इत्थीणं कहं कहित्ता हवइ से निगंये, तं कहमिति ? आयरियाह—निगंथस्स खलु इत्थीणं कहं कहेमाणस्स वंभवेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुपडजेज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं भवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा खलु निगंथे नो इत्थीणं कहं कहेज्ज ”ति “नो इत्थीणं ”ति नो स्त्रीणां एकाकिनीनां कथां कथयिता भवति, यथेदं दशब्रह्मचर्यसमाधिस्थानमध्ये द्वितीयं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं साधूनामुक्तं, तथा साध्वीनामप्येतत् युज्यते, तच्च साध्वीनां पुरुषाणामेव केवलानां कथाया अकथने भवतीति तथा ‘स्थानाङ्गे’ऽपि ‘नो इत्थीणं कहं कहेत्ता हवइ’ इदं नवब्रह्मचर्यगुप्तीनां मध्ये द्वितीयगुप्तिस्त्रयं, अस्य वृत्तिः—‘नो स्त्रीणां केवलानामिति गम्यते, धर्मदेशनादिलक्षणवाक्यप्रतिवन्धरूपामित्यादि’ यथा च द्वितीयां गुप्तिं साधवः पालयन्ति, तथा साध्व्योऽपि पालयन्ति, सा च साध्वीनां पुरुषाणामेव केवलानामग्रे कथाया अकथने भवतीत्यतः प्रोच्यते, न केवलपुरुषाणां साध्व्यो धर्मकथां कथयन्तीति । गाथाछन्दः ॥११६॥

अथ यथा श्रमणीभिर्गिच्छस्य प्रधानत्वं स्यात् तथा दर्शयति—

जत्थ य समणीण-मसंखडाइ गच्छंमि नेव जायंति । तं गच्छं गच्छवरं, गिहत्थभासा उ नो जत्थ । ११७।
व्याख्या—‘जत्थ य’ यत्र च गणे श्रमणीनां परस्परमसंखडानि—कलहा नैव जायन्ते—नैवीत्पद्यन्ते, तथा यत्र गणे गृहस्थानां भाषाः ममा आई बापा भाइ बाइ इत्यादिका, अथवा गृहस्थैः सह सावद्यभाषाः गृहस्थभाषास्ता नोच्यन्ते, स गच्छः

गच्छवरः—सकलगच्छप्रधानः स्यादिति । गाथाछन्दः ॥ ११७॥ अथ स्वच्छन्दाः श्रमण्यो यत्कुर्वन्ति तद्गाथापञ्चकेन प्रकटयति—
जो जत्तो वा ज्जाओ, नालोअइ दिवसपक्खिअं वावि । सच्छंदा समणीओ, मयहरिआए न ठायंति ॥११८॥
व्याख्या—‘जो जत्तो०’ यो यावान् वा अतीचार इति शेषः जातः—उत्पन्नः तं तथा दैवसिकं पाक्षिकं वाऽपि शब्दा-
च्चातुर्मासिकं सांवत्सरिकं वाऽतिचारं नालोचयन्ति, अत्र वचनव्यत्ययः प्राकृतत्वात् स्वेच्छाचारिणः श्रमण्यः तथा महत्त-
रिकाया—मुख्यसाध्व्या आज्ञायामिति शेषः, न तिष्ठन्तीति । गाथाछन्दः ॥ ११८ ॥

विटलिआणि पउंजति, गिलाणसेहीण नेव तप्पंति । अणगाढे आगाढं, करंति आगाढि अणगाढं ॥११९॥

व्याख्या—‘विटलि०’ विटलिकानि—निमित्तादीनि, विटलं—निमित्तादीत्योघनिधुक्त्तिहृत्यादौ व्याख्यानात् तानि
प्रयुञ्जते, अत्रापि वचनव्यत्ययः प्राकृतत्वादेव, तथा ग्लानाश्च—रोगिण्यः शैक्ष्यश्च—नवदीक्षिता इति द्वंद्वोऽतस्ताः नैव तर्पयन्ति—
औषधभेषजवस्त्रपात्रज्ञानदानादिना नैव प्रीणयन्तीत्यर्थः । अत्र सूत्रे ‘क्वचिद् द्वितीयादेः’ (८-३-१३४) इति प्राकृत-
सूत्रेण द्वितीयास्थाने षष्ठी । यथा ‘सीमाधरस्स वंदे’ति तथा आगाढं—अवश्यकर्तव्यं ग्लानप्रतिजागरणादिकं न आगाढं अना-
गाढं तस्मिन् अनागाढे कार्ये इति शेषः । आगाढं—अवश्यकर्तव्यमिति कृत्वा कुर्वन्तीत्यर्थः । तथा आगाढे—अवश्यकर्तव्ये कार्ये
अनागाढं कार्यं येन कृतेन विनापि सरति तत्कार्यं कुर्वन्तीत्यर्थः । अथवा अनागाढयोगानुष्ठाने वर्त्तमाने आगाढयोगानुष्ठानं
कुर्वन्ति, तथा आगाढयोगानुष्ठाने अनागाढयोगानुष्ठानं कुर्वन्ति स्वच्छन्दाः श्रमण्य इति कर्तुं पदं पूर्वगाथात् आकर्षणीयम्,

एवमग्रेतनगाथात्रिकेऽपीति । गाथाछन्दः ॥ ११९ ॥

अजयणाए पकुवन्ति, पाहुणगाण अवच्छला । चित्तल्याणि अ सेवन्ते, चित्ता रयहरणे तथा ॥ १२० ॥

व्याख्या—‘अजय०’ अयतनया—ईर्याद्यशोधनेन प्रकुर्वन्ति गमनादिकमिति शेषः । तथा प्राधूर्णिकानां—ग्रामान्तराद्यागत-
साध्वीनां अवत्सला—निर्दोषशुभान्नपानादिना भक्तिं न कुर्वन्तीत्यर्थः । तथा चित्रलानि सूत्रे कप्रत्ययः स्वार्थिकः प्राकृतलक्ष-
णवशात् चकारः—समुच्चये विचित्रचित्राणि वस्त्राणीतिशेषः, सेवन्ते—परिदधति तथा चित्राणि—पञ्चवर्णगुच्छादिरचनोपेतानि
रजोहरणानि सेवन्ते—धारयन्ति स्वच्छन्दाः श्रमण्य इति । विषमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥ १२० ॥

गइविब्भमाइएहिं, आगारविगार तह पणासन्ति । जह बुहुगाण मोहो, समुईरइ किं तु तरुणाणं ॥ १२१ ॥

व्याख्या—‘गइवि०’ स्वच्छन्दाः श्रमण्यो गतिविभ्रमादिभिः ‘आगारविगार’ति अत्र विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् तत
आकारं—सुखनयनस्तनाद्याकृतिं विकारं च—सुखनयनादिविकृतिं यद्वा आकारस्य—स्वाभाविकाकृतेविकारो—विकृतिस्तं तथा
प्रकाशयन्ति—प्रकटयन्ति, यथा वृद्धानां—अपेर्गम्यमानत्वात् स्थविराणामपि मोहः—कामानुरागः समुदीर्यते—समुत्पद्यते किं
पुनस्तर्णानां तेषां सुतरां समुत्पद्यत एवेत्यर्थः, तुः—पुनरर्थे इति । गाथाछन्दः ॥ १२१ ॥

बहुसो उच्छोलिंती, मुहनयणे हत्थपायकक्खाओ । गिण्हेइ रागमंडल, सोइंदिअ तहयं कवट्टे ॥ १२२ ॥

व्याख्या—‘बहुसो०’ सुखनयनानि हस्तपादकक्षाश्च बहुशो—वारंवारं उच्छोलयन्ति—प्रक्षालयन्ति स्वच्छन्दाः श्रम-

ण्यस्तथा रागमण्डलं-वसन्तादिरागसमूहं अग्रेतन 'तहय'ति पदस्य 'गेण्डह'ति पदेन सह सम्बन्धात् 'तहय गेणेइ'ति तथैव गृह्णन्ति तथैव कुर्वन्तीत्यर्थः, यथा 'कव्वडे'ति कल्पस्थः-समयपरिभाषया वालकास्तेषामपि श्रोत्रेन्द्रियं-श्रवणेन्द्रियं गिण्हेइति क्रियाया अत्रापि सम्बन्धात् गृह्णन्ति-हरन्तीत्यर्थः, अथवा कारणे कार्योपचारात् रागो-रागोत्पत्तिहेतुर्वस्तु यथा मुखे शृङ्गारगीतादि नयनेऽञ्जनादि मस्तके सीमन्तादि ललाटे तिलकादि कण्ठे कुसुममालादि अधरे ताम्बूलरत्नादि शरीरे चन्दनलेपादि तस्य मण्डलं समूहं तथा गृह्णन्ति यथा वालानामपि श्रोत्रेन्द्रियमुपलक्षणत्वादन्यदिन्द्रियचतुष्कं मनश्च गृह्णन्ति हरन्ति, अत्रोत्तरार्द्धे पाठान्तरं यथा- 'गेण्हरामणमण्डणभोयंति व ता उ कव्वडे' अस्यार्थः- 'गृहस्थवालकानां ग्रहणं कुर्वन्ति रामणं वा-क्रीडनं मण्डनं वा प्रसाधनं यदिवा ताः कल्पस्थान्-गृहस्थवालकान् भोजयन्ति, अत्रापि गाथायां विभक्तिलोपविभक्त्यव्ययवचनव्यत्ययाः प्राकृतत्वादेवेति । गाथाछन्दः ॥ १२१ ॥ अथ साध्वीनां शयनविधिं दर्शयन्नाह-

जत्थ य थेरी तरुणी, थेरी तरुणी अ अंतरे सुअइ । गोअम ! तं गच्छवरं, वरनाणचरित्तआहारं ॥१२३॥

व्याख्या- 'जत्थ य०' यत्र च गणे स्थविरा ततस्तरुणी पुनः स्थविरा ततस्तरुणीत्येवं अंतरिताः साध्यः स्वपन्नीति भावार्थः । तरुणीनां निरन्तरं शयने हि परस्परजङ्घाक्रस्तनादिस्पर्शनेन पूर्वक्रीडितस्मरणादिदोषः स्यात् अतः स्थविरान्तरिता एव ताः श्रेस्ते, हे गौतम ! वरज्ञानचारित्राधारं तं गच्छवरं जानीहीति । गाथाछन्दः ॥ १२३ ॥ अथ या आर्या न भवन्ति, ताः गाथात्रयेण दर्शयति-

धोयंति कांठिआओ, पोअंती तह य दिंति पोत्ताणि । गिहिकज्जचित्तंगाओ, नहु अज्जा गोअमा ! ताओ ॥ १२४ ॥

व्याख्या—‘धोयंति०’ याः कण्ठिका—गलप्रदेशान् धोवन्ति—नीरेण क्षालयन्ति तथा ‘पोयंति’ इति मुक्ताफलविट्ठमादीनि प्रोतयन्ति गृहस्थानामिति गम्यते, तथा च ‘पोत्ताणि’ इति बालकाद्यर्थं वस्त्राणि ददति चकारादौपधजटिकादिकर्मणि ददति, अथवा ‘पोत्ताणि’ इति जलाद्रिकृतवस्त्राणि ददति मलस्फेटनाय शरीरे घर्षयन्तीत्यर्थः, तथा गृहिकार्यचिन्तिकाः—अगारिकृत्यकरणत्पराः, हे इन्द्रभूते ! ता आर्या न हु—नैव भवन्तीति । गाथाछन्दः ॥ १२४ ॥

खरघोडाइट्टाणे, वयंति ते वावि तत्थ वच्चंति । वेसत्थीसंसग्गी, उजस्सथाओ समीवंमि ॥ १२५ ॥

व्याख्या—‘खरघोडाइ०’ खरा—गर्हभाः घोटाकाः—तुरंगमाः आदिशब्दाद्वस्त्यादयस्तेषां स्थाने या व्रजन्ति । उक्तं च व्यवहारभाष्यसप्तमोद्देशके—“तह चैव हत्थिसाला—घोडागसालाण चैव आसन्ने । जंति तह जंतसाला, काहीयत्तं च कुव्वंति । १ ।” अथवा ‘खर’ इति खरका—दासाः घोडाः—चट्टाः अयं चानयोः शब्दयोरर्थः, श्रीवृहत्कल्पतृतीयोद्देशकवृत्तावस्ति आदिशब्दात् द्युतकारादयस्तेषां स्थाने व्रजन्ति ते गर्हभाः अश्वादयो दासचट्टादयो वा तत्रार्थिकोपाश्रये व्रजन्ति समायान्तीत्यर्थः, श्रीव्यवहारभाष्यसप्तमोद्देशके त्वेवं प्रथमपदपाठान्तरं—‘थलिघोडाइट्टाणे’ इति तत्र स्थाल्यो—देवद्रोण्यः तत्र घोटा—डिंगरा अत्रादिशब्दस्तेषामेव देवडिंगराणामनेकभेदख्यापनार्थस्तेषां स्थाने व्रजन्ति ते वा स्थलीघोटादेवडिंगराऽपरपर्यायास्तत्रार्थिकोपाश्रये व्रजन्ति तथा वेण्यास्त्रीसंसर्गिः सदैव यासां यदिवा वेण्यागृहसमीपे यासामुपाश्रयः ता आर्थिका न भव-

नीति शेषः इति । गाथाछन्दः ॥ १२५ ॥

सज्ज्ञायमुक्कजोगा, धम्मकहाविगहेपसण गिहीणं । गिहिनिस्सिज्जं बाहिति, संथवं तह कहं(रं)तीओ ॥१२६॥

व्याख्या—‘सज्ज्ञाय०’ स्वाध्यायेन मुक्तो योगो व्यापारो यासां ताः स्वाध्यायमुक्तयोगाः ‘छक्कायमुक्कजोग’ इति पाठे तु षट्कायेषु मुक्तो योगो—यतनालक्षणो व्यापारो याम्भस्ताः षट्कायमुक्तयोगास्तथाभूताः सत्यो गृहिणां धर्मकथानामाख्याने विकथानां च—स्त्रीकथादीनां करणे प्रेरणे च नानारूपे गृहिणामुक्ताः, तथा या गृहिनिषद्यां बाधन्ते गृहिनिषिद्यामुपविशन्तीत्यर्थः, तथा याः संस्तवं—परिचयं गृहस्थैः सह कुर्वन्त्यो वर्तन्ते ताः साध्व्यो न भवन्तीति । गाथाछन्दः ॥ १२६ ॥ अथ वृत्तद्वयेन गणिनीस्वरूपं दर्शयति—

समा सीसपडिच्छीणं, चोअणासु अणालसा । गणिणी गुणसंपन्ना, पसत्थपुरिसाणुगा ॥ १२७ ॥

व्याख्या—‘समा सी०’ स्वशिष्याणां प्रातीच्छिकानां च समा—तुल्या तथा चोदनासु अनलसा—कृतोद्यमा प्रशस्त-पुरुषाऽनुगता—प्रशस्तपुरुषानुसारिणी एवंविधा गणिनी—महत्तरिका गुणसम्पन्ना—ज्ञानादिगुणसहितेति । अनुष्ठुप् छन्दः ॥१२७॥
संविग्गा भीयपरिसा य, उग्गदंडा य कारणे । सज्ज्ञायज्झाणजुत्ता य, संगहे अविसारया ॥ १२८ ॥

व्याख्या—‘संविग्गा०’ संविण्ना—संवेगवती तथा भीतपर्षद् यतः कारणे उग्रदण्डा तथा स्वाध्यायध्यानयुक्ता तत्र स्वाध्यायः पञ्चधा ध्यानं च धर्मशुक्ललक्षणमिति, चकाराः समुच्चयार्थः तथा सङ्गहे—शिष्यादिसङ्ग्रहे च चकारादुपग्रहे च

विशारदा-कुशलेति । विपमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥ १२८ ॥ अथ गाथात्रयेण वचनगुप्तिमाश्रित्य साध्याचारं दर्शयति-

जत्थुत्तरपडित्तर, वडिआ अज्जा उ साहुणा सद्धिं । पलवंति सुरुद्धावी, गोअम ! किं तेण गच्छेण ॥ १२९ ॥

व्याख्या-‘जत्थुत्त०’ यत्र गणे आर्याः साधुना सार्द्धमुत्तरं प्रत्युत्तरं वा ‘वडिअ’ चि वृद्धा अपि तोरप्यर्थस्यात्र योजनाव
तथा मुख्या अपि-भृशं सरोषा अपि प्रलपन्ति-प्रकर्षेण वदन्ति, हे गौतम ! तेन गच्छाद्यमेन गच्छेन किं ? न किमपीत्यर्थः ।
गाथाछन्दः ॥ १२९ ॥

जत्थ य गच्छे गोयस ! उत्पपणे कारणंसि अज्जाओ । गणिणीपिट्ठिआओ, भासंती मउअसद्देण ॥ १३० ॥

व्याख्या-‘जत्थ य०’ हे गौतम ! यत्र च गच्छे ज्ञानादिकारणे उत्पन्ने ‘अज्जाउ’ ति आर्याः-साध्व्यो गणिनीपृष्टि-
स्थिता मृदुकशब्देन भाषन्ते स गच्छः स्यादिति शेषः । इति गाथाछन्दः ॥ १३० ॥

माऊए दुहिआए, सुणहाए अहव भइणिमाईणं । जत्थ न अज्जा अक्खइ, गुत्तिविभेयं तयं गच्छं ॥ १३१ ॥

व्याख्या-‘माऊए०’ यत्र गच्छे आर्या मातुः दुहितुः स्नुषायाः अथवा भगिन्यादीनां सम्बन्धि ‘गुत्तिविभेयं’ ति गुप्तेः-
वचनगुप्तेर्विभेदो-भङ्गो यस्मात्तद् गुप्तिविभेदं अर्थान्नात्रकोद्घाटकमित्यर्थः, वचनमिति शेषः नाख्याति इदमुक्तं भवति, हे मातः
हे दुहितः हे स्नुषे हे भगिने इत्यादिनात्रकोद्घाटकवचनेन मात्रादीन् नालापयति, यदुक्तं श्रीदशवैकालिके-अज्जिण पज्जिण
वा वि, अम्मो माउसिअ ति अपि । उस्सिए भायणिज्ज ति, धूए नत्तुणिइचि अ ॥ १ ॥” तथा “अज्जए पज्जए वा वि,

वर्षो बुल्लपिउत्ति अ । माऊला भाउणिज्जत्ति, पुत्ता नत्तुणिइत्ति अ ॥ २ ॥ ” अथवा ममेयं माता ममेयं दुहितेत्यादि अहमस्यास्या वा माता अहमस्यास्या वा दुहिता अहमस्य अस्या वा वधूटीत्यादि वा नात्रकोद्घाटकं वचनं कारणं विना न जल्पति अथवा मात्रादीनामपि ‘गुत्तिविभेयं’ति गोपनीयरूपमर्थं न कथयति स गच्छः स्यादिति । गाथाछन्दः ॥ १३१ ॥

अथ गाथात्रयेण साध्वीस्वरूपवस्तव्यताशेषमाह—

दंस्त्रणिचारं कुणई, चरित्तनासं जणेइ मिच्छत्तं । दुणहवि वग्गाणज्जा, विहारभेयं करेमाणी ॥ १३२ ॥

व्याख्या—‘दंस्त्रणि०’ दर्शनातिचारं करोति चारित्रनाशं मिथ्यात्वं च जनयति द्वयोरपि वर्गयोः साधुसाध्वीरूपयोरार्या किं कुर्वाणा विहार-आगमोक्तविधिना विचरणं तस्य भेदो-मर्यादोलुङ्घनं तं कुर्वाणा । विहारस्वरूपं च किञ्चित् प्रथमाधिकारे २३ गाथावृत्तौ लिखितं, किञ्चिच्चात्रापि लिख्यते, “नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा इमाओ पंच महणवाओ महानदीओ उद्दिट्ठाओ गणिताओ वंजियाओ अंतो मासस्स दुखुत्तो वा तिसुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए वा तं जहा गंगा जउणा सरऊ कोसिया मही”, इति बृहत्कल्पचतुर्थोद्देशके अस्य वृत्तिः—“नो कल्पन्ते-न युज्यन्ते सूत्रे एकवचननिर्देशः प्राकृतत्वात् निर्ग्रन्थीनां वा इमाः-प्रत्यासन्नाः पञ्च महार्णव कल्पा महासमुद्रगामिन्यो महानद्यो-गुरुनिम्नगा उद्दिट्ठा-सामान्येनाभिहिता यथा महानद्य इति गणिता यथा पञ्चेति व्यञ्जिता-व्यक्तीकृता यथा गङ्गेत्यादि अन्तः-मध्ये मासस्य द्विकृतवो वा उत्तरीतुं-बाहुजङ्घादिना सन्तरीतुं-नावादिना तद्यथा-गंगा ? यमुना २ सरयूः ३ कोशिका ४ मही ५ एष सूत्रार्थः । अथ निर्युक्तिविस्तरः-पंचपदं गहणेणं, सेसाविय सूइया महासलिला । तत्थ पुरा विहरिंसुं, न य ताउ कयाइ

सुकंति ॥ १ ॥ पंचानां गङ्गादीनां ग्रहणेन शेषा अपि या महासलिला-वहूदका अविच्छेदवाहिन्यस्ताः सूचिता मन्तव्याः
 स्याद्बुद्धिः किमर्थं गङ्गादीनां ग्रहणमित्याह-“तत्थेत्यादि येषु गङ्गादयः पञ्च महानद्यो वहन्ति, तेषु पुरा साधवो विद्वत्तन्तो
 न च ताः कदाचिदपि श्रुयन्ति, अतस्तासां ग्रहण”मित्यादि तथा “अह पुण एवं जाणिज्जा एरवइ कुणालाए जत्थ चक्किया
 एगं पादं जले किच्चा एगं पायं थले किच्चा एवण्हं कप्पइ अंतो मासस्स दुसुत्तो वा तिसुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए
 वा, एवं नो चक्किया एवण्हं नो कप्पइ अंतो मासस्स दुसुत्तो वा तिसुत्तो वा उत्तरित्तए वा” इति बृहत्कल्पचतुर्थोद्देशक
 एव, अस्य वृत्तिः-“अथ पुनरेवं जानीयात् ऐरावती नाम नदी कुणालाया नगर्याः समीपे जङ्घार्द्धप्रमाणेनोत्सेधेन वहति,
 तस्यामन्यस्यां वा यत्रैवं ‘चक्किया’ शक्नुयात् उत्तरीतुमिति शेषः, कथमित्याह-एकं पादं जले कृत्वा एकं पादं स्थले-
 आकाशे कृत्वा एवण्हमिति वाक्यालंकारे यत्रोत्तरीतुं शक्नुयात् तत्र कल्पते अन्तर्मासस्य द्विकृत्वो वा उत्तरीतुं-
 लङ्घयितुं सन्तरीतुं-भूयः प्रत्यागन्तुं यत्र पुनरेवमुत्तरीतुं न शक्नुयात् तत्र नो कल्पते अन्तर्मासस्य द्विकृत्वो वा त्रिकृत्वो वा
 उत्तरीतुं वा सन्तरीतुं वा इति सूत्रार्थः । अथ भाष्यकृद्विषमपदानि व्याचष्टे-एरवइ जत्थ चक्किय, जलथलकरणे इमं तु
 पाणत्तं । एगो जलम्मि एगो, थलम्मि पायं थलागासं ॥ १ ॥ ऐरावती नाम नदी तस्यां जलस्थलयोः पादकरणेनोत्तरीतुं
 शक्यम्, इदमेव चात्र नानात्वं यत्पूर्वसूत्रोक्तासु महानदीषु मासान्तद्वौ त्रीन् वा वारान् न कल्पते, यच्चात्रैको जले एकश्च पादः
 स्थले इत्युक्तं तदिह स्थलमाकाशमुच्यते-“एरवइ कुणालाए, विच्छिन्ना अद्धजोयणं वहति । कप्पति तत्थ अपुण्णे, गंतुं
 जा वेरिसी अप्पणा ॥ २ ॥ ऐरावती नदी कुणाला नगर्या अदूरे अद्धं योजनं विस्तीर्णा वहति, सा चोत्सेधेन जङ्घार्धप्रमाणा,

तत्र ऋतुबद्धे काले मासकल्पे अपूर्णे त्रिकृत्वो भिक्षाग्रहणलेपानयनादौ कार्ये यतनया गन्तुं कल्पते या वेदशी अन्याऽपि नदी तस्यामपि त्रिकृत्वो गन्तुं कल्पते, तथा 'अन्तो मासस्स दुषुत्तो वा' इत्यादि सूत्रं व्याख्याति-एरवइ जत्थ चक्किय, तारि- साए नोवहम्मती खेत्तं । पडिसिद्धं उत्तरणं, पुण्णासति खेत्तणुणायं ॥ १ ॥ या ऐरावती नदी कुणालाजनपदे योजनाद्धं विस्तीर्णा जङ्घार्धमानमुदकं वहति, तस्यां केचित्प्रदेशाः शुष्काः न तत्रोदकमस्ति, तामुत्तीर्य यदि भिक्षाचर्यां गम्यते, तदा ऋतुबद्धे त्रय उदकसङ्घट्टास्ते च गतागतेन षट् भवन्ति, वर्षासु सप्त दकसंघट्टास्ते च गतागतेन चतुर्दश भवन्ति, एवमीदृशे संघट्टप्रमाणे क्षेत्रं नोपहन्यते इत एकेनाप्यधिकेन सङ्घट्टेनोपहन्यते, अन्यत्रापि यत्राधिकतराः सङ्घट्टास्तत्रोत्तरणं प्रतिषिद्धं पूर्णं मासकल्पे वर्षावासे वा यद्यनुत्तीर्णानामपरं मासकल्पप्रायोग्यक्षेत्रमस्ति ततो नोत्तरणीयम्, अथानुत्तीर्णानामन्यत्क्षेत्रं नास्ति ततोऽस्मति क्षेत्रे उत्तरणमनुज्ञातम्, इदमेव व्याचष्टे, -सत्त उ वासासु भवे, दगसङ्घट्टा तिण्णि हुंति उडुवद्धे ते तु न हणंति खित्तं, भिक्खायरियं च न हणंति ॥ २ ॥ ये सप्तोदकसङ्घट्टा वर्षासु त्रयः सङ्घट्टाः ऋतुवद्धे साधूनां भवन्ति त एतावन्तः क्षेत्रं नोपघ्नन्ति, न च भिक्षाचर्यामुपघ्नन्ति, -जह कारणंमि पुण्णे, अंतो तह कारणंमि असिवादी । उवहीगहणे लिप्पण, नावा य गते पि जयणाए ॥ ३ ॥ यथा कारणे पूर्णे मासकल्पे वर्षावासे वा अपरक्षेत्राभावे दृष्टमुत्तरणं तथा मासस्यान्तरप्यशित्रादिभिः कारणैरुपधेर्वा ग्रहणार्थं लेपानयनार्थं नोत्तरणीयम्, कारणे यत्र नावाऽप्युदकं तीर्यते तत्रापि यतनया सन्तरणीयं तत्र चायं विधिः-नावथल्लेवहेट्ठा, लेवो वा उवरिए व लेवस्स । दोण्णी दिवइहमेकं, अद्धं नावाइपरिहाती ॥ ४ ॥ तत्र पूर्वार्द्ध- पश्चार्द्धपदानां यथासंख्येन योजना नावुत्तरणस्थानाद्यदि द्वे योजने वक्रं स्थलेन गम्यते तेन गन्तव्यम्, न च नौरारोहव्या ।

लेवहिद्वत्ति, लेपस्याधस्तादकसङ्घट्टेन यदि सार्धयोजनपरिरयेण गम्यते ततस्तत्र गम्यतां न च नावमधिरोहेत्, एवं योज-
 नपरिहारेण लेपेन गच्छतु न च नावमधिरोहेत्, अर्द्धयोजनपरिहारेण लेपोपरिणा गच्छतु न च नावमधिरोहेत् ? । एवं नावु-
 त्तरणस्थानात् स्थलादिषु योजनद्वयादिकं परिहीयते, एवमेव लेपोपर्युत्तरणस्थानात् सार्द्धयोजनपरिहारेण स्थलेन, एकयो-
 जनपरिरयेण सङ्घट्टेन, अर्द्धयोजनपरिहारेण लेपेन गम्यतां न च लेपोपरिणा २ । लेपोत्तरणस्थानादेकयोजनपर्यवहारेण
 स्थलेन अर्द्धयोजनपरिहारेण वा सङ्घट्टेन गन्तव्यं न लेपेन ३ । सङ्घट्टोत्तरणस्थानादर्द्धयोजनपर्यवहारेण स्थलेन गम्यतां न
 च सङ्घट्टेन ४ । एतेषां परिहारपरिमाणानामभावे नावा ? लेपोपरिणा २ लेपेन ३ सङ्घट्टेन वा ४ गम्यते न कश्चिदोप
 इत्यादि एतत्सूत्रद्वयार्थः । ” प्रायः सर्वोऽपि श्रीनिशीथचूर्णीद्वादशोद्देशक्रमान्तेऽप्यस्ति । तथा इदाणि नावत्ति दारं नावा-
 तारिमग्रहणा इमेवि जलसन्तरणप्रकारा गृह्यन्ते-जंघातारिमकत्थइ, कत्थइ वाहाहि अप्पणा न तरे । कुंभे दत्तिए तुंवे, नावा
 उडु वे य पणीए ॥१॥ समासतो जलसंतरणं दुविहं थाहमथाहं च । जं थाहं तं ति विहं संघट्टो ? लेवो २ लेवोवरियं च ॥२॥
 एवं ति विहं पि जंघासंतारिमग्रहणेण गहिंयं ‘कत्थइ’त्ति क्वचिन्नद्यादिषु इदं भवतीत्यर्थः, वितियं ‘कत्थइ’त्ति क्वचित्
 नद्यादिषु अत्याहं भवतीत्यर्थः । एत्थ य वाहाहिं अप्पणा नो तरेज्जा हस्तादिप्रक्षेपे वहूदकोपघातत्वात् जलभावि एहिं इमेहिं
 संतरणं कायवं कुंभेण तदभावा दत्तितेण तदभावा तुंवेण तदभावा पणीए तदभावा नावाए वंघणुलोमा
 मज्झे नावागहणं कयं ॥ एत्तो एकतरेणं, तरिअवं कारणंमि जातंमि । एतेसि विवचासे, चाउम्मासा भवे लहुगा ॥ ३ ॥
 कंठा, नवर ‘विवचासे’त्ति सति कुंभस्स दत्तिएण तरनि चउलहुयं एवं एक्केक्कस्स वि वचासे चउलहुयं दट्ठवं, सवे एते कुंभादी

इमाए जयणाए घेतवा नावं पुण अहिक्खि भण्णति-नवानवे विभासा उ, भाविताभाविए ति य । तदण्णभाविए चेव, उ-
ल्लाणोळे य मग्गणा ॥ ४ ॥ सा नावा अहाकडेण य जाति संजयद्वा वा अहाकडाए गंतवं असति अहाकडाए संजमद्वाए वि
जा जाति तीए वि गंतवं, सा दुविहा ' नवानवे विभास ' ति नवा पुराणा वा नवाए गंतवं न पुराणाए सप्रत्यपायत्वात्,
नवा दुविहा ' भाविताभाविय ' ति उदकभाविआ अभाविआ य जा उदके छ्दुद्वा सा उदकभाविता इतरा-अभाविता भा-
विताए गंतवं न इतराए उदगविराहणभया, उदगभाविता दुविहा ' तदण्णभाविय ' ति तदुदगभाविता अन्नोदयभाविया य
तदुदयभावियाए गंतवं न इतराए मा उदगगच्छं भविप्यतीति कृत्वा तदुदयभाविया दुविहा ' उल्लाणोळे य मग्गणा ' उल्ला-
तिता अणोल्ला-सुक्का उल्लाए गंतवं न इतराए दगाकर्षणभयात्, ' मग्गण ' ति एषा एव मार्गणा याऽभिहिता एरिसनावाए
पुण गच्छति, इमं जयणमनिक्कंती-असती य परिरयरसा, दुविहे तेणे व सावते दुविहे । संघट्टणलेखुवरी, दुजोयणा
हाणिजानावा ॥ ५ ॥ जत्थ नावा तारिमं ततो पदेसाओ दोहिं जोयणेहिं गंतुं थलपहेण गम्मति त पुण थलपहं इमं नदि-
' कोपरो वा वरणो वा संडेवगो वा तेण दुजोयणिएण परिरयेण गच्छतु मा य नावोदएण, अह असति परिरयरस जया
सइ वा इमेहिं दोसेहिं जुत्तो परिरओ ' दुविहा तेण ' ति सरीरोवकरणेणा ' सावते दुविह ' ति सीहा वाला वा तेण वा
थलपहेण भिक्खं न लब्धति वसही वा तो दिवइदुजोयणेण संघट्टेण गच्छउ मा य नावाए, अह तत्थवि एते चेव दोसा
तो जोयणेण लेवेण गच्छतु मा य नावाए, अह नत्थि लेवो सति वा दोसजुत्तो तो अद्धजोयणेण लेखुरिएण गच्छउ मा
य नावाए, अह तं पि नत्थि दोसलं वा तदा नावाए गच्छउ एवं दुजोयणहाणीए नावं ॥ एत्तो संघट्ट ? लेव ? लेखुवरीण य

३ वक्खमाणं कज्जइ ॥ जंघद्धा संघट्ठो १, नाभ लेवो २ परेण लेबुवार । ३ एगो जले थलेगो, निप्पगलणतीरमुस्सग्नो ॥ ६ ॥
 पुब्वद्धं कंठं, संघट्ठे गमणजयणा भण्णति, एगं पायं जले काउं एगं थले थलमिह आगासं भण्णति सामाइय सण्णाए, एतेण
 विहाणेणं वक्खमाणेण य जयणमुत्तिण्णो जया भवति तथा निप्पगलिते उदगे तीरे इरियावहियाए उस्सगं करेति संघट्ठ-
 जयणाए भणिया ॥ इदाणि लेवं लेबुवरिं च भण्णति जयणा-निभए गारत्थीणं तु, मगतो चोलपट्टमुस्सारे । सभए अत्थग्वे
 वा, उत्तिण्णेसु वणं पट्ठं ॥ ७ । निब्भयं जत्थ चौरभयं नत्थि तत्थ गारत्थीणं तु मगतो गारत्था-गिहत्था तेसु जलमवति-
 ण्णेसु मगतो पच्छत्तो जलं उयरइत्ति भणियं होइ पच्छतो य ठिता जहा जहा जलमवतरंति तथा तथा उवखुरि चोलप-
 ट्टमुस्सारेनि मा बहुउदगवातो भविस्सति । जत्थ पुण सभयं चोराकुलमित्यर्थः, अत्थग्वं वा जत्थ थायो नत्थि तत्थ उत्ति-
 ण्णेसुत्ति जलं अद्धेसु गिहत्थेसु अवतिण्णेसु घणं आयय पट्ठं-चोलपट्ठं वंघिउं मध्ये अवतरन्तीत्यर्थः ॥ जत्थ संतरणे चोलपट्टो
 उदउल्लेज्ज तत्थिमा जयणा-दगतीरे वा चिट्ठे, निप्पगलो जाव चोलपट्टो । उ सभए पलंबमाणं, गच्छति काएण अफुसंतो
 ॥ ८ ॥ दगं-पानीयं तीरं-पर्यन्तं तत्थ ताव चिट्ठे जाव निप्पगलो चोलपट्टो तुशब्दो निर्भयावधारणे, अह पुण सभयं तो
 हत्थेण गहेउं पलंबमाणं चोलपट्टयं गच्छति दंडके वा काउं गच्छति, न य तं पलंबमाणं दंडाग्रे वा व्यवस्थितं कायेन स्पृश-
 तीत्यर्थः ॥ एसा गिहिसहियस्स दगुत्तरणे जयणा भणिया गिहि असती पुण इमा जयणा-असति गिहि णालियाए, आ-
 णक्खेउं पुणो वि पडिअरणं । एगा भोगपडिगह, केई सव्वाणि नो पुरओ ॥ ९ ॥ असति सत्थिछयगिहत्थाणं जतो पाडि-
 वहिया उत्तरमाणा दीसंति तओ उत्तरियवं, असति वा तेसिं 'नालियाए आणक्खेउं पुणो वि पडिअरणं' आयंपमाणाओ

चउरंगुलाहिगो दंडो नालिया भणति, तीए आणक्खेउं-उववेत्तूणं परतीरं गंतुं आरपारमागमणं पंडित्तरणं, नालियाए वा असति तरणं प्रति कयकरणे जौ सो तं आणक्खेउं जया आगतो भवति तदा गंतव्वं, एवं जंघात्तारिमे विही भणिओ, इमा पुण अत्थाहे जयणा त पढमं नावाए भणति 'एगा भोगपडिग्गहे'त्ति एगा भोगो एगा जोगो भणति, एकद्वंधणेत्ति भणियं होइ तं च मत्तगोपकरणाणं एकद्वं 'पडिग्गहे'त्ति पडिग्गहो सिक्खे अहोसुहं काउं पुढो कज्जति, नोभेदादात्म-रक्षणार्थं केचिदाचार्या एवं वक्खवाणयन्ति 'सद्वाणि'त्ति मत्तगोपकरणं पडिग्गहो य पत्तोपकरणमसेसं पडिलेहिय एताभ्या-मादेशद्वयाभ्यामन्यतमेनोपकरणं कृत्वा सीसोवरियं कायं पादे य पमज्जिरुणं नावारुहणं कायव्वं, तं च 'णो पुरओ'त्ति, पुरस्तादग्रतः प्रवर्त्तनदोषभयान्नो अनन्यस्थानदोषभयाच्च, पिट्ठओ वि न दुहेज्जा मा ताव विमुक्खेज्जा अतिविक्कुज्जलाध्वान-भयाद्वा तम्हा मज्झे दुहेज्जा । तत्थिमे ठाणे मोत्तुं-ठाणतियं मोत्तूणं, उवउत्तो तत्थ ठाति णावाहे । दत्तिओडु व तुंवेसु वि, एस विही होति संतरणे ॥ १० ॥ देवताद्वाणं कूवयद्वाणं निज्जामगद्वाणं अहवा पुरतो मज्झे पिट्ठओ पुरतो देवयद्वाणं मज्झे सिंच-णद्वाणं पच्छा तोरणद्वाणं एते वज्जिय तत्थ नावाए अणावाहे ठाणे ठायति 'उवउत्तो'त्ति नमोकारपरायणो सागारपच्चक्खवाणं पच्चक्खवाओ य ठाति जया पुण पत्तो तीरं तदा णो पुरतो उत्तरेज्जा मा महोदगे निब्बुडेज्जा न य पिट्ठतो मा सो अवसारेज्जा नावाए तदोसपरिहरणत्थं मज्झे उत्तरियव्वं, तत्थ य उत्तिण्णेण इरियावहियाए उस्सग्गो कायव्वो, जदि वि न संघट्ठति दंगं 'दत्तिओडु व तुंवेसु वि एसविही होति संतरणे' नवरं 'ठाणतिय मोत्तुं' णावत्ति दारं गतमिति श्रीनिशीथचूर्णिपीठि-कागतं तथा-ऊणाइरित्तमासे, अट्ठ विहरिऊण मिम्हेमंते । एगाइ पंचाहं, मासं च जहा समाहीए ॥ १ ॥ चत्तारि हेमंतिया

मासा चत्तारि गिम्हिया मासा एते अट्ट ऊणा अतिरित्ता वा विहरित्ता भण्णति, पडिमा पडिवण्णणं एगाहो अहलंदिमाणं पंचाहो जिणकप्पियाणं सुद्धपरिहारियाण थेराण य मासो जस्स जहा णाणदंसणचरित्तसमाहो भवति, सो तहा विहरित्ता वासाखेत्तं उवेति ॥ १ ॥ कइं पुण ऊणा अतिरित्ता वा उडुबद्धिया मासा भवंति ? तत्थ ऊणा-काऊणं मासकण्णं, तत्थेव उवागयाण जयणाए । चिक्खल्लवासरोहेण, वा वि तेण द्विया ऊणा ॥ २ ॥ जत्थ खेत्ते आसाढमासकण्णो कओ तत्थेव खेत्ते वासावासत्तेण उवागया, एवं ऊणा अट्टमासा आसाढमासे अनिर्गच्छतां सप्तविहरणकाला भवन्तीत्यर्थः, अहवा इमेहिं पगा-रेहिं ऊणा अट्टमासा हवेज्ज सचिक्खल्ला पंथा वासं वा अज्जवि णोवरमते णयरं वा रोहितं वाहिं वा असिवादिकारणा तेण मणसिरं सबं ठिआ, अतो पोसादीया आसाढंता सत्त विहरणकाला भवंति ॥ २ ॥ इयाणि जहा अतिरित्ता अट्टमासा विहारो तहा भण्णइ-वासाखित्तलंभे, अद्धाणाईसु पत्तमहिगाओ, साहगवा धाएणं, अपडिक्कमिडं जइ वयंति ॥ ३ ॥ आसाढ-सुद्धेवासावासपाउणं खेत्तं मगंतेहिं ण लद्धं ताव जाव आसाढचाउम्मासाओ परओ सबीसतिराए मासे अतिकंते लद्धं ताहे भइवयजोण्हंपचमीए पज्जोसवंति एवं णव मासा वीसइ राया विहरणकालो दिट्ठो एवं अतिरित्ता अट्टमासा, अहवा साहू अद्धाणपडिवण्णा सत्थवसेणं आसाढचाउम्मासीओ परेणं पंचाहेण वा दसाहेण वा जाव सबीसइराए वा मासे वासाखेत्तं पत्ताणं अतिरित्ता अट्ट मासा विहारो भवति, अहवा सद्वाघाए अणावुट्ठीए आसोए कत्तिए वा णिणयाण अट्ट अतिरित्ता भवंति, वसहिवाघाए वा कत्तिय चाउम्मासियस्स आरओ चेव णिणया, अहवा आयरियाणं कत्तियपुण्णिमाए परओ वा साहगं णक्खत्तं न भवति चंदबलाइयं सुंदरं न भवतीत्यर्थः, अणं वा रोहगादि कत्तिए सद्वाघायं जाणिऊणं कत्तियचाउम्मासियं

गच्छा
चार-

॥१४६॥

अपडिकमिडं जया वयंति तया अतिरित्ता अट्टमासा भवंति ॥ ३ ॥ 'एगाहं पंचाहं मासं व जहा समाहीए'ति अस्य व्याख्या-
पडिमा पडिवण्णाणं, एगाहं पंचहो तथा लंदे । जिणसुद्धाणं मासो, निक्कारणओ य थेराणं ॥ ४ ॥ पुव्वद्धं कंठं, 'जिण'त्ति
जिणकप्पियाणं 'सुद्धाणं'ति सुद्धपारिहारियाणं सुद्धज्जहणं पच्छिज्जावन्नपरिहारियनिसेहत्यं थेराणं च एतेसि मासकप्पविहारो
णिवाघाए-कारणाभावे वाघाए पुण थेरकप्पिया ऊणं अतिरित्तं वा मासं अच्छंति ॥ ४ ॥ ऊणाइरित्तमासा, एवं थेराण अट्ट
नायवा । इयरे अट्ट विहरिडं, नियमा चत्तारि अच्छंति ॥ ५ ॥ एवं ऊणा अतिरित्ता थेराण अट्टमासा णायवा इतरे णाम-
पडिमापडिवण्णा ? अहालंदिया २ विमुद्धपारिहारिया ३ जिणकप्पिया य ४ जहा विहारेण अट्ट विहरिज्ज वासारत्तिया
चउरो मासा सवे णियमा एगखित्ते अच्छंति ॥ ५ ॥ वासावासे कंमि खेत्ते कम्मि काले पविसियव्वं अतो भण्णइ-
आसाहपुणिमाए, वासावासम्मि होइ ठायव्वं । मग्गसिरवहुलदसमी उ, जाव एग्गिम्मि खित्तम्मि ॥ ६ ॥ 'ठायव्वं'ति
उस्सग्गेण पज्जोसवेयव्वं अहवा प्रवेष्टव्यम्, तम्मि पविट्ठा उस्सग्गेण कत्तियपुणिमं जाव अच्छंति अववाएण मग्ग-
सिरवहुलदसमी जाव ताव तम्मि एगखेत्ते अच्छंति दसरायगहणाओ अववाओ दंसिओ अण्णे वि दोदसराया अच्छेज्जा,
अववाएणं मग्गसिरमासं तत्रैवास्ते इत्यर्थः ॥ ६ ॥ कहं पुण वासा पाउगं खेत्तं पचिसंति इमेण विहिणा ?-वाहिट्ठियवसभेहिं,
खित्तं गाहित्तु वासपाउगं । कप्पं कहित्तु ठवणा, वासाणं सुद्धदसमीए ॥ ७ ॥ 'वाहिट्ठिय' ति जत्थ आसाढमासे कप्पो
कओ तत्थ अण्णत्थ वा आसण्णे ठिया वा सामायारी खेत्तं वसभेहिं गाहेन्ति वासासामायारी भावणाए भावयंतीत्यर्थः,
तओ कप्पं पज्जोसवणाकप्पं कहित्ता आसाहसुद्धदसमीए वासाणं-वासारत्तस्स ठवणा कज्जइ, कचित् सावणबहुलस्स पंचाहे

इति पाठस्तत्र आसाढपुष्णिमाए पविट्ठा पडिवयाओ आरब्ध पंचदिणा सथारगतण्डगलछारमल्लादीयं गेण्हति, तम्मि चैव
 पणगराइए पज्जोसवणाकप्पं कहेति, ताहे सावणबहुलपंचमीए वासकालसमायारी ठवेति ॥ ७ ॥ इत्थ य अणभिग्गहिंयं,
 वीसइरायं सवीसई मासं । तेण परमभिग्गहिंयं, गिहिणायं कत्तिओ जाव ॥ ८ ॥ 'इत्थ' ति एत्थ आसाढपुष्णिमाए सावण-
 बहुलपंचमीए वा पज्जोसविएवि अप्पणो अणभिग्गहिंयं, वीसइरायं सवीसई मासं । तेण परमभिग्गहिंयं, गिहिणायं कत्तिओ
 जाव ॥ ८ ॥ 'इत्थ' ति एत्थ आसाढपुष्णिमाए सावणबहुलपंचमीए वा पज्जोसविएवि अप्पणो अणभिग्गहिंयं अहवा जति
 गिहत्था पुच्छंति, अज्जो ! तुब्भे एत्थ वरिसाकालं ठिया अह न ठिया ? एवं पुच्छिएहिं 'अणभिग्गहिंयं' ति सन्दिग्धं वक्त-
 व्यम् । इह अन्यत्र वाऽद्यापि निश्चयो न भवतीत्यर्थः, एवं सन्दिग्धं कियत्कालं वक्तव्यम् ? उच्यते—“ वीसतिरायं सवीसति-
 मासं जति अभिवड्ढियवरिसं नो वीसतिरायं जाव अणभिग्गहिंयं अह चंदवरिसं तो सवीसतिरायमासं जाव अणभिग्गहिंयं
 भवति, 'तेण' ति तत्कालात्परत अप्पणो आभिमुख्येन गृहीतं अभिगृहीतं इह व्यवस्थिता इति गिहीण य पुच्छंतानं
 कहंति इह ठियामो वरिसा कालंति ॥ ८ ॥ किं पुण कारणं वीसइराए सवीसइराए वा मासे गए अभिग्गहिंयं गिहिणायं
 वा कहंति आरओ ण कहंति ? उच्यते—असिवाइकारणेहिं, अहवा वासं न सुट्ठु आरद्धं । अहिवड्ढियंमि वीसाइयरेसु सवीसई
 मासो ॥ ९ ॥ कयाइ असिवं भवे आ दिग्गहणाओ रायदुट्ठाइं गहणं वा वासं वा ण सुट्ठु आरद्धं वासितुं एवमाईह कारणेहिं
 जइ अच्छंति तो आणादिया दोसा, अहवा गच्छंति ततो गिहत्था भणंति एते सव्वणुत्तगा ण किंचि जाणंति मुसावायं
 च भासंति ठितामोति भणित्ता जेण निग्गया, लोगो वा भणेज्ज साहु एत्थ वरिसारत्तं ठिया अवस्सं वासं भविस्सति,

तओ धणं विक्किणाति लोगो घराईणि छादेति हलादिकं मा णिवासं ठवेति, अभिगगहिणं गिहिणाएय आरओ कए जम्हा एव-
मादिया अधिकरणदोसा तम्हा अभिवड्डियवरिसे वीसतिराए गए गिहिणायं करेति तिसु चंदवरिसेसु सवीसतिराए मासे
गए गिहिणायं करेति, जत्थ अधिमासगो पडति वरिसे तं अभिवड्डियं वरिसं भण्णइ, जत्थ ण पडति तं चंदवरिसं,
सो य अधिमासगो जुगस्स अंते मज्जे वा भवति, जइ अंते तो णियमा दो आसाढा भवंति अह मज्जे तो दो पोसा, सीसो
पुच्छति कम्हा अभिवड्डियवरिसे वीसतिरायं चंदवरिसे सवीसतिमासो ? उच्यते-जम्हा अभिवड्डियवरिसे गिम्हे चेव सो
मासो अतिकंतो तम्हा वीसदिणा अणधिगगहिणं तं कीरति इयरेसु तिसु चंदवरिसेसु सवीसइमासो इत्यर्थः ॥ ९ ॥ एत्थ
उ पणगं पणगं कारणियं जा सवीसई मासो । सुद्धदसमीठियाणं, आसाढी पुन्निमोसरणं ॥ १० ॥ एत्थओ-आसाढपुणिमाए
ठिया डगलादीयं गेण्हति पज्जोसवणकणं च कहेति पंचदिणा ततो सावणबहुलपंचमीए पज्जोसर्वेति वासखित्ताभावे कारणेण
पणगे संवुडे दसमीए पज्जोसर्वेति एवं पणरसीए एवं पणगवुड्डी ताव कज्जति जाव सवीसतिमासो पुण्णो सो य सवीसति-
मासो भद्वयसुद्धपंचमीए पुज्जति, अह आसाढसुद्धदसमीए वासाखित्तं पविट्ठा अहवा जत्थ आसाढमासकणो कओ तं वास-
पाडणं खेत्तं अणं च णत्थि वासपाडणं ताहे तत्थेव पज्जोसर्वेति वासं वा गाढं अणुवरयं आढत्तं तत्थेव पज्जोसर्वेति, एक्का-
रसीओ आढवेणं डगलादीयं गेण्हति पज्जोसवणाकणं कहेति, जाहे आसाढपुणिमाए पज्जोसर्वेति एस उस्सगो सेसकालं
पज्जोसर्वेताणं अववाओ, अववाएवि सवीसतिरायमासाओ परेण अतिकमेडं ण वट्ठति, सवीसतिराएमासे पुण्णे जइ वासा-
खेत्तं ण लब्भति तो खखवेह्हावि पज्जोसवेयवं, तं च पुणिमाए पंचमीए दसमीए एवमादिपेसु पज्जोसवेयवं णो अपवेसु,

सीसो पुच्छति इयानि कंहं चउत्थीए अपवे पज्जोसविज्जति ? आयरिओ भणति कारणिया चउत्थी अज्जकालगायरिण
 पवत्तिया, कंहं भणते कारणं, कालगायरिओ विहरंतो उज्जेणिंगओ, तत्थ वासावासं ठितो, तत्थ णयरीए बलमित्तो राया,
 तस्स कणिट्ठो भाया भाणुमित्तो जुवराया, तेसिं भगिणी भाणुसिरो नाम, तस्स पुत्तो बलभाणू णाम, सो य पगतिभद-
 धिणीययाए साहू पज्जुवासति, आयरिएहिं सो धम्मो कहिओ पडिबुद्धो पवाविओ य, तेहि य बलमित्तभाणुमित्तेहिं
 कालगज्जो पज्जोसविए णिविसओ कओ । केइ आयरिया भणंति-जह बलमित्तभाणुमित्ता कालगायरियाणं भागिणेज्जा
 भवंति, माउलेत्ति काउं महंतं आयरं करेति अब्भुट्ठाणादियं, तं च पुरोहियस्स अप्पत्तियं भणति य एस मुद्धपासंडो वेदादि-
 वाहिरो रण्णो अगओ पुणो पुणो उल्लवंतो आयरिएण णिप्पिट्ठप्पसिणवागरणो कओ, ताहे सो पुरोहिओ आयरियस्स
 पदुट्ठो रायाणं अणुलोमेहिं विपहिणामेति एरिसा महाणुभावा एतो जेण पहेणं गच्छंति तेण पहेणं जइ रायाणो गच्छंति
 ययाणि वा अक्कंति तो असेयं भवनि तम्हा विसज्जेहि ताहे विसज्जिया । अन्ने भणंति-रण्णा उवाएणं विसज्जिया कथं सव्वमि
 नयरे किल रत्ता अणेसणा काराविया ताहे णिगया, एवमादियाण कारणेण अण्णतमेण णिगता, विहरंता पत्तिट्ठाणं नगरं
 तेण पट्ठिया, पत्तिट्ठाणसमणसंघस्स य अज्जकालगेहिं संदिट्ठं जावाहं आगच्छामि ताव तुब्भेहिं णो पज्जोसवियव्वं तत्थ य
 सायवाहणो राया सावओ, सोय कालगज्जं एतं सोउं णिगओ अभिमुहो समणसंधो य महाविभूतिए पविट्ठो कालगज्जो,
 पविट्ठेहि य भणिअं भद्वयमुद्धपंचमीए पज्जोसविज्जति समणसंधेण पडिबन्नं, ताहे रण्णा भणियं-तद्विवसं मम लोगाणुवत्तीए
 इंदो अणुजाएयवो होहिंति साहू चेतिएण पज्जुवासेस्संतो छट्ठीए पज्जोसवणा किज्जउ, आयरिएहिं भणियं-ण वट्ठति

अहंकेन्द्रं, ताहे रण्णा भणियं तो अणागयं चउत्थीए पज्जोसविज्जति, आयरिएण भणियं-एवं भवउ ताहे चउत्थीए पज्जो-
सदियं, एवं जुगप्पहाणेहिं चउत्थी कारणे पवत्तिता सच्चैवाणुमया सदसाहूणं, रण्णा अंतैरियाओ भणिया-तुम्भे अमावा-
साए उववासं काउं पडिवयाए सव्वखज्जभोज्जविहीहिं साधू उत्तरपारणाए पडिलाभेत्ता पारेह, पज्जोसवणाए अट्टमंति
काउं पाडिवयाए उत्तरपारणयं भवति, तं च सवल्लोगेणवि कयं ततो पभिति मरहट्ट विसए समणपूअओत्ति छणो पवत्तो ।
, आसादी पुण्णिमोसरणं ति आसाढपुण्णिमाए ओसरणं वासारत्तठवणा भवति ॥ १० ॥ इयानि पंचगपरिहाणीमधिकृत्य
कालावग्रह उच्यते-इय सत्तरी जह्ना, असीइनउईदुत्तरसयं च । जइ वासइ मग्सिरे, दस राया तिणिण उक्कोसो ॥ ११ ॥
इति-उपप्रदर्शने, जे आसाढचाउम्मासियाओ सवीसतिराए मासे गए पज्जोसवेति, तेसि सत्तरि दिवसा जह्ना वासाका-
लोगहो कहं सत्तरी ? उच्यते-चउण्हं मासाणं वीसुत्तरं दिवससय भवइ सवीसइमासो पण्णासं दिवसा ते वीसुत्तरमज्झाओ
सोधिओ सेसा सत्तरी ७० जह्नावासाकालोगहो भवति १, जे भइवयवहुलदसमीए पज्जोसवेति, तेसि असीई ८० दिवसा
मज्झिमो वासकालोगहो भवति २, जे सावणपुण्णिमाए पज्जोसवेति तेसि दसुत्तरं १०० दिवसा मज्झिमो वासकालोगहो भवति ३,
जे सावणवहुलदसमीए पज्जोसवेति तेसि दसुत्तरं १०० दिवसा मज्झिमो वासकालोगहो भवइ ४, जे आसाढ-
पुण्णिमाए पज्जोसवेति तेसि वीसुत्तरं दिवससयं जेहो वासुगहो भवति ५ । एवं सेसंतरेसु वि दिवसपमाणं वत्तवं, एवमादि-
प्पगारंहि वरिसारत्तं एगखित्ते करिय कत्तिअचाउम्मासिअपडिवयाए अवरसं णिगंतवं । अह मग्सिरमासे वसति चिक्ख-
ल्लज्जलाउला पंथा तो अववाएण एकं उक्कोसेण तिणिण वा दस रा ३० जाव तंमि खेत्ते अचलंति मग्सिरपौर्णमासी

यावदित्यर्थः, मगसिरपुणिमाए परओ जदिवि सचिवखल्ला पंथा वासं वा गाढं अणवरयं वासति जदि विप्लवंतेहिं गम्मइ
 तहावि अवसं निगंतवं, अह ण निगच्छति तो चउगुरुगा एवं पंचमासिओ जेदोगहो जाओ ॥ ११ ॥ काऊण मासकप्पं,
 तत्थेव ठियाण जाव मगसिरो । सालंबणाण छम्मासिओ उ जिहुगहो होइ ॥ १२ ॥ जम्मि खित्ते कओ आसाढमासकप्पो
 ते च वासावासपाउगं खित्ते अन्नंमि अलद्धे वासपाउगे खित्ते जत्थ आसाढमासकप्पो कओ तत्थेव वासावासं ठिया तीसे
 वासावासे चिवखल्लाइएहिं कारणेहिं तत्थेव मगसिर ठिया, एवं सालंबणाण कारणे अववाएण छम्मासिओ जिदोगहो
 भवतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ जइ अत्थि पयविहारो, चउपाडिवयंमि होइ निगमाणं । अहवावि अणितानं, आरोवणपुव्वनिदिद्वा
 ॥ १३ ॥ जइ कदमबुद्धिमाइकारणाभावाओ पदप्रचारो अत्थि तओ वासाखेत्ते णिविग्गेण चउरो मासा अत्थिउं कत्तियचा-
 उम्मासं पडिक्कमिउं मगसिरवहुलपडिवयाए निगंतवं, एसा चैव चउपाडिवयं चउपाडिवए अणितानं अविसदाओ एस
 चैव चउलहू सवित्थारो जहापुवं वणिओ गियत्तियसुत्ते संभोगसुत्ते वा तहा दायवो ॥ १३ ॥ चउपाडिवए अप्पत्ते अति-
 क्कने वा णिगए कारणे णिदोसो तत्थ अपत्ते इमे कारणा-राया सप्पे कंथू, अगणिगिलाणे य थंडिलस्ससई । एएहि कार-
 नेहिं, अप्पत्ते होइ निगमणं ॥ १४ ॥ राया दट्टो सप्पो वा वसाह पविट्टो कुंथुहिं वा वसही संसत्ता अगणीणा वा वसही
 दट्टो गिलाणस्स पडिचरणद्वा गिलाणस्स वा ओसहेहं थंडिलस्स वा असतीए एतेहिं कारणेहिं अप्पत्ते चउपाडिवए
 निगमणं भवइ ॥ १४ ॥ अहवा इमे कारणा-काइयभूमी संथारए अ संसत्त दुल्लहे भिक्खे । एएहि कारणेहिं अप्पत्ते होइ
 निगमणं ॥ १५ ॥ काइयभूमी संसत्ता, संथारगा वा संसत्ता दुल्लभं वा भिक्खं जायं आयपरसमुत्थेहिं वा दोसेहिं मोहोदओ

जाओ असिंहं वा उपपणं एतेहिं कारणेहिं अपत्ते णिगमणं भवति ॥ १५ ॥ चउपाडिवए अतिकंते निगमो इमेहिं कार-
णेहिं-वासं वा नोवरमई, पंथा वा दुग्गमा सचिक्खल्ला । एएहिं कारणेहिं अइकंते होइ निगमणं ॥ १६ ॥ अइकंते वासाकाले
वासे नोवरमइ पंथा वा दुग्गमा अइजलेण सचिक्खल्ला य एवमाइएहिं कारणोह चउपाडिवए अइकंते णिगमणं भवति ॥
१६ ॥ अहवा इमे कारणे वाहिं-असिवे ओमोदरिए, रायदुहे भये व गेलन्ने । एएहिं कारणेहिं अइकंते होइ निगमणं ॥ १७ ॥
वाहिं असिंहं ओमं वा वाहिं वा रायदुहं वाहिं चोरादिभयं वा आगाढं-आगाढकारणेण वा ण णिगच्छंति, एएहिं कारणेहिं
चउ पाडिवए अतिकंते अणिगमणं भवति । १७ ।” इति पयुषणाकल्पनियुक्तिचूर्णिनिशीथदशमोद्देशकचूर्णिगतमिति ।
गाथाछन्दः ॥ १३२ ॥

तम्मूलं संसारं, जणेइ अज्जा वि गोयमा ! नूणं । तम्हा धम्मवएसं, मुत्तुं अन्नं न ज्ञासिज्जा ॥ १३३ ॥

व्याख्या-‘तम्मूलं०’ तद्धर्मोपदेशं व्यतिरिक्तं वाक्यं तन्मूलं कारणं यत्र संसारजनने तत् तन्मूलं तद्यथा स्यात्तथा
हे गौतम ! आर्याऽपि-साध्व्यपि नूनं-निश्चितं संसारं जनयति-वर्द्धयति यस्मादितिशेषः । तस्माद्धर्मोपदेशं मुक्त्वाऽन्यत्
वचनमर्या न भाषते इति । गाथाछन्दः ॥ १३३ ॥

मासे मासे उ जा अज्जा, एगसिंथेण पारए । कलहे गिहत्थभासाहिं, सघं तीइ निरत्थयं ॥ १३४ ॥

व्याख्या-‘मासे मा०’ मासे मासे उ इत्यत्र “क्रियामध्येऽध्वकाले पञ्चमी च” (२-२-११०) इति सूत्रेण सप्तमो

वीप्सायां द्विर्वचनं तु श्वैवकारार्थः, ततश्च मासे मासे एव न तर्द्धमासादौ या आर्या-साध्वी एकसिक्थेन-एककणेन पारयेत्-पारणकं कुर्यात् 'कलहे' 'त्ति कलहेच्च-कलहं कुर्यात्' गृहस्थभाषाभिर्मर्मोद्धाटनशापप्रदानजनकारमकारादिर्वचनैरित्यर्थः । अथवा कलहे-रादौ गृहस्थभाषाभिः क्रियमाणे सतीति शेषः । सर्वं तपःप्रभृतिधर्मानुष्ठानं तस्या निरर्थकं निष्फलमिति । विषमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥ १३४ ॥ इत्येवं वर्णितं यतिनीस्वरूपम्, अथ ग्रन्थकृद् येभ्यो ग्रन्थेभ्यो यदर्थं चाऽयं गच्छाचारः समुद्धृतः तद्दर्शनायाह—

महानिर्सीहकप्पाओ, व्यवहाराउ तहेव य । साहु साहुणि अट्टापु, गच्छायारं समुद्धिओ ॥ १३५ ॥

व्याख्या—'महानि०' महानिशीयात्कल्पात्-बृहत्कल्पात् तथैव च व्यवहारात् छेदग्रन्थरूपादेव साधुसाध्वीनामर्थीय-कार्यायां गच्छाचारः समुद्धृतो नपुंसकत्वमत्र प्राकृतत्वादेवेति । विषमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥ १३५ ॥ अथ ग्रन्थकृदेतस्य ग्रन्थ-स्याध्ययनविधिमुपदिशन्नाह—

पठंतु साहुणो एयं, असज्जायं विवज्जिअं । उत्तमं सुअनिस्संदं, गच्छायारं सुउत्तमं ॥ १३६ ॥

व्याख्या—'पठंतु०' पठन्तु साधवः उपलक्षणत्वात् साध्व्यश्च एतद् 'गच्छायारं' इति गच्छाचारविधिप्रकीर्णकं किं कृत्वा विवर्ज्य परित्यज्य किं 'असज्जायं' इति अस्वाध्यायिकं आकाशमवादिभेदभिन्नं स्वाध्यायविधातकृत्, यत उक्तम्-स्यानाङ्गदशमस्थाने—“दसविहे अंतलिविखए असज्जाइए पन्नत्ते तं जहा-उकावाए ?, दिसिदाहे २, गज्जिए ३, विज्जुए

४, निग्घाए ५, जुवए ६, जवखालित्तए ७, धूमिआ ८, महिआ ९, रयलग्घाए १०। अंत० आकाशभवं अस० 'स्वा-
ध्यायो वाचनादिपञ्चविधो यथासम्भवं यस्मिन्नस्ति तत्स्वाध्यायिकं तदभावोऽस्वाध्यायिकम्, दिसि० एकतरदिग्विभागे
महानयरप्रदीपनकमिव य उद्योतो भूमावप्रतिष्ठितो गगनतलवर्त्ती स दिग्दाहः २, निर्घातिः साभ्रे निरभ्रे वा गगने व्यन्त-
रकृतो महागज्जितध्वनिः ५, सन्ध्याप्रभा चन्द्रप्रभा च यद्युगपद् भवतः तद् 'जुवगे' भणितं सन्ध्याप्रभाचन्द्रप्रभयोर्मिश्र-
त्वमिति भावः, तत्र चन्द्रप्रभाहता सन्ध्यापगच्छन्ती न ज्ञायते शुक्लपक्षप्रतिपदादिषु सन्ध्याछेदे वा ज्ञायमाने कालवेलां न
जानन्त्यतस्त्रीणि दिनानि प्रादोषिकं कालं न गृह्णन्ति ततः कालिकस्यास्वाध्यायः स्यात् ६, यक्षादीप्तं आकाशे भवति
एतेषु स्वाध्यायं कुर्वतां क्षुद्रदेवता छलनां करोति ७, धूमिकामहिकामेदो वर्णतो धूमाकारा धूमेत्यर्थः ८, महिका-प्रतीता
एतच्च द्वयमपि कार्तिकादिषु गर्भमासेषु भवति ९, विस्रसापरिणामतः समन्तोद्ग्रेणुपतनं रज उद्घातो भण्यते १०, दसविहे
ओरालिण् असज्झाण् पन्नत्ते० तंजहा-अट्टी १ मंसे २ सोणिण् ३ असुइसामंते ४ सुसाणसामंते ५ चंदोवराए ६ स्रोवराए
७ पडणे ८ रायवुगहे ९ उवस्सयस्स अंतो उरालिण् सरीरे १०। अशुचीनि-अमेध्यानि मूत्रपुरीषादीनि तेषां सामन्त-
समीपम् ४, शवस्थानसमीपम् ५, चंदो० चन्द्रसूर्यग्रहणे इत्यर्थः ६, ७, पतनं-मरणं राजाऽमात्यसेनापतिग्रामभोगिकादीनाम्
८, राज्ञां सङ्ग्रामः उपलक्षणात् सेनापतिग्रामभोगिकमहत्तरपुरुषस्त्रीमल्लयुद्धान्यस्वध्यायिकम् ९, मनुष्यादिसत्त्वं शरीरकं
यद्युद्भिन्नं भवति तदा हस्तशताऽभ्यन्तरेऽस्वाध्यायिकम्भवति अथानुद्भिन्नं तथापि कुत्सितत्वादाचरिताच्च हस्तशतं वर्ज्यते
परिष्ठापिते तु तत्र तत्स्थानं शुद्धं भवति १०। तथा विस्तरतोऽस्वाध्यायिकस्वरूपं श्रीनिशीथसूत्रैकोनविंशोद्देशकश्रीआव-

श्यकनिर्धुक्त्वादिष्वस्तीति किम्भूतं गच्छाचारं उत्तमं-प्रधानं एतदुक्तानुष्ठानपालनपरायणानामवश्यं स्वर्गसुखावासिनिबन्ध-
 नत्वात्, तथा 'सुअनिस्संदं'ति सिद्धान्तोपनिषद्भूतं तथा सूतमण-उत्तमोत्तम एतत्प्रणीताचारसम्यक्समाचरणचतुरान्त-
 स्करणवाक्यानामवश्यमेव चतुर्वर्गप्रवेकापवर्गः शर्मसंसर्गसंसिद्धिहेतुत्वात्, नन्वत्राध्ययने साधव एवाधिकारिण उक्ताः, किं
 न श्राद्धादयः ? उच्यते-आगमे तेषां वाचनाप्रदानप्रतिषेधात् । उक्तञ्च-"जे भिक्खू वा भिक्खूणी वा अण्णउत्थियं वा गार-
 स्थियं वा वाएह वायंतं वा साइज्जइ" इत्यादि निशीथसूत्रस्यैकोनविंशतितमोद्देशकप्रान्ते अस्य चूर्णिः-"जे अण्णउत्थियं
 वा गारस्थियं वा इत्यादि जे भिक्खू अण्णउत्थियस्स वा गारस्थियस्स वा वायणं पडिच्छइत्यादि. एवं पासत्ये दो सुत्ता
 ओसण्णे दो कुसीले दो संसत्ते दो णिति ए दो एतेसि वायणं देइ पडिच्छइ भावतैणो वा सव्वेसु अहाच्छंदवज्जिएसु चउल्लहुं
 अहवा अत्ये चउगुरुं, अहाछंदे सुत्ते चउगुरुं अत्ये छल्लहुं इत्यादि, तथाभावे कारणे वाएज्जावि 'पव्वज्जाएगाहा' गिहिं अण्ण-
 पासंहिं वा पव्वज्जाभिमुहं सावगं वा छज्जीवणियंति जावसुत्तओ, अत्यथो जावपिंडेसणा एस गिहत्थादिसु अववादी
 इत्यादि । इत्यनुष्टुप् छन्दः ॥ १३६ ॥ अथ साधुसाध्वीनामेतत् प्रकीर्णकनिर्णीताचारयावत्समाचरणोपदेशं तत्समाचरण-
 फलार्थं प्रकटयन्नाह-

गच्छायारं सुणित्ताणं, पठित्ता भिक्खुभिक्खुणी । कुणंतु जं जहा भणियं, इच्छंता हियमप्पणो ॥१३७॥

व्याख्या-"गच्छाया०" एतत् 'गच्छाचारं'ति गच्छाचारभिधमकीर्णकं श्रुत्वा-गुरुसुखाद्विधिना निश्चम्य, णमिति-

वाक्यालङ्कारे पठित्वा च-सूत्रतोऽर्थतश्च विधिर्नैवाधीत्य भिक्षवो भिक्षुण्यश्च आत्मनो हितमिच्छन्तो यद्यथात्र भणितं तत्तथा कुर्वन्तिवति । विषमाक्षरेति गाथाछन्दः ॥१३७॥ इति श्रीमत्पद्मगच्छनभोनभोमणिभट्टारकपुरन्दरश्रीआनन्दविमलसूरीश्वरचरणाभोजरजश्वरीकायमाणपण्डितश्रीविजयविमलगणिविरचितायां गच्छाचारप्रकीर्णकटीकायां साध्वीस्वरूपनिरूपणाधिका-
रस्तृतीयः समाप्तः ॥ ३ ॥ तत्समाप्तौ च समाप्त्येयं श्रीगच्छाचारप्रकीर्णकटीका ॥

प्रायः स्वकीयोदितमप्यनादृशं, सर्वाङ्गभाजां जगतीह रोचते । इयं मदुक्तिस्तु ममैव नो तथा, कथं परेषां रुचये भविष्यति ? नाभूद्वृद्धकृता वृत्ति-रस्यादर्शास्तु भूरिशः । तस्याप्यस्ति गुरुपास्तिः, तमस्तस्वस्तिदाऽश्मनः ॥ २ ॥ यदत्र मतिर्वैगुण्याद्, ग्रन्थानभ्यासतस्तथा । भ्रमाद्वा विवृतं सार्वीऽऽ-गमेनापि विरोधभाक् ॥ ३ ॥ विभक्त्यादिविरुद्धश्च, मिथ्यादुष्कृतमस्तु तत् । शोधयन्तु च तत्स्वज्ञाः, कृत्वा तत्र घृणां मयि ॥ ४ ॥ सुगमम् ॥ विचारोपनिषद्देदसमुच्चयचिकीर्षया । गच्छाचाराभिधग्रन्थ-वृत्तिनिर्मितवानहम् ॥ ५ ॥

॥ अथ प्रशस्तिलिख्यते ॥

प्रकटितजगदानन्दः सुरतरुमणिसुरभिर्महिमरमणीयः । प्रणते हितप्रणेता, शासननेता जयति वीरः ॥ १ ॥ तत्पट्टोदयभानु-गैणी सुधर्म्या यथार्थनामाऽभूत् । बोधितशरशतचौरः श्रीजम्बूः केवली चरमः ॥ २ ॥ श्रीमान् प्रभयस्वामी, गणनाथो गुणमणिसलिलनाथः । शैल्यम्भवोऽपि सुरि-र्मणकपिता समजनिष्ट ततः ॥ ३ ॥

निजगतिनिर्जितभद्रः, कृतभद्रः श्रीगणी र्यशोभद्रः । तत्पट्टे श्रीमन्तौ सम्भूतिविजयसुभद्रबाहुगुरु ॥ ४ ॥
 श्रुतकेवलीह चरमः, स्थूलीभद्रस्तयोर्विनियोऽभूत् । शिष्योत्तमौ तदीयौ, सूरिमहागिरिसिंहंस्तिगुरु ॥ ५ ॥
 जिनकल्पसुपरिकर्मः प्रथमः प्रथयान्वितः प्रथयतिस्म । श्रेणिकतः प्रति सम्पति-नृपं द्वितीयः स्म बोधयति ॥ ६ ॥
 तदनु च सुहस्तिशिष्यौ, कौटिककाकन्दकावजायेताम् । सुस्थितं प्रतिबुद्धौ, कौटिकगच्छस्ततः समभूत् ॥ ७ ॥
 तत्रेन्द्रदिनसूरि-भगवान् श्रदिन्नसंज्ञसूरीन्द्रः । तस्य पट्टे सिंहगिरिगिरिव धीरो गिरिगभीरः ॥ ८ ॥
 समजनि वञ्जस्वामी, जृम्भकदेवार्पितस्फुरद्विद्यः । वाल्येऽपि जातजाति-स्मृतिः प्रभुश्चरमदशपूर्वी ॥ ९ ॥
 श्रीवज्रसेनसंज्ञस्तत्पट्टपूर्वाद्रिचूलिकादित्यः । मूलं चान्द्रकुलस्या-जनि च तनश्चन्द्रसूरिगुरुः ॥ १० ॥
 पूर्वगतश्रुनजलधि-स्तस्मात्सामन्तभद्रसूरीन्द्रः । श्रीमांश्च देवसूरिस्तदीयपट्टेऽभवद् वृद्धः ॥ ११ ॥
 प्रद्योतनाभिधान-स्ततोऽपि सूरीन्द्रमानदेवाख्यः । शान्तिस्तवेन मारिं, योजिहे देवताभ्यर्च्यः ॥ १२ ॥
 श्रीमान्तुङ्गसूरिः कर्त्ता भक्तामरस्य गणभर्त्ता । श्रीमान् वीरः सूरि-स्ततोऽपि जयदेवसूरीन्द्रः ॥ १३ ॥
 श्रीदेवानन्दगुरु-विक्रमसूरिगुरुश्च नरसिंहः । बोधितहिंसकयक्षः क्षणकजेता संमुद्रोऽथ ॥ १४ ॥
 हरिभद्रमित्रमभवत्, सूरिः पुनरेव मानदेवगुरुः । विबुधप्रभश्च सूरिस्तस्मात् सूरिजयानन्दः ॥ १५ ॥
 श्रीमद्रविप्रभगुरुर्गिरिमागारं गुरुर्ग्यशोदेवः । सद्युन्नः प्रद्युम्नाभिधश्च सूरिस्ततोऽप्यासीत् ॥ १६ ॥
 विहितोपधानवाच्य-ग्रन्थस्तस्माच्च मानदेवाख्यः । सूरिः समजनि भूयो, मानचदेवार्चितः सततम् ॥ १७ ॥

केचिदिदं सूरिद्वयमिह न वन्दति । तस्माच्च विमलचन्द्रः, सहेमसिद्धिर्बभूव सूरिवरः । उद्योतनश्च सूरि-र्दूरितदुरिताङ्कुरव्यूहः । १८
 अथ युगनवनन्द ९९४ मिते, वर्षे विक्रमनृपादतिक्रान्ते । पूर्वाविनिर्तो विहरन्, सोऽर्बुदसुगिरेः सविधमागात् ॥ १९ ॥
 तत्र वटेलीखेटक-सीमावनिःस्थवरतरवटाधः । सुमुहूर्त्ते स्वपदेऽष्टौ, सूरीन् स स्थापयामास ॥ २० ॥ युग्मम्
 ख्यातस्ततो गणोऽयं, वटगच्छाहोऽपि वृद्धगच्छ इति । अभवत्तत्र प्रथमः, सूरिश्रिः संदेवाहः ॥ २१ ॥
 रूपश्रीरिति नृपति-प्रदत्तविरुदोऽथ देवसूरिरभूत् । श्रीसर्वदेवसूरिर्जज्ञे पुनरेव गुरुचन्द्रः ॥ २२ ॥
 जातौ तस्य विनेयौ, सूरियशोभद्रनेमिचन्द्राहौ । ताभ्यां मुनीन्द्रचन्द्रः, श्रीसु निचन्द्रो गुरुः समभूत् ॥ २३ ॥
 श्रीर्जितदेवसूरिः, प्राच्यस्तस्माद्बभूव शिष्यवरः । वादीति देवसूरिर्द्वितीयशिष्यस्तदीय इह ॥ २४ ॥
 तत्रादिमाह्मसे, गुरुर्विजयसिंहः । तस्याप्युभौ विनेयौ बभूवतुर्भूमिविख्यातौ ॥ २५ ॥
 ख्यातस्तत्र शतार्थी, सोमप्रभसूरिपुङ्गवः प्रथमः । श्री मणिरत्नगणीन्द्रो, गुणगणमणिनीरनिधिरन्यः ॥ २६ ॥
 शिष्या मणिरत्नगुरो-स्तनो जगच्चन्द्रसूरयोऽभून्न । भूतलविदिता नूतन-वैराग्यावेगभाजस्ते ॥ २७ ॥
 श्रीचैत्रगणाम्भोधौ, विधूपमादेवभद्रगणिमिश्रात् । उपसम्पन्नाश्चरणं, विधिना संवेगवेगवतः ॥ २८ ॥
 आचामाम्लाख्यतपोऽभिग्रहन्तो व्यधुर्विधूतमलाः । दितरणि १२८५ वर्षे, ख्यातस्तत इति तपागच्छः विशेषकम् ॥
 तेपासुभौ विनेयौ, देवद्रगणीन्द्रविजयचन्द्राहौ । श्रीदेवेन्द्रगुरोरपि, शिष्यौ द्वौ भूतलख्यातौ ॥ ३० ॥
 श्रीविद्यानन्दगणी प्रथमोऽन्यो धम्मधोषसूरिरिति । अथ सोमप्रभसूरिस्तस्य विनेयास्तु चत्वारः ॥ ३१ ॥

श्रीविमलप्रभसूरिः १, श्रीपरमानन्दसूरिगुरुराजः २ । श्रीपद्म तिलकसूरि ३-गणतिलकः सोमतिलकगुरुः ४ ॥ ३२ ॥
 श्रीसोमप्रभसूरेः, पट्टे श्री सोमैतिलकसूरिन्द्राः । तेषां त्रयो विनेया-स्त्वत्र श्रीचन्द्रशेखरः प्रथमः ॥ ३३ ॥
 सूरिजनानन्दोऽन्य स्तृतीयका देवसुन्दरा गुरवः । श्रीसोमतिलकसूरेस्त एव पद्मम्बरादित्याः ॥ ३४ ॥
 तेषां च पञ्च शिष्याः, प्रथमे श्रीज्ञानसागरा गुरवः । कुलमण्डना द्वितीयाः श्रीगुरत्नारत्नरत्तीयाश्च ॥ ३५ ॥
 तुर्या अर्हार्थवीर्या, गुरवः श्रीसोमसुन्दरप्रभवः । आसंश्च पञ्चमा अपि, गुरवः श्रीसाधुरत्नाह्वाः ॥ ३६ ॥
 श्रीदेवसुन्दरगुरोः पट्टे श्रीसोमसुन्दरगणीन्द्रः । अभवन् युगप्रधानाः, शिष्यास्तेषां च पञ्चैते ॥ ३७ ॥
 श्रीमुनिमुन्दरसूरिः १, श्रीजयचन्द्रो २ गुरुर्गिरिमधाम । श्रीभुवनसुन्दरगुरु ३ जिनसुन्दरसूरि ४ जिनकीर्त्ती ५ ॥ ३८ ॥
 श्रीसोमसुन्दरगुरोः, पट्टे मुनिमुन्दरो युगप्रवरः । तत्पट्टमुकुटरत्नं, सरत्नशेखरगुरुत्तंसः ॥ ३९ ॥
 श्राद्धविधिसूत्रवृत्त्या-द्यनेकसद्ग्रन्थनिर्मितिपट्टिष्ठः । १४६ श्रीसागरसूरि-स्तत्पट्टमण्डनमतिगरिष्ठः ॥ ४० ॥
 आसीत्तदीयपट्टे, गुरुगुणी सुमतिसाधुसूरीन्द्रः । १४७ श्रीहेमविमलसूरिस्तदीयपट्टे गुरुः समभूत् ॥ ४१ ॥
 अथ दुःषमोत्थदोषात्, प्रमादवशचेतसो ममत्वभृतः । अभवन् मुनयः प्रायः, स्वाचाराचरणशैथिल्याः ॥ ४२ ॥
 किञ्चिन्निरीक्ष्याप्यसमञ्जसं तत्, शास्त्रार्थशून्यैः प्रतिभोविज्ञैश्च । लुब्धकाद्यनादेयमतान्धकूपेऽप्यन्धैरिवोच्चैः पतितं प्रभूतैः ॥ ४३ ॥
 इतश्च । श्रीहेमविमलसूरि-दूरीकृतकल्मषः ससूरिगुणम् । ज्ञात्वा योग्यं तूर्णं, धर्मस्याऽयुदयसंसिद्धयै ॥ ४४ ॥
 सौभाग्यभाग्यपूर्णं, संवेगतरङ्गरङ्गनीरनिधिम् । आनन्दविमलसूरि, स्वपट्टे स्थापयामास ॥ ४५ ॥ युग्मम् ॥

धन्यानागरसंक्राशास्तपोभिर्दुस्तपैर्भृशम् । स्थूलभद्रोपमा ब्रह्म-चर्यवर्धगुणैरपि ॥ ४६ ॥

श्रीमदानन्दविमल-प्रभवः शासनाद् गुरोः । शश्वत् शुद्धां क्रियां कर्तुं-मकुर्वन्निश्चलं मनः ॥ ४७ ॥ युग्मम् ॥

अथ कुमार्यपतज्जनतोद्धृतौ, विनयभावमवाप्य सहायकम् । सविनये नयनिर्भलमानसे, सुदमधाद्विशदां गुरुपुङ्गवः ॥ ४८ ॥

श्रीचिनयभावसंज्ञै-र्विज्ञवरैः संयुताः सहायैस्ते । समतासहिता हित्वा, वस्त्रादिपरिग्रहे ममताम् ॥ ४९ ॥

श्रीविक्रमनृपकालाद् भुजगजशरशशि १५८२ मितेगतेवर्षे । चक्रध्वरणोद्धरणं, शरणं संवेगेवगताम् ॥ ५० ॥ युग्मम् ॥

तदा च तेषां जगदुत्तमानां, संविग्नतासाररसप्रसिक्तः । म्लानिं गतोऽपीह चरित्रधर्मकलयद्रुमः पल्लवितो बभूव ॥ ५१ ॥

स गुरुर्गिरिमौदार्य-स्थैर्यादिगुणसेवधिः । निर्भमत्वः शरीरेऽपि, तपस्तेपे सुदुस्तपम् ॥ ५२ ॥

अथ तच्छूयतां किञ्चि-दालोच्य स्वकपाप्मनः । कृतवानौपवासाणामशीत्याभ्यधिकं शतम् ॥ ५३ ॥

अर्हदादिपदध्यायी, विंशतिस्थानकं तपः । निर्विकारंश्चकारैष, चतुःशतचतुर्थकैः ॥ ५४ ॥

चक्रे पुनस्तपस्त-द्वरिष्टपण्डैश्चतुःशतमितैः । विंशतिपष्ठानि ततो, विहरज्जिनपान् समाश्रित्य ॥ ५५ ॥

तोर्थाधिपधीरविभोः, पष्ठानि नवेक्षणेक्षण २२९ मितानि । पाक्षिकमुखेषु पर्वसु, पष्ठानि बहूनि चान्यानि ॥ ५६ ॥ युग्मम् ॥

द्वादशानि प्रभुः पञ्च, चक्रे प्रथमकर्मणः । तानि पञ्चान्तरायस्य, नवैव दशमानि तु ॥ ५७ ॥

दर्शनावरणस्यापि, मोहनीयस्य कर्मणः । अष्टाविंशतिसङ्ख्यानि, विंशतिपष्ठमकानि च ॥ ५८ ॥ युग्मम् ॥

अष्टमदशमान्येवं, वेद्ये गोत्रे तथायुपि बहूनि । कृतवान् भगवान्नाम्नो, न च जज्ञे कर्मणस्तु तपः ॥ ५९ ॥

तपोभिरेवं विहितैरनेकै-रनुत्तरैः श्रीगुरुकुञ्जरोऽसौ । वपुः सुशोषास्तसमस्तदोषः, स्वकं समग्रदुर्गितैः सहैव ॥६०॥
वदन्ति तस्येति जना निरीक्ष्य, निरोहता ज्ञानतपः क्रियादयम् । अवातरत्सर्वगुणः किमेषः, श्रीमान् जगच्चन्द्रगुरुद्वितीयः ६१
मरुस्थलीमालवगुर्जरात्रा-सौराष्ट्रमुख्येष्वपि मण्डलेषु । हरंस्तमः पङ्कमपास्तदोषः, स स्मरिर्भानुर्व्यहरच्चिराय ॥ ६२ ॥
क्षितितलतिलकै श्रीम-त्यहम्मदावादसंज्ञिते द्रङ्गे । विक्रमनृपतैः समति-कान्ते रसनवतिथि १५९६ मितेऽब्दे ॥ ६३ ॥
विधिना विहितानशनः, श्रीमानानन्दविमलसूरीन्द्रः । समवाप नाक्रसौख्यं, चेतसि निहितैश्चतुःशरणैः ॥६४॥ युग्मम्
श्रीवर्द्धमानादिह षोडशोभूत्, श्रीचन्द्रसूरिः किल गच्छनेता । श्रीमान् स स्मरिस्तु बभूव, सप्त-त्रिंशो बृहद्गच्छपसर्वदेवः ६५
तपाभिधादिस्त्वह पञ्चचत्वारिंशो जगच्चन्द्रः सुनीन्द्रचन्द्रः । ततः क्रियोद्धारकृतो सुनीन्द्रा-ह्वयोदशाः श्रीगुरवो बभूवुः ॥६६
एवं श्रीवीरजिनात्, सन्ततिकृद्गच्छनाथगुरुगणने । आनन्दविमलगुरवः, श्रीमन्तः सप्तपञ्चाशः ॥ ६७ ॥
आसंस्तदीयपट्टे, प्रभवः श्रीविर्जयदानसूरीन्द्राः । सर्वत्र विजयवन्तो, नयवन्तः समयवन्तश्च ॥ ६८ ॥
तेषां पट्टे सम्मति, विजयन्ते सर्वस्मरिपारीन्द्राः । सुविहितसाधुप्रभवः, श्रीमन्तो 'हीरविजयाह्वाः ॥ ६९ ॥
सौभाग्यमद्भुततरं भाग्यमसाधारणं सदा येषाम् । वैराग्यमुत्तमतमं, चारित्रमनुत्तरतमं च ॥ ७० ॥
येषां दोषांश्च गुणान्, शक्तौ खलसज्जनौ न जायेताम् । वर्णयितुमसद्भावा-दप्रमितैश्चापि पूज्यानाम् ॥ ७१ ॥
श्रीविजयसेनसूरि-प्रमुखैर्मुनिपुङ्गवैः प्रगतदोषैः । सेवितपदारविन्दाः, श्रीगुरवस्ते जयन्तितराम् ॥ ७२ ॥
तेषां श्रीसुगुरूणां, प्रसादमासाद्य संश्रुतानन्दः । वेदाग्निरसेन्दु १६३४ मिते, विक्रमभूपालतो वर्षे ॥ ७३ ॥

शिष्यो भूरिगुणानां, युगोत्तमानन्दविमलसूरीणाम् । निर्मितवान् वृत्तिमिमा-सुपकारकृते विजयविमलः ॥७४॥ युग्मम् ॥
 कोविदविद्याविमला, विवेकविमलाभिधाश्च विद्वांसः । आनन्दविजयगणयो, विचिन्तयन्तो गुरौ भक्तिम् ॥ ७५ ॥
 शोधनलिखनादिविद्या-वस्या वृत्तेर्व्यधुः समुद्यागम् । स्युर्वाढमादरपरा, उचिंते कृत्ये हि कृत्यज्ञाः ॥७६॥ युग्मम् ॥
 प्रत्यक्षरं गणनया, वृत्तेर्मानं विनिश्चितम् । सहसाः पञ्च साद्धार्मिनि, शतान्यष्टावनुष्टुभाम् ॥ ७७ ॥
 यावन्महीतले मेरु-र्यावच्चन्द्रदिवाकरौ । तावद्धृत्तिरियं धीरै-र्वर्च्यमानाऽश्रुतां जयम् ॥ ७८ ॥
 ॥ इति तपागच्छनभोनभोमणिकलिकालगौतमावतारभट्टारकपुरन्दरश्रीद्विआनन्दविमलसूरीश्वरचरणसरसीरुहरजश्चञ्चरी-
 कायमाण पं० श्रीविजयविमलगणिविरचितायां गच्छाचाराभिधप्रकीर्णकटीकायां श्रीगुरुपर्वप्रसवर्णनाधिकारः समाप्तः ॥

॥ ग्रंथाग्रं० ५८५० ॥

॥ इति श्रीगच्छाचारप्रकीर्णकं समाप्तम् ॥

आगमोदय समितिना ग्रंथो.

श्रीमत्र	२-४-०
पुयोगद्वार	२-८-०
नानाग उत्तरार्ध	४-०-०
वतिमूत्र तृतीयभाग....	३-४-०
वासर प्रकरण .	०-८-०
स्यावलो सूत्र	०-१२-०
शेषावश्यक गाथा	०-५-०
ययाकारादि कम	०-६-०
लाचार पयनो ..	०-१२-०
विहिदु प्रकरण	२-०-०
शेषावश्यक भाष्य मूल	१-८-०
टिकालु गुजराती	१-०-०
पान्तर भा. १ लो.	०-१४-०
पयसेणी....	०-१२-०
फीलोसोफी	०-१२-०
”	०-१२-०
”	०-१२-०

श्रीमज्जनसिद्धान्तवाचनाप्रकाशनकारिका

श्रीमती आगमोदयसमितिः

स्थापनाः-श्रीमल्लीतीर्थे वीर सं० २४४१ माघ शुक्लदशम्याम् ।

००७५

स. १९८२

प्रातिस्थानः-

मास्तर विजयचंद मोहनलाल.

ठे० दे० ला० धर्मशाळा, गोपीपुरा-सुरत.

शेठ दे० ला० जै० पु० फडना ग्रंथो.	४ शु ०-१२-०
आनंद काव्य म० मौ०	५ शु ०-१०-०
”	६ दु ०-१२-०
”	२-०-०
श्राद्ध प्रतिक्रमण सूत्र	१-०-०
सेन प्रश्न (प्रश्नोत्तर रत्नाकर)	१-१२-०
आवश्यक टीप्पण	२-०-०
जैबुद्धीप प्रज्ञप्ति सटीक उत्तरार्ध	०-१४-०
श्रीपालचरित्र सस्कृत	२-०-०
मूक्त मुक्तावली-	२-०-०
प्रवचन सारोद्धार सटीक पूर्वार्ध	१-८-०
तंदुल त्रैयालीय पयनो सटीक	१-०-०
त्रिशति स्थानक चरित पद्यबद्ध	२-०-०
कल्पसूत्र सुवोधिक्का.	०-१८-०
सुबोधा समाचारी	१-४-०
श्रीपाल चरित्र पाकृत सावचूर्णिक	